

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์ปวนทุตของโธย

โดย
นายพิสิษฐ อู่ปะโค

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

A CRITICAL STUDY OF DHOYĪ'S PAVANADŪTA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts (SANSKRIT STUDIES)

Department of Oriental Languages

Silpakorn University

Academic Year 2022

Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ	การศึกษาวิเคราะห์ปวงทูตของโธอี
โดย	นายพิสิษฐ อัยปะโค
สาขาวิชา	สันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะโบราณคดี
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดำรงพล อินทร์จันทร์)	
พิจารณาเห็นชอบโดย	
.....	ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)	
.....	ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)	
.....	ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิท พิมพวง)	

61116205 : สันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : วรรณคดีสันสกฤต, ชัณฑกาวเย, ทุตกาวเย, ปวนทุต, โธยี

นาย พิสิษฐ อู่ปะโค: การศึกษาวิเคราะห์ปวนทุตของโธยี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก :
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเรื่องปวนทุต ประพันธ์ขึ้นโดยโธยี เป็นบทกวีประเภททุตกาวเย หรือ บทกวีประเภทสังสาร และจัดเป็นชัณฑกาวเย ประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง มีจำนวน 104 โสลก ใช้ฉันทลักษณ์มันทากรานตาชนิดเดียวประพันธ์ตลอดทั้งเรื่อง ฉันทลักษณ์นี้ บทหนึ่งมี 4 บาท แต่ละบาทมี 17 พยางค์

โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาอยู่ 3 ประการ คือ (1) เพื่อปริวรรตและแปลวรรณคดีสันสกฤต เรื่องปวนทุตจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย (2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ด้านเนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทุต (3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณศิลป์ที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทุตในการปริวรรตและการแปล ผู้วิจัยได้ปริวรรตวรรณคดีเรื่องปวนทุตจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทย และแปลตัวบทจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย

ในการศึกษาด้านเนื้อหาในปวนทุต ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของทุตกาวเย ได้ศึกษาข้อมูลของทุตกาวเย องค์ประกอบและคุณลักษณะของทุตกาวเย และทุตกาวเยที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน ส่วนที่ 2 วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทุต ได้ศึกษาการเปรียบเทียบปวนทุตกับเมฆทุต และการพรรณนาธรรมชาติ พบว่า ทุตกาวเยนับว่าเป็นหนึ่งในสาขาอันสำคัญของวรรณคดีสันสกฤต บทกวีประเภทนี้จะใช้ทุตเป็นผู้ส่งสาร ทุตกาวเยประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน และมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ การใช้สิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือสิ่งที่มีชีวิต หรือสิ่งซึ่งไม่สามารถเคลื่อนที่ได้กล่าวคือนามธรรมเป็นทุต ทุตกาวเยที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันมีจำนวน 48 บท เส้นทางการเดินทางของทุตระหว่างเมฆทุตกับปวนทุตพบว่าต่างก็เดินทางจากทิศใต้ไปทิศเหนือทั้งคู่ โดยเมฆเดินทางจากรามคิรีทางทิศใต้ไปสู่เมืองอลกาทงเหนือ ส่วนลมเดินทางจากเมืองกนกะทางทิศใต้ไปสู่เมืองเคาทะทางเหนือ การพรรณนาธรรมชาติของปวนทุตผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ (1) การพรรณนาพืชพันธุ์ (2) การพรรณนาม่าน้ำและภูเขา (3) การพรรณนาสัตว์ (4) การพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง

อรรถาภิธาน (อรรถาภิธานความหมาย) ในศัพท์อรรถาภิธาน พบว่า มีปรากฏอยู่ในปวนทุต ได้แก่ ยมกะ และอนุปราสะ ประกอบด้วย เจกานุปราส ลาฆานุปราส วฤตตยनुปราส ศรุตยनुปราส และอันตยานุปราส ซึ่งอนุปราสะมีปรากฏแทบจะทุกโศลกในปวนทุต ในอรรถาภิธาน พบว่า มีปรากฏอยู่ในปวนทุตจำนวน 21 ประเภท ได้แก่ อุปมา, รูปกะ, สมฤติมาน, ภรานติมาน, อปหนุติ, อุตเปรกษา, อติศโยกติ, นิหรรศนะ, วยติเรกะ, สมาสกติ, เศลษะ, ปรยาโยกติ, อาเกษปะ, วิษมะ, กาวยลึงคะ, อุทาทตะ, อนุมานะ, อรรถานตรันยาสะ, สวภาโวกติ, สัมสฤชฎี และสังกระ

61116205 : Major (SANSKRIT STUDIES)

Keyword : Sanskrit Literature, Khaṇḍakāvya, Dūtakāvya, Pavanadūta, Dhoyī

MR. Pisit AUIPAKO : A Critical Study of Dhoyī's Pavanadūta Thesis advisor :
SOMBAT MANGMEESUKSIRI

This research is a study of Pavanadūta which was composed by Dhoyī. It is a type of Dūtakāvya poetry or messenger poem and was classified in a category called khaṇḍakāvya. This literature was composed in verses, comprising of 104 verses (Sloka). The poetry used a single Mandākāntā throughout the story. Each verse (Sloka) has 4 segments and each segment has 17 syllables.

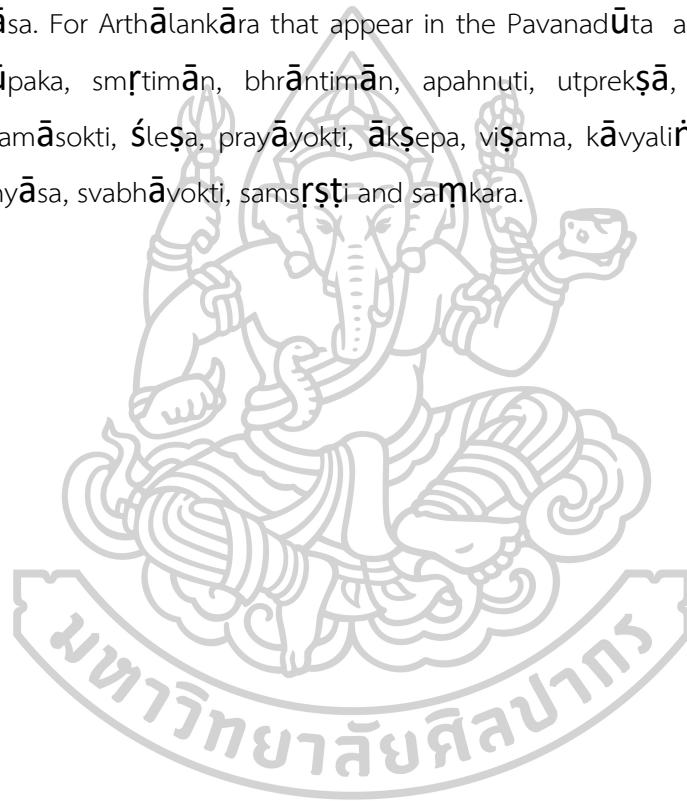
The objectives of this research were (1) to transliterate and translate sanskrit literature namely Pavanadūta from Sanskrit to Thai, (2) to study and analyze the content of sanskrit literature i.e. Pavanadūta, and (3) to study and analyze the values of literary arts that appear in sanskrit literature i.e. Pavanadūta.

For transliteration and translation, the researcher has transliterated the literature of Pavanadūta from the original Sanskrit Devanagari script into Thai script and then translated the text from Sanskrit into Thai.

For the study of contents in Pavanadūta, the researcher divided the topics into 2 parts: (1) General Information of Dūtakāvya, studied the information of Dūtakāvya, the essentials and characteristics of Dūtakāvya, and the Dūtakāvya as it appears or as it is known in the present. (2) Analyzed the contents that appear in Pavanadūta, did a comparative study of Pavanadūta and Meghadūta, and gives a description of nature found the Dūtakāvyas which is considered one of the important pieces of Sanskrit literature. Dūtakāvyas use ambassadors as messengers. Dūtakāvya consists of 2 components and have the following important features: Inanimate objects, living things, immobility or abstraction are used as an ambassador. There are 48 chapters in the Dūtakāvya that appear or are known in the present. While comparing the journey of the ambassadors in Pavanadūta and Meghadūta it is seen that they both traveled from the south to the north. Clouds traveled from Rāmgiri in the south to Alakā in the north. Wind traveled from Kanaka in the south to Gauḍa in the north. In the description of nature in

Pavanadūta ,the researcher divided it into 4 topics: (1) Describing vegetation (2) Depiction of rivers and mountains (3) depiction of animals (4) Describing towns and buildings.

For the study of the rhetoric or figures of speech that appear in Pavanadūta of Dhoyī who composed the Pavanadūta in remarkable beauty with the Alankaras: Śabdāṅkārā (figures of speech of sound) and Arthāṅkārā (figures of speech of meaning). For Śabdāṅkārā that appear in the Pavanadūta: are; Yamaka and Anuprāsa, consisting of chekānuprāsa, lāṭānuprāsa, vṛttynuprāsa, śrutynuprāsa, and antyānuprāsa. For Arthāṅkārā that appear in the Pavanadūta are of 21 types namely; upamā, rūpaka, smṛtimān, bhrāntimān, apahnuti, utprekṣā, atiśayokti, nidarśana, vyatireka, samāśokti, śleṣa, prayāyokti, ākṣepa, viśama, kāvyalīṅga, udāṭṭa, anumāna, arthāntaranyāsa, svabhāvokti, samsṛṣṭi and samṅkara.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความเมตตากรุณา ความอนุเคราะห์จากคณาจารย์และท่านผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายเหล่านี้

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ได้กรุณาสละเวลามาเป็นประธานสอบและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง, ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ได้เมตตากรุณา รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และดูแลเอาใจใส่ตรวจแก้วิทยานิพนธ์อย่างใกล้ชิด ทั้งให้คำแนะนำแก้ไขปรับปรุง วิทยานิพนธ์อย่างละเอียดจนสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์, ผศ.ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้ได้เมตตาตรวจแก้วิทยานิพนธ์พร้อมทั้งให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง, ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา กรรมการสอบ ผู้ได้เมตตาตรวจแก้บทแปลพจนานุกรมและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง, รศ.ดร.โกวิท พิภพวง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ผู้ได้เมตตาตรวจแก้วิทยานิพนธ์ ได้ช่วยเหลือแก้ไขข้อบกพร่องวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พร้อมทั้งให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ประจำสาขาวิชาสันสกฤตศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ประกอบด้วย ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ผู้มอบความรู้ภาษาสันสกฤต, วรรณคดีสันสกฤต, อลังการศาสตร์ และไวยากรณ์, รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส ผู้มอบความรู้วรรณคดีสันสกฤตในพุทธศาสนา, ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ผู้มอบความรู้ปรัชญา, ผศ.ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ผู้มอบความรู้วรรณคดีสันสกฤต, รศ.ดร.ปรมัตถ์ คำเอก ผู้มอบความรู้ภาษาสันสกฤตและวัฒนธรรมอินเดีย

ขอขอบพระคุณกัลยาณมิตร ได้แก่ พระมหาพรภวิทย์ จิรวชิโร ผู้ที่คอยช่วยเหลือการเขียนวิทยานิพนธ์ ให้กำลังใจและแลกเปลี่ยนความรู้ข้อมูลด้านวรรณคดีสันสกฤต อลังการศาสตร์ และข้อมูลอื่น ๆ, พระมหาภิกขิต กิตติโก พระมหาอภิชาติ อภิชาติ ผู้คอยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจในทุกด้าน และเพื่อนสหธรรมิกทุกท่าน

ขอขอบพระคุณท่านผู้อุปถัมภ์ทุนการศึกษา; สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม, หลวงพ่อพระธรรมวชิรสุธี (ทองดี ฐิตายุกโก), อาจารย์เจ้าคุณพระราชคิลก (ประนต กิตติวฑฒโน ป.ธ.๙), คุณมนัส-คุณภรณ์ ลีวีระพันธุ์, คุณอัจฉริ ยิ่งกมล และมูลนิธิศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

ท้ายที่สุดขอขอบพระคุณ คุณพ่อพิทักษ์ คุณแม่รัตปรานี และน้องชายทั้ง 2 ของผู้วิจัย นายวรวิทย์ นายธนาธิป ผู้คอยส่งกำลังใจและคอยสนับสนุน และขอขอบคุณศรีภรรยา Michelle Whyte ผู้อยู่เคียงข้างคอยช่วยเหลือและมอบกำลังใจอย่างใกล้ชิด จนทำให้ผู้วิจัยสามารถทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

คุณประโยชน์และคุณงามความดีอันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้แก่กวีสันสกฤตและกวีทุกชาติทุกภาษาผู้ได้ประพันธ์บทกวีประดับไว้ในโลก, นักวิชาการรุ่นก่อนผู้ได้บุกเบิกและได้ศึกษาสันสกฤต ร้อยเรียงเป็นหนังสือ ทำให้เหล่าอนุชนตลอดถึงผู้วิจัยได้ศึกษาแสวงหาความรู้, และผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน

นาย พิสิษฐ อู่ปะโค

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	14
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	14
1.5 ขั้นตอนการศึกษา.....	15
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	16
1.7 วิธีการศึกษา.....	17
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	17
บทที่ 2 บทปริวรรตและแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	18
2.1 หลักการปริวรรตวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	18
2.2 หลักการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต.....	20
2.2.1 ทฤษฎีและหลักการแปลทั่วไป.....	20
2.2.2 การแปลภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย	21
2.2.3 การแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต.....	22
2.2.4 ข้อตกลงในการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	22
2.3 บทปริวรรตและบทแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	23

บทที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	63
3.1 ข้อมูลทั่วไปของทูตกาวยะ	63
3.1.1 ทูตกาวยะ	63
3.1.2 องค์ประกอบและคุณลักษณะของทูตกาวยะ	64
3.1.3 ทูตกาวยะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน	65
3.2 วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	73
3.2.1 การเปรียบเทียบปวนทูตกับเมฆทูต	73
3.2.1.1 เปรียบเทียบการพรรณนาเส้นทางของทูตระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต	75
3.2.1.2 เปรียบเทียบการพรรณนาธรรมชาติกล่าวคือพืชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต	78
3.2.1.3 เปรียบเทียบการใช้ศัพท์ซ้ำกันระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต	83
3.2.2 การพรรณนาธรรมชาติ	87
3.2.2.1 การพรรณนาพืชพันธุ์	87
3.2.2.2 การพรรณนาม่น้ำและภูเขา	95
3.2.2.3 การพรรณนาสัตว์	103
3.2.2.4 การพรรณนากันเมืองและสิ่งปลูกสร้าง	108
บทที่ 4 ศึกษาวิเคราะห์ห่อลังการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	122
4.1 วิเคราะห์ห่อลังการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	122
4.1.1 ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต	122
4.1.2 ทฤษฎีห่อลังการ	131
4.1.2.1 ศัพท์ห่อลังการ	134
4.1.2.2 อรรถาห่อลังการ	149
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	244
5.1 สรุปผลการศึกษา	244

5.2 ข้อเสนอแนะ 247

รายการอ้างอิง 248

ประวัติผู้เขียน 254

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงทศกาวยะเรื่องอื่น ๆ ที่มีลักษณะประพันธ์เลียนแบบเมฆทูต.....	6
ตารางที่ 2 ตารางแสดงตัวละครและโครงสร้างระหว่างปวนทูตกับเมฆทูต.....	8
ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบการพรรณนาพืชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต	81
ตารางที่ 4 ตารางแสดงคำศัพท์ที่ใช้ซ้ำกันระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต	84
ตารางที่ 5 ตารางสรุปการพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต	120
ตารางที่ 6 ตารางแสดงอสังการทางความหมายที่ปรากฏในปวนทูต.....	243

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีสันสกฤตแบ่งอย่างกว้าง ๆ ได้ 4 ประเภท คือ 1) **อาคม (Āgama)** คืองานเขียนที่เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา ได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์พราหมณะ (Brāhmaṇa) คัมภีร์อาร์ณยกะ (Āraṇyaka) และคัมภีร์อุปนิษัต (Upaniṣad), 2) **ศาสตร์ (Śāstra)** คืองานเขียนที่เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ได้แก่ ตำราไวยากรณ์ชื่ออัสฎาธยาयी (Aṣṭādhyāyī) ของปาณินิ (Pāṇini) ตำราดาราศาสตร์ และตำราโหราศาสตร์, 3) **อิติहाสะ (Itihāsa)** คืองานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสวดศิวิรบุรุษ เป็นตำนานที่เล่าสืบกันมาด้วยการท่องจำ และมีการแต่งเติมเสริมต่อไว้มาก, 4) **กาวยะ (Kāvya)** หรือกวีนิพนธ์ คืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ อาจมีรูปแบบเป็นนิทาน เป็นนิยาย เป็นบทกวี หรือเป็นบทละคร¹ และวรรณคดีสันสกฤตยังแบ่งยุคออกเป็นกว้าง ๆ ได้ 2 ยุค คือ

1. ยุคพระเวท (Vedic Sanskrit Period) ประมาณ 1,500 - 200 B.C.

2. ยุคสันสกฤตมาตรฐานหรือสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit Period) ประมาณ 200 B.C. - 1,000 A.D.²

ประวัติศาสตร์ของกาวยะหรือบทกวีประดิษฐ์ (Artificial) ของอินเดีย ไม่ได้เริ่มต้นจนถึงครั้งแรกของศตวรรษที่ 7 ราชสำนักขณะนั้นก็คือ กษัตริย์ชื่อว่า หารัษวารรณะ (Harṣavardhana) แห่งเมืองถาเนศาร์ (Thāneśar) และ เมืองกเนาซ์ (Kanauj) (606 - 648 C.E.) ผู้ปกครองทั่วทั้งภาคเหนือของอินเดีย และเป็นผู้อุปถัมภ์กวีชื่อว่า พาณะ (Bāṇa) กวีท่านนี้ได้ประพันธ์กาวยะชื่อว่า หารัษจาริต (Harṣacarita) เป็นกาวยะกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งก็คือ กษัตริย์ผู้ทรงอุปถัมภ์พาณะนั่นเอง โดยได้ประพันธ์ด้วยรูปแบบของเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ อย่างไรก็ตามบทกวีบทหนึ่งโดดเด่นด้วยลักษณะของกาวยะ ซึ่งก็คือ พฤตส์หิตา (Brhatsamhitā) ประพันธ์โดยนักดาราศาสตร์ชื่อว่า วราหมิหิระ (Varāhamihira) แต่ก็ยังมีกวีนิพนธ์ของกวีคลาสสิกที่มีชื่อเสียงอยู่

¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 9-11.

² หม่อมหลวงจिरายู นพวงศ์, จิรายูนิพนธ์, (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), 89.

หลายท่าน เช่น กาลิดาส (Kālidāsa), ภารวิ (Bhāravi) เป็นต้น ชื่อเสียงของพวกเขาแพร่หลายกว้างขวางอย่างมาก อีกทั้งพาดูก็ได้กล่าวอ้างชื่อของพวกเขาในบทกวีของตนด้วย³

กาวยะเป็นวรรณคดีสันสกฤตยุคต่อจากอิติहाสะ กาวยะแตกต่างจากอิติहाสะในประเด็นสำคัญ คือ การใช้ภาษา ฉันทลักษณ์ และเรื่องแทรก กวีผู้แต่งกาวยะตั้งใจเล่นกับภาษาทำให้ภาษาในกาวยะมีลักษณะที่วิจิตรบรรจง ในขณะที่การใช้ภาษาในอิติहाสะจะเรียบง่าย และมุ่งเล่าเรื่องมากกว่าพรรณนาความ กาวยะมีการใช้ฉันทลักษณ์หลายประเภทรวมอยู่ในเรื่องเดียวกัน ในอิติहाสะมีเรื่องแทรกอยู่เป็นจำนวนมากทำให้เรื่องขาดเอกภาพ ส่วนในกาวยะไม่มีเรื่องแทรกแต่อย่างใด ทุกสิ่งทุกอย่างที่กวีพรรณนาจะสัมพันธ์กับแก่นเรื่องทั้งสิ้น⁴ กาวยะนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะด้วยบทประพันธ์ที่ถูกขัดเกลารูปอย่างประณีต อย่างยอดเยี่ยม และการใช้ภาษาอย่างสวยงามในการประพันธ์ กาวยะสามารถท่องจำและจินตนาการนึกภาพขึ้นได้ในการแสดง (Śravya) เช่นเดียวกับในละคร (Drama) หรืออีกประการคือสามารถอ่านออกเสียงและฟังได้เพียงอย่างเดียว (Dṛśya) อีกทั้งวัตถุประสงค์ของกาวยะก็เพื่อสร้างความปีติปราโมทย์ เพื่อความเป็นสิริมงคล และเพื่อสอนคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาอีกด้วย⁵

กาวยะมีหลากหลายรูปแบบหลายประเภท สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้จำนวน 2 ประเภท คือ 1) **ศรวยกาวยะ (Śravyakāvya)** กาวยะเพื่อประโยชน์แก่การฟัง, 2) **ทฤศยกาวยะ (Dṛśyakāvya)** กาวยะเพื่อประโยชน์แก่การดู นอกจากนี้ ศรวยกาวยะยังสามารถแบ่งรูปแบบการประพันธ์ได้อีก 3 ประเภท ได้แก่ 1) **ปัทยะ (Padya)** กาวยะประเภทร้อยกรอง, 2) **คัทยะ (Gadya)** กาวยะประเภทร้อยแก้ว, 3) **จัมปู (Campū)** กาวยะประเภทร้อยกรองและร้อยแก้วรวมกัน และจากกาวยะทั้ง 3 ประเภทตามที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น แต่ละกาวยะนั้นยังสามารถแบ่งย่อยไปได้อีกหลายชนิด เช่น ปัทยะ แบ่งออกเป็น **มหากาวยะ (Mahākāvya)** และ **ขันฑากาวยะ (Khaṇḍakāvya)** เป็นต้น⁶

มหากาวยะ (มหากาพย์) ของอินเดียมีความพิเศษมากในประวัติศาสตร์วรรณคดีโลก คำว่ามหากาวยะ แปลว่า มหากาวยะศิลปะ, มหากาวยะราชสำนัก, มหากาวยะประดิษฐ์ หรือบทกวียาว⁷

³ A. A. Macdonell, **A History of Sanskrit Literature**, (London: William Heinemann, 1905), 318

⁴ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, **ภาษาสันสกฤตประยุกต์**, (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548). 52.

⁵ Roland Greene, **The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics**, (United Kingdom: Princeton University Press, 2012), 1251.

⁶ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 63-64.

⁷ T.R.S. Sharma, **Ancient Indian Literature: An Anthology vol 2**, (Delhi: Sahitya Akademi, 2000), 50.

กวีสันสกฤตบางคนบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์บางอย่างในผลงานของพวกเขาด้วย แต่ว่าได้พรรณนาในรูปแบบของพวกเขาเอง วัตถุประสงค์หลักคือการประพันธ์มหากาพย์ตามระเบียบแบบแผนและยกย่องผู้อุปถัมภ์ตน ในขณะที่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มีความสำคัญรองลงมาเท่านั้น อาจเป็นเพราะความจริงที่ว่ากวีส่วนใหญ่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ และต้องการเอาใจผู้อุปถัมภ์ทั้งหลายนั่นเอง การขาดความรู้สึกทางประวัติศาสตร์คงเกิดจากปรัชญาชีวิตของพวกเขา ซึ่งทำให้พวกเขามองชีวิตเกี่ยวกับทางโลกว่าไม่มีความสำคัญอะไร⁸ บทกวีนิพนธ์มหากาพย์ คือ งานนิพนธ์สันสกฤตที่รจนาเป็นบทประพันธ์ยาว ๆ มีการใช้ฉันทที่สวยงาม มหากาพย์จัดอยู่ในประเภทศรยกาพย์ มหากาพย์นั้นแตกต่างจากงานนิพนธ์ประเภทคัมภีร์ศาสนา เช่น พระเวท พระไตรปิฎก และแตกต่างจากหนังสือหรือคัมภีร์ประเภทศาสตร์ต่าง ๆ เช่น อรรถศาสตร์ โขยติศาสตร์ เป็นต้น เพราะว่ามหากาพย์นั้นมีบรรทัดฐานหรือมีลักษณะเฉพาะในการประพันธ์ มีการพรรณนาที่หลากหลาย และมีเนื้อเรื่องที่ไม่ได้แต่งขึ้นมาเอง?

กาพย์เป็นวรรณกรรมที่มีรูปแบบพิเศษ แม้แต่กาพย์ยุคแรกที่สุดก็ได้ถ่ายทอดหรือบรรยายเกี่ยวกับบรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น และรูปแบบการประพันธ์มหากาพย์ไม่เปลี่ยนแปลงกล่าวคือยังคงเหมือนเดิมตลอดเวลา¹⁰ กาพย์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นมหากาพย์จะต้องมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีเนื้อเรื่องมาจากอดีตหาคะ ภาษาและกลวิธีแต่ง ต้องวิจิตรบรรจง โดยเฉพาะเชิงพรรณนา ต้องมีการพรรณนาเมือง พรรณนาธรรมชาติ ทะเล ภูเขา ฤดูกาล พระอาทิตย์ขึ้น พระอาทิตย์ตก พระจันทร์ งานแต่งงาน การให้กำเนิดบุตรชาย และสงคราม เป็นต้น วรรณคดีสันสกฤตที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั้งยังได้รับการยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ 5 เรื่อง ได้แก่ 1) รฆุวงศ์ (Raghuvamśa) ของกาลิทาส, 2) กุมารสัมภวะ (Kumārasambhava) ของกาลิทาส, 3) กิราตารจุนียะ (Kirātārjunīya) ของภารวิ (Bhāravi), 4) ศิสุपालวธะ (Śisupālavadha) ของมาฆะ (Māgha), 5) ไนษถจริต (Naiṣadha Carita) ของศรีหระชะ (Śrīharṣa)¹¹

ส่วนฉันทกาพย์ (ฉันทกาพย์) คืองานนิพนธ์สันสกฤตที่รจนาเป็นบทประพันธ์สั้น ๆ งานชนิดนี้มีอยู่จำนวนไม่น้อย และเป็นเรื่องที่ไม่ซับซ้อน แต่ในสาहितยพรรณณะอาจทำให้ตีความได้ 2

⁸ T.K.Ramachandra Iyer, *A Short History Of Sanskrit Literature*, (R.S. Vadhyar and Sons, 1977), 84-85.

⁹ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต* 1, 64.

¹⁰ Indira Viswanathan Peterson, *Design and Rhetoric in a Sanskrit Court Epic: The Kiratarjuniya of Bharavi*, (SUNY Press, 2003), 7.

¹¹ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต*, (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551). 55.

ลักษณะ คือ 1) ขัณฑกาวะประกอบด้วยกวีนิพนธ์ที่แต่ละบทสมบุรณ์ในตัวเป็นเอกเทศ, 2) กวีนิพนธ์แต่ละบทนั้นมีเนื้อหาไปในทางเดียว กล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเฉพาะ¹²

ขัณฑกาวะจัดอยู่ในประเภทศรวยกาวะเป็นบทประพันธ์ที่แสดงออกซึ่งความรู้สึกและความคิดให้เห็นเป็นจริงเป็นจัง โดยทั่วไปบทประพันธ์ที่เป็นขัณฑกาวะนั้นเป็นงานนิพนธ์ที่ไม่ยาวนานในการรจนางานนิพนธ์ชนิดนี้ สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญของเรื่องคือ พืชพันธุ์ไม้ สัตว์ต่าง ๆ และ นกต่าง ๆ¹³ ในบทกวีโคลงสั้น ๆ หรือในขัณฑกาวะนี้ พืชพันธุ์ไม้ และสัตว์โลก มีบทบาทสำคัญและได้รับการบรรยายอย่างมีเสน่ห์ ดอกบัวเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด¹⁴ นอกจากนี้แล้วขัณฑกาวะยังสามารถแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ 2 ชนิดคือ

1. **ศถงคาริขัณฑกาวะ (Śṛṅgārīkhaṇḍakāvya)** หมายถึง บทประพันธ์สั้น ๆ ที่แสดงอารมณ์ไปทางความรักและทางกามารมณ์ (The erotic lyrics)

2. **โสตรขัณฑกาวะ (Stotrakhaṇḍakāvya)** หมายถึง บทประพันธ์สั้น ๆ ที่แสดงถึงความภักดี เคารพ บูชา สดุดี (The Devotional Lyrics)

บทประพันธ์ที่เกี่ยวกับข่าวสารต่าง ๆ ส่วนมากจัดอยู่ในศถงคาริขัณฑกาวะ หรือเรียกกันว่า สันเทศกาวะ (Sandesa-kāvya) ก็มี บทประพันธ์ที่เกี่ยวกับความภักดี เคารพ บูชา สดุดี จัดอยู่ในโสตรขัณฑกาวะ ในขัณฑกาวะประเภทศถงคาริ ยกตัวอย่างวรรณคดีที่โด่งดังเป็นที่รู้จักกันอย่างดี เช่น เมฆทุตะ (Meghadūta) ของกาลิหาส เป็นขัณฑกาวะประเภทที่แสดงอารมณ์ทางความรัก ประกอบด้วยบทร้อยกรองที่ใช้ฉันทันท์มนทากรานตา (Mandākrāntā) ประมาณ 115 โสลก กล่าวถึงยักษ์ตนหนึ่งส่งสารไปหาภรรยาที่รักโดยอาศัยเมฆเป็นผู้นำสารไปให้ และอีกเรื่อง คือ หัมสสันเทศะ (Hamsasandesa) ของเวทานตเทติกะ (Vedānta Deśika) รจนาเมื่อพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 กล่าวถึงพระรามทรงส่งสารรักไปยังนางสีดาที่เมืองลังกา โดยอาศัยหงส์เป็นสื่อผู้นำสารไปให้ ผู้รจนาได้พรรณนาถึงสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ในแดนทมิฬ ที่หงส์ควรจะแวะเยี่ยมและพักระหว่างทางก่อนถึงเมืองลังกาอย่างงดงาม¹⁵ ส่วนในขัณฑกาวะประเภทโสตรระ ยกตัวอย่างวรรณคดี เช่น สุรยศตกะ (Sūryasataka) ของมยูระ (Mayūra) รจนาเมื่อพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นขัณฑกาวะที่กล่าวสดุดีสุริยะเทพ และอีกเรื่องคือ ศยามลาทณทกะ (Śyāmalāṇḍaka) ของปุรานตกะ (Purāntaka) รจนาเมื่อพุทธศตวรรษที่ 1544 เป็นขัณฑกาวะที่กล่าวสดุดีพระสรวิติ (Sarasvatī) ดังนี้เป็นอาทิ¹⁶

¹² ชวโรดม วัลยเมธี, **กตุสัทธา: กตุกาลกับชีวิต**, (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 8-9.

¹³ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1**, 77-78.

¹⁴ A. A. Macdonell, **A History of Sanskrit Literature**, 343.

¹⁵ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1**, 77-78.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 82.

ถึงแม้ว่าฉันทกาวยะทั้งสองประเภทนั้นจะมีเนื้อเรื่องต่างกัน แต่ลักษณะร่วมประการสำคัญของฉันทกาวยะทั้งสองประเภทกล่าวคือ เนื้อเรื่องที่มีได้มีมาจากอิติहाสะ หรือวรรณคดีที่เก่าแก่เรื่องใด เป็นเนื้อเรื่องที่มีมาจากจินตนาการอันเกิดจากประสบการณ์ส่วนตัว หรืออารมณ์ความรู้สึกของกวีเท่านั้น¹⁷ ฉันทกาวยะของอินเดียยุคกลางส่วนใหญ่ มักเป็นบทกวีที่ไม่ยาวนัก แต่ประกอบด้วยจิตรกรรมขนาดเล็ก ซึ่งเหมือนการลากเส้น การขีดเขียน หรือการวาดอันแสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ที่เกี่ยวกับความรักหรือความรู้สึกนึกคิดในโคลกเพียงบทเดียว¹⁸ วรรณคดีสันสกฤตแบบแผนอุดมไปด้วยบทกวีฉันทกาวยะ ถึงแม้ว่าฉันทกาวยะเหล่านั้นไม่ได้เป็นบทกวีที่ยาวก็ตาม แต่ก็ประสบความสำเร็จอย่างมากในการพรรณนาความรู้สึกเกี่ยวกับความรัก อันที่จริงแล้วฉันทกาวยะในภาษาสันสกฤตนั้นกว้างมาก ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องของความรักหรืออารมณ์ หรือว่าความรู้สึกเท่านั้น แต่ยังประกอบไปด้วยเรื่องราวทางโลก ศาสนา คุณธรรมและศีลธรรม ดังนั้นแล้วจึงมีความหลากหลายเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซากอันจะนำมาซึ่งความน่าเบื่อ ในบทกวีฉันทกาวยะทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับความรักหรือธรรมชาตินั้นมีความสำคัญอย่างมาก ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์นั้น ไม่น่าจะเป็นไปได้ที่จะพบการประพันธ์ที่มีเสน่ห์อย่างมากในวรรณคดีสาขาอื่น ๆ¹⁹

ทูตกาวยะ (Dūta kāvya) หรือสันเทศกาวยะ หรือเรียกอีกชื่อว่า บทกวีประเภทส่งสาร (Messenger poem) ก็จัดอยู่ในวรรณคดีประเภทฉันทกาวยะนี้ด้วยเช่นกัน บทกวีที่เก่าแก่ที่สุดคือ ฆฎักัรปรกาวยะ (Ghatakarpakāvya) ประพันธ์โดยกวีฆฎักัรประ (Ghatakarpura) ไม่ปรากฏปีที่ประพันธ์ มีจำนวนโคลกเพียง 22 โคลกเท่านั้น เรื่องราวของหญิงสาวคนหนึ่งผู้พลัดพรากจากคนรัก ได้ขอร้องแม่หมในยามเช้าให้ส่งข้อความไปหาคนรักของเธอ ถึงแม้จะเชื่อกันว่าบทกวีเรื่องนี้เป็นบทกวีแรกหรือเป็นบทกวีตัวอย่างของบทกวีทั้งหลาย แต่ว่าการยกย่องนี้กลับถูกยกให้เมฆทูตของกาลิทาส โดยมีมติเป็นเอกฉันท์ เห็นได้ชัดจากการประพันธ์เลียนแบบเมฆทูตในภายหลังจำนวนมาก²⁰ ชื่อเสียงของเมฆทูตในอินเดียได้รับการพิสูจน์ด้วยการเลียนแบบบทกวีมากมายในวรรณคดีอินเดียยุคใหม่ ดังเช่นเรื่อง หัมสทูต (Hamsadūta) ของรูปโคสวามี (Rūpagosvāmī) รจนาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่

¹⁷ นาวิ นววรรณเวช, วิโลมจิตระในรามกฤษณวิโลมกาวยะ, (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 69.

¹⁸ A. A. Macdonell, **A History of Sanskrit Literature**, 339-340.

¹⁹ Gaurinath Sastri, **A Concise History Of Classical Sanskrit Literature**, (Calcutta: Oxford University Press, 1960), 119.

²⁰ Amaresh Datta, **Encyclopaedia of Indian Literature volume II**, (Delhi: Sahitya Akademi, 1994), 1124.

21 โดยมีหงส์เป็นผู้ส่งสารไปหาคนรัก²¹ และอีกเรื่องภฤคส์นเทศ หรือภรมรทูต (Bhramaradūta) ของवासुเทพ (Vāsudeva) รจนาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 20 มีลักษณะการประพันธ์ที่เลียนแบบเมฆทูตของกาลิทาส กล่าวถึงพระเอกได้ส่งสารรักของตนไปยังภรรยาผู้ถูกพรากจากตนไปเพราะนางยักษ์ณี โดยได้ขอให้ผึ้งเป็นผู้นำสารไปให้²² สิ่งสำคัญที่สุดของทูตกาวยะก็คือแนวคิดของบทกวีและความสมบูรณ์แบบของบทกวีอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งประกอบไปด้วยการพรรณนาเรื่องอย่างน่าสงสาร พรรณนาความเจ็บปวดของการพลัดพรากจากคนรัก อีกทั้งกวีเหล่านั้นยังได้ปรับเสริมเติมแต่งเกี่ยวกับภูมิประเทศและข้อมูลบางส่วนอันเป็นส่วนหนึ่งหรือส่วนอื่นของอินเดียยุคโบราณและยุคกลาง²³

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า วรรณคดีประเภทซันเทกาวยะส่วนมากประพันธ์เลียนแบบเมฆทูตนั้น จะเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงไรดูได้จากตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงทูตกาวยะเรื่องอื่น ๆ ที่มีลักษณะประพันธ์เลียนแบบเมฆทูต

บทกวี	ผู้ประพันธ์	ผู้นำสาร	ผู้ส่ง	ผู้รับ	การเดินทาง
เมฆทูต	กาลิทาส	เมฆ	ยักษ์	ภรรยาของยักษ์	รามาทริ สู่ไกลาส
หส์สันเทศ	เวทานตะ เทลิกาจารย์	หงส์	พระราม	นางสีดา	ทะเลสาบปัมปา สู่ลังกา
ปวนทูต	โธยี	ลม	นางกุลยวตี	กษัตริย์ลักษณเสน	อินเดียตอนใต้ ถึงเบงกอล
หส์ทูต	รูปโคสวามี	หงส์	โคปีชือราชา	พระกฤษณะ	วระชสู่มธุรา
ภฤคทูต	สวามีรามภาตราจารย์	ภมร	พระราม	นางสีดา	กิชกินธะ สู่ลังกา

ที่มา: nasa2000, **Tutu Poetry - Messenger poems in Indian Literature**, Accessed 10 July 2563, Available from <https://nasa2000.livejournal.com/52279.html>

ทูตกาวยะที่ปรากฏในภาษาอื่น ๆ เช่น อันนุนิลิ สันเทศะ (Unnunīli Sandeśa) หนึ่งในบทประพันธ์ที่เก่าแก่ที่สุดในภาษามลยาฬัม เนื้อหาพูดถึงคนรักส่งข้อความถึงหญิงสาวผู้เป็นที่รักซึ่งอยู่ห่างไกลตน โดยมีนกพิราบเป็นผู้ส่งสาร บทกวีนี้ประพันธ์ขึ้นโดยกวีอมฤตนิลักชิ (Amṛtanilakṣi) ใน

²¹ M. Winternitz, **History of Indian Literature Vol III**, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1985), 120 -121.

²² จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติศาสตร์วรรณคดีสันสกฤต 1**, 79.

²³ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, (Delhi: Caxton Publication, 1927), 273.

พุทธศตวรรษที่ 19 (คริสต์ศตวรรษที่ 14) แต่บางคนเชื่อว่าประพันธ์ขึ้นในปีค.ศ. 1362 อย่างไรก็ตาม กวีผู้ประพันธ์บทกวีนี้ยังคงเป็นปริศนา แต่เชื่อกันว่าเป็นหนึ่งในกวีราชสำนักของวาทักกุมกูร (Vādakkumkūr)²⁴

ในบรรดาวรรณคดีเกี่ยวกับทนต์นั้น ปวนทนต์ก็คือหนึ่งในวรรณคดีที่เกี่ยวกับทนต์เช่นกัน และเป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่เก่าแก่เช่นเดียวกันกับเรื่องเมฆุตของกาลิทาส, ฆฎกรรปรกาวะของ ฆฎกรรประ และ จันทรทนต์ (Candradūta) ของซัมพู (Jambū) ปวนทนต์ประพันธ์ขึ้นด้วยภาษา สันสกฤตโดยกวีชื่อว่าโรยิ (Dhoyī) ประกอบด้วยบทร้อยกรอง 104 โสลก ใช้ฉันทลักษณ์มันทา กรานตา (Mandākṛāntā) ในการประพันธ์²⁵ ปวนทนต์ของโรยินี้ได้รับการตรวจชำระ และอธิบาย เพิ่มเติมเป็นภาษาอังกฤษ มากถึง 26 หน้าด้วยกันโดย Chintaharan Chakravarti ได้รับการตีพิมพ์ เป็นภาษาสันสกฤต โดยสำนักพิมพ์ Sanskrit Sahitya Parishad ปี 1926²⁶ (ปวนทนต์ฉบับนี้เป็น ฉบับที่พิมพ์ล่าสุด) ตั้งนั้นแล้วโรยิจึงได้รับการขนานนามต่าง ๆ ว่า จักรวรรดิธูยิ (Cakravarti Dhūyī), โรยิ (Dhoyī), โรยิ (Dhoi) หรือ โรยิกา (Dhoyikā)²⁷ และมีอีกชื่อว่า ศรุตธระ (Śruta Dhara) เพราะเขาสามารถเข้าใจและจดจำบทกวีได้เพียงแค่ง้วนนั้น โรยิกี้เป็นเหมือนกับภารวิ และ มาฆะ ที่มีชื่อเสียงจากการประพันธ์บทกวีเพียงเรื่องเดียว และบทกวีของโรยินั้นเองได้รับรองความจริง ที่ว่า โรยิได้รับของขวัญอันพิเศษจากกษัตริย์ลักษณเสน (Lakṣmaṇa) เช่น ผู่ซ่าง กำไลทอง และ แล่ขนหางจามรี (Chowries) (โสลก 101) เป็นต้น²⁸

วรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทนต์เป็นผลงานชิ้นเดียวของโรยิ และนับว่าเป็นวรรณคดี ประเภททนต์กาวะ²⁹ เขาได้รับแรงบันดาลใจในการประพันธ์มาจากเรื่องเมฆุตของกาลิทาส ว่ากัน

²⁴ Nasa2000, **Tutu Poetry - Messenger poems in Indian Literature**, Accessed 10 July 2563, Available from <https://nasa2000.livejournal.com/52279.html>

²⁵ Satya Vrat Shastri, **Kalidasa-Inspired Sanskrit Poetry**, (Delhi: Vijaya Books, 2019), 154.

²⁶ Jayadeva, **Gitagovinda of Jayadeva**, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1984), 40.

²⁷ Satya Vrat Shastri, **Kalidasa-Inspired Sanskrit Poetry**, 154.

²⁸ Amaresh Datta, **Encyclopaedia of Indian Literature volume II**, 1003.

²⁹ ยังมีวรรณคดีที่ใช้ชื่อว่าปวนทนต์อีกหนึ่งเรื่องเช่นเดียวกัน แต่ปวนทนต์เรื่องนี้ประพันธ์โดยวาทีจันทร (Vādicandra) ประกอบด้วยบทร้อยกรอง 101 โสลก ใช้ฉันทลักษณ์มันทา กรานตาในการประพันธ์ แต่ว่าปวนทนต์ เรื่องนี้เองไม่ได้ถูกประพันธ์ไปตามรูปแบบทนต์กาวะ ไม่มีแนวทางในการประพันธ์ และไม่มีสิ่งที่น่าสนใจใดๆ เนื้อเรื่องพูดถึงตารา (Tārā) ชายาของกษัตริย์พระนามว่า วิชยะ (Vijaya) ถูกลักพาตัวไปโดยกษัตริย์ชื่อว่า เขจระ (Khecara) หรือ ขคปติ (Khagapati) วิชยะอธิษฐานขอให้ลมช่วยไปนำนางตาราผู้เป็นที่รักกลับมา ลมก็ได้เดินทางผ่านทั้งป่า, ภูเขาและแม่น้ำ เป็นต้น ในที่สุดลมก็ลอยมาถึงสถานที่ ๆ เขจระลักพาตัวนางตารามา แต่ในปากของลมได้มีบทกวีบทหนึ่ง ลมได้ใช้กวีบทนั้นกล่าวสอนกษัตริย์นั้นว่า การลักพาตัวภรรยาของผู้อื่นนั้น เป็นการ

ว่าโธยีสื่อกวีสันสกฤต ผู้เป็นหนึ่งในห้ารัตนกวี³⁰ในราชสำนักของกษัตริย์ลักษณเสน³¹ ผู้ปกครองรัฐเบงกอล (1179-1207 C.E.) หรือ (ศตวรรษที่ 12 C.E.)³² กล่าวกันว่าปวนทูตคือวรรณคดีทูตกาวยะ เรื่องแรกที่พบในรัฐเบงกอล แต่มีความแตกต่างจากบทกวีอื่น ๆ ที่คล้ายกันซึ่งมีต้นกำเนิดในเบงกอล เช่นเดียวกัน³³ กวีผู้เป็นต้นฉบับในการประพันธ์บทกวีประเภทส่งสาร หรือทูตกาวยะ ก็คือกาลิทาสนั่นเอง ในบรรดาบทกวีประเภทส่งสารทั้งหลายที่ประพันธ์โดยเลียนแบบเมฆทูต ปวนทูตของโธยีน่าจะเป็นตัวอย่างเล่มแรกสุด³⁴ ถึงอย่างไรก็ตามในประเพณีของอินเดีย การเลียนแบบงานที่ยิ่งใหญ่นั้นแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของต้นฉบับเท่านั้น แม้แต่กาลิทาสเองก็ยังเป็นหนี้บุญคุณต่อฤชิวาลมิกิ (Vālmīki) ผู้เป็นอาทิกวีนั่นเอง³⁵ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่าปวนทูตถูกประพันธ์โดยเลียนแบบเมฆทูตทั้งตัวละครและโครงสร้างของเรื่องจะมีลักษณะเหมือนกันหรือต่างกัน อาจจะตัดสินได้จากตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงตัวละครและโครงสร้างระหว่างปวนทูตกับเมฆทูต

ปวนทูต	เมฆทูต
รายชื่อตัวละคร	
ผู้ส่งสาร คือ นางกุลยวตี	ผู้ส่งสาร คือ ยักษ์
ผู้รับสาร คือ กษัตริย์ลักษณเสน	ผู้รับสาร คือ ภรรยาของยักษ์
ทูตผู้ส่ง คือ ลม (ปวน)	ทูตผู้ส่ง คือ เมฆ (เมฆ)
โครงสร้างของเรื่อง	

กระทำที่ไม่ดีไม่ถูกต้อง หลังจากนั้นเองเขจระก็ได้ออมมอบนางตาราให้แก่ลมเพื่อส่งคืนแกวิษยกษัตริย์; Satya Vrat Shastri, **Kalidasa-Inspired Sanskrit Poetry**, 155.

³⁰ รัตนกวีในราชสำนักของลักษณเสนร่วมสมัยกับโธยีสื่อ คือ อุมาปติธระ (Umāpatidhara), ศรณะ (Śaraṇa), อาจารย์ยะ โควร์ทธนะ (Ācārya govarddhana), ศรุติดธระ (Śrutidhara) และ ชยเทพ (Jayadeva); อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คติโควินทกาวยะ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 6.

³¹ ลักษณเสน กษัตริย์ผู้ปกครองรัฐเบงกอล ตามจารึกที่คยา (Gayā) ของกษัตริย์ไวทยะ (Vaidya) ว่า พระเจ้าลักษณเสน พ.ศ. 1659 (ค.ศ.1116) เมืองหลวงในปกครองของพระองค์ คือ ลักษมาวตี; จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** 1, 160.

³² Kunal Chakrabarti and Shubhra Chakrabarti, **Historical Dictionary of the Bengalis**, (United States: Scarecrow Press, 2013), 165.

³³ Dhoyi, **Pavanaduta**, (Calcutta: Sanskrit Sahitya Parishad, 1926), 1.

³⁴ James Mallinson, **Messenger Poems (Clay Sanskrit Library)**, (New York: New York University Press: JJC Foundation, 2006), 15.

³⁵ Amaresh Datta, **Encyclopaedia of Indian Literature volume II**, 1003.

ปวนทูต	เมฆทูต
บทนำ โศลกที่ 1 - 3	บทนำ ภาค 1, โศลกที่ 1 - 5
การขอร้องลม โศลกที่ 4	การขอร้องเมฆ โศลกที่ 6
จุดหมายปลายทางจะได้รับ โศลกที่ 5 - 6	จุดหมายปลายทางจะได้รับ โศลกที่ 7
การพรรณนาเส้นทาง โศลกที่ 7 - 36	การพรรณนาเส้นทาง โศลกที่ 13 - 63
คำอธิบายของเมืองวิชัยปุระ และพระราชวัง โศลกที่ 37 - 54	คำอธิบายของเมืองอลกา และบ้านของยักษ์ ภาค 2, โศลกที่ 1 - 18
คำอธิบายของราชาผู้เป็นที่รัก โศลกที่ 55 - 61	คำอธิบายของภรรยา ผู้เป็นที่รักของยักษ์ โศลกที่ 19 - 37
ข้อความที่ดำเนินการโดยลม และคำอธิบายของกกุลยวตีผู้โดดเดี่ยว โศลกที่ 62	ข้อความที่ดำเนินการโดยเมฆ และคำอธิบายของยักษ์ผู้โดดเดี่ยว โศลกที่ 38

ที่มา: Siegfried Lienhard, **A history of Indian literature. Vol. III. fasc.1. A History of Classical Poetry Sanskrit-Pali-Prakrit**, (Germany: Otto Harrassowitz Verlag, 1984), 122.

ความต่างกันหลัก ๆ ระหว่างบทกวีทั้งสองนี้คือ เมฆทูตอธิบายเกี่ยวกับความรู้สึกและสภาพของผู้ส่งและผู้รับข้อความไว้อย่างละเอียด ส่วนปวนทูตอธิบายเกี่ยวกับความรู้สึกและสภาพของผู้ส่งเท่านั้น ข้อความที่ส่งโดยเมฆบรรยายเพียงเล็กน้อยถึงยักษ์ผู้มีความรักและความโหยหาอย่างแรงกล้า ในขณะที่ข้อความที่ส่งโดยลมของปวนทูตบรรยายเรื่องราวไว้อย่างมากมายเกี่ยวกับความทุกข์และความเศร้าโศกของนางกกุลยวตีผู้ส่งข้อความ³⁶

ปวนทูตมีเรื่องราวโดยย่อว่า นางกกุลยวตี (Kulayavati) ผู้เป็นลูกสาวคนธรรพ์ (Gandharva) แห่งเมืองกนกะ (Kanakapuri) บนภูเขามลละ ผู้ตกหลุมรักกษัตริย์ลักษณเสนในระหว่างที่พระองค์ทำการพิชิตข้าศึกทางทิศภาคใต้ แต่นางไม่สามารถเปิดเผยความรู้สึกของเธอได้ ต่อมาไม่นานลักษณเสนพระองค์นั้นก็ได้ออกจากเมืองนั้นไป นางกกุลยวตีผู้กำลังตกอยู่สภาวะเศร้าโศกเสียใจ จึงได้อ้อนวอนต่อลมทางตะวันออกเฉียงใต้ส่งสารไปถึงกษัตริย์องค์นั้นเพื่อสื่อถึงความรู้สึกของนาง³⁷ โดยขอให้ลมพัดผ่านไปทางดินแดนปาณฑยะ (Pāndya) โจละ (Cola) และกลิงคะ (Kalinga), เมืองต่าง ๆ เช่น กาญจี (Kañci) และ วิชัยปุระ (Vijayapura), แม่น้ำต่าง ๆ เช่น สุพละ (Subala) กาเวรี (Kāverī), ภูเขามัลยวัต (Malyavat) และ ทะเลสาบปัญจาปสระ

³⁶ Siegfried Lienhard, **A history of Indian literature. Vol. III. fasc.1. A History of Classical Poetry Sanskrit-Pali-Prakrit**, 122.

³⁷ เป็นที่น่าสังเกตว่า โดยปกติแล้วทูตกาวยะทั่วไปพระองค์จะต้องเป็นผู้ส่งสาร แต่ว่าเรื่องนี้นางเอกเป็นผู้ส่งสารเสียเอง

(Panchapsara) ก่อนที่จะไปยังจุดหมายสุดท้ายคือเมืองเกาฑะ (Gauda) และนี่คือความจริง หนึ่งในไม่กี่บทกวีประเภทสังสารที่บุคคลในประวัติศาสตร์จะเป็นเหมือนกับกษัตริย์ลักษณเสน³⁸ โธยีได้เลือกเอาลักษณเสนผู้ที่จะรับบทเป็นพระเอกในเรื่องปวนทุตของเขา ซึ่งลักษณเสนถูกนำเสนอให้เป็นกษัตริย์ในอุดมคติและเป็นกษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม³⁹

วรรณคดีนั้นคือผลงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกและความนึกคิดของมนุษย์มิใช่เรื่องรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนจนสามารถกำหนดเป็นข้อความรู้ตายตัวได้⁴⁰ วรรณคดีคือศิลปะที่มีภาษาเป็นสื่อแสดงภาวะ ภาษาจึงทำหน้าที่แทนฉาก คำพูด อากัปกริยาและสีหน้าท่าทางของผู้แสดง ถ้อยคำที่กวีเลือกสรรมาใช้จึงต้องเป็นคำที่มีอำนาจและสื่อความหมายได้ดี⁴¹ กวีจึงมีความสามารถคือมีจินตนาการลึกซึ้ง มีพลังในการสร้างสรรค์ มีความสามารถในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดสามารถจินตนาการออกมาได้อย่างสุนทรีย์จนทำให้ผู้อ่านอึ้งอัมโมหใจประทับใจ⁴² กวีจึงมีบทบาทสำคัญมากในการสื่อสารอารมณ์และความคิดไปยังผู้อ่าน แต่อารมณ์และความคิดบางประการเป็นเรื่องที่กว้างขวาง ลึกซึ้ง และเป็นนามธรรมเกินกว่าที่จะรับรู้ได้ด้วยถ้อยคำ ในส่วนของผู้อ่านวรรณคดีจะต้องมีสัททนต์คือมีจิตใจที่อ่อนไหวที่จะรับรู้รสของวรรณคดี⁴³ เพราะเหตุนี้เอง การเกิดรสจึงขึ้นอยู่กับผู้อ่านเป็นสำคัญ ในฐานะเป็นผู้ส่งสารและสื่อสารอารมณ์ กวีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดรสของวรรณคดี นักทฤษฎีถือว่า กวีจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับประติภาและศักติของตน ประติภา คือ จินตนาการที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์ เป็นพรสวรรค์ที่มีมาแต่กำเนิด นักวรรณคดีสันสกฤตถือว่า การรู้ความหมายของคำหรือการมีวาทศิลป์ยังไม่เพียงพอต่อการสร้างสรรค์งานวรรณคดีได้ ภาษมหะกล่าวว่าการเรียนรู้อาจทำให้คนไม่มีปัญญาเป็นผู้รู้ได้ แต่การที่คนขาดประติภาไม่สามารถเป็นกวีได้เลย ส่วนอนันทวรรณณะถือว่า ประติภานั้นเป็นลักษณะที่พิเศษไม่ใช่ธรรมดาของโลก⁴⁴ ผู้มีประติภาจึงเป็นผู้ที่มีพรพิเศษกว่าผู้อื่น วรรณคดีใดที่จูงใจให้ผู้อ่านติดตามเรื่องได้โดยตลอดปลุกความคิดให้ผู้อ่านติดตามจนเกิดความประจักษ์แจ้ง และเร้าอารมณ์ให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกจนเป็นปฏิอารมณ์ตอบสนองได้ วรรณคดีนั้นนับว่าเป็นงานศิลปะที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง⁴⁵

³⁸ Amaresh Datta, *Encyclopaedia of Indian Literature volume II*, 1003.

³⁹ Siegfried Lienhard, *A history of Indian literature. Vol. III. fasc.1. A History of Classical Poetry Sanskrit-Pali-Prakrit*, 121.

⁴⁰ กุสุมา รักษมนี, *กุสุมาวรรณนา 4 : วรรณสารวิจัย*, (กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2547), 13.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 39.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 20.

⁴³ กุสุมา รักษมนี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, 133-134.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 135.

⁴⁵ กุสุมา รักษมนี, *กุสุมาวรรณนา 4 : วรรณสารวิจัย*, 79.

อลังการคือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์ อลังการนั้นแบ่งออกเป็น 2 คือ 1) อลังการทางเสียง (ศัพท์ทางการ) 2) อลังการทางความหมาย (อรรถาธิการ)

1. **อลังการทางเสียง** คือการเล่นคำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ อลังการทางเสียงที่สำคัญได้แก่ ยมก และอนุปราสา

1.1 **ยมก** คือ การเล่นคำโดยใช้คำที่มีเสียงเหมือนกันทุกพยางค์ หรือบางพยางค์ แต่สื่อความหมายต่างกัน คำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน

1.2 **อนุปราสา** คือ การเล่นเสียงโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน (อาจเป็นพยัญชนะเดียวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้) ส่วนใหญ่มีเสียงสระต่างกัน

2. **อลังการทางความหมาย** คือการใช้โวหารเปรียบเทียบ หรือโวหารแฝงความหมาย เพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป ในระยะแรก ๆ มักเป็นโวหารง่าย ๆ ซึ่งเปรียบว่าสิ่งหนึ่ง ดีงาม ฯลฯ เหมือนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น อุปมา รูปกะ ต่อมาจึงพลิกแพลงใช้สลับซับซ้อนมากขึ้นจนเป็นการใช้ความหมายที่ซ่อนเร้นเจตนาของผู้พูด⁴⁶

จะขอนำอลังการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตมาเป็นตัวอย่างพอสังเขปดังต่อไปนี้

ตัวอย่างของศัพท์ทางการ (อลังการทางเสียง) โคลกที่ 6 ว่า

ตตราวศย์ กุสมสมเย ส ตวยยา ศีลนียะ

สถานโทรทธานสถกิตคนปรางคโณ เคาชเทศะ |

ตนเม'วสถำ กถย นถปเตรชีวนตราณเห'ตะ

ปราชูรภาวสตริชคิติ ขลฺ ตวาทฤศานำ ปรรถะ || 6 ||

|| 6 || ณ สถานที่นั้น ในฤดูใบไม้ผลิ ท่านต้องไปอย่างแน่นอนสู่แคว้นเคาชะซึ่งมีพื้นที่อันท้องฟ้าถูกบดบังไปด้วยสวนดอกไม้หนาแน่น ๆ ขอท่านได้โปรดบอกความโศกเศร้าอันของข้าฯ แก่กษัตริย์ผู้เป็นเหตุช่วยให้มีชีวิตอยู่ ความกรุณาต่อผู้อื่นของคนเช่นท่าน ก็จักปรากฏในโลกทั้งสามอย่างแท้จริง ๆ

จากตัวอย่างข้างบน มีอลังการที่ปรากฏคือศัพท์ทางการ คือการซ้ำพยัญชนะสังโยค **ตว** 2 ครั้ง ในบาทที่ 1 และ 4 การซ้ำพยัญชนะสังโยค **สถ** 2 ครั้ง ในบาทที่ 2 และ 3 การซ้ำพยัญชนะสังโยค **ปฺร** 2 ครั้ง ในบาทที่ 2 และ 4 การซ้ำพยัญชนะสังโยค **ตฺร** ในบาทที่ 3 และ 4 อลังการนี้

⁴⁶ กุสุมา รักษมนี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 26-28.

เรียกว่าศัพทาลังการประเภทเฉกานุปราสะ นอกจากเฉกานุปราสะที่ปรากฏแล้ว ยังมีนุปราสะชนิดอื่นที่ปรากฏอยู่อีก คือมีการซ้ำพยัญชนะตัวเดียวหลายครั้ง ได้แก่ พยัญชนะ ต ซ้ำกัน 11 ครั้ง พยัญชนะ ร ซ้ำกัน 10 ครั้ง พยัญชนะ ว ซ้ำกัน 6 ครั้ง พยัญชนะ ศ ซ้ำกัน 4 ครั้ง พยัญชนะ ย ซ้ำกัน 6 ครั้ง พยัญชนะ ส ซ้ำกัน 7 ครั้ง พยัญชนะ ม ซ้ำกัน 3 ครั้ง พยัญชนะ น ซ้ำกัน 7 ครั้ง พยัญชนะ ค ซ้ำกัน 6 ครั้ง พยัญชนะ ถ ซ้ำกัน 4 ครั้ง พยัญชนะ ท ซ้ำกัน 5 ครั้ง พยัญชนะ ป ซ้ำกัน 4 ครั้ง พยัญชนะ ก ซ้ำกัน 2 ครั้ง พยัญชนะ ล ซ้ำกัน 2 ครั้ง อลังการนี้เรียกว่าศัพทาลังการประเภทฤตตยานุปราสะ และยังปรากฏศัพทาลังการประเภทอันตยานุปราสะ คือการซ้ำเสียงของสระตัวสุดท้ายของบทและบาท ได้แก่ อะ (Ah) ในบาทที่ 1,2 และ 4

ตัวอย่างของอรรธลึงการ (อลังการด้านความหมาย) โศลกที่ 2 ว่า

ตสมินเนกา กุลยวตี นาม คนธรวกนยา

มนเย ไชตรี มฤทุ กุสมโต'ปฺยายุชฺ ย สุมรสฺย |

ทฤษฏฺวา เทว ภูวนวิชเย ลกษฺมณฺ ภูเขาณิपालํ

พาลา สทฺยะ กุสมธฺนุชะ สวีเธยิปฺภฺว || 2 ||

|| 2 || ในเมืองนั้น มีลูกสาวของคนธรรพนางหนึ่งชื่อว่ากุลยวตี (นางสาวบัวบานกลางคืน) ข้าพเจ้าคิดว่า นางเป็นอาวุธสำหรับพิชิตที่อ่อนโยนแม้กว่าดอกไม้ของกามเทพ ฯ นางคนธรรพสาว ครั้นได้เห็นกษัตริย์ลักษณเทพในตอนที่ทรงพิชิตโลก ก็ได้ตกอยู่ในอำนาจของธนูดอกไม้โดยทันที ฯ

จากตัวอย่างข้างบน มีอลังการที่ปรากฏคืออรรธลึงการ แสดงถึงการเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเหมือนอุปมา แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งกว่าอุปมา คือการกล่าวสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ดังเช่นตามตัวอย่างข้างต้นคือ การกล่าวถึงธนูคือดอกไม้ อลังการนี้เรียกว่าอรรธลึงการประเภทรูปกะ

นอกจากอรรธลึงการประเภทรูปกะที่ปรากฏแล้ว ยังมีอลังการประเภทอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่อีก ดังตามตัวอย่างว่า เป็นเหมือนผู้ตกอยู่ในอำนาจ อลังการนี้เรียกว่าอรรธลึงการประเภทอุปมา การแสดงถึงจินตนาการว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะของอีกสิ่งหนึ่ง ดังตามตัวอย่างว่า คงจะคิดว่าอาวุธสำหรับพิชิตเป็นสิ่งที่อ่อนโยนแม้กว่าดอกไม้ของกามเทพ คือการจินตนาการถึงอาวุธว่าอ่อนโยนกว่าดอกไม้ของกามเทพ อลังการนี้เรียกว่าอรรธลึงการประเภทอุตฺเพรกษา และการกล่าวให้เกินจริง ตัวอย่างว่า ในขณะที่พระองค์พิชิตโลก อลังการนี้เรียกว่าอรรธลึงการประเภทอติศโยกติ

ในส่วนภาพสะท้อนที่ปรากฏในปวนทูตนี้ ภาพสะท้อนด้านภูมิศาสตร์เห็นจะเด่นชัดที่สุด โดยกวีได้พรรณนาถึงภูมิศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ดินแดนปาลมทยะ โจละ และ กลิงคะ, เมืองต่าง ๆ เช่น เมืองกาญจี้ เมืองเคาทะ และเมืองวิชัยปุระ, แม่น้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำสุพละ แม่น้ำกเวรี, ภูเขาและ

ทะเลสาบ เช่น ภูเขา มัลยวัต ภูเขาอมลยะ และ ทะเลสาบปัญจาปสระ เป็นต้น เนื่องจากว่ากวีไม่ใช่เป็น แต่เพียงกวี หากเป็นคนเกิดในยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม มีสภาพทางการเมือง และเศรษฐกิจ แตกต่างจากสมัยอื่น กวีจะรอดพ้นจากอิทธิพลแห่งเครื่องแวดล้อมหาได้ไม่ ถึงแม้ว่ากวีจะพยายาม หลบหลีกเพียงใด ความเห็น ความรู้สึก ที่ตนมีอยู่เป็นส่วนร่วมกับคนร่วมสมัยก็ไม่วายที่จะแพร่กระจาย ออกมา⁴⁷ และนอกจากนั้นแล้ว กวียังต้องใช้ภาษาเดียวกับสังคมและยอมรับเอารูปแบบคำประพันธ์ อีกร่างขนบวรรณกรรมของสังคมยุคนั้น ๆ มาใช้ด้วย การศึกษาวรรณกรรมในแง่ความสัมพันธ์กับ บริบททางสังคมและความนิยมของยุคสมัย จึงควรพิจารณาทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบของคำประพันธ์ ด้วย⁴⁸

ตัวอย่างของภาพสะท้อนด้านภูมิศาสตร์ โศลกที่ 8 ว่า

ศรีขณาเทระ ปรีสมติกรมย คยุดิมาตรี

คนตวยสุเต กิมปี ชคติมณฑนํ ปาณชยาเทศะ |

ตตร ขยาดี ปุรัมรมิตยาขยยา ตามรปารณยา

สตีเร มุคฺธิกรมุคฺตรุภีรพทุเรเช ภาชเถาะ || 8 ||

แปลว่า

|| 8 || ท่านต้องข้ามบริเวณรอบ ๆ ภูเขาศรีขันชะ (ภูเขาอมลยะ) ซึ่งเป็นเพียงที่อยู่ (วัดได้ เพียง 2 โกรตะ) แล้วเดินทางขึ้นไปอีกสู่แคว้นปาณชยะซึ่งเป็นเครื่องประดับของแผ่นดิน ๆ ณ แคว้น นั้น ขอท่านเยี่ยมชมเมืองที่เลื่องลือกันโดยชื่อว่าอรุคะ (เมืองงู) ที่ริมฝั่งแม่น้ำตามรปารณิที่มีต้นหมาก เรียงรายเป็นทิวแถวอย่างสวยงาม ๆ

จากตัวอย่างโศลกบทนี้สะท้อนให้เห็นประเทศปาณชยะมีทุ่งหญ้าอันบริสุทธิ์สวยงาม และมีเมืองอรุคะตั้งอยู่ภายใน คำว่า ปาณชยะ (Pāṇḍya) นี้เขียนตามภาษาสันสกฤต ถ้าเขียนด้วย ภาษาทมิฬจะใช้ชื่อว่าปาณดิยะ (Pāṇḍiya) และคำว่าปาณดิยังคงใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วอินเดีย ตอนใต้ ในภาษาสันสกฤตคำว่าปาณฑู (Pāṇḍu) ยังเป็นชื่อของกษัตริย์ผู้เป็นบิดาของปาณฑพทั้งห้ามี ออรชุนเป็นต้น ในสมัยโบราณชาวทมิฬ ถูกเรียกว่าทราวิชะ (Drāviḍa) (ภาษาสันสกฤต) หรือว่าดราวิ เดียน (Dravidian) โดยชาวอารยัน ชาวทมิฬ แบ่งออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ๆ คือ เจาระ (Cera) โจฬะ (Coḷa) และปาณชยะ เดิมทีสามพี่น้องอาศัยอยู่และปกครองร่วมกันที่กอร์ไก (Korkai) บริเวณริมฝั่ง ของแม่น้ำตามรปารณิ (Tāmrapārṇi) ในท้ายสุดทั้งสามก็เกิดการแตกแยก ปาณชยะยังคงอาศัยอยู่ที่

⁴⁷ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*, (กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยฯ, 2504), 184.

⁴⁸ กุสุมา รักษมณี, *กุสุมาวรรณนา 4 : วรรณสารวิจัย*, 51.

เดิม ส่วนคนที่เหลือก็ย้ายออกไปสร้างอาณาจักรของตนที่อื่น⁴⁹ แม่น้ำตามรปารณิ (Tāmrapārṇi) เป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมของทมิฬ เป็นอารยธรรม และเป็นเอกลักษณ์ของทางตอนใต้ของอินเดีย⁵⁰ คำว่า ตามร หมายถึงสีแดง คำว่า ปารณิ มาจากปารณซึ่งหมายถึงต้นไม้หรือใบไม้ เพราะฉะนั้น คำว่า ตามรปารณิอาจจะมีความหมายว่าต้นไม้ที่มีใบไม้สีแดงหรือแม่น้ำที่มีใบไม้สีแดง นับว่าเป็นชื่อที่แปลกอย่างยิ่ง และน่าจะเป็นชื่อที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศศรีลังกาอีกด้วย ซึ่งเชื่อว่าตามรปารณินั้นถูกเรียกโดยพุทธศาสนิกชนคนหนึ่งเมื่อศตวรรษที่สามก่อนคริสต์ศักราชในจารึกของพระเจ้าอโศกที่กิรินาร์ (Girnar)⁵¹

ปัจจุบันในประเทศไทยยังไม่มีผู้ศึกษาวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต ทั้งยังไม่มีแปลและการตีพิมพ์เป็นภาษาไทย อาจเพราะเป็นกาวะประเภทขัณฑกาวะที่มีบทประพันธ์สั้นหรือวรรณคดีเรื่องนี้ยังไม่ได้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในประเทศไทย เพราะฉะนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งได้วิเคราะห์เนื้อหาและอรรถาธิบายที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ เพื่อให้ทราบถึงความงดงามทางภาษาของบทกวีนิพนธ์สันสกฤต และเพื่อเผยแพร่วรรณคดีเรื่องนี้ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 3.1) เพื่อปริวรรตและแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย
- 3.2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ด้านเนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต
- 3.3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อรรถาธิบายที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ต้นฉบับวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้แก่ Pavanaduta ประพันธ์โดย Dhoyi ฉบับภาษาสันสกฤต พิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี Chintaharan Chakravarti ได้ตรวจชำระและอธิบายเพิ่มเติม จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Sanskrit Sahitya Parishad ค.ศ. 1926 ที่เมืองโกลกาตา ประเทศอินเดีย และ Messenger Poems (Clay Sanskrit Library) ที่ปริวรรตเป็นอักษรโรมันและแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Sir James Mallinson จัดพิมพ์

⁴⁹ Bishop R. Caldwell, **History of Tinnevely**, (Delhi: Asian Educational Services, 1989), 12.

⁵⁰ Ramachandra T.V. and Karthick B., Research prospects in western Ghats stream ecology: Perspective from river Sharavathi, Accessed 27 July 2563, Available from <http://ces.iisc.ernet.in/biodiversity/documents/rivers.htm>

⁵¹ Bishop R. Caldwell, **History of Tinnevely**, 9.

โดยสำนักพิมพ์ New York University Press and the JJC Foundation ค.ศ. 2006 ประเทศอเมริกา ผู้วิจัยได้นำฉบับนี้ที่ได้ปริวรรตเป็นอักษรโรมันเพื่อเทียบเคียงระหว่างต้นฉบับที่เป็นอักษรเทวนาครี

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

5.1) ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยจะทำการปริวรรตวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต โดยจะถ่ายถอดตัวอักษรเทวนาครีของชื่อเฉพาะและคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤตเป็นอักษรไทยตามอักขรวิธีไทย โดยให้ใกล้เคียงกับการออกเสียงเดิมมากที่สุด

5.2) การแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจะแปลโดยอรรถ ไม่ได้แปลโดยพยัญชนะ แต่จะรักษาคำและความหมายในต้นฉบับไว้ให้มากที่สุด บางครั้งอาจปรับใช้สำนวนเป็นภาษาไทยเพื่อความเข้าใจง่าย ชื่อเฉพาะและคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจะเขียนเป็นคำอ่านแบบไทย เมื่อกล่าวถึงคำนั้นในครั้งแรกผู้วิจัยจะใส่อักษรโรมันในนลิขิตท้ายคำกำกับไว้ด้วย เช่นคำว่า ลักษณะ (Lakṣmana), รัมจันทร (Rāmacandra) เป็นต้น อนึ่งผู้วิจัยจะเพิ่มเติมข้อความไว้ในนลิขิตเพื่อเสริมความให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของประโยคนั้น หากข้อความใดที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรอธิบายเพิ่มเติมจะกล่าวไว้ในเชิงอรรถ

5.3) การเรียงลำดับโคลกจะใช้หมายเลขกำกับไว้ที่ด้านขวาของบาทสุดท้ายทุกโคลก เช่น โคลกที่ 9 ก็จะใช้เลขกำกับเป็นเลข 9 หมายถึงโคลกที่ 9 เป็นต้น

1.5 ขั้นตอนการศึกษา

1. การเตรียมข้อมูล

1.1 สืบค้นหาต้นฉบับวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตฉบับพิมพ์เป็นภาษาสันสกฤต

1.2 สืบค้นและศึกษาเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัย จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับประเด็นที่ต้องการศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

1.3 ศึกษาทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตทางด้านอรรถศาสตร์ และศึกษาเนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

2. การเลือกข้อมูล

2.1 เลือกต้นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดมาปริวรรตเป็นอักษรไทย

2.2 แปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตเป็นภาษาไทย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาอรรถกถาด้วยทฤษฎีตามแนวทางแห่งอรรถกถา
ศาสตร์

3.1 นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง
ปวนทูต

4. ขั้นตอนการนำเสนอการศึกษา

4.1 จัดลำดับข้อมูลและนำเสนอผลของการศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เชิง
พรรณนา

4.2 สรุปผลของการศึกษาและข้อเสนอแนะ

4.3 นำเสนอผลของการศึกษาในรูปแบบวิทยานิพนธ์

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ.2549) James Mallinson ได้แปลปวนทูตเป็นภาษาอังกฤษไว้ในหนังสือชื่อว่า “Messenger Poems (Clay Sanskrit Library)” แต่ไม่ได้แปลเฉพาะเพียงวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต (The Wind Messenger) เท่านั้น ยังมีวรรณคดีสันสกฤตอีก 2 เรื่องคือ เมฆทูต (The Cloud Messenger) และหมีทูต (The Swan Messenger)⁵²

ในปี ค.ศ. 2007 (พ.ศ.2550) Tandrima Sarkar ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “A Study of Dhoyi’s Pavanadūta” โดยในบทที่ 1 ได้ศึกษารูปแบบและการเดินทางของลมผู้ส่งสาร (Wind-messenger) ในบทที่ 2 ว่าด้วยข้อความจากกุวลยวดีถึงกษัตริย์ลักษณเสนโดยมีลมเป็นผู้ส่งสาร ในบทที่ 3 ว่าด้วยบทส่งท้ายของบทประพันธ์ ในบทที่ 4 ศึกษาทฤษฎีส มีรสคือความซาบซึ้งในความรัก (ศฤงคารรส) ความสงสาร (กรณารส) เป็นอาทิ ในบทที่ 5 ว่าด้วยภาษา รูปแบบ โศลก และอรรถกถา ในบทที่ 6 ได้ศึกษาอรรถกถาทางเสียง (ศัพทาลังการ) และอรรถกถาทางความหมาย (อรรถาลังการ) ในบทที่ 7 ว่าด้วยอิทธิพลของกาลิทาสที่มีต่อโธयी และในบทที่ 8 คือบทสรุปการวิจัย⁵³

ในปี ค.ศ. 2013 (พ.ศ.2556) นางสาวอัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ” ซึ่งเป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทซันทกาวยะ โดยได้ปริวรรตและแปลคีตโควินทกาวยะเป็นภาษาไทย ทั้งได้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา และศึกษาวิเคราะห์วรรณศิลป์ การวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า คีตโควินทกาวยะเป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่า มีความสอดคล้องกันในด้าน

⁵² James Mallinson, **Messenger Poems (Clay Sanskrit Library)**, (New York: New York University Press: JJC Foundation, 2006.)

⁵³ Sarkar Tandrima, **A Study of Dhoyi’s Pavanadūta**, (A thesis for the degree of doctor of philosophy in arts (sanskrit), University of Burdwan, 1984).

เนื้อหา องค์ประกอบต่าง ๆ มีความเป็นเอกภาพ ใส่ใจในเรื่องรายละเอียดของคำ เนื้อหา แนวคิด และกลวิธีการสร้างสรรค์ก็มีความแปลกใหม่ นอกจากนี้ยังมีความงดงามในด้านวรรณศิลป์ กวีผู้ประพันธ์มีความตั้งใจในการประดับประดาบทประพันธ์ ด้วยอลงการต่าง ๆ จนสามารถสร้างอารมณ์กระทบใจผู้อ่านหรือผู้ฟังได้ คีตโควินทะโตตเด่นด้วยอลงการทางเสียง และอลงการทางความหมาย อลงการทางเสียงที่พบมากที่สุดคืออลงการชนิดอนุปราส ส่วนอลงการทางความหมายที่พบมากที่สุดคืออลงการชนิดอุปมา รูปกะ และอุตเพรกะ ส่วนรสนั้นปรากฏรสหลักคือศฤงคารรส คีตโควินทกาวยะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักของพระกฤษณะในช่วงชีวิตที่พระองค์เป็นคนเลี้ยงโค และมีความรักกับโคปีชื่อ ราธา มีความยาวทั้งหมด 286 โศลกด้วยกัน⁵⁴

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตที่เป็นภาษาไทยมีปรากฏอยู่น้อยมาก แทบไม่ปรากฏงานวิจัย บทความ หรือวิทยานิพนธ์ที่มีความสัมพันธ์กับวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตเลย จะมีก็เพียงแต่นางสาวอัจฉราภรณ์ ชาติวิสัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ” ซึ่งคีตโควินทกาวยะ ประพันธ์ขึ้นโดยชยเทพ(Jayadeva) ผู้เป็นหนึ่งในห้ารัตนกวีในราชสำนักของกษัตริย์ลักษณเสน โธยี่ผู้ประพันธ์ปวนทูตก็เป็นหนึ่งในห้ารัตนกวีนั้นด้วย

1.7 วิธีการศึกษา

การวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาวิเคราะห์ปวนทูตของโธยี่” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาโดยการสำรวจเอกสาร การแปล และการวิเคราะห์ศึกษาวิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่ออธิบายและบรรยาย องค์ความรู้ที่ได้จากการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต โดยจะจัดแบ่งออกเป็นหมวดหมู่เพื่อผลการศึกษาที่เป็นระเบียบชัดเจน และเข้าใจง่าย

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 10.1 ทำให้ได้วรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตของโธยี่ฉบับที่ปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย
- 10.2 ได้เห็นถึงเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต
- 10.3 ได้เห็นถึงอลงการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต
- 10.4 เป็นแนวทางการศึกษาวรรณคดีสันสกฤตประเภทขันทกาวยะ

⁵⁴ อัจฉราภรณ์ ชาติวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556).

บทที่ 2

บทปริวรรตและแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

ต้นฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครีของวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นหลักในการแปล ได้แก่ หนังสือ Pavanaduta ประพันธ์โดย Dhoyi ฉบับภาษาสันสกฤต พิมพ์เป็นอักษร เทวนาครี Chintaharan Chakravarti ได้ตรวจชำระและอธิบายเพิ่มเติม จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Sanskrit Sahitya Parishad ค.ศ. 1926 ที่เมืองโกลกาทา ประเทศอินเดีย และหนังสือ Messenger Poems (Clay Sanskrit Library) ปริวรรตเป็นอักษรโรมันและแปลเป็นภาษาอังกฤษ โดย Sir James Mallinson จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ New York University Press and the JJC Foundation ค.ศ. 2006 ที่ประเทศอเมริกา ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 1

ผู้วิจัยได้นำเอาฉบับภาษาสันสกฤตที่พิมพ์เป็นอักษรเทวนาครีเป็นฉบับหลัก พร้อมทั้งพิจารณาคำอธิบายเพิ่มเติมจากอรรถกถาในฉบับนี้ด้วย และได้นำเอาฉบับภาษาสันสกฤตที่พิมพ์เป็นอักษรโรมันเป็นฉบับเทียบเคียง หากมีตรงไหนที่ฉบับอักษรโรมันใช้ศัพท์ต่างออกไปผู้วิจัยก็จะบอกไว้ในเชิงอรรถโดยใช้อักษรย่อว่า J.M. (James Mallinson)

2.1 หลักการปริวรรตวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

การปริวรรตอักษรเทวนาครีมีทั้งแบบปริวรรตเป็นอักษรโรมันและมีทั้งแบบปริวรรตเป็นอักษรไทย แต่ละอย่างย่อมมีจุดมุ่งหมายหรือประโยชน์แตกต่างกันไป คำว่าปริวรรต แปลว่า หมุนเวียน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนไป แปรไป⁵⁵ สำหรับการปริวรรตวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตฉบับภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยได้เลือกปริวรรตจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยทั้งหมด นั่นก็เพื่อคนไทยผู้ที่ศึกษาภาษาสันสกฤตมาแล้วหรือผู้ที่ไม่ได้ศึกษาแต่สนใจศึกษาวรรณคดีสันสกฤต จะสามารถอ่านบทโคลกหรือเข้าใจคำศัพท์ได้ง่ายขึ้นไม่มากก็น้อย เพราะคำศัพท์บางคำในภาษาสันสกฤตก็ตรงกับภาษาไทยเพราะว่าภาษาไทยได้ยืมเอามาใช้เป็นจำนวนมากตามที่ทราบกันอย่างดีแล้ว

---

⁵⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), 672.

2.1.1 หลักการทับศัพท์

ในการแปลวรรณคดีเรื่องปวนทุตจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย คำศัพท์บางศัพท์นั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องทับศัพท์คำสันสกฤตจำนวนหนึ่งมาใช้ในภาษาไทย โดยเฉพาะคำนามอันเป็นชื่อบุคคลและสถานที่ต่าง ๆ ดังมีหลักการทับศัพท์เป็นแนวทางดังนี้⁵⁶

- 1) สระส่วนใหญ่คงไว้เช่นเดิม เช่น กุลยวดี ทับศัพท์เป็น กุลยวดี, ราธา ทับศัพท์เป็น ราธา
  - ก. สระอะท้ายคำ อาจใส่เครื่องหมายทัณฑฆาต เช่น จันทน ทับศัพท์เป็น จันทน์, นิตย ทับศัพท์เป็น นิตย, รามจันทร ทับศัพท์เป็น รามจันทร์
  - ข. สระท้ายคำ อาจลบหรือไม่ออกเสียง เช่น วินธย ทับศัพท์เป็น วินัย
  - ค. สระเสียงสั้นยาวอาจยัดหรือหดเสียงบ้างตามที่นิยมใช้กันมาแล้วในภาษาไทย เช่น ภาศิรติ ทับศัพท์เป็น ภาศิรติ
  - ง. สระอะท้ายคำอาจใส่วิสรรชนีย์ เพื่อให้อ่านได้สะดวก เช่น วิชยปุร ทับศัพท์เป็น วิชยปุระ, รตน ทับศัพท์เป็น รัตนะ, กาลิงค ทับศัพท์เป็น กาลิงคะ
- 2) คำที่ใช้พินทุ เมื่อทับศัพท์เป็นภาษาไทย ลบพินทุนั้นออก เพื่อให้อ่านได้ง่าย
  - ก. หน้าพินทุเป็นสระอื่นยกเว้นสระอะ เช่น ปุชฺปะเกตุ ทับศัพท์เป็น ปุชฺปะเกตุ, เมารวี ทับศัพท์เป็น เมารวี
  - ข. อาจเติมไม้หันอากาศตรงพินทุเพื่อให้อ่านสะดวก เช่น สมภู ทับศัพท์เป็น คัมภ, ศรีชณฺฑะ ทับศัพท์เป็น ศรีชณฺฑะ
- 3) คำทับศัพท์ที่เป็นคำนาม จะยึดต้นแบบจากคำหลักที่ยังไม่แจกรูป เช่น ไกฏภ ทับศัพท์เป็น ไกฏภะ
- 4) คงพยัญชนะเดิมเอาไว้
  - ก. พยัญชนะโดยทั่วไป ไม่เปลี่ยนแปลงรูป เช่น มลย ทับศัพท์เป็น มลยะ, ฤชค ทับศัพท์เป็น ฤชคะ
  - ข. ยกเว้นคำที่มี ฤ ตามหลังสระอะ อาจเปลี่ยน ฤ เป็น ร หัน (รร) เช่น คนธรรว ทับศัพท์เป็น ธรรรพ, จกรวรรตี ทับศัพท์เป็น จักรพรรดิ
  - ค. พยัญชนะสังโยค ปกติปวิวรรตเป็นพยัญชนะมีพินทุข้างใต้ ในการทับศัพท์จะคงพยัญชนะนั้นไว้โดยไม่มีพินทุ เช่น ราเมศฺวร ทับศัพท์เป็น ราเมศฺวระ, กาณฺฉี ทับศัพท์เป็น กาณฺฉี

⁵⁶ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์คหศาสตร์ของपालกาปิยะ, (ระดับปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2562), 49-50.

2.2 หลักการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

2.2.1 ทฤษฎีและหลักการแปลทั่วไป

การแปล คือ การถ่ายทอดความหมายหรือการสื่อสารเช่นกัน แต่เป็นการถ่ายทอดจากภาษาหนึ่งซึ่งเรียกว่า ภาษาต้นฉบับ (Source Language) ไปสู่อีกภาษาหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า ภาษาของผู้รับสาร (Receptor Language) หรือภาษาเป้าหมาย (Target Language)⁵⁷ ดังนั้น การแปลจึงเป็นเรื่องที่มีภาษาเข้ามาเกี่ยวข้องถึงสองต่อ คือ ภาษาต้นฉบับ และภาษาเป้าหมายที่ผู้แปลใช้ในการสื่อความหมาย⁵⁸ และการแปลเป็นการถ่ายทอดภาษาทางวัฒนธรรม และสื่อสารความคิด⁵⁹ ถ้างานแปลใดคงความหมายของต้นฉบับไว้ได้ครบถ้วนและเที่ยงตรง งานแปลนั้นย่อมนับว่าเป็นงานแปลที่ดีมีคุณภาพ⁶⁰ ในส่วนของผู้แปล (Translator) หรือผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อความจากภาษาหนึ่งไปสู่อีกภาษาหนึ่ง ซึ่งผู้แปลต้องมีความรู้ทั้งในด้านภาษาศาสตร์ การสื่อสาร วัฒนธรรม ตลอดจนประสบการณ์และความรู้เฉพาะทาง เพื่อที่จะได้แปลความหมายให้ผู้รับสารเข้าใจได้ตรงตามเจตนาของผู้ส่งสาร โดยภาษาฉบับแปลยังคงความถูกต้องแม่นยำทั้งความหมาย ความเป็นธรรมชาติของภาษา อารมณ์ความรู้สึกและลีลาการเขียน⁶¹ ในการรักษาความทัดเทียมของความหมายและการรักษาลีลาในการส่งสารในภาษาต้นฉบับไว้ในภาษาฉบับแปล ต้องอาศัยทักษะในการใช้ภาษาของผู้แปลเข้าช่วย⁶² ฉะนั้นแล้ว ผู้แปลต้องพยายามให้ผู้อ่านที่อ่านข้อความแปลเข้าใจสิ่งเดียวกันกับผู้อ่านข้อความจากต้นฉบับมากที่สุด⁶³

⁵⁷ พรพิมล เสนะวงศ์, **พื้นฐานของการแปล**, (นครปฐม: ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 2.

⁵⁸ ปัญญา บริสุทธิ์, **ทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการแปล**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก. ธรรมกมลการพิมพ์, 2533), 33.

⁵⁹ สุรพงษ์ คงสัตย์, **หลักการแปล Principle of Translation**, (นครราชสีมา: หจก. โคราชมาร์เก็ตติ้ง แอนด์ โปรดักชั่น, 2545), 14.

⁶⁰ สัญฉวี สายบัว, **หลักการแปล**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 1.

⁶¹ สำเนียง เลื่อมใส, **มหาวิสต์ตอวทาน เล่ม 3**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2561), 33.

⁶² ประเทือง ทินรัตน์, **การแปลเชิงปฏิบัติ (Practical Translation)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543), 4.

⁶³ อัจฉรา ไส้ศัตรูไกล, **จุดมุ่งหมายหลักการ และวิธีแปล (Nature and Methods of Translation)**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), 14.

2.2.2 การแปลภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย

ในส่วนวิธีการแปลนั้นมีหลากหลายลักษณะ ผู้วิจัยจึงได้นำเอาวิธีการ แปลที่ สำเนียง เลื่อมใส ได้รวบรวมเทคนิควิธีการแปลจากนักวิชาการหลากหลายท่านมีลาร์สัน (Larson) เป็นอาทิ ดังมีวิธีต่อไปนี้อย่าง⁶⁴

1. การแปลตรงตัว เป็นการแปลภาษาต้นฉบับและภาษาแปลมีความหมายตรงกัน
2. การแปลเพิ่มเติม เป็นการแปลเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับประโยคที่ขาดไป
3. การแปลความหมายแคบเป็นความหมายกว้าง เป็นการแปลให้เป็นธรรมชาติในภาษาแปล ถึงแม้แปลไม่ตรงตัวเสียทีเดียวก็ให้ความรู้สึกใกล้เคียงกับภาษาต้นฉบับ
4. การแปลความหมายกว้างเป็นความหมายแคบ จะใช้เมื่อผู้แปลต้องการเลือกใช้คำที่เฉพาะเจาะจงมากกว่า แต่ยังคงรักษาความหมายไว้ใกล้เคียงกับต้นฉบับ
5. การแปลกรรมวาจกเป็นกรรมวาจก ผู้แปลอาจเลือกแปลกรรมวาจกได้ ถ้าต้นฉบับสอดคล้องกับลักษณะของภาษาไทย ซึ่งโดยปกติประโยคกรรมวาจกมักใช้เมื่อประธานถูกทำกริยาในทางลบ
6. การแปลกรรมวาจกเป็นกรรตุวาจก ผู้แปลอาจเลือกแปลจากกรรมวาจกเป็นกรรตุวาจก เพื่อให้เหมาะสมตามธรรมชาติของภาษา
7. การแปลเป็นคำซ้อน ซึ่งมีทั้งคำซ้อนความหมายและคำซ้อนเสียง เพื่อให้ออกเสียงคล้องจองกันเป็นธรรมชาติและสละสลวยน่าอ่าน
8. การแปลเป็นคำยืม มีทั้งคำยืมที่นำมาใช้แพร่หลายทั่วไปจนกลายเป็นเหมือนคำหนึ่งในภาษาไทย และคำยืมที่เป็นชื่อเฉพาะ
9. การแปลคำแสดงอารมณ์ เป็นเทคนิคที่ผู้แปลใส่เพิ่มเติมคำเข้าไปให้ได้อารมณ์มากยิ่งขึ้น ถึงแม้ไม่มีปรากฏอยู่ในภาษาต้นฉบับก็ตาม
10. การแปลสรรพนาม ผู้แปลอาจเลือกแปลคำสรรพนามให้เหมาะสมตามสถานการณ์หรือบริบท รวมถึงวัฒนธรรมทางสังคม
11. การแปลข้อความเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตาม
12. การแปลคำแสดงกริยา เป็นการแสดงปฏิกริยาโดยไม่ใช้คำพูด แต่ใช้ท่าทางแทน
13. ลักษณะนาม เป็นการบอกชนิดของสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ลักษณะนาม ซึ่งต้องใช้ให้เหมาะสมตามหลักภาษาไทย

⁶⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาวิศุวาทาน เล่ม 3, (37) - (45).

2.2.3 การแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

การแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาต่างประเทศอื่น ๆ เกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ.2549) James Mallinson ได้แปลปวนทูตจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษไว้ในหนังสือชื่อว่า “Messenger Poems (Clay Sanskrit Library)” และนอกเหนือจากปวนทูตแล้วยังได้แปลวรรณคดีอีก 2 เรื่อง คือ เมฆทูต และ หัสทูตไว้ด้วย จากที่ผู้วิจัยได้ค้นดูปวนทูตที่แปลเป็นภาษาอื่น ๆ หรือแปลเป็นภาษาอังกฤษนั้นไม่ได้มีหลายเล่มนัก หรือจะกล่าวว่ามีเล่มเดียวเท่านั้นที่แปลเป็นภาษาอังกฤษก็คงไม่ผิด ดังนั้น การแปลปวนทูตที่ประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์มันทากรานตาที่มีถึง 17 พยางค์เป็นภาษาไทย โดยแปลให้ใกล้เคียงกับต้นฉบับหรือแปลให้สมบูรณ์แบบถือว่าค่อนข้างยากมาก ด้วยข้อจำกัดในด้านของภาษาเอง ส่วนสำหรับการแปลปวนทูตเป็นภาษาไทยยังไม่มีปรากฏในประเทศไทยเลย

2.2.4 ข้อตกลงในการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

การแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตเป็นภาษาไทยนับว่าเป็นสิ่งที่ยากพอสมควร เนื่องจากว่า ภาษาไทยนั้นเป็นภาษาคำโดด หรือเป็นคำพยางค์เดียว และแต่ละคำล้วนมีความหมายในตัวของมันเอง ดังนั้น ในการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตผู้วิจัยได้ใช้ต้นฉบับจากหนังสือชื่อว่า Pavanaduta ประพันธ์ขึ้นโดย Dhoyi ตามที่กล่าวไว้ในตอนต้น ทั้งนี้ การแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยจะแปลโดยอรรถไม่ได้แปลโดยพยัญชนะ แต่จะรักษาคำและความหมายในต้นฉบับไว้ให้มากที่สุด บางครั้งอาจปรับใช้สำนวนเป็นภาษาไทยเพื่อความเข้าใจง่าย ชื่อเฉพาะและคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจะเขียนเป็นคำอ่านแบบไทย อนึ่งผู้วิจัยจะเพิ่มเติมข้อความไว้ในขลิขิตเพื่อเสริมความให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของประโยคนั้น หากข้อความใดที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรอธิบายเพิ่มเติมจะกล่าวไว้ในเชิงอรรถด้วย ผู้วิจัยยังได้ใช้ความหมายของศัพท์จากพจนานุกรมส์สกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน ของร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย)⁶⁵ และจากพจนานุกรม A Sanskrit-English Dictionary ของ Monier Williams⁶⁶ เป็นต้น เพื่อใช้ประกอบการแปลไว้ด้วย ในการใช้คำสรรพนามของตัวละคร เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนผู้วิจัยจึงได้ใช้คำว่า “ท่าน” เรียกแทนสายลม, คำว่า “ดิฉัน,นาง,หม่อมฉัน” เรียกแทนนางกุลยวตี คำว่า “พระองค์” เรียกแทนกษัตริย์ลักษณเสน และคำว่า “ข้าพเจ้า” เรียกแทนโธยี

⁶⁵ ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), สสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์แสงดาว, 2552).

⁶⁶ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, (Oxford: The Clarendon Press, 1899).

2.3 บทปริวรรตและบทแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อสติ ศรีเมตยขิลวสุธาสุทเร จนทนาเทธา

คนธรวาณำ กนกนครี นาม รมโย นิวาสะ |

ไทมโรลีลาภวนคิขโรรมพรี วยาลิขทภิ-

รุตเต ศาขานครคณนำ ยะ สุราณำ ปุรสย || 1 ||

|| 1 || บนภูเขาไม้จันทน์⁶⁷อันรุ่งโรจน์ซึ่งงดงามที่สุดในโลก ได้มีถิ่นที่อยู่ของเหล่าคนธรรพ์⁶⁸อันน่ารื่นรมย์ ชื่อว่า กนกนคร (เมืองทอง) ๆ ซึ่งได้รับการนับว่าเป็นเมืองสาขาแห่งเทพนคร เพราะมียอดปราสาทอันงดงาม มีสีทองอร่าม สูงเสียดฟ้า ๆ

ตสมินเนกา กุลยวตี นาม คนธรวกนยา

มนเย ไชตรี มฤทุ กุสมโต'ปายายูธึ ยา สมรสย |

ทฤษฏาวา เทวี ภาวนวิชเย ลกษมณึ เกษาณิปาลี

พาลา สทยะ กุสมธนะชะ สวีเธยิปภว || 2 ||

|| 2 || ในเมืองนั้น มีลูกสาวของคนธรรพ์นางหนึ่งชื่อว่ากุลยวตี⁶⁹ (นางสาวบัวบานกลางคืน) ข้าพเจ้าคิดว่า นางเป็นอาวุธสำหรับพิชิตที่อ่อนโยนแม้กว่าดอกไม้ของกามเทพ⁷⁰ ๆ นางคนธรรพ์สาว ครั้นได้เห็นกษัตริย์ลักษณเสน⁷¹ในตอนทรงพิชิตโลก ก็ได้ตกอยู่ในอำนาจของธนูดอกไม้โดยทันที ๆ

⁶⁷ ไม้จันทน์มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Sirium myrtifolium Roxb* เป็นหนึ่งในต้นไม้ที่มีราคาแพงที่สุดในโลก เนื้อไม้มีสีเหลือง น้ำมันจากไม้จันทน์นำมาทำเป็นน้ำหอม ไม้จันทน์มีความหอมเป็นเอกลักษณ์และมีกลิ่นหอมยาวนาน; *Ibid.*, 386.

⁶⁸ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิศวา-วสุ และ วายู-เกศ ถูกกำหนดให้เป็นคนธรรพ์แห่งสวรรค์ อีกทั้งยังเป็นนักดนตรีสวรรค์หรือนักฟ้อนสวรรค์ อาศัยอยู่ในท้องฟ้า ภูมิภาคอากาศ และน่านน้ำแห่งสวรรค์ มีหน้าที่ปกป้องโสมสวรรค์ โสมถือกันว่าเป็นยาที่ดีที่สุด เดิมทีคำว่าโสมไม่ได้หมายถึงเครื่องดื่ม แต่เป็นดวงจันทร์ และคนธรรพ์แห่งสวรรค์ก็เป็นเทพผู้ปกครองดวงจันทร์; *Ibid.*, 346.

⁶⁹ ลูกสาวของคนธรรพ์ที่อาศัยอยู่ที่เมืองกนกบนภูเขาไม้จันทน์ คำว่า กุลย หมายถึงดอกบัว โดยเฉพาะพันธุ์สีน้ำเงิน เป็นดอกบัวที่บานในตอนกลางคืน; *Ibid.*, 296.

⁷⁰ กามเทพมีลูกศรที่เป็นดอกไม้ 5 ชนิด คือ ดอกโกศก ดอกบัวขาว ดอกบัวขาว ดอกมะลิ และดอกมะม่วง

⁷¹ กษัตริย์ลักษณเสน เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐเบงกอล ตามจารึกที่คยา (*Gayā*) ของกษัตริย์ไวทยะ (*Vaidya*) ว่า พระเจ้าลักษณเสน พ.ศ. 1659 (ค.ศ.1116) เมืองหลวงในปกครองของพระองค์ คือ ลักษมาวตี; จำลอง สารพัตติก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 160.

พาลเขษวาลีชาวปี มนสิขี สา'นภิวณชยนต์
 ปาณทุกษามา กติจิทยนต กาดรา วาสราณิ |
 คนตุ้ เทศานตรมถ มธาวนุยไถว ปรวฤตตตี
 คาโฒตกณฐา มลยปวนั สปรณามั ยยาเจ || 3 ||

|| 3 || (นางกุลยวตี) นั้น เปิดเผยถึงความรักแม้กับหมู่เพื่อนในวัยเด็กไม่ได้ ชิดเซียว ชุบผอม (และ) หดหู่ ได้ให้เวลาผ่านไปหลายวัน ๆ ต่อมา นางผู้มีความโหยหาอันแรงกล้า จึงได้วิงวอนอย่าง นอบน้อมต่อสายลมจากภูเขามลยะ⁷² ซึ่งเริ่มจะเคลื่อนไปในทิศตรงกันข้าม⁷³ สู่ถิ่นอื่น ในฤดูใบไม้ผลินั้นแล ฯ

ตวตตะ ปรานาฆะ สกลชคต่า ทกษินสตุว ปรกฤตยา
 ชงฆาลั ตวำ ปวน มนโส'นนตรี วยาหรนติ |
 ตสฺมาเทว ตวยิ ขลฺ มยา สंपฺรณิโต'รติภาวะ
 ปรายิ ภิกษา ภาติ วิลลา ไนว ยุष्मทวิเชष् || 4 ||

|| 4 || ไอ้สายลม ลมหายใจของสรรพสัตว์ (ล้วนมา) จากท่าน โดยธรรมชาติแล้ว ท่าน (ย่อม เคลื่อนที่ไป) ทางทิศใต้ (คนทั่วไป) พุดถึงท่านว่า ไปได้อย่างรวดเร็วตั้งใจนึกในทันที ฯ เพราะเหตุ นั้น นั้นแล ข้าฯจึงได้ฝาก (นำมารวม) ภาวะของผู้ปรารถนา (ขอร้อง) ในท่านอย่างจริงจัง โดยมากแล้ว การขอต่อบุคคลผู้เช่นกับท่าน ย่อมจะไม่ไร้ผลอย่างแน่นอน ฯ

วีกษยวาสถำ วิรทวิธูรำ รามจันทรสย เทโตร-
 ยาทะ ปารี ปวน สรिता ปตยुरปยาณชเนยะ |
 ตตตตตสยาปรติหคเตรยาสยตสเต มทรถึ
 เคาที เกษาณิ กติ นุ มลยภษมารธาทุโยชนานิ || 5 ||

|| 5 || ไอ้สายลม บุตรของนางอัญชนา⁷⁴ (หनुมาน) ครั้นได้เห็นพระรามจันทร์โศกเศร้าอย่างหนัก เพราะการพลัดพรากผู้เป็นสาเหตุ จึงได้เดินทางไปสู่อีกฝั่งของเจ้าแห่งแม่น้ำ (มหาสมุทร) ฯ

⁷² ภูเขาที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นจันทร์ อยู่ทางทิศใต้ของอินเดีย; Monier Williams, **A Sanskrit-English Dictionary**, 792.

⁷³ คือเคลื่อนไปทางทิศเหนือ

⁷⁴ มารดาของหनुมาน; Ibid., 11.

สำหรับท่านผู้เป็นบิดาของหนุมานั้น ผู้ไม่มีอะไรมาขัดขวางการเดินทางได้ จะเดินทางเพื่อข้าม
แผ่นดินของแคว้นเคาฑะ⁷⁵จะไกลจากภูเขามลละสีกก็โยชน์หนอ ๖

ตตราวศย์ กุสุมสมเย ส ตวยยา ศीलนียะ

सानโทรหุยานสฤคิตคคนปรางคโณ เคาฑเทศะ |

ตนเม'วสถำ กถย นฤปเตรชีวนตราณเหโตะ

ปราทุรภาวสตริชคิตี ชลฺลฺ ตวาทุศานำ ปราธละ || 6 ||

|| 6 || ณ สถานที่นั้น ในฤดูใบไม้ผลิ ท่านต้องไปอย่างแน่นนอนสู่แคว้นเคาฑะซึ่งมีพื้นที่อัน
ท้องฟ้าถูกบดบังไปด้วยสวนดอกไม้หนาแน่น ๖ ขอท่านได้โปรดบอกความโศกเศร้านั้นของข้าฯ แก่
กษัตริย์ผู้เป็นเหตุช่วยให้มีชีวิตอยู่ ความกรุณาต่อผู้อื่นของคนเช่นท่าน ก็จะปรากฏในโลกทั้งสาม⁷⁶
อย่างแท้จริง ๖

หฤตวานรณย์ ปริมลิตศจนทนาโนกหานำ

ตุรณฺ ตาวท วิสฤช มลโยปตยกาณนานิ |

ยวานไนเต นิธฺวนกลาเกลิภาไซ ฤชงคา

โภควยาชาจจุลฺกจุลฺกํ มตฺสราสฺตวำ ปิพนฺติ || 7 ||

|| 7 || หลังจากได้ถือเอากลิ่นหอมอันล้ำค่าแห่งต้นไม้จันทน์จากที่นี่แล้ว ท่านจงละทิ้งป่าเชิง
เขามลละอย่างรวดเร็ว ๖ トラบเท่าที่งูทั้งหลายที่เห็นแก่ตัวเหล่านี้ กำลังเพลิดเพลินกับการแสดงบทรัก
อย่างสนุกสนาน จะไม่ตีท่านอย่างเต็มปากเต็มคำ โดยแสร้งว่าเป็นอาหาร ๖

⁷⁵ เคาฑะแต่ก่อนเป็นเมืองหลวงของเบงกอลและเคยเป็นหนึ่งในเมืองที่มีประชากรมากที่สุดของโลก ตั้งอยู่
ระหว่างอินเดียและบังคลาเทศ ซากปรักหักพังส่วนใหญ่อยู่ที่อินเดีย; *Ibid.*, 369.

⁷⁶ โลกทั้งสาม คือ สวรรค์ โลกมนุษย์ และบาดาล

ศรีขณฑาทะระ ปรีธรรมติกรมย ควยูติมาตร

คนตวยสุเต กิมปี ชคติมณฑน ปาณชยาเทศะ |

ตตร ขยาต ปุรัมุคมิตยาชยยา ตามรปรณยา

สตีเร⁷⁷ มุคกรมกตรุกิรพทเธเช ภาชเถาะ || 8 ||

|| 8 || ท่านต้องข้ามบริเวณรอบ ๆ ภูเขาศรีขันชะ⁷⁸ (ภูเขามลยะ) ซึ่งเป็นเพียงที่อยู่ (วัดได้เพียง 2 โกรศะ) แล้วเดินทางขึ้นไปอีกสู่แคว้นปาณชยะ⁷⁹ ซึ่งเป็นเครื่องประดับของแผ่นดิน ๆ ณ แคว้นนั้น ขอท่านเยี่ยมชมเมืองที่เลื่องลือกันโดยชื่อว่าอูระคะ (เมืองงู) ที่ริมฝั่งแม่น้ำตามรปารณ⁸⁰ ที่มีต้นหมาก⁸¹เรียงรายเป็นทิวแถวอย่างสวยงาม ๆ

สมโภคานเต ศลฤชุลตานีสะหานำ วรुणा

วยาธุนวนโต'นุจิตกวีการมวยาชมุคธม |

อสมิน สหะยะ ศรมชลนุหะ เสธชาไลรุเปตย

ปรตยาสนนา มลยมรุตสตาลวฤณตีภานติ || 9 ||

|| 9 || ในเมืองนั้น สายลมจากภูเขามลยะที่เป็นสหายได้เข้าไปทางช่องลมของคฤหาสน์ เมื่อพัดมวยผมที่ไม่ได้จัดแต่ง ซึ่งสวยงามตามธรรมชาติของหญิงสาวทั้งหลายผู้หมดเรี่ยวแรง (นอนแผ่) เถาวัลย์คือแขนที่อ่อนปวกเปียกในท่ายที่สุดแห่งการเรีงรัก ให้ยุ่งเหยิง จึงทำตัวเองเป็นพัดใบตาล พัดเหงื่อให้แห้งในทันที ๆ

⁷⁷ J.M., 106, ตามรปารณยาสตีเร

⁷⁸ คือภูเขาไม้จันทน์ หรือภูเขามลยะนั่นเอง; Ibid., 1099.

⁷⁹ คำว่า ปาณชยะ เขียนตามภาษาสันสกฤต ส่วนในภาษาทมิฬจะใช้คำว่าปาณชียะ คำว่าปาณทิใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วอินเดียตอนใต้ สมัยโบราณชาวทมิฬถูกเรียกว่าทราวิทะ ชาวทมิฬ แบ่งออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ๆ คือ เจระ โจฬะ และปาณชยะ เดิมที่อาศัยและปกครองอยู่ร่วมกันที่อริโกบริเวณริมฝั่งของแม่น้ำตามรปารณิ ท้ายสุดทั้งสามก็เกิดการแตกแยก ปาณชยะยังคงอาศัยอยู่ที่เดิม ส่วนคนที่เหลือก็ย้ายออกไปสร้างอาณาจักรของตนที่อื่น; Bishop R. Caldwell, **History of Tinnevely**, (Delhi: Asian Educational Services, 1989), 12.

⁸⁰ แม่น้ำตามรปารณิ อยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย คำว่า ตามรปารณิมีความหมายว่าต้นไม้ที่มีใบไม้สีแดง และอาจจะเป็นชื่อที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศศรีลังกาอีกด้วย; Ibid., 9.

⁸¹ มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า Areca catechu เป็นต้นไม้ที่นิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายในหลายประเทศ ผลเมื่อสุกจะมีสีเหลืองหรือสีแดง นิยมนำมาเคี้ยวกินกับใบพลู; Monier Williams, **A Sanskrit-English Dictionary**, 320.

กริธาไศลั ภูชคนครีโยชิตำ เกาตุกญเจต
 เสตุ์ ยายา ชลธิกริณะ ศฤงขลาทาม ทิรุหม |
 ภาติ เสุนหาทวนิตนยาชีวนาศวาสเทโตร
 ลงกาหวิป ปุริหิต อิว โย พาหุเรกะ ปฤถิวยาะ || 10 ||

|| 10 || ถ้าท่าน (ลม) อยากจะรู้ จงไปที่ภูเขาซึ่งเป็นที่เล่นสนุกสนานของผู้หญิงชาวเมืองภูชคนคร (เมืองงู) ซึ่งเป็นสะพานยาวเป็นสายโซ่ลุ่มข้างค้อมมหาสมุทร ฯ ซึ่งปรากฏเหมือนเป็นแขนข้างหนึ่งของพระแม่ธรณีที่ขยายไปถึงเกาะลังกา เพื่อที่จะต่อลมหายใจให้แก่ลูกสาวของแผ่นดิน⁸² (นางสีดา) ด้วยความรัก ฯ

กรุชยทเคาริกริกิศลยากฤชภูจฐาสุธาโศร
 ทริกุชยสุจุใจะ กุลมกลุชั ตตร ราเมศวรสย |
 มธยั ยตร ตริพิล⁸³วิษมึ วารสิมนตินินำ
 หสุโตตกมปิ กถยติ วิเระ สฤชภูกาณจิปทสย || 11 ||

|| 11 || ท่านจักเห็นวัด (ที่อยู่) ที่สูงส่งที่รั่มลทินแห่งเมืองรามศวระ ซึ่งมีพระจันทร์ประดับบนยอดมวยผม (ของพระศิวะ) ที่ถูกถอดมาด้วยมืออ่อนอ่อนโยนของนางเคารี (นางปารวตี) ผู้กำลังโกรธ ฯ ณ สถานที่ซึ่งเหล่าสตรีจำนวนมากมีเส้นสามเส้นอยู่เหนือสะดือ บ่งบอกถึงมือที่สิ้นของพระเจ้าผู้สร้างซึ่งได้สร้างสะโพกแล้ว ฯ

ลีลาคาไรมรนครสยาปิ ครวั หรนต์
 คจเณะ กาณจิปุรมถ ทิโศ ภูษณั ทกษิณสยาะ |
 นกตั ยตร ปุริทริก อิวัวชชาครึ นาครามำ
 กุรวน ปาณิปรณิหิตนุรชยเต ปญจวณะ⁸⁴ || 12 ||

⁸² ลูกสาวของแผ่นดินก็คือนางสีดา เป็นอวตารของพระลักษมี เป็นบุตรบุญธรรมของกษัตริย์ชนกแห่งกรุงวิเทหะและนางสุนยนะ เป็นชายาของพระราม มีลูกสองคนคือ ละวะกับกุศะ ได้ชื่อว่าสีดา เพราะผุดขึ้นจากร่องที่ทำวชนกได้ทำไว้ในขณะไถพรวนดิน ฉะนั้นคำว่าสีดา จึงแปลว่าร่องหรือรอยไถนั่นเอง; *Ibid.*, 1218.

⁸³ J.M., 108, ตริวิลิ

⁸⁴ J.M., 108, ปญจพณะ

|| 12 || หลังจากนั้น ท่านควรไปสู่มืองกาญจี้⁸⁵อันเป็นอัญมณีแห่งภูมิภาคทางทิศใต้ ที่ขโมยซึ่งความภาคภูมิใจแม่ของเทพนคร เพราะอาคารทั้งหลายตั้งงามยิ่ง ๆ ณ เมืองนั้น ในเวลากลางคืนเทพผู้มีลูกศร 5 ชนิดเป็นอาวุธ (กามเทพ) ถือธนูไว้ในมือ เกิดมาทำความตื่นเต้นแก่ชาวเมืองทั้งหลาย เหมือนกับยามรักษาความปลอดภัย ๆ

อาพกรู ลีลาวิหิติมิว ศยวตามภยเปเต

สทยะ เณวยติกรมิมชาทรปตยศุกานตม |

อมภะกริตากตุกรภสภษญจโนตตรีเย

ยन्नารินามุรสิ สุปลา วิจิหสโตะ สชิว || 13 ||

|| 13 || แม่น้ำสุพลา⁸⁶เหมือนกับเพื่อนผู้หญิงได้ใช้มือคือคลื่นทดแทนชายผ้าที่ปิดอวัยวะส่วนบน เป็นเหมือนกับน้ำวนที่หัวเราะอย่างสนุกสนาน โดยสร้างทำเป็นพองน้ำในทันทีบนหน้าอกของเหล่าหญิงสาวในเมืองนั้น ซึ่งมีผ้าไหมจีนหลุดหายไปเพราะความรุนแรงของการเล่นสนุกสนานในน้ำ แล้วเปลี่ยนเป็นสีเข้ม (สีแทน) ๆ

มนเย โมภษะ กจันสุรตยาสาสพตสย ตูรณิ

พุชปฺราปสเต ปวน ภวิตา โจลสิมนตินิภยะ |

เก วา ตาสามภกรจนาสินีลีสนาเถ

คณทาโภเค มลยชยยะปิฉฉิเล น สขลนติ || 14 ||

|| 14 || โอ้ สายลม ข้าพเจ้าจึงคิดว่า สำหรับท่านผู้ได้รับความเหนื่อยล้าเพราะการร่วมรักอย่างหนักหน่วง การจะฟื้นอย่างรวดเร็วจากเหล่าสตรีชาวโจละ⁸⁷ก็จะเป็นไปได้ยาก ๆ โอ้ ใครเล่าจะไม่ลุ่มหลง ในส่วนโค้งของแก้มของพวกนางที่ทาด้วยผงจันทน์ ที่เต็มไปด้วยสีครามอันซ่อนไว้ด้วยการจัดแต่งเส้นผม ๆ

⁸⁵ คำว่า กาญจี้ แปลว่า ผ้าคาดเอว หรือเข็มขัด และคำว่ากาญจี้ยังเป็นชื่อเมืองโบราณ ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของอินเดียไม่ไกลจากเมืองมัทราส เป็นหนึ่งในเจ็ดเมืองศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดู; *Ibid.*, 268.

⁸⁶ แม่น้ำสายหนึ่งอยู่ทางตอนใต้อินเดีย

⁸⁷ คำว่า โจละ แปลว่า เสื้อคลุม หรือเสื้อชั้นนอก ชาวโจละนับว่าเป็นหนึ่งในกลุ่มชาวทมิฬสามพี่น้อง คือมีเจระ โจละ และปามทยะ อาศัยอยู่แถบทางตอนใต้อินเดีย ภายหลังจากย้ายออกไปที่อื่น; *Ibid.*, 402.

หิตวา กาณฉิมวินยวตีภกต⁸⁸โรโรณิกฤษชา

ตำ กาเวรีมนุสร ขคเศรณินวาจาลกุลาม |

กานตาเศลษาทปิ ขลฺ สุขสปฺรศมินทุตวิโซ'ปิ

สวจณฺ ภิกษาปรวณมนโส'ปยมพฺย สยยา ลขียะ || 15 ||

|| 15 || ขอท่านครั้นทิ้งเมืองกาญจิปะแล้ว จงไปตามแม่น้ำกาเวรี⁸⁹ ซึ่งมีร่มเงาพุ่มไม้ตามชายฝั่งที่ผู้หญิงกำกั้นมักใช้ ซึ่งมีฝั่งน้ำที่หมุ่นกส่งเสียงเจื้อยแจ้ว ซึ่งมีสายน้ำที่เมื่อได้สัมผัสก็เป็นสุขมากกว่าการกอดของคนรัก ที่ใสแม้กว่าแสงจันทร์ ที่ไหลเร็วแม้กว่าใจของพระผู้โน้มตัวไปเพื่อขอภิกษา (พระศิวะ)⁹⁰ ฯ

ยา คงฺเคว ปฺรภฺกตฺติสุภคา ชายเต เกรลีนา

เกลีสนาเน กุจฺมลยโชชะ ปาณฺทิมานํ ทธานา |

ศศฺวทโคตรสฺขลนชนิตฺตราสโลลสฺย สินฺโห-

รฺทวิจิภฺรศฺจฺรณปตฺนเปรมวาจํ รสชฺญา || 16 ||

|| 16 || แม่น้ำกาเวรีนั้น ซึ่งมีความงามตามธรรมชาติ ทรงไว้ซึ่งความซิด (ขาวเหลือง) เพราะผงจันทร์ที่หน้าอกของเหล่าหญิงสาวชาวเกรละ⁹¹ ในเวลาอาบน้ำเล่นสนุกสนาน กลายเป็นเหมือนแม่น้ำคงคา⁹² รับรู้รสแห่งความรักที่ซาบซ่านไปจรดเท้าจากมหาสมุทรผู้ตกใจกลัวและกระสับกระส่ายอันเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อผิดอยู่เสมอ จึงมีคิ้วขมวดคือคลื่นที่ขึ้นสูง ฯ

ตสฺยา ลีลาสฺริต อิว ตาชะ โสฺรตฺสิ โศฺรณิทฺทเน

โตยฺกฺริทํ ยทฺ วิทฺเต ทากฺษิณาทยาสฺตรฺณยะ |

วิจิเกฺษโปะ สฺตนปฺริสเรชฺวสฺตหาเรชฺ ตาสํ

⁸⁸ J.M., 110, ภุกต

⁸⁹ แม่น้ำสายหนึ่งอยู่ทางตอนใต้อินเดีย คำว่า กาเวระ แปลว่า หญ้าฝรั่ง หรือสีเหลือง; Ibid., 280.

⁹⁰ แม่น้ำกาเวรีเป็นหนึ่งในชายาของพระศิวะ คนอินเดียใต้เชื่อว่า พระศิวะมหาหลงรักนางกาเวรี จนทำให้พระนางปารวตีอิจฉา

⁹¹ เกรละเป็นรัฐที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของชายฝั่งมลพาร์ของอินเดีย; Ibid., 309.

⁹² แม่น้ำสายศักดิ์สิทธิ์ที่ไหลวนบนยอดเขาพพระสุเมรุ อยู่บนสวรรค์ก่อนที่จะไหลมายังโลกและไหลสู่มหาสมุทรลงสู่ใต้บาดาล จึงเรียกกันว่าเป็นแม่น้ำสามโลก ผู้คนนับถือเทพเจ้าองค์หนึ่งคือ พระนางคงคา ชายาของพระศิวะ; สมคมแดง สมปวงพร, บรรณาธิการ, *ย้อนรอยชมพูทวีป*, (กรุงเทพฯ: คุ่มคำ, 2551), 165-167.

มุกตาซาล รอย ตทปา วินทุภะ⁹³ กุณฑเคาโระ || 17 ||

|| 17 || หากว่า เหล่าหญิงสาวชาวไต้หวัน ยังพากันเล่นน้ำในกระแสน้ำที่มีความลึกระดับเอวของแม่น้ำนั้น เหมือนกับมีสายน้ำที่นำสนุกสนาน ๆ เมื่อสายสร้อยที่อยู่ติดกันของพวกนางหลุดหายไป เพราะแรงพัดของคลื่นของท่าน (ลม) จึงได้สร้างสายสร้อยไข่มุกด้วยหยดน้ำที่ขาวเหมือนดอกมะลิแห่งแม่น้ำกาเวรินัน ๆ

สนิคุศยามั คุรุภีรูปโละ ปรวตฺ มาลยวนต์

ปศฺเยรุตตมภิตมิว ปุระ เกศปาศํ ปฤถิวายะ |

ตตราทยาปิ ปรีติมรชโลรชฺชระ ประสธภาคาส+

สีตากรตุะ ปฤตุตรศุจะ สุยยนตยศฺรุปาตานุ || 18 ||

|| 18 || ท่านจงดูภูเขามาลัยวัต⁹⁴ที่ตั้งตระงำอยู่ข้างหน้าที่เป็นเหมือนมวยผมของพระแม่ธรณี⁹⁵ ซึ่งมีสีดำสนิทเพราะก้อนหินมัทธา ๆ แม้กระทั่งบัดนี้ บนภูเขานั้น ส่วนที่เป็นที่ราบก็ผุกร่อนเพราะถูกน้ำที่ไหลแรงซัด ย่อมบ่งบอกถึงหยดน้ำตาที่ตกมากมายของพระผู้เป็นภรรดา (สามี) ของนางสีดา (พระราม) ผู้มีความเศร้าโศกที่มากกว่า (น้ำไหลแรงเหล่านั้น) ๆ

รมโยปานต์ สรลตฺรุภีรมาณทกรเณะ สรสดท

คจเณะ ปณจาปสร อิติ ทฤตเปรามตาปํ โมนะ |

ยตราทยาปิ ตริทศตฺรุณิมุคฺรสงคิติมาลา⁹⁶

ปฺรวเปโรปคตทริณเศรณิมุคฺกณฐฺยุนติ || 19 ||

|| 19 || ท่านควรไปสู่ทะเลสาบชื่อว่าปัญญาปสระ⁹⁷ (นางอัปสรห้านาง) ของมาณพภรรณีฤษี⁹⁸ ที่มีขอบทะเลสาบนำรีนรมย์เพราะต้นสรละ⁹⁹ (ต้นสน) ที่ขจัดความร้อนใจอันยิ่งใหญ่ของพระ

⁹³ J.M., 112, ฟินทุภะ

⁹⁴ อยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาพระสุเมรุ; Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 814.

⁹⁵ พระแม่ธรณี เป็นที่เคารพสักการะมาตั้งแต่ยุคโบราณ ปรากฏในตำนานทั้งศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และพุทธศาสนา บูดด้วยข้าว ผลไม้และนม วางไว้บนก้อนหินหรือประพรมลงบนพื้นดิน บางแห่งใช้เกล้าเป็นการสังเว; กองบรรณาธิการข่าวสด, *เทพ-ทเวะ ศักดิ์สิทธิ์-สักการะ*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2553), 75.

⁹⁶ J.M., 114, มาลา

อินทร์ออกไปได้ ๗ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เสียงบรรเลงดนตรีต่อเนื่องอย่างไพเราะของเหล่านางอัปสรสวรรค์ ทำให้ฝูงกวางที่เคยเข้าไปด้วยความหลงใหลเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้า (ที่จะเข้าไปอีก) แม้จนถึงทุกวันนี้ ๗

กริธาโศกกรมกพหุลาารมมโยปกณฐา

สัปตสยเนเต ปถิ ปถิ ตว ปรีตเย ปรสถิตสย |

ปีโนตตุงคสตนภรณมตปามรีเปรมโลภาน

นิริวิเจทภรมิตปถิกะ ปลลยะ ปลวลินยะ || 20 ||

|| 20 || เพื่อความรื่นรมย์ของท่านผู้เดินทาง ในทุก ๆ ทาง (ที่ท่านไป) จักมีอาศรมทั้งหลายที่มี สระน้ำเล็ก ๆ ที่มีผู้เดินทางมาพักผ่อนไม่ขาดสาย เพราะอยากได้ความรักจากหญิงชั้นต่ำผู้โน้มต่ำเพราะ น้ำหนักของถันที่กลมและใหญ่ ที่มีขอบเขตบริเวณนารื่นรมย์ไปด้วยสวนที่มีต้นอโศก¹⁰⁰และต้นหมาก สวยงามขึ้นอยู่เป็นอันมาก ๗

อนรรธาน หิตวา ชนปทวธูคาฒโคทาวรีกาน

กาลิงคสยานุสร นครี นาม ตำ ราชธานี

สมโภคานเต มกุลิตทฤศำ ตตร วารางคนานาม

องคคลานี ทร ปรีปตนะ เกลีวาทายเนษุ || 21 ||

⁹⁷ ทะเลสาบที่มีมาณฑกรรณิฤษีสร้างขึ้นด้วยการล้างบาป เป็นสถานที่ฤษีถูกอัปสรสวรรค์ทั้งห้ามาล่อลวง และประเล้าประโลม จนตะบะที่บำเพ็ญมาแตกสลายลง จึงอาศัยอยู่ ณ ที่นั่นด้วยกัน ทะเลสาบจึงมีชื่อเรียกว่า ปัญจาปสระ; Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 578.

⁹⁸ ฤษีผู้บรรลุกรบบำเพ็ญตะบะสูงสุดมีอายุชักราวหมื่นปี เหล่าเทพต่างพากันเกิดความกลัวขึ้น จึงได้ส่งนาง อัปสรสวรรค์ทั้งห้ามาเพื่อทำลายตะบะของฤษี ในที่สุดฤษีกับนางอัปสรก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มีทั้งเสียงดนตรี ทั้งการเต้นรำไม่ขาดสาย; Margaret and James Stutley, *A Dictionary of Hinduism: Its Mythology, Folklore and Development 1500 B.C.-A.D. 1500*, (London: Routledge, 1977), 178.

⁹⁹ เป็นต้นสนชนิดหนึ่ง มีชื่อว่า *Pinus longifolia* พบมากในแถบทางตอนเหนืออินเดีย เนปาล และ ปากีสถาน; Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 1182.

¹⁰⁰ มีชื่ออังกฤษว่า *Jonesia Asoka Roxb* หรือชื่อที่คุ้นเคยกันดีก็คือ ต้นอโศก เป็นต้นไม้ยืนต้นขนาด กลางมีดอกสีส้มและสีแดงเข้ม; *Ibid.*, 113.

|| 21 || ขอท่านเมื่อละทิ้งแคว้นอันธระ¹⁰¹ที่มีแม่น้ำโคทาวรี¹⁰²ที่หญิงชาวเมืองจำนวนมากลงเล่นน้ำ แล้วจึงเดินทางไปตามเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะ¹⁰³ ฯ ณ เมืองนั้น ขอท่านจึงพัดไปตกที่ระเบียงชั้นบนอันเป็นที่สนุกสนาน ขจัดความอ่อนล้าแห่งร่างกายของเหล่านางโสเภณีผู้หลับตาเกือบสนิทหลังจากสิ้นสุดการร่วมรัก ฯ

เขตทวีจีปรจยรจิตาเนกโสปานเรขั

ตีร์ ยายะ ผลภรณมตฺปุคมาลี ปโยเธะ |

คายนุตินา ศรวณสุภคั ตตร สิทธางคานา

สฺถาเน สฺถาเน ขนย ศนโกสฺถานศพทานุวาทาน || 22 ||

|| 22 || ขอท่านจงไปที่ชายฝั่งมหาสมุทร ที่มีคลื่นซัดสาดเป็นอันมาก มีชั้นบันไดทางลงมากมาย มีแนวต้นหมากโน้มลงเพราะน้ำหนักของผลหมาก ฯ ณ สถานที่นั้น ขอท่านจงค่อย ๆ ทำให้เกิดการเสียนเสียงระดับเดียวกันกับเหล่าภรรยาของพวกเขา¹⁰⁴ผู้ขบร้องอย่างไพเราะในทุก ๆ ที่ ฯ

กฺฤชกริษตตริษตฺรุณิเกลินิศฺวาสาไตร

คฺลายนทูลสิภิสฺลยรุโจ นิรวิเศรวินธฺยปาทาน |

ปศฺยณ วกฺตราณยนตฺจตฺรวยารสิมฺนตฺตินินา

มาทฺยทฺคนธทฺวิทรสิตฺตราสโลเลภฺษณานิ || 23 ||

|| 23 || ขอท่านพึงเข้าไปสู่เชิงภูเขาวิรัช¹⁰⁵ซึ่งดงมไปด้วยยอดอ่อนของเถาวัลย์ที่กวัดแกว่งเพราะลมหายใจแรงที่เกิดจากการเล่นสนุกสนานของเหล่านางสวรรค์ (อัปสร) ผู้กำลังเล่นอยู่ที่ซุ้ม

¹⁰¹ แคว้นอันธระตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย เป็นหนึ่งในสิบรัฐที่มีประชากรมากที่สุดของอินเดีย; *Ibid.*, 45.

¹⁰² เป็นแม่น้ำที่ยาวที่สุดรองจากแม่น้ำคงคา และใหญ่เป็นอันดับสามในอินเดีย ไหลจากทางตะวันตกเฉียงเหนือสู่ตะวันออกเฉียงใต้; *Ibid.*, 365.

¹⁰³ คำว่า กาลิงคะ ยังแปลว่าช้าง หรืองูก็ได้ แคว้นกาลิงคะตั้งอยู่ชายฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของแม่น้ำโคทาวรีในอินเดีย; *Ibid.*, 279.

¹⁰⁴ ชาวสิทธะเป็นจำพวกกึ่งเทพผู้มีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง อีกทั้งสิทธะยังหมายถึงผู้ที่สำเร็จหรือบรรลุผลอันสูงสุด หรือหมายถึงอริยบุคคลอีกด้วย; *Ibid.*, 1215.

¹⁰⁵ ภูเขาวิรัชถือเป็นเขตแดนชั้นระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ของอินเดีย ตำนานเล่าว่าภูเขาวิรัชอิจฉาภูเขาหิมาลัย จึงร้องขอให้ดวงอาทิตย์โคจรรอบเหมือนกับภูเขาเมรุ แต่ในขณะที่ดวงอาทิตย์กำลังอัสดง กลับยกตัวเองขึ้นสูงเพื่อขัดขวางดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เหล่าเทพพากันแตกตื่นจึงได้ขอความช่วยเหลือจากฤๅษีคัสตยะ

ต้นไม้ ก็ให้เห็นดวงหน้าของเหล่าภรรยาของพวกพราณที่ไม่ค่อยมีมารยานัก ที่มีดวงตาซัดสายเพราะ
ความสะดุ้งกลัวต่อเสียงร้องของช้างที่มีกลิ่นหอมซึ่งกำลังตกมัน ๆ

เสวจนารมย์ วิหร วิทควยาคุโลตตุงควฤกษะ

วินธโยตตสุงคปรณยิณี วเน มานวตโย'ปี ยตร |

สณชายนเต รหสิ กรินำ กุรรมากรณย ศพท

ภรตุะ กณฐะ ปรมิหิตภุชาวุลโย ภิลลโยชชะ || 24 ||

|| 24 || ขอท่านจงพักอยู่อย่างเพลิดเพลินตามความพอใจ ในป่าที่มีต้นไม้สูงเต็มไปด้วยหมูนก
ที่แสดงความรักด้วยการโอบกอดเขาวินธัยไว้ ๆ ซึ่งเป็นที่เหล่าหญิงชาวภิลละ¹⁰⁶แม้จะมีความเย่อหยิ่ง
แต่พอได้ยินเสียงอันดุร้ายของฝูงช้าง กลายเป็นผู้มีใจเฝ้าระวังคือแขนกอดรัดที่คอของสามีในเวลาาร่วมรัก
ๆ

ไสวกรัชิตารสิคศพรีสิคตโรโรนิภุชชา

คจเณ เรวามภินวศุกศยามวิศิวเนน |

มนยเนเต ยตปรีสรภุวิ เปราตมสีมนตินินำ

สิลามานครหมปี รเตรนตรรายั ยวานะ || 25 ||

|| 25 || ท่านพึงไปสู่แม่น้ำเรวา¹⁰⁷ (นรรมทา) ซึ่งมีร่มไม้ตามชายฝั่งเปียกปอนเพราะหญิงสาวที่
นำหลงไหล (เย่อหยิ่ง) ผู้เล่นอย่างสนุกสนานอย่างอิสระ ตามแนวป่าไผ่สีเขียวเข้มเหมือนฝูงนกแก้วที่
ยังเยาว์วัย ๆ ณ บริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำนั้น เหล่าชายหนุ่มต่างพากันเข้าใจแม้การเล่นสนุกสนานและการ
ถือตัว ของเหล่าหญิงสาวที่แต่งงานแล้ว (เย่อหยิ่ง) ว่าเป็นอุปสรรคต่อการร่วมรัก ๆ

(แปลเป็น เศลชะ) ณ บริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำนั้น เหล่าชายหนุ่มเข้าใจว่าแม้การถือตัว (มานะ)
ในการหยอกล้อของเหล่าหญิงสาวที่เย่อหยิ่ง ว่าเป็นอันตรายต่อนางรติ (ภรรยาของกามเทพ)

ฤชิจิงขอร้องให้ทำตัวให้ต่ำลง ภูเขาวินธัยจึงได้ทำตัวต่ำและให้ผ่านไปยังภาคใต้อย่างง่ายดาย ทั้งยังให้สัญญาว่าจะ
รักษาตำแหน่งนี้ไว้จนกว่าฤชิจจะกลับมา แต่ฤชิจไม่เคยหวนกลับมาเลย; *Ibid.*, 972.

¹⁰⁶ เป็นชื่อของชาวป่าที่อาศัยอยู่ในแถบเขาวินธัยในอินเดีย; *Ibid.*, 757.

¹⁰⁷ คือแม่น้ำนรรมทา หรือเป็นชื่อของนางรติ ชายาของกามเทพ; ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม
รักไทย), *ถัสกฤษ-ไท-อังกฤษ อภิธาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, 989.

ลีลา เนตุนยนปทวิ เกรลีนาม รเตศเจต
 คจเณะ ขยาตำ ชคติ นครีมาขยยา ตำ ยยาเตะ |
 คาฒาศลิกษฏกรมกตรวะ ปรางคเณ นาคवलโย
 พาลำ ยตร ปรียตมปรีรมภมธยาปยนติ || 26 ||

|| 26 || หากท่านต้องการนำลีลาแห่งการร่วมรักของหญิงชาวเกรละมาสู่สายตา (ของตน) ควรไปยังเมืองที่รู้จักกันอย่างดีในโลกว่า ยยาตินคร¹⁰⁸ ๗ ซึ่งเป็นสถานที่ที่หมู่เถาว์วัลย์เลื้อย (นาควัลลี) โอบกอดต้นหมากอย่างเหนียวแน่นที่สวนด้านหน้า กำลังแสดงให้หญิงสาวเห็นถึงการโอบกอดชายสุดที่รัก (ว่าทำอะไร) ๗

คจคววีจิปฺลุตปรีสระ เสาธมาลาวตโส
 ยาสยตยฺจฺจิสตวยิ รสมโย วิสมยฺ สุหมเทศะ |
 โศตรกริฑาภรณปทวิ ภูมิเทวางคนานา
 ตาลีปตรํ นวศศิกลาโกมลํ ยตร ยาติ || 27 ||

|| 27 || เมื่อท่านพัดสูงขึ้นไปอีกหน่อย ไร่ ช่างนำอัศจรรย์ มีดินแดนชื่อสุหมะ¹⁰⁹ที่แสงงดงาม ที่มีชายแดนเปียกปอนด้วยคลื่นของแม่น้ำคงคา มีต่างหูคือเถาของบ้านปูนสีขาว ๗ ณ ที่ซึ่งใบตาลที่งดงามดุจเสี้ยวดวงจันทร์ข้างขึ้นใหม่ ได้กลายเป็นเครื่องประดับอันงดงามที่หูของเหล่านางสนมของพระเจ้าแผ่นดิน ๗

ตสมินิ เสนานวณนฤปตินา เทวราชยาภิชิโกโต
 เทวะ สุหเม วสติ กมลาเกลิกาโร มุราริระ |
 ปาณา ลีลาภมลมสภฤทฺยตสมิเป วหนตโย
 ลกษมีตงก่า ปฺรฤติสุภคาะ กุรวเต วารรามะ || 28 ||

¹⁰⁸ นครที่มีกษัตริย์ยยาติทรงปกครอง ทำวยยาติเป็นโอรสของทำวนหุชะกับอโศกสุนทรี มีมเหสีสององค์คือ องค์แรกคือนางศรมิษฐาลูกสาวทำวฤษบรรพ์ มีลูกชื่อทำวทุรุฑุ ทำวอนุ และทำวปุรุ องค์ที่สองคือนางเทวานิลูกสาวพระศุกร มีลูกชื่อทำว ยฑุ ทำวตฺรวสุ และนางมาธวี; **Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 847.**

¹⁰⁹ อยู่ทางตะวันตกของแคว้นเบงกอล; **Ibid., 1239.**

|| 28 || ณ ดินแดนสุหมนั้น พระเจ้ามูรารี¹¹⁰จอมเทพผู้ได้รับการอภิเชกเป็นราชาแห่งทวยเทพโดยกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนา ทรงประทับอยู่ทำการหยอกล้อกับพระนางกมลลา¹¹¹ ฯ ณ ที่ใกล้กันนั้น เหล่านางคณิกาผู้งามหยดย่อยตามธรรมชาติ ถือดอกบัวที่สวยงามยิ่งไว้ในมือตลอดเวลา ทำให้พระลักษมี¹¹²เกิดความกลัว ฯ¹¹³

ยาดสุโยธรวุ ธนปตินเคโนว เคาไรราคาไระ

ปศุเสตตสมิน นครมนษิ จารุ จนุทรารุธมาละ |

ยตราเนกปริยณชปทวยาชโต วารรามาะ

ภรตุรุ ภูษาศศรกลาจิหนมุงเก วหนุติ || 29 ||

|| 29 || (เมื่อท่าน) เดินทางเหนือขึ้นไปจากภูเขาของเจ้าแห่งทรัพย์ (ท้าวภูเวร ณ ภูเขาไกลาส) ณ ที่นั้น ท่านควรดูเมืองของพระผู้มีพระจันทร์เสี้ยวเป็นมวยดม (พระศิวะ) ที่สวยงามที่ไร้ที่ติดด้วยอาคารสีขาว ฯ ซึ่งเป็นที่เหล่านางคณิกาประดับสัญลักษณ์พระจันทร์เสี้ยวซึ่งเป็นเครื่องประดับของเจ้านายไว้ที่ร่างกาย โดยเลียนแบบรอยเล็บจำนวนมากของคนรัก ฯ

¹¹⁰ หนึ่งในพระนามของพระวิษณุ หรือพระกฤษณะ; *Ibid.*, 823.

¹¹¹ หนึ่งในพระนามของพระลักษมี คำว่า กมลละ ยังแปลว่าดอกบัว หรือกวางชนิดหนึ่งอีกด้วย; ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), *ลัทธิ-ไทย-อังกฤษ อภิธาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, 221.

¹¹² พระลักษมีหรือพระศรี ชายาของพระวิษณุ เป็นเทพีแห่งโชคลาภและความงาม กำเนิดจากการกวนเกษียรสมุทร มักปรากฏรูปร่วมกับพระวิษณุในเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น นารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นต้น รูปเฉพาะพระองค์พบน้อยมาก ที่นิยมที่สุดได้แก่ คชลักษณ์หรืออภิชคศรี รูปดังกล่าวคือพระศรีประทับนั่งตรงกลาง ข้างสองเชือกขนบข้างกำลังประพรมน้ำให้ อันเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และโชคลาภ; รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, *ปราสาทขอมในดินแดนไทย : ความเป็นมาและข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ*, (Matichon Public Company Limited, 2008), 62.

¹¹³ (แปลเป็นเสลชะ) ทำความสงสัย (ให้แก่คนทั่วไป) ว่านี่คือนางลักษมีหรือไม่

ตตรานรขย์ รฆกุลคุรุ สวรรณทีตริเทเศ

นตวา เทวี วรช คิริสูตา¹¹⁴สวิภกตางครมยม |

ยาเต ยสมิน นยนปทวิ° สุนทรภูลตานำ

เปราตมสตรีนำ คลติ รณนเปรมชนมาภิมานะ || 30 ||

|| 30 || ขอทำนจงทำการเคารพครูแห่งราชวงศ์¹¹⁵ที่นำเคารพยิ่ง ที่ฝั่งแม่น้ำแห่งสวรรค์ (แม่น้ำคงคา) แล้วไปหาเทพเจ้าผู้ตั้งงามด้วยร่างกายใช้ร่วมกันกับธิดาแห่งขุนเขา (พระนางปารวตี) ๓ ณ ที่ซึ่งท่านผ่านไปนั้น ๓ ความถือตัวที่เกิดจากความรักของคนรักของเหล่าสตรีผู้เยอหยิ่งผู้มีคิ้วสวยงามเหมือนเถาววัลย์ ย่อมละลายการมองเห็น (ทำให้ท่านไม่ยอมมองเห็น) ๓

ตตเกษตรณจ ตริทิวสริตถจันตรา เสวนีเย

ศรีพลลาลกษิตปติยโคพานธวะ เสตพนธะ |

อารูฒานำ ตริทิวตถินีสานนเหโตรชนานำ

ยตร เทวธาปยมรณครี สนนิกฤษฏา วิภาติ || 31 ||

|| 31 || ในระหว่างดินแดนนั้นกับแม่น้ำแห่งสวรรค์ (แม่น้ำคงคา) ท่านควรไปชมสะพานซึ่งเกี่ยวพันกับพระเกียรติยศของพระเจ้าศรีพัลลล¹¹⁶ ๓ ซึ่งเป็นที่ที่เมืองสวรรค์ปรากฏเข้ามาใกล้เป็นสองเท่า แก่ผู้คนที่ขึ้นไปเพื่อจะอาบน้ำในแม่น้ำแห่งสวรรค์ ๓

¹¹⁴ คิริสูตา ที่แปลว่าธิดาแห่งขุนเขา หรือลูกสาวของภูเขา เป็นหนึ่งในพระนามของพระนางปารวตี ว่ากันว่าเดิมทีกำเนิดจากการที่พระศิวะใช้พระหัตถ์ข้างขวาลูบเบา ๆ ที่กลางพระอุระ บ้างก็ว่าเป็นลูกสาวของเทพผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขามาลัย ซึ่งก็คือท้าวหิมวัต และพระนางเมณฑา บางคัมภีร์ก็กล่าวว่าเป็นลูกสาวของพระทักษะประชาบดีและเป็นพี่น้องกับพระแม่คงคา; จิตตวชิระ, เล่าขานตำนานเทพ บุษาคัญวิชีวิตนี้มีแต่รุ่งกับรวย, (กรุงเทพฯ : ไพลิน, 2558), 103-104.

¹¹⁵ เป็นชื่อของกษัตริย์โบราณ และบรรพบุรุษของพระราม โดยมีเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ โดยพระพรหมเป็นผู้สร้างขึ้น จนมาเป็นราชวงศ์¹¹⁶ ต่อเนื่องจนถึงยุคท้าวทศกและพระราม; **Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary**, 860.

¹¹⁶ เป็นผู้ปกครองราชวงศ์เสนาลำดับที่สองต่อจากวิชัยเสนผู้เป็นบิดา มีพระชนมายุราว 50 หรือ60 ทรงเริ่มครองราชย์ในปี ค.ศ. 1119 ในสมัยนั้นเองทรงเขียนทานะ-สาคระ มีพระชนมายุราว 100 หรือ110ปี แต่ทว่ากษัตริย์ของเบงกอลไม่มีปรากฏว่ามีองค์ที่พระชนมายุมากเช่นนี้; **Asiatic Society of Bengal, Journal of the Asiatic Society of Bengal Vol. LXV. Part I**, (Bishop's College Press, 1896), 26.

คงคำ แผนสตุวก¹¹⁷มุกุรี วิจิหสเด วหนตี°
 เสเวลาสตามถ ปรีสรเปราตมทำสาวตัสสาม |
 ปรตยาวิฤตย วรชติ ชลเฮา เปรยสิ เปรมโลลา
 กรตุ์ เกศครหมีว กิมปยุทตดา ยา วิภาติ || 32 ||

|| 32 || จากนั้น ท่านควรไปเยี่ยมแม่น้าคงคาผู้ถือลูกแก้วกลมอันน่าชื่นชมคือฟองน้ำไว้ในมือ คือคลื่น ที่มีสายสร้อยคือฝูงหงส์จำนวนมาก ณ ริมฝั่ง ๆ ผู้ซึ่งกระสับกระส่ายเพราะความรัก ในเวลาที่ ทะเลสาบสุดที่รักหันหลังลาจากไป จึงได้แสดงอาการสูงขึ้นเล็กน้อยเหมือนกับจะจับผม (ของ ทะเลสาบ) ๆ

โดยกริธาสรสนิปตตสุหมสินตินิน้า
 วิจิเฮาโตะ สุตนมถุมทะ¹¹⁸ ศยามลึภุย ภูยะ |
 ภาศิริถยาสุตปนตนยา ยตฺร นิริยาติ เทวี
 เทคั ยายาสตมถ ชคตีปาวนั ภกตินมฺระ || 33 ||

|| 33 || ต่อแต่นั้น ขอท่านโค้งคำนับด้วยความภักดีแล้วไปสู่สถานที่ซึ่งทำให้โลกบริสุทธ์ ๆ ซึ่ง เป็นที่พระเทวีผู้เป็นลูกสาวของพระอาทิตย์ (แม่น้ายมุนา)¹¹⁹ แยกออกจากแม่น้าภาศิริ¹²⁰ (แม่น้า คงคา) กลายเป็นสีดำมากขึ้น เพราะการใช้คลื่นล้างคลื่นชะมดที่หน้าอกของสตรีชาวเมืองสุหมะที่ลงไป ในแม่น้าเพื่อเล่นน้ำ ๆ

สัสรปนตี° ปฺรภฤตฺติภฺภูล้า ทฺรคิตาวรตจกร้า
 ตามาโลกฺย ตฺริทศสรีโต นิริคตามมพฺุครภาต |
 มา นิริมฺกตาสิตผณิวฐศงฺกยา กาทโร ภูร-
 ภิตะ สรวัว ภาวติ ภูชคาคฺต กิ° ปุนสตุวาทฤโส ะยะ || 34 ||

¹¹⁷ J.M., 122, สตพก

¹¹⁸ J.M., 124, มถุมไทะ

¹¹⁹ แม่น้ายมุนาเป็นลูกสาวของพระสุริยะ หรือพระอาทิตย์ และเป็นพี่น้องสาวของพระยม ยังมีพระนามว่า พระยมี่ เชื่อกันว่าถ้าได้อบน้ำในแม่น้ายมุนาแล้ว จะสามารถช่วยชำระล้างความทรมานจากการตายได้; **Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 847.**

¹²⁰ หมายถึงแม่น้าคงคา; *Ibid.*, 751.

|| 34 || เมื่อท่านเห็นเทวีนคั้น (แม่น้ำยมุนา) ผู้ซึ่งแยกออกจากค้ำน้ำแห่งแม่น้ำแห่งสวรรค์ (แม่น้ำคางคา) ลื่นไหลไปตูดคเคี้ยวตามธรรมชาติปรากฏเป็นขนดโค้งงอแล้ว ขออย่าได้ตกใจเพราะกลัว นางนาคีผู้ลอกคราบแล้ว เพราะว่าทุกคนต่างก็กลัว ไม่จำเป็นต้องพูดถึงคนเช่นท่าน ฯ

กริชนตีนา ปยสิ รภสาดตตร ลีลาวตีนา

วีจิหสไต รจย กุจโยร์ศุกสรุสนานิ |

สทยสตาสามปี จ รมนาโลกนวยากุลานา

ยานตุ กริฐามสฤณหสิตานยุตตรียาณจลตวม || 35 ||

|| 35 || ณ ที่นั้น ขอท่านจงใช้มือคือคลื่นทั้งหลายทำให้ผ้าที่หน้าอกของหญิงสาวผู้น่ารักผู้ กำลังเล่นอยู่ในน้ำให้หลุดลุ่ยโดยพลัน ฯ และทันใดนั้นรอยยิ้มอันแสนหวานและอ่อนโยนของพวกนาง แม้จะวุ่นวายการมองหาคนรักจึงเป็นชายผ้าคลุมร่างกายส่วนบน (ของพวกนาง) ฯ

สกนธาวาริ วิชยปุรม อิตยุนต่า ราชธานี

ทฤชภูวา ตาวท ภูวนชยินสตุสย ราชโย'ธิจจเฉ |

คังคาวตสตุวมิว จตุโร ยตร เปารางคนานา

สมโภคานเต สปที วิตโนตยงคส์วาหนานิ || 36 ||

|| 36 || ทันทที่เห็นราชธานีอันโดดเด่นชื่อว่าวิชัยปุระ¹²¹ซึ่งเป็นกองบัญชาการของพระเจ้าแผ่นดินผู้ชนะทั้งโลกนั้น ท่านควรเข้าไป ฯ ณ ที่ซึ่งสายลมแห่งแม่น้ำคางคาซึ่งมีไหวพริบดังเช่นท่าน ได้พัดไปนวดร่างกายของสตรีในเมืองอย่างทันทีในเวลาเสร็จการร่วมรัก ฯ

ยตเสาธานามุปริ วทภิศาลภยชีษุ ลีนาะ

สุสนิคธาสุ ปรกฤติมธูราะ เกลิเกาทูทเลน |

อุณนียนเต กถมปี ระเบปาณิปงเกรหาคระ-

สปรุโศทจจตปุลกมุกุลาะ สุกรูโว วลเลน || 37 ||

¹²¹ เมืองแห่งชัยชนะ ตั้งอยู่ทางตอนเหนือรัฐกรณาฏกะของอินเดีย อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในสิบเมืองที่มีประชากรมากที่สุดของรัฐกรณาฏกะอีกด้วย; Ibid., 960.

|| 37 || ที่ด้านบนของคฤหาสน์ในเมืองวิชัยปุระนั้น เหล่าหญิงสาวผู้สวยงามตามธรรมชาติ เพราะต้องการจะเล่นสนุกจึงซ่อนแอบในหมู่ตึกตำไม้สาละในหอคอยที่งดงาม ก็ยังถูกหาพบได้โดยคนรัก ผู้มีคิ้วงาม แม้ถึงกระนั้น มีกลุ่มชนลุกชูขึ้นเพราะถูกสัมผัสปลายดอกบัวด้วยมือในเวลาาร่วมรัก ฯ

สนิครศยามารมณมณิกรพิพทุมนธาลวาลาละ

เปารสุตริภีละ กรมุทรว โรปีตาสะ ปรางคณेषุ |

ยตรายตโนปคตสลีโลรณกตมาสิกตมุลา

นาเปกษนเต ปรีชนวรูปาณิวิศราณิตามภะ || 38 ||

|| 38 || ณ เมืองนั้น ตันหมากทั้งหลายที่พวกหญิงชาวเมืองปลุกไว้ที่ลานหน้าบ้าน (อยู่ติด) อ่างน้ำที่งดงามประดับด้วยแก้วมณีสีต่างดงามล้ำค่า มีโคนต้นที่ถูกรดด้วยน้ำที่ไหลเข้ามาเองโดยไม่ต้องออกแรงในตอนกลางคืน จึงไม่ได้คาดหวังน้ำที่รดจากมือของหญิงคนใช้ ฯ

คังคาเศลษปรกฤติวิมเล ปาลีเต เตน ราชญา

ชาตา โลกทวิตยวิคลทภิตโย ยตร เปารา |

พาลาภโย'ถ ปรมยกลไห รุฒโกปางกูราภโย

วิตรสยนติ ภรุภุภิจนาจารุภิมานนาภยะ || 39 ||

|| 39 || ชาวเมืองที่เกิดในเมืองนั้นซึ่งตามธรรมชาติแล้วปราศจากมลทินเพราะการโอบกอดของแม่น้ำคังคา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นปกครอง ผู้มีความกลัวในโลกทั้งสองหายไปแล้ว ฯ แต่กลับต้องสะดุ้งกลัวพวกหญิงสาวผู้มีใบหน้าที่งดงามเพราะการเขียนคิ้วและนํ้ากลัวเพราะการขมวดคิ้ว ผู้มีหน้าอ่อนแห่งความโกรธงอกขึ้นเพราะทะเลาะกับคนรัก ฯ

อาตตี กรณาท ปุรณิหิตปทํ สางชไนรศรุเลไศร

พทธี ตาปคตปิตวิสินี¹²²ตนาตุนา พนธเนน |

ยตร สตรีณามธรรจนยสตสินทุรมุทริ

ตาลีปตริ ปรมยนิ ชเน เปรมเลขตวเมติ || 40 ||

|| 40 || ใบตาลที่ได้มาจากหูของหญิงสาว มีข้อความที่จารึกไว้ด้วยหยดน้ำตาที่ผสมกับผงเขียนตา ถูกมัดด้วยสายใยคือใยบัวที่เหี่ยวแห้งเพราะถูกแดดเผา มีผืนสีแดงสดปิดผนึกไว้ด้วยริมฝีปากของพวกผู้หญิงในเมืองนั้น จึงกลายเป็นจดหมายรักเพื่อชายสุดที่รัก ฯ

ภรตตะ ไสวรี สุตตชนิดเสวทวินทูน¹²³ วิเนตุ°

ยตร เสนหาทคณิตนิชคลานิกรุมุครธาโรระ |

เสาโธตสงเค ศศธรรุจสตนตุซาลปรวิษฎา

วยาภฤษยเนเต รุจิรจมีรีพาลการภรเมณ || 41 ||

|| 41 || ในเมืองนั้น ที่ชั้นบนของคฤหาสน์ (บ้านสีขาว) แสงจันทร์ที่เข้าไปผ่านช่องที่เป็นตาข่าย (เล็ก) โยงใยกัน ถูกภรรยาผู้สวยงาม เพื่อจะขจัดหยาดเหงื่อที่เกิดจากการร่วมรักตามความปรารถนาของสามี เพราะความรักจึงไม่คำนึงถึงความอ่อนล้าของตน จึงจับดึงมาด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรี¹²⁴ที่ดงงาม ฯ¹²⁵

วฤทโธษมาณะ สตนปรีสราละ กุงกมุสยางคราคา

โทละ เกลิวยสนรลีเกะ สุนทรินำ สมุหะ |

กริวาพยะ ปรัตนสุลีลา มาลตีทาม ราตรีระ

สตุยานโชยตสนา มุทมวิรัต กุรวเต ยตร ยูนาม || 42 ||

|| 42 || พวงถันที่ร้อนแรงเหลือเกิน เครื่องลูบไล้ที่ทำมาจากหญ้าฝรั่ง¹²⁶ ซึ่งซ้ำที่ทำให้สนุกสนานโดยการเล่นแกว่งไปมา หมูสตรีแสนสวย สละสำหรับลงเล่นน้ำที่มีน้ำตื้น พวงดอกมะลิ คำคืนที่มีแสงจันทร์รำไร ย่อมทำความพอใจแก่ชายหนุ่มอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ฯ

¹²³ J.M., 128, พินทูน

¹²⁴ มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Bos grunniens* เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีขนที่ยาวมาก ขนสีน้ำตาลเข้มจนถึงดำ หรือสีขาว; *Ibid.*, 388.

¹²⁵ (อีกสำนวน แปลเป็นกัตตวาจก)

ในเมืองนั้น ที่ชั้นบนของคฤหาสน์ (บ้านสีขาว) ภรรยาผู้สวยงาม เพื่อจะขจัดหยาดเหงื่อที่เกิดจากการร่วมรักตามความปรารถนาของสามี เพราะความรักจึงไม่คำนึงถึงความอ่อนล้าของตน จึงจับแสงจันทร์ที่ผ่านช่องที่เป็นตาข่าย (เล็ก) โยงใยกันเข้าไป ดึงมาด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรีที่ดงงาม ฯ

¹²⁶ มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Crocus sativus* เป็นต้นไม้ที่เกิดในเมืองกัศมีระ มีเกสรสีเหลืองทอง ใช้ปรุงอาหาร ใช้เป็นยารักษาโรค ใช้เป็นสีย้อมผ้า หรือทำเป็นน้ำหอมก็มี มีราคาสูงพอสมควร; *Ibid.*, 287.

ภรามยนต์ินำ ตมลี นิวิเท วลลภาทางกษิณินำ

ลาภษาราคาศจรณคลีตาะ เปารลีมนตินิกาม |

รกตาโศกสวดก¹²⁷ลลีไตรพาลภาโนรมยูไชร

นาลกษยนต์ะ รชนวิคเม เปารมารเคษุ ยตร || 43 ||

|| 43 || ในถนนทั้งหลายในเมืองนั้น ผงครึ่งสีแดงที่หล่นมาจากเท้าของเหล่าสตรีชาวเมืองผู้
ปรารถนาแต่ชายคนรัก พวกมันเที่ยวเดินในความมืดมิด เมื่อราตรีสิ้นสุดลง เพราะแสงอรุณที่งดงาม
เหมือนกับพวงดอกอโศกสีแดง (อุทัยขึ้น) จึงไม่สามารถมองเห็นได้ ฯ

รตโนรมุกตามรกตมหานิลเสาคณธิกาทไยะ

ศงไชรพาลาวลยรจนาพณฐภริวิทฺรุไมศจ |

โลปามุทรรณมนินา ปิตนิะเศษวาระ

ศรีะสรุสวํ หรตี วิปทํ ยตร รตนกรสย || 44 ||

|| 44 || ในเมืองนั้น พระศรี¹²⁸ (พระลักษมี) ได้ขจัดความทุกข์ทั้งสิ้นของผู้เป็นบ่อเกิดของ
รัตนะ (มหาสมุทร) ซึ่งมีน้ำทั้งหมดถูกดื่มโดยฤๅษีผู้เป็นที่รักของนางโลปามุทรา¹²⁹ (ฤๅษีอัสตยะ) โดยใช้
รัตนะมีมุกดา มรกต ไพลิน ทับทิม เป็นต้น ด้วยหอยสังข์และด้วยปะการังซึ่งเป็นสิ่งของที่ใช้ทำกำไล
แขนเด็กสาว ฯ

มูกิภูตํ มรกตมयी หารยษฏี ธานา

ยสมิน พาลา มฤคตมสิปิฉิลेषุ สุตเนษุ |

เจโตวรติสมรหุทวทํ ทิปิตํ เสนหปุไระ

กฤตวา ยานติ ปรียตมคฤทาน อนุธกาเร ฆเน'ปี || 45 ||

¹²⁷ J.M., 130, สตพก

¹²⁸ หนึ่งในพระนามของพระลักษมีหรือพระสรุสวตี คำว่า ศรี ยังมีคำแปลว่าความเป็นมงคล ความงาม
ความโชคดี ความมั่งคั่ง เป็นต้น; Ibid., 1098.

¹²⁹ ภรรยาของฤๅษีอัสตยะ ว่ากันว่านางกำเนิดขึ้นโดยฤๅษีเอง ได้แอบเข้าไปในวังของกษัตริย์วิทรภะ ที่ซึ่ง
นางเติบโตขึ้นมาในฐานะเป็นธิดา นางขอให้สามีมอบทรัพย์สมบัติมหาศาลให้ ดังนั้นสามีจึงเข้าไปหาอสูรอิศวระ จึง
ปราบอสูรตนนั้นแล้วนำทรัพย์มามอบให้ภรรยา; Ibid., 904.

|| 45 || ในเมืองนั้น เด็กสาวทั้งหลายที่สวมสร้อยคออันทำจากแก้วมรกตที่เป็นรูปปลา บนหน้าอกที่ไล่ทาด้วยกานที่ผสมกลิ่นชะมด¹³⁰ ทำให้ไฟแห่งรักที่ท่วมท้นอยู่ในใจให้ลูกโหลงด้วยเชื้อเพลิง คือความเสนาหา จึงไปยังเรือนของสุดที่รักแม่ในความมืดมิด ฯ

นีติ ยตนาทวินยลิเปะ ปตรตามายตากุชยา

นิรคจจนตยะ สปทิ หฤทย์ กุชลาชิตเวเว ยตร |

กานเต ปาทปรณยนิ มิลตกชชลศยามลานาม+

อุณมุจยนเต นยนปยสำ เศรณโย มานินีเกะ || 46 ||

|| 46 || ในเมืองนั้น สายแห่งน้ำตาทั้งหลายที่ไหลรวมกับผงสีดำถูกหญิงสาวทั้งหลายปล่อยให้ไหลออกมา ในเมื่อคนรักหมอบลงแทบเท้า (เพื่อขอโทษ) พรังพรูออกจากดวงตาที่เรียวยาวเหมือนทันทีที่จะล้างหัวใจที่ถูกนำไปสู่ความเป็นจดหมายของข้อความที่ไม่น่ารักอย่างจงใจ ฯ

อเคร เตษำ วุยปคตมทะ สถาตุเมวาสมรุโ

ทฤชภูวา กานติ กุสมธนุชะ กา กถา วิกรมสย |

สุกรูลีลาจตรนยนเกษปรมโยรวีลาไสร

ยสมิน ยาทาสตทปี สุกฤคำ กิงกรตว์ ยวานะ || 47 ||

|| 47 || ในเมืองนั้น เทพผู้มีธนูทำด้วยดอกไม้พอเห็นความหล่อของชายหนุ่มเหล่านั้นที่อยู่ข้างหน้าก็สูญเสียความเยอหยิ่งไปสิ้นจึงไม่สามารถแม้จะยืนอยู่ได้ ไม่ต้องพูดถึงความแข็งแรง แต่ถึงกระนั้น ชายหนุ่มทั้งหลายได้กลายเป็นทาสของเหล่าหญิงสาวแสนสวย เพราะท่าทางที่น่าหลงใหลด้วยการชายนตาเจ้าเล่ห์เย้ายวนของเหล่าหญิงสาวที่มีคิ้วงาม ฯ

ตวยยาสีเน มนสิชคุเรา ยตร สารงคเนตราะ

สนทฤศยนเต รจิตจตุโรทยานโทลาวิลาสะ |

อภยสยนตยะ สรภสมิว โวยมกานตารยาน

กนทรปสย ตริทิววุติ เซตุกามสย เสนาะ || 48 ||

¹³⁰ คำศัพท์คือ มฤค ซึ่งให้ความหมายว่าสัตว์ป่าจำพวก กวาง ละมั่ง หรือชะมด เป็นต้น น้ำหอมที่ผลิตมาจากสารของชะมดนั้น นับว่าเป็นหนึ่งในน้ำหอมที่มีราคาสูงที่สุดในโลก; *Ibid.*, 828.

|| 48 || เมื่อท่านผู้เป็นครูของกามเทพยังอยู่ในเมืองนั้น สำหรับกามเทพผู้ปรารถนาจะชนะเทพธิดา มีกองทัพที่มีดวงตาเหมือนนกวาง ซึ่งเล่นสนุกสนานอยู่บนชิงช้าในอุทยานที่ประดับประดาไว้สวยงาม จึงปรากฏเหมือนว่าจะพากันยิงยานไม้ที่ลอยอยู่ในอากาศในทันที ฯ

ปราสาทานำ ทินปรีณเตา ครภทคธาคุรุณำ

ชาโลทศิรัณะ สชลชลทศยามโล ยตฺร ฐุมะ |

สทยะกริทากุตุกรภสารูธมเปาริมุขเนทุ-

โชยตสนาสงคปรสฤมรตมะเศรณิศงกำ ตโนติ || 49 ||

|| 49 || ในเมืองนั้น ในเวลาเย็น เมื่อบรรดาปราสาทต่างเผ่าไม้กฤษณาในห้อง ครันซึ่งมีสีดำเหมือนเมฆฝน ก็พวยพุ่งออกจากช่องหน้าต่างทำให้เกิดความสงสัยว่าเป็นแถวแห่งความมืดที่พุ่งไปข้างหน้าปะทะลำแสงของพระจันทร์คือดวงหน้าของพวกหญิงชาวเมืองผู้เดินขึ้นไปอย่างเร่งรีบด้วยความต้องการจะร่วมรักในทันที ฯ

วยรุถีมุตปฺริยสหจรีจารุวำจำ นิสีเถ

โรษาทสตรีกฤตกุลโยตตัสวิสรุสิมาลยม |

ยุณำ ยตฺร ปฺรณยกลหฺ กะลิหรมยาคุรภษาม

อินทุะ ปฺรตยาทิสติ สวิธิภูย ศศวตฺ กเรณ || 50 ||

|| 50 || ในเมืองนั้น ในเวลาเที่ยงคืน เมื่อพวกชายหนุ่มพูดคำหวานแต่ไร้ความหมายกับหญิงที่รักผู้ร่วมรักกัน ผู้เพิลิตเพลินอยู่บนยอดปราสาทแห่งการร่วมรัก ดวงจันทร์ก็เข้ามาใกล้อย่างต่อเนื่องด้วยใช้แสงจันทร์นวลส่อง ส่องให้เห็นถึงการทะเลาะกันด้วยความรัก ซึ่งมีพวงมาลัยหลุดร่วงจากเครื่องประดับคือดอกบัวที่ถูกทำให้เป็นลูกศรเพราะความใคร่ ฯ

ตตฺร เสวจฉารตวินิมเย ไจว สีมฺนตินิกำ

กรณสรุสิ ปฺรกฤติสุภคฺ เกตกัศฺรภปฺตรม |

อุตฺปศฺยนติ วยติกรจลตฺกุนชลาฆฺณฏฺณนาภิริ-

ภินฺนํ สากษาทิว มุขวิโรธะ ขณฺทเมกํ วิทคฺธาะ || 51 ||

|| 51 || อนึ่ง ฦ เมืองนั้น ในการพลอดรักกันและกันตามความพอใจ ชายหนุ่มผู้เชี่ยวชาญ (เชิงรัก) ทั้งหลาย ต่างแหงนมองกลีบดอกเกตุ¹³¹ (ดอกลำเจียก) ที่สวยงามตามธรรมชาติที่หล่นจากหู ของเหล่าหญิงสาว ซึ่งแตกแยกออกเพราะการกระทบต่างหูที่กวัดแกว่งไปมา เหมือนกับเป็นเศษชิ้น หนึ่งของดวงจันทร์ที่เห็นดำตา ฯ

วาทะ โศทรามฤตมนุคตภรวิลาสาะ กฏากุษาะ

รูปุ หสโตจยสมจิตุ สนิคธมุคธาศจ หาวาะ |

ยาคุ ลีลาญจิตมกฤตกุ ยตร เนปถยเมตต

เปารสตุรีณำ ทรวินสุลภา ปุกรียา ภูษณณจ || 52 ||

|| 52 || คำพูดไพเราะรื่นหู (แปลตามตัวอักษรว่าเป็นน้ำอมฤตสำหรับหู) การชายตามองที่ น่ารักเพราะยักคิ้ว โฉมงามที่รวมไว้ได้ด้วยมือ ท่าทางที่ไร้เดียงสามีสเน่ห์ การเยื้องย่างที่อ่อนช้อย ดงาม เครื่องประดับตามธรรมชาติเหล่านี้เป็นเครื่องประดับของพวกเขาหญิงสาวชาวเมืองในเมืองนั้น การปรนนิบัติที่ได้ง่ายตายด้วยเงินทองก็เป็นเครื่องประดับ (ของพวกเขา) ฯ

ปฤชฎีชฎี ชคทิว ตตะ สปัตกษยานิเวไส

รมย์ ยายา ภวนมานีมณพลาชณชลสย |

ยตเสธาธานำ ศิขริสุหฤททำ มูรธนิ วิศรานตเมฆ

วิพยุลเลขา วิตรติ มุหุระไวชยนิตีวิลาสม || 53 ||

|| 53 || หลังจากนั้น ท่านควรไปเยี่ยมชมพระราชวังของพระอินทร์ที่อยู่บนโลก อันนำรื่นรมย์ ที่มีประตูทางเข้าห้องพระโรงเจ็ดทาง อันประดุจว่าโลกได้มากองรวมกัน สายฟ้าต่างแลบแปลบปลาบ ตลอดเวลาดูงดงามเหมือนธงชัย ในเมฆที่หยุดนิ่งบนยอดของปราสาททั้งหลายที่เป็นเพื่อนกับยอดเขา ฯ

สนิคธศยาไมริว วิริจิตา ทาริไตรนทรนีไลรุ

วาปี ตสมินนวนินิตารมยโรมาวลิว |

ยสยาสุตีเร วิทรทนต์เปราตสมินตินิกินำ

มนเย ลีลาคติชุ ครุไว¹³² ราชหุสา ภวนติ || 54 ||

¹³¹ มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Pandanus odoratissimus* อาจหมายถึงดอกลำเจียก เตยทะเล หรือเกตุ ดอกมีกลิ่นหอม ใช้น้ำเป็นน้ำหอม; *Ibid.*, 308-309.

¹³² *J.M.*, 138, คุรวะ

|| 54 || ในเมื่อนั้น สระน้ำราวกับว่าประดับด้วยไพลินชั้นเล็กชั้นน้อยอันมีสีเข้มสนิท
 ประหนึ่งว่าเป็นเส้นผมอันงดงามของพระแม่ธรณี ข้าพเจ้าคิดว่า ครูสอนการย่างกรีดกรายของพวก
 หญิงสาวผู้ไม่ค่อยจะเย่อหยิ่งซึ่งเล่นสนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำนั้น คงเป็นนกกระเรียน (ราชหงส์) ๗

เทวี สาขานมนสิขมิว ปราปตราชยาภิเชกม

เสเวลาสตร์ วุยถิต¹³³ สมเย จามรคราหิณีเกะ |

ยสย สนิศุสสุรทสิลตาสมารคตยา ชลานำ

ลพะระ สัขเย ริปุกุลวฐุโลจไนะ สวีภาคะ || 55 ||

|| 55 || ขอท่านจงรับใช้พระเจ้าแผ่นดินผู้ได้รับการอภิเชกไว้บนราชสมบัติ ผู้เป็นเหมือนกับ
 กามเทพที่อยู่ตรงหน้า ในเวลาที่ร้องขอโดยเหล่าสาวใช้ที่ถือแฉ่จามรี¹³⁴ ๗ พระองค์ (พระเจ้าแผ่นดิน)
 ทรงได้รับการแบ่งปันหยดน้ำตาจากดวงตาของภรรยาในตระกูลของเหล่าข้าศึก โดยการกวัดแกว่งคม
 ดาบอย่างต่อเนื่องอันเป็นประกายงดงาม ในสนามรบ ๗

ยสเยาตสุภยาทสมสมราโลกโนนมาทภาชา

สวรคสตรีนามปริคณิตสรสตเจลาณจลานาม |

มนเย ธาราชตุรตุรโคตชาตเรณูปรदानะ

สทโยลคนะ สตนกลสโยรนต์รียตวเมติ || 56 ||

|| 56 || ข้าพเจ้าคิดว่า ฝุ่นที่ฟุ้งกระจายเพราะถูกชูดโดยม้าตัวที่วิ่งเร็วต่อเนื่องกันเป็นสาย ดิต
 หนึบในทันทีทันใด ย่อมถึงความเป็นผ้าปกปิดส่วนล่างที่หมอน้ำคือถันทั้งสอง ของหญิงสาวที่งาม
 เหมือนนางฟ้าผู้ไม่ได้คำนึงถึงชายผ้าที่หลุดลุ่ยไปแล้ว (เพราะ) ม้าแต่จ้องมองดูสนามรบที่ไม่มีที่เปรียบ
 เพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์ (พระเจ้าลักษมณ์เสนา) ๗

ภุคนครีวี ภุชวิสลตา¹³⁵สทตวฤตรามพุชาภิ

โส'ยั เสนานวยนฤป อิติ ตราสเกาตุหลาภยาม |

วิษวก ปิตะ กุลยทลเศรณิทีรุโฆะ กฐาโกษะ

เปารสตรีกะ สปที นครีวิทเว วิทวิษำ ยะ || 57 ||

¹³³ J.M., 138, กถิต

¹³⁴ เป็นที่ขัดแมลง หรือเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของกษัตริย์; Ibid., 388.

¹³⁵ J.M., 140, พิสลตา

|| 57 || ในการหนีออกจากเมืองอย่างรวดเร็วของพวกข้าศึก พระองค์ได้ถูกสตรีชาวเมืองผู้มีความดีใจคือใบหน้าที่ติดอยู่กับก้านบัวคือท่อนแขน เอี้ยวคอดูต็มจากทุกทิศด้วยตาชำเลืองมองที่ยาวเป็นแถวเหมือนดอกบัวมากมาย ด้วยความกลัวและความอยากรู้ อยากเห็นว่า พระองค์นี้แหละคือกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนะ ฯ

พธูธากรรนา วิหครุทีไตรพิภรตี ใจตสิว

กริทธาคาเร สุจิรลิขิตามากฤติ วลลภสย |

เปราตมารามา ยทรินครี เสธาสยชาติทรวา-

ชาลวยาชาทลภปฏลิ ทุรนมร่า พิภรติ || 58 ||

|| 58 || เมืองของศัตรูของพระองค์ (กวีใช้ศัพท์ว่า อรินครี เปรียบเมืองเหมือนหญิงสาวคนหนึ่ง) ที่เต็มไปด้วยความสุข แต่ต้องร้องไห้คร่ำครวญอย่างหนักด้วยเสียงคร่ำครวญของหมู่คน รวากับว่านำรูปภาพของคนรักที่เขียนไว้นานมาแล้วที่อยู่ในเรือนหอแห่งการร่วมรัก เก็บเอาไว้ในใจ จึงเก็บมวยผมที่ยาวสยายย่อยลง โดยแสร้งว่าเป็นสายแห่งหญ้าทรวา¹³⁶ที่เกิดบนคฤหาสน์ ฯ

กริทธาโรเช สุตุนจรรณา หนยมานสย ปตยະ

ปรตยทคจจตปุลกปฏเลนาศิ พาศ่า ทธานา |

ภรามยสยเทรรวนภวิ กถั กุรุตทรวงุรายาม

เอวปราชโย ยทรินครีศาริกาน่า วิลาปะ || 59 ||

|| 59 || เมื่อสามีกถูกหยิกเพราะความรุนแรงในการร่วมรัก หญิงสาวผู้มีเท้าแสนบอบบางจึงรับรู้ความเจ็บปวด (ของสามีก) ด้วยกลุ่มขนที่ลุกชูขึ้น ฯ (จึงกล่าววว่า) ท่านเดินอยู่บนภูเขาในป่าของหน่อหญ้าทรณะ¹³⁷ (หญ้าแฝก) ที่แหลมคมหรืออย่างไร การร้องคร่ำครวญของนกขุนทองในเมืองของศัตรูของพระองค์ก็เป็นอย่างนั้น ฯ

¹³⁶ หญ้าชนิดหนึ่งตระกูลเดียวกับหญ้าตีนตุ๊กแก ชอบเกิดในดินชื้น หรือเป็นหญ้าที่มีชื่ออังกฤษว่า **bent grass, panic grass**; *Ibid.*, 490.

¹³⁷ หญ้ากุสะ หรือหญ้าแฝก มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า **Desmostachya bipinnata** ชอบเกิดในที่แห้งแล้งริมฝั่งแม่น้ำ; *Ibid.*, 470.

ตสมิน กาลे กุวจิพี ส เจตवासस्य त्रिकां
 राजा सकृत् कम्यति रत्नचिन्तयन्ननन्तरायान् |
 सन्तेऽस्मिन् पवन तथा गिण्डितावहनिये
 गात्रोत्तपते मनसि लघते नावगात् विलासे || 60 ||

|| 60 || ในเวลานั้น หากว่า พระราชาผู้สามารถพระองค์นั้นทรงนึกถึงแต่ปัญหาให้ส่วนทั้งสาม
 ของวันผ่านเลยไป ณ ที่ลับบางแห่ง ๆ โอ้อ ท่านลม ในเวลานั้น สาส์นรักของข้าพเจ้า (นี้) ก็จะไม่ได้รับการ
 ใสใจอะไรเลย (เพราะว่า) ความสนุกสนานจะไม่ได้มีโอกาสในเมื่อใจเราร้อนเพราะงานรุม ๆ

आसायातसे गम्भीरं सम्यं सैमयं वक्तुं विविकृत
 त्वं निजैरुच्यते गमिन् प्रक्रमेण |
 अप्यनयेत् प्रणयिणी गीष्ठी कश्यप
 लीति कन्दु प्रभुवरे गीष्ठी पारुषे || 61 ||

|| 61 || ข้าแต่ท่านลมผู้ใจดี จากนั้น เพื่อจะกราบทูล ขอท่านผู้สุภาพและฉลาด ควรอาศัย
 เวลาใดเวลาหนึ่งเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินผู้นำหลงใหลอย่างนอบน้อม ๆ ณ สถานที่อันเป็นส่วนพระองค์
 เรื่องที่จะต้องทำที่คนรักทั้งหลายเปิดเผยให้เห็นชัดกับคนอื่น ก็ยังมีโอกาสที่จะสำเร็จได้ในเวลา
 เหมาะสม ไม่ต้องพูดถึง (เรื่องที่บอก) กับพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย ๆ

स्त्रीधनतात्परवस्ति क्षिणे गोपी कन्दुवलोक-
 त्तरासतेया गुलयति नाम मानयान्कनानाम् |
 त्तुत् तस्यาย गलय मलयोपत्यगामารुत् मा
 गमित्वान्तर्व ฆण्यति मिโธ विप्रयुक्तं ย เอกะ || 62 ||

|| 62 || มีโลก (อาณานิกร) แห่งคนธรรพ์แม่แห่งหนึ่ง อยู่บนยอดเขาศรีขันตะ (ไม้จันทน์) ๆ
 ณ ยอดเขานั้น บรรดานางคนธรรพ์ทั้งหลาย มีนางคนธรรพ์ที่นำนับถือนางหนึ่งชื่อว่า กุลยวดี ๆ ขอ
 พระองค์จงทราบที่ข้าพเจ้าคือลมจากเชิงเขามลยผู้ซึ่งเป็นผู้เดียวที่จะทำคู่รักที่แยกจากกันให้มาอยู่
 ร่วมกันได้ เป็นทูตของนางนั้น ๆ

ชิตวา เทว ตวยิ สรณส์ ทากษิณาทยาน กุชิตีศาน
 ปรตยารุตเต มลยกฎากาณจิตตมาทาย ตสยาะ |
 ทูร์ ยาท กมิตริ วฤถา วฤตติรสยติ ตสยา
 วาขโป¹³⁸ตปีทา สปทิ ปทวิ° สรุโรเธกษณสย || 63 ||

|| 63 || โอ้ ฝ่าบาท เมื่อพระองค์เอาชนะเหล่ากษัตริย์ทางใต้ได้อย่างรวดเร็ว พระองค์ก็ขโมยหัวใจของนางนั้นกลับมาจากหุบเขามลยะ เมื่อคนรักของนางจากไปไกล ๆ การหลั่งไหลแห่งน้ำตา ก็ได้บดบังการมองเห็นของดวงตาของนางในทันที ด้วยคิดว่า ดวงตานี้ มีไว้ก็ไร้ประโยชน์ ๆ

วินยสยาครี ภูวิ จรณโยะ เกาตุโกตตมกิตากษิ
 ตวตสมปรกปรกฤตีสูกคามุนนตครีวมาตาม |
 อุตปคยนต์ กิมปี สุตนุรลกษยเต เสธาตฤงคาก
 อุททินนาศรุสฤคิตมสฤต ตวตสมปี ยียาสะ || 64 ||

|| 64 || หญิงสาวผู้บอบบาง วางปลายเท้าทั้งสองไว้บนพื้น สอดสายสายตามองข้างบนด้วยความอยากรู้อยากเห็น แหงนคอมองดูบางสิ่งอย่างมีความหวังอันงดงามตามธรรมชาติที่จะอยู่ร่วมกับพระองค์ ถูกเข้าใจว่า ปรารถนาการอยู่ร่วมกับพระองค์ตลอดเวลา ซึ่งจะช่วยให้หยุดน้ำตาที่ไหลจากชั้นบนของปราสาท ๆ

ยสมิน กาลे नयनविषयं साहसिन्यासि निते
 สารงคากษยาะ สกถลลนาโลจนานนทการิน |
 ชาเน ตสมาท ปรกฤติ ชนิตสวานตสนตาป¹³⁹เขทา
 สา รรมเยษุ กวจิทปี น วิศวาสมกานตเมติ || 65 ||

|| 65 || โอ้ พระองค์ผู้ทำความสุขให้แก่สายตาของหญิงสาวทุกคน ข้าพเจ้ารู้ว่า ตั้งแต่เวลาที่พระองค์ถูกหญิงใจเร็ว (รักคนง่าย) นำไปสู่การมองเห็นของหญิงสาวผู้มีดวงตาเหมือนนกวาง ๆ นางนั้นผู้เกิดความเจ็บปวดรวดร้าวในหัวใจ ก็ไม่พอใจในสิ่งสวยงามอะไรเลยแม้แต่หน่อย ๆ

¹³⁸ J.M., 144, พาขโป

¹³⁹ J.M., 146, สตาป

มุขฉัตรราชย์ กิมปี วิธินา กุรวตา มธยภาค

มนเย พาลา กุษุมธนูโซ นิรมิตา การมุกาย |

ราชนุญจโจรวีรหชนิตกษามภาว วนหตี

ซาตา สมปรตยหห สุตนะ สา จ เมารวี ลเตว || 66 ||

|| 66 || ข้าพเจ้าคิดว่า หญิงสาวผู้บอบบาง ถูกพระเจ้าสร้างเมื่อสร้างบางอย่างที่มีส่วนตรงกลาง ต้องจับไว้ด้วยกำมือ เนรมิตขึ้นสำหรับธนูดอกไม้ของกามเทพ ๆ โอ้ ฝ่าบาท! นางนั้นกำลังกลายเป็นคนเหี่ยวแห้งที่เกิดจากการพลัดพรากไกลเหลือเกิน โอ้ หนอ บัดนี้ กลายเป็นคนซุบซอมเหมือนกับเถาว์ลัย เมารวี¹⁴⁰ ๆ

กีทฤก กานตะ กถย ตรเล วรรตเต ยสตุวานตร

ยตนาทิตถ์ สุกค พหุสะ ปฤษฏยาสิชเนน |

นิศาสโยจโจะ กถมปี ตยา สุตมภิตาศรุปรวหา

นยสตา ทฤษฏีริลิติมทเน ภิตติภาเค คฤหสย || 67 ||

|| 67 || โอ้ ท่านผู้รูปงาม (ลม) นางนั้นถูกเพื่อน ๆ หญิงพยายามถามบ่อย ๆ อย่างนี้ว่า โอ้ นางผู้อ่อนไหว คนรัก (ของเธอ) เป็นเช่นไร ขอเธอจงบอกชายที่อยู่ไนใจของเธอ จึงถอนหายใจอย่างแรง จะกลั่นแม่น้ำแห่งน้ำตาได้อย่างไรเล่า นางจึง (ได้แต่) ทอดสายตามองไปที่ฝาผนังคฤหาสน์ที่เขียนรูปกามเทพไว้ ๆ

ธตเต สหยสตุวทุคมิตเปรมเลขภรม์ สา

ตาลีปเตร ปรียสหจรีกรณปาศจุยเต'ปี |

กิลจ กรีทาศุกมปี มุหะ ปฤษจติ ตวตปรวฤตตี'

คาโฒทฤตะ กุก¹⁴¹ ซล คณยตยนวนย์ ตวรฤภาวะ || 68 ||

|| 68 || เมื่อใบตาลแม่ได้หล่นจากร่องหูของเพื่อนรัก นางนั้นเข้าใจผิดว่าเป็นจดหมายรักที่พระองค์ส่งมาถึงในทันที ๆ ยิ่งไปกว่านั้น นางเฝ้าเพียรถามความเป็นไปของพระองค์แม้กับนกแก้วตัวสวยงามอยู่เป็นประจำ ๆ ก็ ณ ที่ไหนเล่า ความเป็นคนขอทาน (มีความต้องการ) ที่ตกอยู่ในอารมณ์อันลึกซึ้ง จะคิดคำนึงถึงความเป็นเหตุเป็นผล ๆ

¹⁴⁰ คำว่า เมารว ยังแปลว่า สายธนู เชือก ผ้ารัดเอว หรือเข็มขัด; *Ibid.*, 837.

¹⁴¹ *J.M.*, 148, กว

โนตต์สตร์ ทุคสมบัติ นยตยตฺปเล พทฺธโกปา
 มาไลยะ กุลานตา น กุชลติกามบยเสา สวฺฤโณติ |
 ปทฺโหมทวิคฺชา หฤทยนิหิตาตฺ ตาปสฺสฺตติเหโตร
 อาลีหฺสฺตาทปิ จ สหสา มลิตากุชี พิกฺเกติ || 69 ||

|| 69 || นางผูกโกรธไว้กับดอกบัว ไม่สนใจมองดูเครื่องประดับ เพื่อบูชาให้กับพวงมาลัย
 ทั้งหลาย ๆ นางนั้นยอมไม่ปกปิดแม้แขนที่เหมือนเถาว์วัลย์ ๆ นางผู้กลัวดอกบัวหลวง เพราะความร่ำ
 ร้อนมากมายที่อยู่ในใจ และนางก็กลัวแม้กระทั่งแขนของเพื่อนสาว และหลับตาลงโดยพลัน ๆ

อภยฺสฺยนตี สรฺสกุสุมฺสวสฺตโรระ ปฺรานตฺสฺปตา
 ศุขยตฺปงกปรกรสพรีสมฺภรโหมทวฺรตฺตานิ |
 ธารวาชฺปิ¹⁴² นยฺนณลินินาลตฺมา จานยฺนตี
 มนฺเย พาลา คมยติ ปฺนะ สา กถฺยจิทฺ¹⁴³ทินานิ || 70 ||

|| 70 || ข้าพเจ้าคิดว่า นางนอนหลับอยู่ชายรั่มไม้สวรรค์ที่มีดอก (ที่เกิดใกล้หนองน้ำ) สวยงาม
 ดัดดีนเหมือนการแหวกว่ายของปลาสมุทร¹⁴⁴ที่ติดอยู่ในโคลนตมที่กำลังแห้ง นำน้ำตาเป็นสายธารมาสู่
 ความเป็นก้านแห่งดอกบัวคือนัยน์ตา ให้แต่ละวันล่วงไปอีกครั้งด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง ๆ

อนฺตฺสตาปี ตฺุหฺนปยสามปฺยนุจฺญิตฺยมาปย
 ตวฺตโต พาลา มลยชฺรชะโสฺรตสามปฺยสาธมฺ |
 ธตเต นินฺทา กุสุมฺวิคิเช'ตยฺนตฺสาทฤศยมฺตฺมา
 สฺสุสฺถาปี สยฺยาตฺ กิमतฺ วิรหฺวยาकुลา วิภฺรมิณฺยะ || 71 ||

|| 71 || เป็นเพราะพระองค์ หญิงสาวจึงได้รับความรุ่มร้อนภายใน ที่ไม่สามารถที่จะทำลายได้
 (ทำให้เย็นลงได้) แม้ด้วยน้ำจากหิมะละลาย (และ) ไม่สามารถรักษาได้ด้วยกระแสแห่งผงจันทน์ (ไม้ที่
 เกิดที่เขามลยะ) จึงตำหนิเทพผู้มีดอกไม้เต็มลูกศร (กามเทพ) ๆ หญิงสาวแม้สุขสบายดี ก็ยังเป็นบ้า

¹⁴² J.M., 148, พาชฺปิ

¹⁴³ J.M., 148, กถฺยจิท

¹⁴⁴ ปลาชนิดหนึ่งที่มีขนาดเล็ก ๆ ชอบอยู่บริเวณน้ำตื้น; Ibid., 1151.

คลังเพราะความเหมือนกันจนเกินไป (ระหว่างพระองค์กับกามเทพ) แล้วสำหรับเหล่าหญิงสาวที่สับสน วุ่นวายเพราะการปลัดพราก จะเป็นอย่างไรเล่า! ฯ

เทวษะ กุรีทาวีปินวสเดตา จนนนามโกนิเชธะ
 ปรตยาชยานัน สรสนลินีตาลวณฺตานิลสย |
 ชาตสตสย้า กถมปี สชัพุทธิชสฺตวทวิโยเค
 มุรฺฉาเวควยปคมวิเธเรช เอว ปฺรการะ || 72 ||

|| 72 || นางได้เกิดความเกลียดในการอยู่ในป่าแห่งการเล่นสนุกสนาน การห้ามน้ำที่ผสมผง จันทน์ การห้ามลมที่พัดด้วยกลีบดอกบัวที่เปียกน้ำ แม้แต่เรื่องวิธีการกำจัดอาการหน้ามืดเป็นลม รุนแรง เพราะการปลัดพรากจากพระองค์ ที่เกิดจากความรู้ของเพื่อนหญิง ก็มีลักษณะเช่นนั้น เหมือนกัน (ถูกปฏิเสธ) ฯ

ธตเต เทวษั ศคินี กุรุเต น ครหิ เกศหสฺเต
 ทูเร ทารุ กษิปติ รมเต นินฺทยา จนนสย |
 วกตุ์ เทว ทวฺยิ ปรมเสา สุวามวสถา กถณจิท¹⁴⁵
 คาโฆทเวคา นยติ กวิตาจินฺตยา วาสราณิ || 73 ||

|| 73 || นาง (กุลยวดี) ยังโกรธพระจันทร์อยู่ ฯ ไม่ทำการจับที่ช่องผมเลย ฯ ขว้างสร้อยคอ ไปไกล ฯ พอใจอยู่ด้วยการตำหนิไม้จันทน์ ฯ โอ้ พระองค์! ยิ่งไปกว่านั้นอีก เพื่อที่จะบอกกล่าว ความรู้สึกของตนต่อพระองค์ นางนั้นมีความทุกข์ใจแสนสาหัส ใช้เวลาผ่านไปด้วยการคิดถึงบทกวี ฯ

อาเทา ยาโต นยนปทวิ° สตมภยน ปกษมมาล้า
 จุมพน คนฺทสถลภวฺมโถ ปิตวิมพาธเราชฺฐะ¹⁴⁶ |
 กุรฺวน กถฺฐุครหมปี กุโจตฺสงคฺศยยาศยานส-
 ตสยา วาษปะ¹⁴⁷ กิมิว น ชลฺ ตวทวิโยเค กโรติ || 74 ||

¹⁴⁵ J.M., 150, กถจิท

¹⁴⁶ J.M., 152, พิมพาธโรชฐะ

¹⁴⁷ J.M., 152, วาษปะ

|| 74 || น้ำตาของนางเมื่อมาถึงคลองแห่งดวงตาครั้งแรก ทำให้มวลหมู่ชนตาหุดนึ่ง จมพิต
พื้นผิวแค้น ต่อมาถูกตีโดยริมฝีปากล่าง (ที่แดงเหมือนผลตำลึงสุก) ทำการจับที่คอ นอนนิ่งอยู่บนที่
นอนอันเป็นร่องลึกระหว่างอก (ถัน) ดูเหมือนว่าจะไม่กระทำอะไรเลยหรือ เพราะการพลัดพรากจาก
พระองค์ ฯ

ศารทคาภุษา ขนยติ น ยท ภสมสาทงคกานิ

ตวทวิเศลเช สมรหุตวหะ ศวาสนนุชชิโต'ปี |

ชานะ ตสยะ ส ขลุ นยนโทรณิวารำ ปฺรภาโว

ยทวา ศศวนนุชชิ ตว มโนวฺรติเนะ สีตลสย || 75 ||

|| 75 || ข้อที่ไฟแห่งรักแม้จะถูกเป่าให้ลุกโพล้งด้วยลมหายใจ (ของนาง) เพราะการพลัดพราก
จากพระองค์ ยังไม่ทำให้ร่างกายของนางผู้มีดวงตาเหมือนกวางกลายเป็นเถาถ่าน ฯ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
นี่เป็นพลังแห่งน้ำตาจากบ่อคือดวงตาของนาง โอ้ พระองค์! หรืออาจจะพลังของพระองค์ผู้อยู่ใน
ใจ (ของนาง) ทรงเย็นชาตลอดเวลา ฯ

ศานตปฺราเย รชนิสฺมเย กิณฺจิทามิลิตากษิ

ปฺรอปย สวปน กถมปี ปุรสฺตวามติเปฺรอาคฺรคา |

ศลิษยนตี สุวา ตนมฺนุชชิ วิปฺรพฺทธาถ พาลา

ลชฺชาโลลํ พลยตี¹⁴⁸ มุชฺ สวา สชีนํ มุชฺเช | 76 ||

|| 76 || เมื่อเวลากลางคืนสิ้นสุดลง หญิงสาวนั้นมีตาครึ่งหลับครึ่งตื่น (ปิดลงครึ่งหนึ่ง) ได้พบ
พระองค์ตรงหน้าแม้กระทั่งในฝัน เกิดความกำหนัดเหลือเกิน กำลังกอดตัวนางเอง จากนั้นก็ค่อย ๆ
รู้สึกตัวทีละน้อย จึงซุกซ่อนใบหน้าที่ซัดสายเพราะเขินอายไว้ในหมู่ดวงหน้าของพวกเพื่อนนาง ฯ

จนฺทราทรมยามุปนภุวั ทูโรโต เทวษฺฐิ พาลา

นาลาปญจ กวจน กุรุเต สารธมาลีชเนน |

รทษาเทโตะ สมรวิตฺชิตะ เกวลํ สวา วราก็

ธตเต ลีลาผลกมฺรลสิ ตวตฺปฺรติจฺจนทฺโสภิ || 77 ||

¹⁴⁸ J.M., 154, วลยติ

|| 77 || หญิงสาวโกรธพื่นของสวนดอกไม้ที่งดงามกว่าพระจันทร์มาแต่ไกล ๆ และไม่ทำการ
พูดคุยกับเพื่อน ๆ หญิงสาว ณ ที่ไหนเลย ๆ เพื่อที่จะป้องกัน (ตนเอง) จากลูกศรของกามเทพเพียง
อย่างเดียว นางผู้นำสงสารนั้น จึงถือแผ่นกระดาษอันงดงามที่ประดับอย่างสวยงามด้วยภาพเหมือน
ของพระองค์ไว้แนบอก ๆ

วินยสยนต์ ศิณี นยเน ทุรหิโน¹⁴⁹รศรวาร่า

ธาราศวาไสรวกุล¹⁵⁰กัสม่าโมทมาฆราตุกามา |

ศุศรุชชจ ภรมรวรุต มุรณยา รกษิตาเสา

วีกษยาวสถ่า ก อิว กรุณากาตรระ สยานน ตสยะ || 78 ||

|| 78 || นาง (กกุลยวดี) เมื่อทอดสายตาไปที่ดวงจันทร์ ประสงค์จะสูดดมกลิ่นหอมของดอก
พิกุล¹⁵¹ก็ถูกปกป้องด้วยธารแห่งน้ำตาที่ท่วมท้นและลมหายใจที่ติดขัด ๆ และเมื่อปรารถนาจะฟังเสียง
หึ่งของหมู่ภมร ก็ถูกปกป้องโดยการเป็นลมล้มพับไป ๆ โอ้ ใครเล่า พอได้เห็นสภาพของนางจะไม่หดหู่
ด้วยความสงสาร ๆ

เจโตวถตติระ สมุรติ กรุณา วิปโยเค วิราคะ

โกปาเวสะ กัสมวีกิเช นิตยมาตมนยวชญา |

อิตถม สวางเค สติถมิว สมาลมพย จิตรา วรากิ

ตวยเยกานตสถิรวีรจิต ภาวมาวิษกรโธติ || 79 ||

|| 79 || เพราะความพลัดพราก จึงปรากฏ ใจฟุ้งซ่านนำสงสาร ความเบื่อหน่าย ความโกรธ
ฉุนเฉียวต่อเทพผู้มีดอกไม้เป็นลูกศร (กามเทพ) และการดูถูกตัวเองอยู่เป็นนิตย์ ๆ หญิงสาวแสนสวยผู้
นำสงสาร พอได้รับสิ่งนี้เหมือนวางไว้บนตัก ก็ได้เปิดเผยชัดเจนถึงภาวะที่ถูกวางไว้อย่างมั่นคงไม่ผัน
แปรในพระองค์ ๆ

¹⁴⁹ J.M., 154, ทุรหิโน

¹⁵⁰ J.M., 154, พกุล

¹⁵¹ มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Mimusops elengi* ว่ากันว่าจะออกดอกเมื่อโปรยน้ำหวานจากหญิง
งาม; *Ibid.*, 719.

ปราศาลาปะ ประติมุหุรปี เปรมมยะ สชินำ

ตวยเยกานตวยปคตทเย สงคม¹⁵²าศาปี ไนว |

ตสยาศัจินตำ วิรหชนิตำ นาง วิสมารยนต์

มูไรเวกา ภาติ สดตฺ ชีวิตาลมพนาย || 80 ||

|| 80 || อันดับแรก ไม่ใช่การสวเลเสเฮาสนุกสนานด้วยความรักกับหมู่เพื่อนสาวแม่ทุเวลา
ทั้งไม่ใช่ความหวังที่จะอยู่ร่วมกับพระองค์ผู้ปราศจากความเห็นอกเห็นใจอย่างสิ้นเชิง ๆ ไ้อ้ พระองค์ผู้
เป็นที่พึ่ง แต่คือการเป็นลมล้มฟูบไปอย่างเดียวเท่านั้น ที่ทำให้นางลืมการคิดมากอันเกิดจากการพลัด
พราก ช่วยสืบต่อชีวิตของนางได้ ๆ

ตสยยา ราชนนุภวมนาสาทย หสดาวโรธาท

คณฑาโกเค นยนสลิลโสทรตสา กษาลิโต'ปี |

ปรตยาสนนะ สตนปรีสเร เจตสา ตว่า วหนตยาะ

ปราเลยาศุรณฤปติกุกุทจจตรภคิ' พิกฤติ || 81 ||

|| 81 || ไ้อ้ ฝ่าบาท! แสงจันทร์ไม่กระทบ (ผิว) นาง เพราะ (นาง) ใช้มือป้อง แม่ถูกชะล้างด้วย
กระแสน้ำจากดวงตา ณ บริเวณแก้มเว้า มาแน่น ณ บริเวณร่องอกของนางผู้เก็บพระองค์ไว้ในใจ ได้
กลายเป็นรูปโค้งแห่งฉัตรที่เป็นเครื่องกุธภัณฑ์¹⁵³ของพระเจ้าแผ่นดิน ๆ

ยาตะ กฤจจวราตตุนิมยะ สมปรีติ ตวตสกาศาท

อาคจจนต์' ปวนลหริมบยนาสาทยนตยาะ |

กะ สนนทเธ ปรภฤตวธูเกลียวาจาโลเล

ใจเตร ตสยาะ กถย สุภค ปราณรภษาภยุพายะ || 82 ||

|| 82 || ฤดูหนาวผ่านพ้นไปอย่างยากลำบาก บัดนี้ เมื่อฤดูใบไม้ผลิ (เดือนใจตระ) ที่สะพรั่ง
และก้องกังวาลไปด้วยเสียงเล่นสนุกของนางนกกาเหว่า มาถึงแล้ว ๆ ไ้อ้ พระผู้แสนงาม ขอพระองค์จง
บอกว่าจะไรเล่า เป็นวิธีการปกป้องลมหายใจของนางผู้ไม่ได้รับแม่เพียงสายลมพัดพาที่มาจากที่ใกล้
ของพระองค์ ๆ

¹⁵² J.M., 156, สคม

¹⁵³ เครื่องกุธภัณฑ์ หรือเครื่องราชกุธภัณฑ์เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์หรือเป็น
เครื่องใช้ประกอบพระอิสริยยศ มีอยู่ 5 อย่างคือ พัดพาลวิชนี พระมहाพิไชยมงกุฎ พระขรรค์ เฉวฉัตร และฉลอง
พระบาทแก้ว; กลุ่มวิจัย สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, เครื่องทองกรูว์ตราขุรณะศิลปะของแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ
: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2550), 34.

ภุโยภุยะ ปรวิศติ มโน ทารุณ มนมถาคเนา
 มคณ วาษาปา¹⁵⁴มกลี นยนิโยรทวนทวมินทิวราภุยะ |
 ตสยา ราชนนตุนวิรทวากุลาสาตปสวี
 ชาโต ภสมจจุริต อิว ส ภษามปาณชุะ กโปละ || 83 ||

|| 83 || โอ้ ราชน! ใจของนางผู้มีตาสวยงามเหมือนดอกบัว ผู้กระสับกระส่ายเพราะการพลัดพรากครั้งยิ่งใหญ่ ย่อมเข้าไปสู่ไฟแห่งกามเทพอันโหดร้ายครั้งแล้วครั้งเล่า ๆ คู่แห่งนัยน์ตา (ของนาง) จมลงในกองแห่งน้ำตา ๆ แก้ม (ของนาง) ชุบซีดเป็นเหมือนนักบวชผู้บำเพ็ญตบะมีร่างกายทาดด้วยขี้เถ้า ๆ

ราชานุรวีวलयนิตาคมก ตวตสกาสา-
 ทาศาตตุนตฺรภาตฺ สุทฺฤโศ ทฺุรลภา เปรมตตฺตะ |
 กษฏฺาต กษฏฺุ ปุณฺริทมิโห สฺวปฺนสงเกต¹⁵⁵ทุตี
 นิทฺราปยสฺยาะ กษณฺมปี น ยนฺเนตฺรสีมานเมติ || 84 ||

|| 84 || โอ้ ราชน! ผู้เป็นที่รักของหญิงทั่วแคว้นแดนดิน สายใยแห่งความหวังที่จะอยู่เคียงข้างพระองค์ จงเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่าย (แต่) สายใยแห่งรักแสนยากที่จะได้มา ๆ โอ้! ยังมีสิ่งที่แย่มากกว่าสิ่งที่ย่ำแย่ที่สุดนี้อีกคือ แม้การนอนหลับซึ่งเป็นเหตุผู้บอกการนัดหมายในความฝัน ย่อมไม่กระทบขอบตาของนางแม้แต่เพียงขณะเดียว ๆ

ปรตยาวฤตตาะ สฺตนปฺริสราจฺจนทฺนสฺมิตมฺุรเตะ
 ศฺวสา เหว สฺมรทฺวโหทฺทิปฺไนกปฺรคฺลภาะ |
 ตามุตฺกณฺฐากุสิตทฺุทฺยา เชนฺยนฺติ ปฺรคามิ
 สฺปฺราปยนฺเต มลยปวไนเรวเมวาศาลิ || 85 ||

|| 85 || ลมหายใจเท่านั้นที่กลับมาจากบริเวณหน้าอกของนางผู้มีร่างกายเต็มไปด้วยผงจันทน์ เป็นเพียงหนึ่งเดียวที่สามารถจะจุดไฟแห่งรักให้ลุกโชนได้ ย่อมทรมาณนางผู้มีหัวใจท่วมท้นไปด้วยความต้องการอย่างหนัก ๆ พร้อมกันนี้ ย่อมทำให้ลมแห่งเทือกเขามลยะได้รับความอับอาย ๆ

¹⁵⁴ J.M., 158, พษาปา

¹⁵⁵ J.M., 158, สเกต

ตวทวกตรานุสมรณรลิกา กাত্রา จ ปรกาม
 โขยตสนาเสไกรทวิชปติมธิกเชปปาตรี กโรติ |
 กิจจ เทวษฏี ตริทศภิชเซา สุนทร ตวำ วิจินตย
 ปราเยไณว ภาติ วิธูราสนนมฤโตยรมนีชา || 86 ||

|| 86 || หญิงสาวผู้ขอประสิทธิ์ถึงพระพักตร์ของพระองค์ และหุดหัวใจอย่างมาก เพราะลำแสงของพระจันทร์ จึงได้ทำพระจันทร์ให้เป็นที่ระบายนารมณ ๗ โอ้ พระองค์ผู้รูปร่างงาม! ยิ่งไปกว่านั้น นางเมื่อคิดถึงพระองค์ จึงรังเกียจหอมเทวดาทั้งสอง (เทพอัศวิน)¹⁵⁶ ๗ โดยมาก ความคิดของคนที่มีหวังเจียนตาย มักเป็นอย่างนี้ ๗

สา ไวรสุยาทลิตนยนา เหมตาลีทลानำ
 ปรัตยาชยานาต ปรกฤตีสูกค์ กรณปาค์ พิภรติ |
 ตทคাত্রานำ กิมปี สหสา ทูรพลตวำ วิจินตย
 ตยกต์ ตราสาท คุณมีว มโนชนมนา การมุกสย || 87 ||

|| 87 || หญิงสาวผู้มีนัยน์ตาสีดำเพราะไร้ความชอบใจ (รส) ปล่อยตั้งหู่ให้สวยงามตามธรรมชาติ โดยการบอกปฏิเสธต่างหู่สีทอง และดูเหมือนว่า เพราะคิดถึงว่าร่างกายของนางทรุดโทรมแคไหน กามเทพจึงได้ทั้งสายแห่งธนูดอกไม้โดยพลันด้วยความตกใจ ๗

อปยาชนมปรกฤตีสูกฤทศจนทนสุยาปราธา
 อธยาสุเต สา น ชล มลโยปตยกากานานา |
 กิจจ เทวษาทุปริ มทนสเยว สรวางคตนะวี
 พทฐาเวศา मनसि रते नवाकात् तहाति || 88 ||

|| 88 || บางทีอาจจะเป็นเพราะความผิดของไม้จันทร์ผู้เป็นเพื่อน (ของนาง) มาตั้งแต่เกิด¹⁵⁷ นางจึงไม่ได้เข้าไปยังป่าที่อยู่เชิงเขามลละเลย ๗ ยิ่งไปกว่านั้น นางผู้มีร่างกายบอบบางไปทุกส่วน เพราะความโกรธต่อกามเทพนั่นเอง จึงผูกความเกลียดไว้ จึงไม่ได้ให้โอกาสแก่นางรติ¹⁵⁸ (ความยินดี) ในหัวใจเลย ๗

¹⁵⁶ เทพอัศวิน คือเทพที่มีศีรษะเป็นม้า มีร่างกายเป็นมนุษย์ องค์แรกพระนามว่านาสตัยอัศวิน องค์สองพระนามว่าทศอัศวิน ปรากฤต้วบนท้องฟ้าก่อนรุ่งสางบนรถม้าสีทอง พวกเขาทำทรัพย์สมบัติมาให้แก่นมนุษย์ และให้พ้นจากความทุกข์ โรคภัยไข้เจ็บ ทั้งสองนับว่าเป็นแพทย์แห่งสวรรค์; **Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 116.**

¹⁵⁷ นางคงได้รับผงจันทร์ที่เขานำมาท้าวเพื่อให้มีผิวพรรณสวยงามในขณะที่ยังเป็นทารก

¹⁵⁸ พระนามของชชายากามเทพ; **Ibid., 867.**

ลีโลทยาเน วิตรติ ทฤศ ยตนสรุทฐวาษา¹⁵⁹

सानเทร จนุทธารุจิชิ นิวิศเต จนุทนาภยกตคาตรี |

กริทาวาปี มรุทมิขุ ชาวติ วยาकुลาเสา

กี วา นารโย¹⁶⁰ รณนวิรเห สาหส์ นาจรนิติ || 89 ||

|| 89 || นางผู้ฝันกลับน้ำตา ได้จ้องมองไปที่อุทยานอันน่ารื่นรมย์ (สถานที่ร่วมรัก) ฯ นางผู้มีร่างกายไร้ท้าวด้วยผงจันทร์ เข้าไปนั่งอยู่กลางแสงจันทร์นวลผ่อง ฯ นางผู้สิ้นสนุนุ่นวาย จึงวิ่งเร็วดุจสายลมมุ่งหน้าไปสู่สระที่เคยเล่นสนุกสนาน (ที่เคยร่วมรัก) ฯ เพราะการพลัดพรากจากคนรัก หญิงสาวทั้งหลายจะไม่ทำสิ่งที่หุนหันพลันแล่นอะไรบ้างเล่า ฯ

ยาตาะ กณฐุสถลมปี ขนศฺวาสมাত্রาวเสชา-

สตามตฺกณฐาปรตฺนุสวระ สรวถา น ตยขนฺติ |

ลพฐฺวา กณฐุปรณยมถฺวา ตาทฤศตามงคฺนानา

ศกตฺสตุยาเค ก อิว ภูวเน เจตฺสา วิจฺยุโตปี || 90 ||

|| 90 || ลมหายใจที่เหลือเพียงลมหายใจเป็นช่วง ๆ (ก้อน ๆ) ที่ขึ้นมาแม้จนถึงลำคอ ก็ไม่ทอดทิ้งนางผู้มีร่างกายผ่ายผอมเพราะความปรารถนาไปโดยสิ้นเชิง ฯ อนึ่ง ในโลกนี้ ก็ใครเล่า แม้ถูกปล่อยจากใจ (ของนาง) เมื่อได้สวมกอดที่คอของหญิงสาวทั้งหลายผู้เช่นเดียวกับนาง จะสามารถละทิ้งได้ ฯ

กษิณฺสตาโป วปุชิ วิคตา เนตรโยรศฺรฐารธา

วิศรานฺตานิ คุรมกฺฤศตโนรฺงคฺวิกฺเชปณานิ |

อิถฺถิ¹⁶¹ ศานเต วิรหฺชนิตฺเต วยาธิราเค มฤคากฺษยาะ

ศฺวาสสตุสยาะ ปรมฺปิโต นิรฺวฤเตรฺนฺตรายะ || 91 ||

|| 91 || ใช้ตัวร้อนได้หายไปสิ้น สายธารน้ำตาจากดวงตาทั้งสองได้เหือดแห้งไป การเคลื่อนไหววียวะในร่างกายที่ค่อย ๆ ผ่ายผอมสงบเงียบแล้ว เมื่อความเจ็บป่วยและความรักที่เกิดจากการพลัดพรากสงบลงแล้วอย่างนี้ ลมหายใจของนางผู้มีดวงตาเหมือนกวางเพิ่มมากยิ่งขึ้นเป็นอันตรายต่อการหยุดพัก¹⁶² ฯ

¹⁵⁹ J.M., 162, พาษาปา

¹⁶⁰ J.M., 162, นารยะ

¹⁶¹ J.M., 164, อิตถม

¹⁶² อาจหมายถึงการพักผ่อนตลอดกาล หรือความตาย

ลีโลทยาเน ปรภฤตวฐุปลญจไมะ ปิทยมานา
 ตามยณมูรติรมลยมรุตตา เกลียวตายเนษุ |
 สา ไนกตร กวจิหปี ปท กาทราภษี วิชตเต
 ยต สตยั น ตริภวนมปี ปรีตเย ทุชิตานาม || 92 ||

|| 92 || หญิงสาวผู้ถูกทำร้ายด้วยเสียงร้องของนางนกกาเหว่าในสวนแห่งการร่วมรัก ผู้มีร่างกายสลักเพราะลมจากภูเขาละลายที่ระเบียงรับลมอันเป็นที่ร่วมรัก ผู้มีดวงตาน่าสงสาร ไม่ได้ก้าวเท้าไปที่ไหน ๆ เลย เพราะจริง ๆ แล้ว สำหรับหมู่คนที่มีความทุกข์ แม้ทั้งสามโลกก็หาใช่เพื่อความยินดีไม่ ๆ

สา สรวตฺรปฺรติหตฺตตริวิหยา สตยปี ตฺว่า
 ปฺรตฺยาชยานาตฺ สุภคฺ สหสา พิกายตี นากฺยุไปตี |
 ราชาโน ทิ ปฺรภฤตฺริสวจเจตโส'ปฺยนฺยนาเร'
 รุฒเปรมปรพฺลวนิตาภีโร โน ลสนตี || 93 ||

|| 93 || โอ ท่านผู้คงาม! นาง (กุลยวดี) แม้จะไปได้ทุกที่ด้วยพลังอำนาจวิเศษ กลัวการปฏิเสศ จึงไม่ได้เข้าไปหาพระองค์โดยทันที ๆ กษัตริย์แม้มีพระทัยที่จะร่วมรักตามปกติ แต่ก็กลัวพระเมเหสีที่ทรงอำนาจผู้รักพระองค์อย่างมาก จึงไม่ได้เล่นสนุกเปล็ดเปล็ดกับหญิงอื่นเลย ๆ

ตฺสยาสตีวรสฺมรหฺตฺภษา ทหฺยมานางคฺยษเฐร-
 นยสฺตํ สทฺยะ สตนปฺริสเร จนฺทน์ โศษเมตี |
 อุกฺไตะ กิ๊ว พหุภีรปทาโรปิตฺสวานตฺวฤตเตส-
 ตฺวยยายตฺตะ กุวลยทฺฤโศ ชีวรภษาปฺรการะ || 94 ||

|| 94 || ผงจันทร์ที่ถูกไล้ทาบริเวณถันของนางผู้มีเครื่องสังเวศคือร่างกายถูกไฟคือความรักอันร้อนแรงแผดเผาอยู่ ย่อมเหือดแห้งไปในทันที ๆ ข้าพเจ้ากล่าวไว้มากแล้วมิใช่หรือว่า “วิธีการรักษาชีวิต (ของนาง) ผู้มีดวงตาเหมือนดอกบัว ผู้ได้มอบหัวใจไว้ในที่อันไม่เหมาะสม ขึ้นอยู่กับพระองค์ (เท่านั้น) ๆ

อิตยาขยาเต ปุลกิตตานุเมทินีปุชุปเกตุะ
 ปรตยตุถาย ปรณยสุภคํ คาตมาศลิษยติ ตวาม |
 วากุโยเรภิะ กรุณมสตุโณะ โกมลตวั ภชนเต
 คราวาโณ'ปี ปรกฤติสรสะ กิ ปุนสตาทุโส ยะ || 95 ||

|| 95 || เมื่อถูกบอกกล่าวอย่างนี้แล้ว กามเทพเดินดิน (กษัตริย์ลักษณะมณเฑาะ) จะชนลูกหัวตัว
 เสียดลูกขึ้นกอดเธอผู้สวยงามไว้นั้นด้วยความรัก ๆ ด้วยถ้อยคำเหล่านี้ที่เต็มไปด้วยความรักและความ
 อ่อนโยน แม้หินทั้งหลายก็กลายเป็นของอ่อนนุ่ม สำหรับผู้ที่มีปกติอ่อนโยนเช่นท่านนี้ จะเป็นขนาด
 ไหน ๆ

สทยะ กฤตวา ปวน วินยาทลชลิ มุรธนิ กิณจิต
 วกตวโย'เสา รหสิ ภาตมา มทคิรา คาชราชาะ |
 ตวตตะ โศรัชยตยวหิตมนนะ โส'นุรฤตางคานา
 ชายนเต ทิ ปรณยนิ สุธาวิจโย วาจิทานิ || 96 ||

|| 96 || โอ้ ท่านสายลม! ราชาแห่งแคว้นเคาฑะพระองค์นี้ อันท่านควรทำการไหว้ในทันที
 อย่างนอบน้อมจนจดหน้าผากหน่อยหนึ่ง แล้วบอกกล่าวในที่ลับตามคำของข้าพเจ้า ๆ พระองค์จะ
 ตั้งใจฟังท่าน ๆ เพราะว่า สำหรับชายคนรักแล้ว ถ้อยคำทั้งหลายของเหล่าหญิงสาวผู้มีความรัก จะ
 กลายเป็นคลื่นแห่งน้ำอมฤต ๆ

ปารศเว ปศจาหปี จ ปุโรโต ทรศยนนาตมรูป
 วยกต์ เทว ตวมสิ ชคตามีศวระ ศารุงคปาณิ |
 ตนมมา ภกติปรวณมนส์ นานุกฤตุนาสิ กสมมาต
 กายวยุหิ รจยิตุมลํ นาประ โกฎภาระะ || 97 ||

|| 97 || โอ้ เทวะ! พระองค์เป็นผู้ปกครองโลก ผู้ทรงธนูในพระหัตถ์ ทรงแสดงรูปของพระองค์
 (อาตมัน) ให้ปรากฏทั้งข้าง ๆ ทั้งข้างหลัง และข้างหน้า ๆ ทำไมพระองค์ไม่ทรงอนุเคราะห์หม่อมฉัน
 นั้นผู้มีใจรักและภักดี ไม่มีใครอื่นนอกจากพระผู้เป็นศัตรุของไกฎณะ¹⁶³ (พระวิษณุ) จะสามารถเนรมิต
 ร่างกายจำนวนมาก ๆ

¹⁶³ เป็นอสูรที่ทรงพลังอย่างมาก ถูกฆ่าโดยพระวิษณุในขณะที่กำลังจะกินพราหมณ์; Ibid., 311.

เสาชโยตสงเค มุกุสิตทฤศ์ ตตสขีนำ ปุรสถาน
 มามาสาทย ตวมยมกฤธา โคจเร ยนน วาจาม |
 ตต กุรวีธาะ สุกค น สตำ ครุหนียา ยถา สยำ
 กนยำ โลเก น ขลฺ สุธิโย พุชยิตวา ตยชนติ || 98 ||

|| 98 || พระองค์นี้เมื่อมาประสมหม่อมฉันผู้มีนัยน์ตาเคลิบเคลิ้มเล็กน้อย ได้ทรงกระทำสิ่งใด ซึ่งบอกเป็นคำพูดไม่ได้ ต่อหน้าเพื่อนหญิงทั้งหลายที่ระเบียงยอดคฤหาสน์ ๆ ไอ้ พระองค์ผู้รูปร่าง! ขอ พระองค์จงทำซึ่งสิ่งนั้น อย่างที่หม่อมฉันจะไม่ถูกติเตียนโดยคนดีทั้งหลาย ๆ ธรรมดาว่า ในโลก (นี้) ชายผู้ฉลาดทั้งหลาย ครั้นทำหญิงสาวให้มัวหมองแล้ว ย่อมจะไม่ทอดทิ้ง ๆ

วฤตเต เคารีปริณยวิธา ปีวรปริติภาชา
 สฤชภูสเยว ตริปุระชยينا ปุชปกเโตรนวยสย |
 ราชนนสตฺ บุณยจตุโร ทูระตะ เปรมพนุธส
 ปุณฺเยน สยำ ตว จรณโยะ เกน ส้วาหเน'ปี || 99 ||

|| 99 || ไอ้ ราชน! ในพิธีงานแต่งงานของพระนางเคารี (พระนางปารวตี) ที่สนุกสนาน เมื่อ กามเทพองค์ใหม่ถูกสร้างอย่างแน่นอนโดยพระผู้ชนะตรีปุระ (เมืองทั้งสาม) (พระศิวะ) ผู้ตีต่อกับ ความปิต้อย่างเหลือเกิน ขอการผูกมัดจากทางไกล จงเป็นความรักที่ฉลาด ๆ ด้วยบุญอันใด หม่อมฉัน จะขอเป็นผู้นำดวงพระบาททั้งสองของพระองค์บ้าง ๆ

สนเทโส'ยฺ มนสิ นิหิตะ กจฺจิทายุชมตา เม
 กิวา ภูยสตฺวโย วิรจฺจิตรงค ภิภษาปรกาโระ |
 ปารารฤโยกปรวณมนสสตฺวทวิธา วาษป¹⁶⁴มิศฺราน
 อาปนนานำ น ขลฺ พุศะ กากฺวาทาน สหฺนเต || 100 ||

|| 100 || สำนนี้ของหม่อมฉันพระองค์คงจะเก็บไว้ในพระทัยบ้างหนอ ๆ หรือว่ายิ่งไปกว่านั้น มันจะมีประโยชน์อะไรหนอด้วยวิธีการร้องขอที่หม่อมฉันได้เขียนถึงพระองค์ ๆ ธรรมดาว่า โดยมาก แล้ว ผู้คนเช่นพระองค์นี้มีพระทัยแน่วแน่ต่อการช่วยเหลือคนอื่น ย่อมไม่อาจทนเสียงสะอื้นที่ปน น้ำตาของคนผู้ตกทุกข์ได้ยาก ๆ

¹⁶⁴ J.M., 170, พาษป

ทนต์วิญหิ กนกลตีกำ จามร โหมทนต์

โย เคาเทนทราทลภต กวิภษมาภฤตา จกรวรรตี |

ศรีโยยีกะ สกกรลสิกปรีตีเหโตรมนสวี่

กาวยี่ สารสวตมิมว มหามนตรเมตชชคาท || 101 ||

|| 101 || ท่านโยยี่ผู้ฉลาดผู้เป็นจักรพรรดิในหมู่กษัตริย์คือกวี ผู้ได้แล้วซึ่งฝูงข้าง สร้อยไข่มุก สายทองคำ แล้จามรอันมีด้ามเป็นทองคำจากกษัตริย์แคว้นเคาตะ ได้ประพันธ์บทกวีนี้ขึ้นเป็นเหมือน มหามันตระ¹⁶⁵ของพระแม่สร้สวตี เพื่อความเพลิดเพลินของผู้ชื่นชอบ (กวี) ทั้งมวล ฯ

โคษฐีพนุระ สกกรวิภษวากี ไวทรภรีตริ-

วาโส คงคาปรีสรภวี่ สนิคธโกคยา วิภษิตะ |

สตุสฺ เสนหะ สทสิ กวิตาจารย์ยกั ภูกุขำ เม

ภกตริลภษมีปติจธมโยรสตุ ชนุমানตเร'ปี || 102 ||

|| 102 || สำหรับข้าพเจ้าของจงได้สมาคมร่ายคำประพันธ์กับเหล่ากวีทั้งมวล ของจงมีรูปแบบ ไวทรภะ¹⁶⁶ในการประพันธ์ ของจงมีที่อยู่ ณ สถานที่ใกล้แม่น้ำคงคา ของจงมีความสำเร็จรุ่งเรืองพร้อม ด้วยทรัพย์สมบัติพร้อมมูล ของจงมีความรักเหล่าสัตว์บุรุษ ของจงเป็นอาจารย์ผู้สอนกวีแต่เหล่ากษัตริย์ใน ทุกที่ แม้ในชาติหน้า ของจงมีความภักดีต่อแทบเท้าของพระผู้เป็นสวามีของพระลักษมี (พระวิษณุ) ฯ

ยาวจณมภู¹⁶⁷วหตี คิริชาสวีกกตฺ ศรีรี

ยาวชโชตริ กलयตี ธนะ เกาสุมิ ปุษปะเกตุะ |

ยาวทราธารมณตฺรณี่เกลิสากษี กทมพ

สตาชชียาด กวินรปะเตเรช วาจำ วิลาสะ || 103 ||

|| 103 || ตราบใดที่พระคัมภ¹⁶⁸ (พระศิวะ) ยังมีสรีระแบ่งปันกับพระเทวีผู้เกิดจากภูเขา (ปารวตี) ฯ ตราบใดที่พระปุษปะเกตุ (กามเทพ) ยังถือธนูที่ทำมาจากดอกไม้อันได้ชัยชนะตลอด ฯ ตราบใดที่ต้นกระทุ่ม

¹⁶⁵ คาลาอันยิ่งใหญ่ คาลาที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างมากหรือมีมลลภาพมาก เช่นพระเวท เป็นต้น; *Ibid.*, 798.

¹⁶⁶ เป็นลีลาการประพันธ์ที่ค่อนข้างรวดเร็ว มีคำประพันธ์ที่มีเสียงไพเราะ ใช้คำสมาสน้อย และประกอบด้วย คุณทั้ง 10 ประการ รสเด่นที่ปรนากฎคือ ศฤงคารรส และหาสยรส กวีที่นิยมใช้ลีลานี้คือ กาลิทาส ทัณติน เป็นต้น; กุสุมา รักษมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 38.

¹⁶⁷ *J.M.*, 172, สมภู

¹⁶⁸ หนึ่งในพระนามของพระศิวะหรือพระวิษณุ; *Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary*, 1055.

(กัทัมพะ)¹⁶⁹ เป็นพยานแห่งความรักของพระผู้เป็นที่รักของพระนางราธา¹⁷⁰ (พระกฤษณะ) กับหญิงสาวทั้งหลาย ๆ ๓๐๐ นั้น ขอความเพ็ดพิณถ้อยคำของกษัตริย์แห่งกวีนี้ จงชนะ ๆ

กีรติรลพธา สทลล วิหุษา คีตลโกษณิปาลา

วากุสนทรภาะ กติจิทมฤตสยุนทิโน นิรมิตาศจ |

ตีเร สมปรตยมรสริตะ กวาปิ ไศโลปกณฐู

พรหมาภยาเส ปฺรยตมนสา เนตุมีเห ทินานิ || 104 ||

|| 104 || (ข้าพเจ้า) ได้รับเกียรติยศในสมาคมของผู้รู้ทั้งหลาย และได้สร้างการถกถ้อยคำที่ล่งน้ำอมฤตออกมาจำนวนมากที่ชุ่มฉ่ำเย็นแก่เหล่ากษัตริย์ บัดนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาเพื่อจะใช้วันเวลาไปด้วยหัวใจที่น้อมนำไปในการศึกษาพระเวทที่ริมฝั่งแม่น้ำสววรรค์ (แม่น้ำคงคา) ณ ภูเขาแห่งใดแห่งหนึ่ง ๆ

อิติ ศรีโรยีกีราชาวีรจิตํ ปวนทุตาชยํ กาวยํ समाปตม

บทกวีชื่อว่าปวนทุต รจนานขึ้นโดยท่านโรยี้ผู้เป็นกษัตริย์แห่งกวีจบบริบูรณ์แล้วด้วยประการฉะนี้

¹⁶⁹ มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Nauclea Cadamba* เป็นต้นไม้ที่มีดอกสีขาวหรือสีส้มมีกลิ่นหอม ประเทศไทยเรียกว่าต้นกระท่อม; *Ibid.*, 247.

¹⁷⁰ เป็นอวตารของพระลักษมี และเป็นพระชายาของพระกฤษณะ มีพระวิษณุกับพระกীরติเป็นพระบิดามารดา; *Ibid.*, 876.

บทที่ 3

ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของทูตกาวยะ ได้ศึกษาข้อมูลของทูตกาวยะ องค์ประกอบและคุณลักษณะของทูตกาวยะ และทูตกาวยะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน ส่วนที่ 2 วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต ได้ศึกษาการเปรียบเทียบปวนทูตกับเมฆทูต และการพรรณนาธรรมชาติ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไปของทูตกาวยะ

3.1.1 ทูตกาวยะ

โมนีเยอร์ วิลเลียมส์ให้ความหมายคำว่าทูตไว้ว่า ผู้ส่งสาร, นักการทูต, เอกอัครราชทูต, นักเจรจาต่อรอง¹⁷¹ ส่วนร้อยเอกหลวงบรรณรักษ์¹⁷² ให้ความหมายไว้ว่า นักการทูต, ผู้ซึ่งราชการยืมใช้ไป, ผู้นำข่าวหรือผู้สื่อข่าว¹⁷² ทูต คือผู้ที่รับข้อความจากบุคคลหนึ่งไปส่งให้แก่บุคคลหนึ่ง ซึ่งข้อความนั้นสามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึก ถ่ายทอดสถานการณ์ต่าง ๆ แจ้งเตือนเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น เชิญเข้าร่วมการต่อสู้ เป็นต้น บทบาทของทูตจึงนับว่ามี ความสำคัญอย่างยิ่ง หรือจะบอกว่าทูตเป็นเสาหลักของทูตกาวยะก็ว่าได้¹⁷³

ทูตกาวยะส่วนใหญ่มีจำนวนโคลกอยู่ระหว่าง 100 - 200 โคลก ในบางบทมีน้อยกว่า 30 โคลก และบางบทมีมากถึง 374 โคลก ส่วนมากประพันธ์เลียนแบบเมฆทูตของกาลิทาส โดยเนื้อเรื่องกล่าวถึงคู่รักที่แยกจากกัน เนื้อหาส่วนแรกพรรณนาถึงการเดินทางของผู้ส่งสาร เนื้อหาส่วนที่สองพรรณนาถึงปลายทางของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ผู้ส่งสารจะเปลี่ยนไปตามเนื้อหาของบทกวี ในบทกวีจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ความสัมพันธ์ของความรักระหว่างนางเอกและพระเอก กวีใช้วัตถุทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลเฉพาะในฐานะผู้ส่งสาร เช่น นกกาเหว่าหรือผึ้ง ไนวสันตฤดู (ฤดูใบไม้ผลิ), นกยูง วัชราฤดู (ฤดูมรสุมหรือฤดูฝน) และหงส์ ในศรัทฤดู (ฤดูใบไม้ร่วง) หรือแม้กระทั่งดวงจันทร์และสายลมต่าง ๆ ก็เช่นกัน¹⁷⁴ งามหะ (Bhāmaha) ได้วิจารณ์ในหนังสือกาวยาลังการ (Kāvayālamkāra) ของเขาถึงการใช้ธรรมชาติเช่น เมฆ เป็นต้น หรือสิ่งมีชีวิตเช่น นก เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถ

¹⁷¹ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, (Oxford: The Clarendon Press, 1899), 489.

¹⁷² ร้อยเอก หลวงบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), *ลัทธิสันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์แสงดาว, 2552), 561.

¹⁷³ S.Divyasena, *Duta - The messenger*, Accessed 10 march 2565, Available from <http://www.ijmdrr.com/admin/downloads/2609201514.pdf>

¹⁷⁴ Nasa2000, *Tutu Poetry - Messenger poems in Indian Literature*, Accessed 10 July 2563, Available from <https://nasa2000.livejournal.com/52279.html>

บรรยายข้อความออกเป็นคำพูดได้ อย่างไรก็ตามสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของบทกวีทุตกาวะจำนวนมากที่ประพันธ์ขึ้นก่อนภามหะ คือในช่วงศตวรรษที่ 7 - 8 แต่ก็ได้สูญหายไปหลายบท¹⁷⁵

ทุตกาวะนับว่าเป็นหนึ่งในสาขาอันสำคัญของวรรณคดีสันสกฤต บทกวีทุตกาวะที่ประพันธ์ขึ้นมีอยู่ด้วยกันหลากหลายเรื่อง เช่น เมฆทุตของกาลิทาส เป็นต้น¹⁷⁶ ที่ว่าเป็นสาขาอันสำคัญก็เนื่องมาจากแนวคิดของบทกวีและความสมบูรณ์แบบของบทกวีอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งประกอบไปด้วยการพรรณนาเรื่องอย่างน่าสงสาร พรรณนาความเจ็บปวดของการพลัดพรากจากคนรัก อีกทั้งยังได้พรรณนาเกี่ยวกับภูมิประเทศ และข้อมูลบางส่วนอันเป็นส่วนหนึ่งหรือส่วนอื่นของอินเดียยุคโบราณและยุคกลาง¹⁷⁷

3.1.2 องค์ประกอบและคุณลักษณะของทุตกาวะ

ทุตกาวะ หรือสันเทศกาวะ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 จะอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับทุตผู้ส่งสารที่จะส่งข้อความไปสู่จุดหมายปลายทาง ในส่วนนี้จะมีการอธิบายอย่างละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางที่ผู้ส่งสารควรจะเดินทาง ส่วนที่ 2 จะอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับบ้านของนางเอก และความรักของเธอในการแยกจากคนรัก จุดนี้เองที่ทุตผู้ส่งสารจะมาถึงที่อยู่นางเอกพร้อมกับข้อความที่บรรยายสภาพของพระเอกและคำพูดปลอมโยน เพื่อจะพิสูจน์ตัวตนในฐานะเป็นทุตผู้ส่งสารของคนรัก ทุตผู้ส่งสารก็จะแสดงเครื่องหมายหรือกล่าวถึงเหตุการณ์ที่นางเอกกับพระเอกเท่านั้นที่รู้ ทุตผู้ส่งสารนั้นอาจจะเป็นอะไรก็ได้ เช่น คน เมฆ ลม นก ผี หรือ หงส์ เป็นต้น¹⁷⁸

คุณลักษณะที่สำคัญของทุตกาวะก็คือ การใช้สิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น เมฆ ลม เป็นต้น หรือสิ่งที่มีชีวิต เช่น ผี นก เป็นต้น เป็นทุตเพื่อนำข้อความรักจากคนหนึ่งไปส่งให้คนรักของเขาหรือเธอ¹⁷⁹ เริ่มแรกของทุตคงต้องย้อนไปถึงยุคเวทซึ่งสรมา (Sarama) (สุนัขของเทพเจ้า) ได้เป็นทุตผู้ส่งสารระหว่างปานิส (Pānis) (ปิศาจที่ลักพาตัววัว) กับพระอินทร์ จนทำให้พระองค์สามารถหาหนทางและนำวัวกลับคืนมาได้ แม้ในมหากาพย์รามายณะ พระรามก็ทรงใช้หนุมานเป็นทุตส่งข้อความไปหานางสีดา และในมหากาพย์ยุดิษฐิระ (Yudhisṭhira) ก็ทรงใช้กฤษณะเป็นทุต และนละ (Nala) ใช้หงส์

¹⁷⁵ Amaresh Datta, **Encyclopaedia of Indian Literature volume II**, (Delhi: Sahitya Akademi, 1994), 1124.

¹⁷⁶ Sanskrit College (Calcutta, India), Calcutta Sanskrit College Research Series, no. 23, (Calcutta: Sanskrit College, 1963), 184.

¹⁷⁷ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, (Delhi: Caxton Publication, 1927), 273

¹⁷⁸ Mini Chandran and Sreenath V.S., **An Introduction to Indian Aesthetics: History, Theory, and Theoreticians**, (Bloomsbury Publishing, 2021), 192.

¹⁷⁹ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, 286-287.

เป็นทูต¹⁸⁰ เช่นนั้นแล้วการเลือกทูตนั้นจึงนับว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ทูตเองควรมีคุณสมบัติที่จะรับรองได้ว่ามีความสามารถเพียงพอต่อการถ่ายทอดข้อความที่ได้รับไปแก่บุคคลที่ถูกกำหนดไว้ ทูตควรเป็นผู้ที่เชื่อถือได้ กล้าหาญ ชาญฉลาด โน้มน้าวใจ เด็ดเดี่ยว จริงใจ รับผิดชอบ พร้อมทั้งจะเสียสละชีวิตของตน มีสติ เด็ดขาด มีความเข้าใจลึกซึ้ง¹⁸¹ รวมความได้ว่าทูตภาวะนี้มีรูปแบบหลัก ๆ หรือคุณลักษณะหลัก ๆ คือ การส่งข้อความจากพระเอกไปหานางเอก หรือจากนางเอกไปหาพระเอกโดยผ่านทูตผู้ส่งสารข้อความ¹⁸²

3.1.3 ทูตภาวะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน

Narendra Nath Law ได้จัดเรียงทูตภาวะตามที่มีปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน โดยเรียงชื่อทูตภาวะตามลำดับอักษรสันสกฤต ไม่ได้จัดเรียงตามลำดับยุคสมัยของบทกวีนั้น ๆ เพราะบทกวีส่วนใหญ่ยังกำหนดยุคสมัยที่แน่นอนไม่ได้ บางบทกวีไม่สามารถหาข้อมูลได้จึงมีแค่ชื่อของบทกวีเท่านั้น ดังจะได้นำเสนอรายชื่อของบทกวีต่อไปนี้¹⁸³

1. อินทุทูต (Indudūta) ประพันธ์ขึ้นโดยวินยวิชัยคณิ (Vinayavijayagani) ผู้แต่งหนังสือโลกประกาศะ (Lokaprakāsa) กัลปสุโพธิกา (Kalpasubodhikā) และ ไหมลฆุประกริยา (Haimalaghuprakriyā) อินทุทูตประกอบด้วยโคลก 131 โคลก กล่าวถึงกวีชาวเซนขณะอาศัยอยู่ที่เมืองโยธาปุระ (Yodhāpura) หรือเมืองโจธปุระ (Jodhpur) ได้ใช้ดวงจันทร์เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาครูผู้สอนศาสนาของเขาซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองสุรัต (Surat) เพื่อบอกกล่าวว่าเขาได้ปฏิบัติตามศาสนาอย่างเคร่งครัด จึงเป็นเรื่องราวที่อธิบายไว้อย่างแจ่มชัดเกี่ยวกับวัดเซนและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ระหว่างทางจากโยธาปุระถึงเมืองสุรัต

2. อุทธวทูต (Uddhavadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยมาธวะ ศัรมัน (Mādhava śarman) ประกอบด้วยโคลก 141 โคลก กล่าวถึงพระกฤษณะ (Kṛṣṇa) ใช้อุทธวะเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาเหล่านางโคปี เพื่อบอกถึงความเจ็บปวดจากการพรากจากกันอย่างยากที่จะทนได้ และอุทธวะ (Uddhava) ก็ได้ปลอมโยนพวกนางโคปีด้วยข้อความจากพระกฤษณะ เรื่องราวเดียวกันนี้ยังมีปรากฏในภากวตปุราณะ (Bhāgavatapurāṇa)

3. อุทธวสันเทศ (Uddhavasandeśa) ประกอบด้วยโคลก 188 โคลก เป็นบทกวีที่กล่าวถึงรูปโคสวามิน (Rūpagosvāmin) นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงวิธีที่พระกฤษณะใช้อุทธวะเป็นทูตเพื่อส่ง

¹⁸⁰ S.Divyasena, **Duta - The messenger**, Accessed 10 march 2565, Available from <http://www.ijmdrr.com/admin/downloads/2609201514.pdf>

¹⁸¹ Ibid., Accessed 10 march 2565, Available from <http://www.ijmdrr.com/admin/downloads/2609201514.pdf>

¹⁸² Shyamalkanti Chakravarti, **Patralekha: Romance of Letters in Indian Art and Literature**, (Calcutta: Benoytosh Centenary Committee, 1996), 33.

¹⁸³ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, 274-285.

ข้อความจาก มถุรา (Mathurā) ไปหาเหล่านางโคปีที่เมืองโคกุละ (Gokula) และอีกหนึ่งผลงานที่เขาประพันธ์ไว้คือหัมสทุต (Hamsadūta)

4. กิรทุต (Kīradūta) ประพันธ์ขึ้นโดยรามโคपालะ (Rāmagopāla) ประกอบด้วยโคลก 104 โคลก ในความคิดเห็นของ Mm. H. P. Sastri ว่ารามโคपालคือกวีในราชสำนักของกษัตริย์กฤษณจันทร (kṛṣṇacandra) แห่งนาวทวิปะ (Navadvīpa) กล่าวถึงเหล่านางโคปีแห่งวฤณฑาวนะ (Vṛndāvana) ใช้กิริระ (Kīra) (นกแก้ว) เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะที่เมืองมถุรา

5. โกกิลสันเทศ (Kokilasandeśa) ประพันธ์ขึ้นโดยอุททัณตะ (Uddanda) แห่งอาร์คอตเหนือ (North Arcot) บุตรชายของรังคนาถะ (Raṅganātha) ผู้เป็นหลานชายของโคกุลนาถะ (Gokulanātha) ซึ่งรุ่งเรืองในช่วงต้นศตวรรษที่ 15 ว่ากันว่ากวีแต่งบทนี้ขึ้นเพื่อตอบโต้ภฤณคสันเทศ (Bhṛṅgasandeśa) ซึ่งประพันธ์ขึ้นโดยวาสุเทวะ (Vāsudeva) กล่าวถึงเรื่องราวชายหนุ่มในเมืองกาญจี (Kañci) ใช้นกกาเหว่าเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาคนรักที่เมืองเกรละ (Kerala)

6. โกกิลสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยนฤสีหะ (Nṛsimha)

7. โกกิลสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยเวงกฏาจารย์ (Venkaṭācārya) บุตรชายของตาทยะ (Tātaya)

8. จโกรสเทศ (Cakorāsandeśa)

9. จันทรทุต (Candradūta) ประพันธ์ขึ้นโดยกฤษณจันทร ตัรกาลังการะ (Kṛṣṇacandra Tarkālaṅkāra) บุตรชายของโคปีกันตะ ภักฏาจารย์ (Gopikānta Bhaṭṭācārya) อธิบายถึงวิธีที่พระราม (Rāma) ใช้พระจันทร์เป็นทูตเพื่อส่งข้อความจากภูเขามาลยวัต (Mālyavat) ไปหานางสีดา (Sītā) ที่เมืองลังกา (Lāṅkā) เมื่อหนุมาน (Hanumān) ซึ่งถูกใช้ให้ไปส่งข้อความกลับมาแล้วพร้อมกับข่าวของนางสีดา

10. จันทรทุต ประพันธ์ขึ้นโดยจัมพู (Jambū) ประกอบด้วยโคลก 23 โคลก โดยใช้ฉันทลักษณ์มาลินี (Mālinī) โดยที่แต่ละบทแสดงรูปแบบของอันตยัมกะ (Antyayamaka)

11. จันทรทุต ประพันธ์ขึ้นโดยวินยปรภุ (Vinayaprabhu)

12. จาตกสันเทศ (Cātakāsandeśa) ประกอบด้วยโคลก 141 โคลก กล่าวถึงพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งนจากตกะเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระราชะ รามวีระมะ (Mahārāja Rāma-varma) แห่งเมืองตริวันทรม (Trivandrum) พราหมณ์ผู้ยากไร้อาศัยอยู่ที่แห่งหนึ่งทางภาคเหนือของมลบาร์ (Malabār) แต่ได้หนีออกจากถิ่นเดิมของตนเหมือนกับคนอื่น ๆ ไปที่ตริวันทรม ในขณะที่นั่นมลบาร์ถูกเข้าศึกคือทิปปู (Tippu) บุกรุก พราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้ากษัตริย์ที่เมืองนั้น แต่หลังจากนั้นก็ได้อลับบ้านโดยไม่ได้ทุลลากลกษัตริย์เลยเพราะความเจ็บป่วยกำเริบขึ้นอย่างกะทันหัน และเมื่อหายป่วยดีแล้วก็ได้อลับบ้านทวิปะไปหาพระองค์เพื่อขอให้พระองค์อุปถัมภ์ตน

13. เจตทูต (Cetodūta) ประกอบด้วยโคลก 129 โคลก กล่าวถึงศิษย์ใช้จิตของตนเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาอาจารย์ผู้สั่งสอน บาทที่ 4 ทุกโคลกของบทกวีนี้เหมือนกันกับบาทที่ 4 ของโคลกในเมฆทูต

14. ไชนะ เมฆทูต (Jaina Meghadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยเมรุตุงคะ (Merutuṅga) แห่งอัญจนคัจฉะ (Añcalagaccha) ผู้รุ่งเรื่องในศตวรรษที่ 15 กล่าวถึงการใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาเนมินาถะ (Neminātha) ตีรถังกระแห่งไชนที่ ๒๒ ผู้ได้ละทิ้งโลกไปยังภูเขอาบู่เพื่อบำเพ็ญเพียร ภรรยาของเขาจึงได้ส่งข้อความไปเพื่อให้เขากลับมา

15. ตูลสีทูต (Tulasīdūta) ประพันธ์ขึ้นโดยไวทยนาถะ ภัฏฐาจารย์ยะ (Vaidyanātha Bhaṭṭācārya) ประกอบด้วยโคลก 54 โคลก กล่าวถึงเหล่านางโคปีแห่งวฤนทาวนะใช้ใบตูลสี (Tulasī) เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะที่เมืองมถุรา เชื่อกันว่าใบตูลสีนี้พระวิษณุ (Viṣṇu) โปรดปรานอย่างมาก

16. เนมิทูต (Nemidūta) ประพันธ์ขึ้นโดยวิกิระมะ (Vikrama) ประกอบด้วยโคลก 123 โคลก การประพันธ์คล้ายกับไชนะ เมฆทูต บาทที่ 4 ทุกโคลกของบทกวีนี้เหมือนกันกับโคลกในเมฆทูตของกาลิทาส แต่บทกวีนี้กล่าวถึงภรรยาของเนมิใช้ภูเขเป็นทูตเพื่อส่งข้อความ

17. ปทุงกทูต (Padūṅkadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยกฤษณะ สารวภามะ (Kṛṣṇa Sārvabhauma) ผู้เป็นกวีในราชสำนักของกษัตริย์รฆูรามะ ไร (Raghurāma Rai) ซึ่งเป็นบิดาของมหาราชะ กฤษณจันทระ (Mahārāja kṛṣṇacandra) ผู้มีชื่อเสียงในเบงกอล (Bengal) อธิบายถึงวิถีที่เหล่านางโคปีแห่งวฤนทาวนะใช้รอยเท้าของพระกฤษณะเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะที่เมืองมถุรา บทกวีนี้ได้รับความนิยมอย่างมากจากเหล่าบัณฑิตใน เบงกอล ซึ่งบทกวีเล่มนี้ได้รับความนิยมพอกันกับเมฆทูตเช่นกัน

18. ปวนทูต (Pavanadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยโรยิ กวีในราชสำนักของกษัตริย์ลักษณณเสน (Lakṣmaṇasena) แห่งเบงกอล (ศตวรรษที่ 12) ประกอบด้วยโคลก 103 โคลก กล่าวถึงลูกสาวของคณธรรพ์ซึ่งอาศัยอยู่ทางใต้ของอินเดีย นางได้ตกหลุมรักกษัตริย์ลักษณณเสน จึงใช้ลมเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระองค์ผู้เป็นที่รัก

19. ปวนทูต ประพันธ์ขึ้นโดยสุริ วาทีจันทระ (Sūri Vādicandra) ผู้รุ่งเรื่องในศตวรรษที่ 17 ประกอบด้วยโคลก 101 โคลก กล่าวถึงวิทยานเรศะ (Vidyānareśa) กษัตริย์แห่งเมืองอุชเชน (Ujjain) ใช้ลมเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหานางตารา (Tārā) ผู้เป็นภรรยาของตนซึ่งถูกวิทยาธระ (Vidyādhara) ลักพาตัวไป

20. ปานถทูต (Pānthadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยโกลานาถะ (Bholānātha) ผู้เป็นโฆษณะพราหมณ์แห่งติกูรี (Tikuri) บทกวีประกอบด้วยโคลก 105 โคลก โดยใช้สารทูลวิกิรีทิตฉันท์

(Śārdūlavikrīḍita) ในการประพันธ์ กล่าวถึงเหล่านางโคปีใช้ผู้แสวงบุญซึ่งกำลังเดินทางไปยังเมืองมถุราเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความรักของตนไปหาพระกฤษณะ

21. ปิกทูต (Pikadūta) ประกอบด้วยโคลก 31 โคลก ใช้ศารทูลวิกฤษิตฉันทในการประพันธ์ กล่าวถึงเหล่านางโคปีใช้ปีกะ (นกกาเหว่า) เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะ

22. ภักติทูต (Bhaktidūta) ประพันธ์ขึ้นโดยกาลิประสาทะ (Kālīprasāda) บทกวีนี้เป็นบทกวีเชิงเปรียบเทียบ ประกอบด้วยโคลก 23 โคลก กวีใช้มุक्ति (ความหลุดพ้น) เป็นความรักของผู้หญิง และใช้ภักติ (ความจงรักภักดี) เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความถึงเธอ

23. ภฤงคสันเทศ (Bhṛṅgasandeśa) ประพันธ์ขึ้นโดยवासुदेव (Vāsudeva) กวีในราชสำนักของรวิวรรษ (Ravivarma) และโกทวรรษ (Godavarma) ประกอบด้วยโคลก 192 โคลก กล่าวถึงพระเอกใช้คนเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความไปหาภรรยาซึ่งถูกยักษ์ (Yakṣa) ลักพาตัวไปในขณะนอนหลับ

24. ภรมรทูต (Bhramaradūta) ประพันธ์ขึ้นโดยรุตรันยายวาจัสปติ (Rudranāyāvācaspati) บุตรชายของวิทยานิवास (Vidyānivāsa) และเป็นหลานชายของวิทยาวาจัสปติ (Vidyāvācaspati) เนื้อเรื่องเหมือนกับจันทรทูต แต่ในเรื่องนี้ใช้ภรมระ (ผึ้ง) เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความ

25. มโนทูต (Manodūta) ประพันธ์ขึ้นโดยวิษณุทาสะ (Viṣṇudāsa) ประกอบด้วยโคลก 101 โคลก ใช้สันตติลกาฉันทในการประพันธ์ กวีเรียกตนเองว่าวิษณุทาสกวินตระ (Viṣṇudāsakavīndra) ได้ใช้จิตของตนเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความคือความเลื่อมใสและความศรัทธาไปยังพระวิษณุ

26. มโนทูต ประพันธ์ขึ้นโดยไตรลึงคะ วรชานละ (Trailaṅga Vrajanātha) กล่าวถึงนางเทราปที (Draupadī) ผู้สิ้นหวังใช้จิตของตนเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความไปยังพระวิษณุ ในครั้งที่นางถูกฉุดกระชากลากไปยังราชสำนักของทुरโยธนะ (Duryodhana)

27. มโนทูต ประพันธ์ขึ้นโดยรามรามะ (Rāmarāma) ลูกหลานของวิษณุทาสะ (Viṣṇudāsa) ผู้เป็นลุงของไจตันยะ (Caitanya) ถึงแม้ว่าชื่อเรื่องจะเหมือนกันกับมโนทูตในลำดับที่ 25 แต่มีความแตกต่างกันกวีใช้ศิขริฉันท (Śikharim) ในการประพันธ์ แต่บทนำสองบทใช้ศารทูลวิกฤษิตะ (Śārdūlavikrīḍita) ในการประพันธ์

28. มโนทูตिका-กาวยะ (Manodūtikā-kāvya) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของอาตมัน (Ātman) และชีวะ (Jīva)

29. มโนทูต เหมือนว่าจะประพันธ์ขึ้นโดยไชนะ เหตุนี้เองจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากบทกวีข้างต้นที่มีชื่อเหมือนกัน

30. มยूरสันเทศ (Mayūrasandeśa) ประพันธ์ขึ้นโดยรังคาคารยะ (Raṅgācārya)

31. เมฆทูต ประพันธ์ขึ้นโดยกาลิทาส เป็นบทกวีเรื่องแรกสุด ดีที่สุด และมีชื่อเสียงมากที่สุด มีเรื่องราวตั้งที่ทราบกันแล้วว่า ยักษ์ผู้พลัดพรากจากภรรยาเพราะถูกสาป ได้ใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาภรรยาอันเป็นที่รัก เมื่อเวลาผ่านไปบทกวีก็มีโคลกเพิ่มมากขึ้นจากการแก้ไข ฮูลท์ซซ์ (Hultsch) เห็นด้วยกับวัลลภเทวะ (Vallabhadeva) ว่ามี 111 โคลก, เค. บี. ปาลัก (K.B. Pāthak) เห็นด้วยกับปารศวากยุทยะ (Pārsvābhyudaya) ว่ามี 121 โคลก ส่วนทักษิณาวารตนาถะ (Dakṣiṇāvartanātha), มัลลินาถะ (Mallinātha) และปุรณะ สรัสวตี (วิทยุลลตา) (Pūrṇa Sarasvatī) (Vidyullatā) กล่าวว่า 110, 118 และ 110 โคลกตามลำดับ

32. เมฆทูต ประพันธ์ขึ้นโดยมนตรี วิกรัมมะ (Mantrī Vikrama)

33. เมฆทูตสมัสยาเลข (Meghadūtasamasyālekha) ประพันธ์ขึ้นโดยเมฆวิชยะ (Meghavijaya) ผู้มีผลงานอื่น ๆ ปรากฏเป็นอันมาก ได้แก่ นยายะ (Nyāya), วยาकरणะ (Vyākaraṇa), กาวยะ (Kāvya) และชโยติษ (Jyotiṣa) อีกทั้งเขายังเป็นผู้ประพันธ์โหมเกมุที (Haimakaumudī) อีกด้วย ซึ่งนักวิชาการบางท่านได้สันนิษฐานไว้ว่าเป็นต้นแบบของสิทธานตเกมุที (Siddhāntakaumudī) ผลงานชิ้นสุดท้ายนี้เสร็จเมื่อค.ศ. 1669 เมฆทูตสมัสยาเลขกล่าวถึงการที่เขาใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาวิชัยปรภัสสุรี (Vijayaprabhasūri) ผู้เป็นอาจารย์ผู้สั่งสอนของเขา มาฆกาวยสมัสยาปุรติกาวยะ (Meghadūtasamasyālekha) ของเขาเสร็จเมื่อค.ศ. 1671 จุดประสงค์ก็เพื่อสรรเสริญวิชัยเทวคุรุ (Vijayadevaguru) ตามชื่อของบทกวีแล้ว บทกวีใช้บาทที่ 4 ในหลายโคลกของเมฆทูตในรูปแบบของสัมยสาปุรติ (Samyasāpūrti)

34. รางคทูต (Rathāṅgadūta)

35. วิปรัสันเทศ (Viprasandesa) ประพันธ์ขึ้นโดยลักษมณะ สุรี (Lakṣmaṇa Sūri) กล่าวถึงรุกมิณี (Rukminī) ใช้พราหมณ์ผู้เฒ่าเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะ ซึ่งเธอเลือกให้เป็นสามีและขอร้องให้พาเธอไปด้วย พบเรื่องที่เหมือนกันในภาคเวตปุราณะ (Bhāgavatapurāṇa) ด้วยเช่นกัน

36. ศีลทูต (Śīladūta) ประพันธ์ขึ้นโดยจาริตรสุนทรคณิ (Cāritrasundaragaṇi) ผลงานของกวีอื่น ๆ ได้แก่ มหิปาลจาริตระ (Mahīpālacaritra), กุมารปาลมหากาวยะ (Kumārāpāla mahākāvya) และ อาจารย์อัรศะ (Ācārādarśa) ศีลทูตถึงแม้จะมีชื่อคล้ายกับบทกวีประเภทอื่น ๆ ก็ตาม แต่เนื่องจากไม่มีการกล่าวถึงสิ่งใดที่เป็นทูตเพื่อส่งข้อความจากบุคคลหนึ่งไปหาบุคคลหนึ่ง จึงนับว่าเป็นทูตกาวยะที่ยังไม่สมบูรณ์ทีเดียว บทกวีประกอบด้วยโคลก 131 โคลก บาทสุดท้ายของโคลก 125 โคลกแรก เหมือนกับในโคลกแห่งเมฆทูตของกาลิทาส น่าจะเพราะเหตุนี้เองบทกวีนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นทูตกาวยะ บทกวีบรรยายถึงสฤลภัทรองค์ชายแห่งไชนะผู้ละทิ้งทางโลกเมื่อบิดาถึงแก่กรรม ได้เข้ามาเป็นสาวกของภัทรพาหุ (Bhadrabāhu) ผู้เป็นปราชญ์แห่งไชนะ สฤลภัทรเข้าไปที่เมืองของตนตามคำของอาจารย์ ก็ไม่หวั่นใจแม้แต่น้อยที่จะโน้มน้าวใจของนางโกศา (Kosā) ผู้เป็นภรรยา ด้วย

อำนาจแห่งเจตนาอันบริสุทธิ์ของเขา เขาจึงสามารถโน้มน้าวและเกลี้ยกล่อมภรรยาให้เป็นแม่ชีได้ เหตุนี้เองความเศร้าโศกและความเจ็บปวดทั้งหมดทางโลกของเขาจึงหมดสิ้นไป หนังสือเล่มนี้เสร็จในปี ค.ศ. 1431 ที่คัมภัต (Khambhat) เมืองคุชราต (Gujarat) โดยการสนับสนุนของท่านผู้นำที่เมืองนั้น

37. ศุกสันเทศ (Śukasandēśa) ประพันธ์ขึ้นโดยลักษมีทาสะ (Lakṣmīdāsa) กล่าวถึงชายหนุ่มใช้ศุกะ (Śuka) (นกแก้ว) เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาหญิงคนรักซึ่งพลัดพรากจากกันในความฝัน บทกวีมีอยู่ 2 บทกล่าวคือ บทที่ 1 ชื่อปุรวสันเทศ (Pūrvasandēśa) ประกอบด้วยโคลก 74 โคลก บทที่ 2 ชื่ออุตตรสันเทศ (Uttarasandēśa) ประกอบด้วยโคลก 89 โคลก บทกวีได้อธิบายเกี่ยวกับภูมิประเทศระหว่างรามศวระ (Rāmeśvara) และคุณปุระ (Guṇapura) ไว้อย่างละเอียด ซึ่งระบุไว้ว่ามีหมู่บ้านชื่อตริกกณปุระ (Trikkāṇapura) อยู่ไม่ไกลจากกรังคาโนร (Cranganore)

38. ศุกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยกรังคปัลลิต นัมพุทริ (Kariṅgapalli Nambūdiri)

39. ศุกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยรังคาคารยะ (Raṅgācārya) ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าผู้ประพันธ์ใช้คนเดียวกันกับที่ประพันธ์มยุรสันเทศ (ลำดับที่ 30) หรือไม่

40. สิทธทูต (Siddhadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยอวธูตรามะ (Avadhūtārāma)

41. สุกคสันเทศ (Subhagasandēśa) ประพันธ์ขึ้นโดยนารายณะ (Nārāyaṇa) ประกอบด้วยโคลก 130 โคลก สุกกะ (Subhaga) คือสุนาตะกะ (Sunātaka) ผู้เป็นทูตส่งข้อความจากเมืองจเปโจโมริน (Cape Comorin) ไปสู่เมืองที่ผู้ประพันธ์เรียกว่าวฤษปุรี (Vṛṣapuri), เปออังควี (Paṅgavī) เป็นต้น

42. หัมสทูต (Hamsadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยรูปโคสวามิน (Rūpagosvāmin) ผู้รุ่งเรืองในศตวรรษที่ 16 เขาเป็นศิษย์เอกของใจตันยะผู้เป็นนักปฎิรูปไวษณะ (Vaiṣṇava) ที่ยอดเยี่ยมแห่งเบงกอล ก่อนที่เขาจะหันมานับถือลัทธิไวษณะ เขาเป็นเจ้าหน้าที่ในราชสำนักของอัลเลาดิน ฮุสเซนซาร์ (Allauddin Hussain Shah) กษัตริย์แห่งเกาฑะ (Gauḍa) หลังจากที่หันมานับถือลัทธิใหม่ เขาก็กลายเป็นนักเทศน์ที่เอาจริงเอาจังกับคำสอนของอาจารย์เจ้าลัทธิ เขาประพันธ์หนังสือมากมาย เช่น ปรัชญา กวีนิพนธ์ ละคร การแสดงละคร เกี่ยวกับบวาศิลป์ และไวยากรณ์ ล้วนแล้วแต่สอดแทรกคำสอนของลัทธิไวษณะเข้าไปด้วย เขาจึงดูเหมือนกับเวงกเฏศะ (Veṅkaṭeśa) ผู้ประพันธ์หัมสสันเทศ ซึ่งผลงานของเวงกเฏศะเองก็มีการสอดแทรกคำสอนของเวทานตะ (Vedānta) เข้าไปด้วยเช่นกัน บรรดาผลงานต่าง ๆ ของรูปโคสวามิน ผลงานที่มีความสำคัญมากที่สุด ได้แก่ อุชวลนีลมนิ (Ujjvalanīlamanī), ฉันโทษฏาทศกะ (Chandoṣṭādaśaka), ทานเกลิเกามุทิ (Dānakeli kaumudi), นาฏกัจฉนทริกา (Nāṭakacandrikā), ปัทยาวลี (Padyāvalī), ภักตีสามฤตสินธุ (Bhaktirasāmṛtasindhu), ลลิตมาธวะ (Lalitamādhava), หัมสทูต, อุทรวทูต และวิทครมาธวะ (Vidagdhamādhava)

หัตถุที่ใช้ศิขริฉันท์ในการประพันธ์ จำนวนโคลกแตกต่างกันไปในแต่ละฉบับ ในฉบับกาวยสังครหะ (Kāvyaśaṅgraha) ของชีวานันทะ (Jīvānanda) กล่าวว่ามี 142 โคลก, ฉบับของมหาวิทยาลัยสันสกฤตกล่าวว่ามี 131 โคลก, ฉบับกาวยกลาปะ (Kāvyaśalāpa) ของหิรัฉันทะ (Hirachanda) กล่าวว่ามี 142 โคลก และฉบับพิมพ์ของบาสุมติ กล่าวว่ามี 161 โคลก

43. หัสสันเทศ (Haṃsasandeśa) ประพันธ์ขึ้นโดยนักวิชาการผู้มีชื่อเสียงและเป็นอาจารย์ผู้ ที่รู้จักกันอย่างดีของศรีไวษณะ (Śrīvaiṣṇava), เวงกณูคะ หรือที่เรียกกันว่าเวทานตเตดิกะ (Vedāntadeśika) หรือว่าเวทานตาคารยะ (Vedāntācārya) เขารุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ 14 ทั้งยังเป็น ผู้เชี่ยวชาญด้านสันสกฤตอย่างมาก เขาได้เขียนวรรณคดีสันสกฤตสาขาต่าง ๆ หลายเล่ม ที่รวบรวมได้มีมากถึง 121 เล่มด้วยกัน ซึ่งบางเล่มก็มีเนื้อเรื่องที่ยาวมาก ในจำนวน 121 เล่มนั้น 32 เล่มเกี่ยวกับบทสวดหรือบทสรรเสริญ, 8 เล่มเกี่ยวกับกาวยะ, 24 เล่มเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และ 33 เล่มเกี่ยวกับศาสนา นอกจากผลงานที่เป็นภาษาสันสกฤตแล้ว เขายังมีผลงานที่เป็นภาษาทมิฬอีก 24 เล่มด้วย หัสสันเทศของเขากล่าวถึงพระรามใช้หงส์เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหานางสีดาที่เมืองลังกา ประกอบด้วย 2 บท มีโคลก 60 และ 50 โคลกตามลำดับ

44. หัสสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยภักภูวามนะ (Bhaṭṭavāmana) กล่าวถึงยักษ์ใช้หงส์เป็นทูต เพื่อส่งข้อความไปหาภรรยา เนื้อเรื่องก็คล้ายกับเมฆทูตของกาลิทาส

45. หัสสันเทศ เรื่องเกี่ยวกับปรัชญา ประกอบด้วยโคลก 110 โคลก

46. หัสทูต ประพันธ์ขึ้นโดยรฆุนาททาสะ (Raghunāthadāsa)

47. หฤทยทูต (Hṛdayadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยภักภูวะ หริหระ (Bhaṭṭa Harihara) ใช้วสันตติลกาฉันท์ (Vasantatilakā) ในการประพันธ์

48. หัสทูต ประพันธ์ขึ้นโดยกวินทราคารยะ สรัสวตี (Kavīndrācāryaḥ sarasvatī) ประกอบด้วยโคลก 40 โคลก

ยังมีบทกวีประเภททูตกาวยะบางบทที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยหลัง ๆ (จึงไม่ได้จัดเข้ากับกลุ่มทูต กาวยะข้างต้น) บทกวีเหล่านี้ประพันธ์ขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งประพันธ์ขึ้น โดยกวีจากที่ต่าง ๆ ของอินเดีย บทกวีบางเล่มประพันธ์ได้อย่างดีเลิศแต่ต่างประเภทออกไป อาจหมายถึงวาททูต (Vāṭadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยกฤษณนาถ นยายปัญจานนะ (Kṛṣṇanātha Nyāyapañcānana) แห่งเบงกอล กล่าวถึงนางสีดาใช้ลมเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาพระราม แต่ก็ยังมีบทกวีที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ ศุกทูต (Śukadūta) ประพันธ์ขึ้นโดยยาทวัจนทระ วิทยา รัตนะ (Yādavacandra Vidyāratna), ปิกสันเทศ (Pikasandeśa) ประพันธ์ขึ้นโดยทาจีจะ พรหม เทวศร์มัน (Dādhiḥca Brahmadevaśarman) กล่าวถึงนกกาเหว่าใช้ผึ้งเป็นทูตส่งข้อความไปหากวี เพื่อบอกถึงสภาพที่ล่มสลายของอินเดียในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ยังมีบทกวีสมัยใหม่อีก 2 เล่มที่ใช้รูปแบบ ของกาลิทาส คือเมฆปรีติสันเทศ (Meghapratīsandeśa) มันทิกัล รมสัสตริ (Mandikal

Ramasastri) และเมฆเทาทยะ (Meghadautya) ไตรโลกยโมहन คุหะ นิโยคิ (Trailokyamohan Guha Niyogi)¹⁸⁴

เห็นได้ว่าบทกวีเหล่านี้มีความเหมือนกันกับเมฆทูตอย่างน่าทึ่ง ทั้งในส่วนของฉันทลักษณ์และแนวทางการประพันธ์ บางบทกวีใช้ฉันทลักษณ์อื่นต่างออกไป หรือแค่ปรับเนื้อหาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น บทกวีต้นฉบับหรือบทกวีเลียนแบบแรก ๆ ใช้สิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น เมฆ หรือลมเป็นต้นเป็นทูตเพื่อส่งข้อความ บทกวีเลียนแบบต่อมาก็เริ่มใช้สัตว์ต่าง ๆ หรือมนุษย์ ดังเช่นเรื่องศุกสันเทศ และเรื่องอุทธรสันเทศเป็นต้นเป็นทูต ในทำนองที่สุดท้ายก็ใช้สิ่งซึ่งไม่สามารถเคลื่อนที่ได้กล่าวคือนามธรรม เช่น ความจงรักภักดี หรือจิตใจเป็นต้นเป็นทูต ดังมีปรากฏในเรื่องมโนทูต และภักติทูตเป็นต้น¹⁸⁵ เนื้อหาบทกวีประเภททูตภาวะส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นของฮินดูหรือเซน ล้วนมีลักษณะเป็นตำนานไม่มากนักน้อย ตัวละครที่เป็นพระเอกหรือนางเอกก็เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง เช่น พระราม, นางสีดา, พระกฤษณะ หรือนางราชา เป็นต้น มีบทกวีเพียงเล็กน้อยที่มีตัวละครที่ไม่มีในตำนานหรือมีชื่อเสียง เช่น ปวนทูตของโรยี่ เป็นต้น¹⁸⁶

ทูตภาวะเชื่อมโยงถึงพลังแห่งความรักอันยิ่งใหญ่ การพลัดพรากจากกัน ความปรารถนาที่จะหวนคืนสู่ภูมิประเทศอันสวยงาม จินตภาพทางวรรณศิลป์เกี่ยวกับธรรมชาติที่เป็นเหตุสะท้อนถึงความพลัดพรากจากกัน ความทรงจำ และความคาดหวัง ทูตภาวะไม่ได้เกี่ยวกับความรักหรือความสวยงามของธรรมชาติเป็นต้นเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวกับจินตนาการทางด้านศาสนา วัฒนธรรม และภูมิศาสตร์ของกวีแต่ละคนอีกด้วย สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของภูมิภาคและการอุปถัมภ์ของราชวงศ์หรือนิกายอีกด้วย¹⁸⁷ ซึ่งข้อมูลอันสำคัญทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของอินเดียที่ทูตภาวะกล่าวถึงนั้น คือตั้งแต่ 56 ก่อนคริสตกาลจนถึงศตวรรษที่ 20¹⁸⁸

สรุปความได้ว่า ทูต มีความหมายที่เข้าใจง่าย ๆ ว่าผู้รับส่งข้อความโดยนำข้อความจากบุคคลหนึ่งไปส่งให้แก่บุคคลหนึ่ง ซึ่งข้อความอาจเป็นข้อความที่แสดงอารมณ์ความรู้สึกหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ได้ บทกวีทูตภาวะมีชื่อเรียกอีกว่าสันเทศภาวะหรือบทกวีประเภทส่งสาร (Messenger poem) บทกวีจะพรรณนาเรื่องอย่างน่าสงสาร, ความเจ็บปวดของการพลัดพรากจากคนรัก, ภูมิประเทศ เป็นต้น จะประกอบด้วย 2 ส่วนได้แก่ ส่วนที่เกี่ยวกับทูตผู้ส่งสาร และส่วนที่เกี่ยวกับบ้านของนางเอกหรือพระเอก ทูตเป็นได้ทั้งสิ่งที่มีชีวิตหรือสิ่งที่ไม่มีชีวิต บทกวีทูตภาวะมีอยู่หลายบทแต่ล้วนมีความ

¹⁸⁴ Ibid., 285-286.

¹⁸⁵ Ibid., 293.

¹⁸⁶ Ibid., 294-295.

¹⁸⁷ Venkṭanātha, *The Flight of Love: A Messenger Poem of Medieval South India* by Venkṭanātha, Translated with Commentary by Steven P. Hopkins, (Oxford University Press, 2016), 53-54.

¹⁸⁸ Amaresh Datta, *Encyclopaedia of Indian Literature volume II*, 1125.

เหมือนกันกับเมฆทูตทั้งนั้น ทั้งในส่วนของฉันทลักษณ์และแนวทางการประพันธ์ บางบทใช้ฉันทลักษณ์อื่น หรือแค่ปรับเนื้อหาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

3.2 วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

3.2.1 การเปรียบเทียบปวนทูตกับเมฆทูต

วรรณคดีสันสกฤตประเภททูตกาวยะนั้นมีอิทธิพลต่อวรรณคดีอินเดียในช่วงสิบห้าศตวรรษที่ผ่านมาอย่างมาก บทกวีแรกเริ่มคือเมฆทูตของกาลิทาส ซึ่งบทกวีของเขาเป็นเครื่องกระตุ้นกวีทุกมุมของอนุทวีปและเป็นเวทีเพื่อการพัฒนาวรรณกรรมที่ยอดเยี่ยมที่สุดเรื่องหนึ่ง เมฆทูตของกาลิทาสมีอิทธิพลอย่างไม่หยุดหย่อนตั้งแต่ต้น และทูตกาวยะส่วนใหญ่ก็ใช้รูปแบบของเขา ไม่ว่าจะเป็คำศัพท์ เนื้อเรื่อง ฉันทลักษณ์ บาทคาถา จนถึงการใช้เมฆหรือสิ่งอื่นเป็นทูต¹⁸⁹ หลังจากเมฆทูตของกาลิทาสที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก กวีทั่วสารทิศของอินเดียต่างพากันสนใจและรู้สึกหลงใหลในการประพันธ์บทกวีชิ้นเล็ก ๆ ที่เป็นรูปแบบของการส่งข้อความเช่นนี้ ต่อมาบทกวีประเภทนี้จึงเรียกว่า ทูตกาวยะหรือสันเทศกาวยะ กวีรุ่นหลังไม่เพียงแค่อยอมรับเมฆเป็นผู้ส่งสารเท่านั้น แต่ยังยอมรับสิ่งมีชีวิต เช่น เทพทั้งหลาย, สิ่งเหนือมนุษย์, มนุษย์ธรรมดา, นก, สัตว์ต่าง ๆ และสิ่งไม่มีชีวิตเช่น พระจันทร์, ดอกบัว, พืช, ลม และอื่น ๆ อีกด้วย¹⁹⁰

รูปแบบการประพันธ์เมฆทูตของกาลิทาส นับว่าเป็นรูปแบบที่สำคัญในประวัติศาสตร์วรรณคดีสันสกฤต และทำให้ผู้คนสามารถจินตนาการไปกับบทกวีได้ เมฆทูตของกาลิทาสนั้นยังนับว่าเป็นบทกวีประเภททูตกาวยะแรกสุดที่ได้รับความนิยมอย่างมากตั้งแต่สมัยแรก ๆ เพราะเหตุที่ได้รับคามนิยมอย่างมากนี้เอง จึงมีบทกวีทูตกาวยะจำนวนไม่น้อยในยุคหลังที่ใช้รูปแบบการประพันธ์เหมือนเมฆทูตของกาลิทาส¹⁹¹ บทกวีทูตกาวยะที่ประพันธ์เลียนแบบเมฆทูตของกาลิทาส มักใช้ฉันทลักษณ์มันทาการานตา และอารมณ์หรือความรู้สึกเหมือนเมฆทูต¹⁹² มีเพียงไม่กี่บทที่ใช้ฉันทลักษณ์อื่น ๆ เช่น หัสทูต ประพันธ์ขึ้นโดยรูปโคสวาหมิน ใช้ศิขริฉันทในการประพันธ์, มโนทูต ประพันธ์ขึ้นโดยวิษณุทาสะ ใช้สันตติลกาฉันทในการประพันธ์ เป็นต้น¹⁹³ บทกวีทูตกาวยะที่ประพันธ์เลียนแบบนั้นมี

¹⁸⁹ Sanskrit Reading Room, Session 4: Dr Lidia Wojtczak on The Origins and Development of Dūtakāvya: verses from Kālidāsa's Meghadūta and Vedānta Deśika's Hamsasandēśa, Accessed 15 march 2565, Available from <https://sanskritreadingroom.wordpress.com/2017/03/01>

¹⁹⁰ Raghunath Panda, **Contribution of Orissa to Sanskrit lyrics**, (Orissa: Utkal University, 1992) 275.

¹⁹¹ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, 289-290.

¹⁹² Vidyakara, **An Anthology of Sanskrit Court Poetry**, Translated by Daniel Henry Holmes Ingalls, (Harvard University Press, 1965), 40.

¹⁹³ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, 292.

มากกว่าร้อยเล่ม แต่ไม่มีบทกวีเล่มไหนที่จะเทียบเท่ากับเมฆทูตได้จนถึงทุกวันนี้ ทูตกาวยะส่วนใหญ่แล้วยึดถือวิธีการที่กาลิทาสนำมาใช้ในการประพันธ์ แม้แต่การล้อเลียนก็ได้รับแรงบันดาลใจมาจากเมฆทูต ดังเช่นบทกวีนิรนามชื่อว่า กากทูต (Kākaduta) กล่าวถึงพราหมณ์ผู้อยู่ในคุก ส่งข้อความไปหา กาทัมพรี (Kādambarī) หรือแปลว่า ไวน์ อันเป็นที่รักของตน เป็นต้น¹⁹⁴

เมฆทูตของกาลิทาสใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความ ซึ่งมองดูแล้วดูเหมือนจะไม่สมจริง ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่ตลกขบขัน แต่ท้ายที่สุดทูตกาวยะบทนี้เองกลับกลายเป็นทูตกาวยะตัวอย่างแรกสุดและได้รับความนิยมอย่างมากที่สุดในโลก¹⁹⁵ การเลียนแบบรูปแบบการประพันธ์เหมือนเมฆทูตของกาลิทาสนั้นมีอยู่มากมายหลายเล่ม ปวนทูตของโรยีน่าจะเป็นตัวอย่างแรก แม้จะพบงานประพันธ์ก่อนหน้านี้คือมาลตีมาธวะ (Mālatīmādhava) ประพันธ์ขึ้นโดยภวภูติ (Bhavabhūti) มีการปรับโครงสร้างบางส่วนจากเมฆทูต กล่าวคือมาธวะผู้เป็นพระเอกได้ใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหานางมาลตีผู้เป็นที่รัก ตามที่กล่าวไว้แล้วว่าบทกวีที่ประพันธ์เลียนแบบมีอยู่หลายเล่ม แต่บทกวีเหล่านั้นเองไม่สามารถระบุวันเวลาได้ ฉะนั้นจึงกำหนดไม่ได้ว่าประพันธ์ขึ้นก่อนหรือหลังหรือใกล้เคียงกับโรยี อย่างไรก็ตามกลุ่มกวีผู้ชำนาญการประพันธ์เลียนแบบมีมานานก่อนสมัยของโรยี แต่ผลงานของพวกเขาได้สูญหายไปหรืออาจจะอยู่ในที่บางแห่งซึ่งยังไม่มีใครค้นพบเท่านั้นเอง¹⁹⁶

บทกวีประเภททูตกาวยะหลายเล่มได้อธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์ไว้อย่างละเอียด เป็นอาทิว่า กาลิทาสได้อธิบายเส้นทางจากเมืองรามคิรี (Rāmgiri) สู่มืองอลกา (Alakā) ซึ่งเต็มไปด้วยข้อมูลทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญ และเป็นที่ยึดมั่นอย่างดีจากการค้นคว้าของนักวิชาการหลายท่าน¹⁹⁷ ซึ่งการอธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของเมฆทูตนั้นมีความสำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกับการศึกษาทางภูมิศาสตร์ของอินเดียโบราณอย่างยิ่ง¹⁹⁸ โรยีเองก็ได้อธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์ไว้ในปวนทูตของเขาถึงเส้นทางจากภูเขามลยะ (Malaya) สู่มืองวิชัยปุระ (Vijayapura) ในเบงกอล ซึ่งกษัตริย์ลักษมณเสนอาศัยอยู่ที่เมืองนี้ อีกทั้งยังได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในหลายสถานที่ หัสสันเทศของเวทานตเทศิเกได้อธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์อย่างละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางจากภูเขามลยะวัดไปยังเมืองลังกา ศกสันเทศของลักษมิทาสะได้อธิบายถึงเมือง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขา แม่น้ำ และสถานที่

¹⁹⁴ Amaresh Datta, *Encyclopaedia of Indian Literature volume II*, 1124-1125.

¹⁹⁵ Shyamalkanti Chakravarti, *Patralekha: Romance of Letters in Indian Art and Literature*, 33.

¹⁹⁶ Narendra Nath Law, *Indian Historical Quarterly Vol. 3*, 291.

¹⁹⁷ *Ibid.*, 297.

¹⁹⁸ Pranab Kr. Das, *Reconstruction of Meghadūta's Journey from Ramgiri to Dasapura: A Study in Historical Geograph*, Accessed 10 march 2565, Available from <https://www.researchgate.net/publication/342870109>

ต่าง ๆ ที่น่าสนใจระหว่างรามศวรรษและคุนปุระ เมฆทูตสมัยสาเลขได้อธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์ถึงเส้นทางจากอวรังควาธา (Avaraṅgāvāda) (เอารังควัท) (Aurangavād) สู่ทวิปปุรี (Dvīpapuri) (หรือทิว-วันฑร์) (Dīv-vandar) ในรัฐคุชราต (Gujarat) อินทุทูตของวินยวิชัยคณิได้อธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์ถึงเส้นทางจากเมืองโยธาปุระหรือเมืองโจธปุระถึงเมืองสุรัตไว้อย่างละเอียด ถึงอย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าประหลาดใจว่าบทกวีทูตกาวยะที่ประพันธ์เกี่ยวกับเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ ของพระกฤษณะกับนางราธา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีต้นกำเนิดที่แคว้นเบงกอล กลับไม่ได้อธิบายข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของวฤนทาวนะและเมืองมฤธาให้แจ่มชัด แต่ได้กล่าวถึงสถานที่เพียงแห่งเดียวเท่านั้นเอง¹⁹⁹

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของกาลิทาสนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและมีเสน่ห์มากโดยไม่ต้องสงสัย บรรดาผู้ประพันธ์เลียนแบบทั้งหลาย ชื่อของโยธีย์ผู้ประพันธ์ปวนทูตปรากฏขึ้นก่อน²⁰⁰

3.2.1.1 เปรียบเทียบการพรรณนาเส้นทางของทูตระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต

เมฆทูต ประกอบด้วย 2 ภาค ได้แก่ ปูรวเมฆ (Pūrvamegha) และอุตตรเมฆ (Uttaramegha) แต่ละภาคได้บรรยายการเดินทางของเมฆโดยย่อดังนี้

ปูรวเมฆ เป็นตอนที่ยักษ์ขอให้เมฆเป็นทูตแห่งความรัก นำเอาความรักความคิดถึงของเขาไปมอบให้ภรรยาที่อยู่เมืองอลกา ตอนนีจึงบรรยายการเดินทางของเมฆจากรามคิริ ฌ ป่าวินธัย ทางทิศใต้ ไปยังเมืองอลกาว่าผ่านอะไรมาบ้าง ในตอนนี้จึงเป็นการพรรณนาสถานที่ที่เมฆจะต้องผ่านไป ได้พรรณนาถึงความงามนานาประการของธรรมชาติอันน่าชื่นชมอภิมภิมยิ่งนัก มีป่าเขาลำเนาไพร แม่น้ำลำธาร พฤษภชาตินานาพันธุ์ บุปพฤชาตินานาชนิด สัตว์ป่ามากมายด้วย รวมถึงธรรมชาติต่าง ๆ และผ่านไปตามเมืองสำคัญ ๆ เช่น อุษชยินี (อุชเชนี) เป็นต้น เมฆจะล่องลอยผ่านดินแดนต่าง ๆ เหล่านี้ ชมสถานที่และธรรมชาติให้คนอ่านมีอารมณ์ชื่นชมยินดีตามไปด้วย หากสถานที่ใดเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์ ก็จะเล่าตำนานสถานที่นั้นประกอบด้วย จนในที่สุดเมฆก็ล่องลอยมาสู่เมืองอลกาที่ตั้งงาม

อุตตรเมฆ เป็นตอนที่กล่าวถึงเมฆจะชมสภาพบ้านเมือง ชมวัดวาอาราม ปราสาทราชวัง บ้านเมืองต่าง ๆ ชมความสวยงามความร่มรื่นความสงบของบ้านเมือง ความร่าเริงแจ่มใสของประชาชน เป็นสถานที่สวยหรู มีบุปพฤชาติสวยงาม หึงงาม มีดนตรีบรรเลง และอื่น ๆ มากมาย แล้วก็จะได้ไปถึงบ้านของยักษ์ ชมปราสาทอันสวยงามของยักษ์ที่ถูกทอดทิ้งปราศจากผู้คนเอาใจใส่ดูแล ในที่สุดเมฆก็ได้พบภรรยาของยักษ์ พรรณนาสภาพอันผ่ายผอมโศกาครุของยักษ์ ผู้เป็นภรรยาที่กำลังร่ำไห้ด้วยความโศกราวกับดอกไม้ที่เฉาด้วยลมฝน ผมเผ้ารุงรังเพราะปราศจากการเอาใจใส่ตกแต่งให้

¹⁹⁹ Narendra Nath Law, **Indian Historical Quarterly Vol. 3**, 297.

²⁰⁰ Kurukshetra University, Institute of Indic Studies, **Prācī-jyoti : Digest of Indological Studies, Volume 1, Issue 1**, (Haryana : Kurukshetra University, 1963), 122.

สวยงาม และพรรณนาสารปลอบขวัญที่ยักขั่นฝากไปให้ยอดพญาคูพิศवासของตน ซึ่งยักขั่นขอให้เมฆบอกกับภรรยาของเขาว่าฝากความรักและความคิดถึงมาให้นาง ในตอนนี้กาลิทาสได้เขียนในรูปบทสนทนาระหว่างภรรยายักขั่นและเมฆตามจินตนาการของยักขั่นว่าควรจะเป็นเช่นไร แล้วยักขั่นได้ขอให้เมฆกลับมายังเทือกเขารามคิรีอีกครั้งเพื่อนำข่าวจากภรรยาอดรักของเขามาเล่าให้เขาฟังบ้าง²⁰¹

เส้นทางการเดินทางของเมฆ

เมฆจะต้องนำข่าวสารของยักขั่นจากรามคิรี²⁰² ณ ป่าวินธัยทางทิศใต้ ไปบอกแก่ภรรยาของยักขั่นที่เมืองอลกาทางเหนือ โดยเมฆได้เริ่มต้นเดินทางจากรามคิรีมุ่งหน้าสู่เมืองอลกา²⁰³ สถานที่แรกที่ไปถึงคือเขาไกลาส โดยมีนกจากตกะและนกรกระสาคอยรับใช้ อีกทั้งยังมีราชหงส์ที่จะไปสู่ทะเลสาบมานสะ²⁰⁴ เป็นเพื่อนร่วมทางอีกด้วย เมฆได้ลอยไปมุ่งหน้าขึ้นเหนือจนถึงสถานที่ต่อไปคือภูเขาอมรภูษะ²⁰⁵ หลังจากนั้นได้ลอยไปถึงแม่น้ำเรวา (นรรมทา) ซึ่งมีสายน้ำเป็นลำธาร ณ เขิงเขาวินธัย²⁰⁶ ละจากแม่น้ำก็ลอยไปถึงเมืองวิทศา²⁰⁷ เมืองหลวงของแคว้นทศารณะพร้อมกับแฉะติ่มน้ำที่

²⁰¹ พระมหาจตุภูมิ แส่นคำ, **สวภาโวคติ: การพรรณนาธรรมชาติในเมฆทูตของกาลิทาส**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563), 20.

²⁰² ภูเขารามคิรี มีความหมายถึง ภูเขาของพระราม นับว่าเป็นภูเขาอันเป็นมิ่งขวัญ เป็นสิริมงคล เพราะพระรามเคยอาศัยอยู่ที่ภูเขาแห่งนี้กับนางสีดาและพระลักษมณ์เมื่อคราวถูกเนรเทศออกจากบ้านเมือง ภูเขานี้อยู่ทางภาคใต้ของอินเดีย; H.H., Wilson, **The Meghadūta or Cloud Messenger**, (London: Richard watts, 1843), 1.

²⁰³ เมืองอลกาคือเมืองของท้าวกุเวร เป็นที่อยู่ของบรรดาคนธรรพ์บนเขาพระสุเมรุ บางทีมีชื่อเรียกว่า วสุธา (เมืองที่ทรงไว้ซึ่งทรัพย์) วสุสาลี (ดินแดนแห่งทรัพย์) สภาพแวดล้อมภายนอกของเมืองยังมีแม่น้ำคงคาไหลลงมาเหมือนผ้าขาวที่ยอดแห่งภูเขาไกลาส; พระมหาจตุภูมิ แส่นคำ, **สวภาโวคติ: การพรรณนาธรรมชาติในเมฆทูตของกาลิทาส**, 127.

²⁰⁴ ทะเลสาบมานสะ คือทะเลสาบอยู่ที่เขาไกลาสซึ่งเป็นชื่อเขาในคัมภีร์ปุราณะ เขาไกลาสนี้ก็ใช้เรียกทิวเขาที่ขนานไปกับทิวเขาหิมาลัย ทะเลสาบมานสะอยู่ระหว่างสองทิวเขานี้; เรื่องเดียวกัน, 83.

²⁰⁵ ภูเขาอมรภูษะ หรืออมรภูษา นับว่าเลื่อนมาจาก อมรกันตกะ อันเป็นภูเขาซีกตะวันออกของทิวเขาวินธัย ชื่อเช่นนี้เพราะเต็มไปด้วยป่ามะม่วงที่มีสีเหลืองดั่งทองเมื่อยามสุกพร้อมกัน; กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **เมฆทูต เพลงรักแห่ง วสันตฤดู**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2556), 65.

²⁰⁶ วินธัย เป็นชื่อเทือกเขา 1 ใน 7 ที่สำคัญของอินเดียตอนกลาง ซึ่งโดยภูมิศาสตร์แล้วแยกอินเดียส่วนนี้ออกไปจากทักซิณบาด เทือกเขาทั้ง 7 ของอินเดียตอนกลาง หรือ กุลบรรพต ได้แก่ 1.มเหนทระ 2.มละยะ 3.สหทยะ 4.ศุนติมาน 5.ฤกษ์ 6.วินธัย 7.ปาริยาตระ; เรื่องเดียวกัน, 66.

²⁰⁷ เมืองวิทศา ตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำเวทรวตีในแคว้นมาลา ปัจจุบันเรียกว่าเมือง กิลสา; เรื่องเดียวกัน, 67.

แม่น้ำเวตรวตี²⁰⁸แล้วหยุดพักที่ภูเขานี้ใจ²⁰⁹ หลังจากนั้นก็ได้ออกเดินทางมุ่งหน้าขึ้นเหนือต่อไปสู่เมืองอุชชยินี (อุชเชนี)²¹⁰ ระหว่างทางนั้นเมฆได้แวะดื่มน้ำที่แม่น้ำนิรวินธยา จากนั้นได้ไปถึงเมืองอุชชยินี แคว้นอวันตี แล้วก็ออกเดินทางไปถึงโบสถ์มหากาล²¹¹ แล้วก็ล่องไปยังแม่น้ำคัมภีรา²¹² จากนั้นก็ล่องไปที่ภูเขาเทวคิริ เมฆได้แวะดื่มน้ำที่แม่น้ำจรัมณวตี แล้วก็ล่องไปสู่กุรุเกษตร²¹³แห่งแคว้นพรหมาวรรต เมฆก็ได้แวะดื่มน้ำที่แม่น้ำสรสวตี จากนั้นก็เดินทางไปสู่แม่น้ำคงคา แล้วมุ่งหน้าล่องไปจนถึงภูเขาหิมालัย เมฆได้หยุดพักผ่อนบนยอดภูเขาเพื่อบันเทาความเหนื่อยล้าจากการเดินทาง จากนั้นก็ออกเดินทางมุ่งหน้าขึ้นเหนือต่อไป โดยล่องไปทางภูเขาเกราญจะ²¹⁴ แล้วก็ล่องสูงขึ้นไปยังภูเขาไกลาส พร้อมกับดื่มน้ำที่ทะเลสาปมานสะ ในที่สุดก็ถึงเมืองอลกา

ปวนทุต บรรยายถึงนางกุลยวตีผู้เป็นลูกสาวคนธรรพ์แห่งเมืองกนกบนภูเขามลละ ผู้ตกหลุมรักกษัตริย์ลักษณเสน ในระหว่างที่พระองค์ทำการพิชิตข้าศึกทางทิศภาคใต้ แต่ท่านางไม่สามารถเปิดเผยความรู้สึกของเธอได้ ต่อมาไม่นานลักษณเสนพระองค์นั้นก็ได้ออกจากเมืองนั้นไป นางกุลยวตีผู้กำลังตกอยู่สภาวะเศร้าโศกเสียใจ จึงได้อ้อนวอนต่อลมทางตะวันออกเฉียงใต้ส่งสารไป

²⁰⁸ เวตรวตี หรือเวตตวตี เป็นชื่อแม่น้ำที่ไหลมาทางด้านเหนือของทิวเขาวินธัยไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ยืดยาวไปในแคว้นมาลวา ไปจรดทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงเมืองอัลลาบาดแล้วไหลไปสมทบกับแม่น้ำยมุณา ช่วงแรก ๆ ไหลผ่านเมืองวิทศา หรือภิลสาในปัจจุบัน ตามแผนที่อินเดียเรียกแม่น้ำนี้ว่า **Betwa** หรือ **Betwon (Betwah)**; เรื่องเดียวกัน, 67.

²⁰⁹ ภูเขานี้ใจ เป็นชื่อภูเขาสูงเดี่ยว ๆ อยู่นอกเมืองวิทศา ศัพท์ว่า นีใจ หมายถึงเล็ก ๆ หรือ เตี้ย ๆ; เรื่องเดียวกัน, 67.

²¹⁰ อุชชยินี หรืออุชเชนี หรืออุชเชน เป็นนครหลวงของแคว้นอวันตีในสมัยนั้น ซึ่งบางทีก็เรียก อวันติกา ทั้ง วิศาลาบัง หรือบุษปกรัณทีนบ้าง นับว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของกาลีทาสเองและของท้าววิกรมมาทิตด้วย เมืองนี้ยังนับว่าเป็น 1 ใน 7 นครศักดิ์สิทธิ์ของอินเดียที่ถือว่าควรแก่การไปแสวงบุญอย่างยิ่ง นครศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ได้แก่ 1.อโยธยา 2.มถุรา 3.มายา 4.กาตี 5.กาญจี 6.อวันติกา 7.ทวาราวตี; เรื่องเดียวกัน, 68.

²¹¹ วัดหรือมณฑลเจียร ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นบุญสถานสำคัญทางศาสนาฮินดู คำว่า “มหากาล” นั้นยังเป็นอีกนามหนึ่งของพระศิวะ; พระมหากตุมิ แสนคำ, **สวภาโวคติ : การพรรณนาธรรมชาติในเมฆทุตของกาลีทาส**, 124.

²¹² คัมภีรา เป็นชื่อของลำธารเล็ก ๆ เหมือนลำธารคันทวตี ในแคว้นมาลวา (ตามคำกล่าวอ้างของชินเสนในอาทิปุราณะ) แต่ศัพท์นี้อาจหมายถึงผู้หญิงที่มีคุณสมบัติไม่เปิดเผยความรักแก่ชายง่าย ๆ ก็ได้; กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **เมฆทุต เพลงรักแห่ง วสันตฤดู**, พิมพ์ครั้งที่ 3, 68.

²¹³ กุรุเกษตร เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งแห่งหนึ่งของอินเดีย เคยเป็นสมรภูมิของการรบใหญ่ระหว่าง กษัตริย์ตระกูลปาณฑพและตระกูลเกาฬ สมรภูมินี้อยู่ระหว่างทิศใต้ของแม่น้ำสรสวตีไปจนถึงทิศเหนือของแม่น้ำ ทฤชวตี; เรื่องเดียวกัน, 79.

²¹⁴ ภูเขาเกราญจะ หรือเรียกว่าภูเขากรอญจะ ว่ากันว่าเป็นช่องเขาหิมาลัยตอนหนึ่งที่ประสูรมยิงศรให้ทะลุเพื่อเบิกทางจากเขาไกลาสไปทางทิศใต้; เรื่องเดียวกัน, 85.

ถึงกษัตริย์องค์นั้นเพื่อสื่อถึงความรู้สึกของนาง โดยขอให้ลมพัดผ่านไปทางดินแดนปาณฑยะ โจละ และกลิงคะ , เมืองต่าง ๆ เช่น กาญจี และ วิชยปุระ, แม่น้ำต่าง ๆ เช่น สุพละ กาเวรี, ภูเขามัลลยวัต และ ทะเลสาบปัญจาปสระ ก่อนที่จะไปยังจุดหมายสุดท้ายคือเมืองเคาฑะ²¹⁵

เส้นทางการเดินทางของลม

ลมจะต้องนำข่าวสารของนางกวลยวตีจากเมืองกนกะซึ่งตั้งอยู่บนภูเขามลยะทางทิศใต้ เพื่อไปบอกแก่กษัตริย์ลักษณเสนที่เมืองเคาฑะทางเหนือ โดยลมได้เริ่มต้นเดินทางจากเมืองกนกะมุ่งหน้าสู่เมืองเคาฑะ สถานที่แรกที่ไปถึงคือแคว้นปาณฑยะพร้อมทั้งชมเมืองอูระคะที่ริมฝั่งแม่น้ำตามรปารณี แล้วก็ลอยขึ้นไปบนเขาที่เมืองนั้นเพื่อมองดูวัดของเมืองรามศวระ หลังจากนั้นก็ลอยไปสู่เมืองกาญจีพร้อมกับเยี่ยมชมแม่น้ำสุพลา จากนั้นก็ลอยไปตามแม่น้ำกาเวรี ระหว่างทางก็มองเห็นภูเขามัลลยวัตที่อยู่ข้างหน้า จากนั้นก็มุ่งหน้าสู่ทะเลสาบปัญจาปสระ ลอยต่อไปจนถึงแม่น้ำโคทาวรีที่แคว้นอันธระ ละจากแคว้นนั้นก็ลอยไปสู่เมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะพร้อมทั้งได้เยี่ยมชมชายฝั่งมหาสมุทร จากนั้นก็ลอยไปสู่เชิงภูเขาวินธัยพักอยู่อย่างเพลิดเพลิน หลังจากพักผ่อนเสร็จก็ลอยไปสู่แม่น้ำเรวาและไปสู่เมืองยยาตินคร จากนั้นได้ลอยไปจนถึงดินแดนสุหมะอันแสนงดงาม จากนั้นก็ลอยขึ้นเหนือเยี่ยมชมเมืองของพระศิวะที่อยู่เหนือขึ้นไปจากภูเขาไกลาส จากนั้นก็ได้ทำการเคารพครูแห่งราชวงศ์สุที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ระหว่างดินแดนนั้นกับแม่น้ำคงคาได้เยี่ยมชมสะพานซึ่งเกี่ยวพันกับพระเกียรติยศของพระเจ้าศรีพัลลลละ จากนั้นก็ไปเยี่ยมแม่น้ำคงคาพร้อมกับโค้งคำนับด้วยความภักดีแล้ว ก็ไปสู่แม่น้ำยมนา จากนั้นก็ลอยไปสู่เมืองวิชยปุระ หลังจากเที่ยวชมเมืองนั้นเสร็จ ในที่สุดก็ลอยไปถึงพระราชวังของพระเจ้าลักษณเสน

สรุปความได้ว่า การพรรณนาเส้นทางของเมฆในเมฆทูตและลมในปวนทูตทั้งสองเรื่อง ต่างก็เดินทางจากทิศใต้ไปทิศเหนือทั้งคู่ โดยเมฆทูตเริ่มเดินทางจากรามคิริทางทิศใต้ไปสู่เมืองอลกาทางเหนือ ส่วนปวนทูตเริ่มเดินทางจากเมืองกนกะทางทิศใต้ไปสู่เมืองเคาฑะทางเหนือ ทั้งสองเรื่องต่างเดินทางผ่านหลายสถานที่เช่นเดียวกัน อาจมีสถานที่เหมือนกันบ้าง เช่น แม่น้ำคงคา เป็นต้น ในทั้งสองเรื่องนั้นทูตในเรื่องเมฆทูตพอเดินทางถึงเมืองอลกาก็ได้เดินทางย้อนกลับรามคิริเพื่อนำข่าวมาแจ้งแก่ยักษ์ ส่วนทูตในปวนทูตไม่ได้เดินทางย้อนกลับเมืองกนกะ

3.2.1.2 เปรียบเทียบการพรรณนาธรรมชาติกล่าวคือพิชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต

²¹⁵ Amaresh Datta, *Encyclopaedia of Indian Literature volume II*, 1003.

1) การพรรณนาพืชพันธุ์ต่าง ๆ

เมฆทูตมีการพรรณนาพืชพันธุ์ต่าง ๆ ปรากฏในปурวเมฆโคลกที่ 4, 11, 14, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 31, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 48, 53, 56, 57, 59 และ โศลกที่ 62 และจากอสูตรเมฆโคลกที่ 2, 3, 5, 6, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 30, 35, 36, 37, 38, 44, 47 และ โศลกที่ 53 พืชพันธุ์ที่ปรากฏได้แก่ ต้นมะม่วงป่า, ต้นไม้หัวว่า, ต้นกัลปพฤกษ์, ต้นมันทาระ, ต้นอโศกแดง, ต้นพิกุล, ต้นกุงพะกะ, ต้นมาลตี, ต้นเทวทาระ, ต้นอ้อ, ต้นกล้วย, ดอกกัทัมพะ (ดอกกระท่อม), ดอกกฤษณะ (ดอกพุดพิชญา), ดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก), ดอกมะลิสด, ดอกชบา, ดอกบัว, ดอกโลธรระ, ดอกกุงพะกะ, ดอกศิรีษะ, ดอกนีปะ, ดอกกุนทะ, เถาวัลย์มาธวี, เห็ด²¹⁶

ปวนทูตมีการพรรณนาพืชพันธุ์ต่าง ๆ ปรากฏในโคลกที่ 1, 2, 7, 8, 9, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 38, 42, 43, 44, 50, 51, 57, 58, 59, 66, 69, 70, 78, 83, 94 และโคลกที่ 103 พืชพันธุ์ที่ปรากฏได้แก่ ต้นไม้จันทน์, ต้นอโศก, ต้นไผ่, ต้นสรละ (ต้นสน), ต้นหมาก, ต้นกัทัมพะ (กระท่อม), ไม้กฤษณะ, ดอกไม้ของกามเทพ (ดอกอโศก ดอกบัวขาว ดอกบัวขาว ดอกมะลิ และดอกมะม่วง), ดอกมะลิ, ดอกอโศก, ดอกบัว, ดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก), ดอกบัวหลวง, ดอกพิกุล, หญ้าฝรั่ง, หญ้าทรวา, หญ้าทระ (หญ้าแฝก), เถาวัลย์, เถาวัลย์เมารวี, ปะการัง

2) การพรรณนาแม่น้ำและภูเขาต่าง ๆ

เมฆทูตมีการพรรณนาแม่น้ำและภูเขาต่าง ๆ ปรากฏในปурวเมฆโคลกที่ 1, 2, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62 และโคลกที่ 63 และจากอสูตรเมฆโคลกที่ 6 และโคลกที่ 47 แม่น้ำและภูเขาที่ปรากฏได้แก่ ภูเขารามคิริ, ภูเขาโกลาส, ภูเขาอมรภูฏ, ภูเขาวินธัย, ภูเขาณีใจ, ภูเขาเทวคิริ, ภูเขาหิมาลัย, ภูเขาเกราญจะ, แม่น้ำเรวา (นรรมทา), แม่น้ำเวตรวดี, แม่น้ำนิรวินธยา, แม่น้ำสินธุ, แม่น้ำศิปรา, แม่น้ำคันธวดี, แม่น้ำคัมภีรา, แม่น้ำสรสวดี, แม่น้ำคงคา, แม่น้ำยมุนา, แม่น้ำจรมันถวดี²¹⁷

ปวนทูตมีการพรรณนาแม่น้ำและภูเขาต่าง ๆ ปรากฏในโคลกที่ 1, 3, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 62, 63, 85, 88, 92, 102 และโคลกที่ 104 แม่น้ำและภูเขาที่ปรากฏได้แก่ ภูเขาอมลยะ (ภูเขาศรีชัณฑะ, ภูเขาไม้จันทน์), ภูเขามาลยวัต, ภูเขาวินธัย, ภูเขาโกลาส, แม่น้ำตามรปารณิ, แม่น้ำสุพลา, แม่น้ำกาเวรี, แม่น้ำคงคา (แม่น้ำภาคิรี), แม่น้ำโคทาวรี, แม่น้ำเรวา (นรรมทา), แม่น้ำยมุนา

²¹⁶ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ผู้แปล, **เมฆทูตของกาลิทาส**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), 1-60.

²¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 1-60.

3) การพรรณนาสัตว์ต่าง ๆ

เมฆทูตมีการพรรณนาสัตว์ต่าง ๆ ปรากฏในปุรวเมฆโคลกที่ 10, 11, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 31, 32, 35, 38, 40, 42, 44, 47, 51, 52, 53, 54, 57, 60 และโคลกที่ 62 และจากอตุตรเมฆโคลกที่ 3, 16, 19, 21, 22, 23, 25, 35, 44 และโคลกที่ 54 สัตว์ที่ปรากฏ ได้แก่ นกจาดกะ, นกกระสา, ราชหงส์, กา, นกสารสะ, นกพิราบ, นกยูง, ช้าง, กวาง, จามรี, ผึ้ง, ปลาศพระ, หงส์, เนื้อศระ, หิ้งห้อย²¹⁸

ปวนทูตมีการพรรณนาสัตว์ต่าง ๆ ปรากฏในโคลกที่ 10, 15, 19, 23, 24, 25, 32, 41, 48, 54, 56, 58, 59, 65, 68, 70, 75, 78, 82, 91, 92 และโคลกที่ 101 สัตว์ที่ปรากฏ ได้แก่ ช้าง, กวาง, ม้า, นก, นกแก้ว, นกกระเรียน (ราชหงส์), หงส์, นกขุนทอง, นกกาเหว่า, ผึ้ง, จามรี, ปลาศพระ

4) การพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

เมฆทูตมีการพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ปรากฏในปุรวเมฆโคลกที่ 7, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 34, 37, 47, 48 และโคลกที่ 63 และจากอตุตรเมฆโคลกที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20 และโคลกที่ 41 บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างที่ปรากฏ ได้แก่ เมืองอลกา, แคว้นทศารณะ, เมืองวิทิสวา, เมืองอุชชยินี (อุชเชนี), แคว้นอวันตี, โบสถ์มหากาล, แคว้นพรหมาวรรต²¹⁹

ปวนทูตมีการพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ปรากฏในโคลกที่ 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 21, 26, 27, 28, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 96 และโคลกที่ 101 บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างที่ปรากฏ ได้แก่ เมืองกนกะ (เมืองทอง), เมืองอรุคะ (เมืองงู), ภูชคนคร (เมืองงู), เมืองรามศวะระ, เมืองกาญจี, เมืองเกรละ, เมืองวิชยปุระ, ยยาตินคร, แคว้นเคาพะ, แคว้นปาณทยะ, แคว้นอันธระ, แคว้นกาลิงคะ, ดินแดนสุหมะ, เกาะลังกา

สรุปความได้ว่า ทั้งเมฆทูตและปวนทูตมีการพรรณนาธรรมชาติกล่าวคือพืชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่งปลูกอย่างมาทั้งคู่ มีทั้งที่เหมือนกันและต่างกัน ที่เหมือนกันอาจจะเพราะว่าเส้นทางทางที่ไปเป็นทางเดียวกัน เช่น ผ่านไปทางภูเขาวินธัย, ภูเขาโกลาส, แม่น้ำเรวา เป็นต้น สิ่งที่ไม่เหมือนกันและเห็นจึงเหมือนกัน หรือแม้สิ่งที่เห็นเหมือนกันแต่อยู่ต่างสถานที่ก็มี เช่น ต้นโอศก เมฆเห็นบนภูเขาข้างสระน้ำที่บ้านของยักษ์ ส่วนลมเห็นที่ข้างสระน้ำใกล้อศรมระหว่างทางที่ลอยผ่านไป หรือดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก) เมฆเห็นที่แคว้นทศารณะ ส่วนลมเห็นที่เมืองวิชยปุระ เป็นต้น

²¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 1-60.

²¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 1-60.

ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบการพรรณนาพืชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่ง
ปลูกสร้างระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต

การเปรียบเทียบ	โคลงที่ปรากฏใน เมฆทูต	โคลงที่ปรากฏใน ปวนทูต	สิ่งที่ปรากฏใน เมฆทูต	สิ่งที่ปรากฏใน ปวนทูต
การเปรียบเทียบการ พรรณนาพืชพันธุ์ ต่าง ๆ	ปुरुวเมฆ 4, 11, 14, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 31, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 48, 53, 56, 57, 59, 62 อุตตรเมฆ 2, 3, 5, 6, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 30, 35, 36, 37, 38, 44, 47, 53	1, 2, 7, 8, 9, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 38, 42, 43, 44, 50, 51, 57, 58, 59, 66, 69, 70, 78, 83, 94, 103	ต้นมะม่วงป่า, ต้นไม้หว่า, ต้นกัลปพฤกษ์, ต้นมันทาระ, ต้นโอศอกแดง, ต้นพิกุล, ต้นกุ่มพะ, ต้นมัลลตี, ต้นเทวทาระ, ต้นอ้อ, ต้นกล้วย, ดอกกุ่มพะ (ดอกกระทุ่ม), ดอกกุฎชะ (ดอก พุดพิชญา), ดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก), ดอกมะลิสด, ดอกชบา, ดอกบัว, ดอกโลธระ, ดอกกุ่มพะ, ดอกศิริชะ, ดอกนี่ปะ, ดอกกุนทะ, เถาว์ลัย, เถาว์ลัย เห็ด	ต้นไม้จันทน์, ต้นโอศอก, ต้น ไผ่, ต้นสรละ (ต้นสน), ต้นหมาก, ต้นกุ่มพะ (กระทุ่ม), ดอกไม้ของ กามเทพ (ดอก โอศอก ดอกบัว ขาว ดอกบัว เขียว ดอกมะลิ และดอก มะม่วง), ดอกมะลิ, ดอกโอศอก, ดอกบัว, ดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก), ดอกบัวหลวง, ดอกพิกุล, หญ้าฝรั่ง, หญ้าทูรวา, หญ้าทรกะ (หญ้าแฝก), เถาว์ลัย, เถาว์ลัย เมารวี, ปะการัง

การเปรียบเทียบ	โคลงที่ปรากฏใน เมฆทูต	โคลงที่ปรากฏใน ปวนทูต	สิ่งที่ปรากฏใน เมฆทูต	สิ่งที่ปรากฏใน ปวนทูต
การเปรียบเทียบการ พรรณนาแม่น้ำและ ภูเขาต่าง ๆ	ปुरुวเมฆ 1, 2, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62 และ โคลงที่ 63 อุตตรเมฆ 6, 47	1, 3, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 62, 63, 85, 88, 92, 102 และโคลงที่ 104	ภูเขารามศิริ, ภูเขาไกลาส, ภูเขาอมรภูฏ, ภูเขาวินชัย, ภูเขานี้ใจ, ภูเขาเทวศิริ, ภูเขาหิมาลัย, ภูเขาเกรณูจะ, แม่น้ำเรวา (นรรมทา), แม่น้ำเวตรวตี, แม่น้ำนิรวินธยา , แม่น้ำสินธุ, แม่น้ำศิปรา, แม่น้ำคันธวตี, แม่น้ำคัมภีรา, แม่น้ำสร้สวตี, แม่น้ำคงคา, แม่น้ำยมุณา, แม่น้ำจรรมัน วตี	ภูเขามลยะ (ภูเขาศรีขันฑะ , ภูเขาไม้ จันทน์), ภูเขา มาลยวัต, ภูเขา วินชัย, ภูเขา ไกลาส, แม่น้ำ ตามรปารณิ, แม่น้ำสุพลา, แม่น้ำกาเวรี, แม่น้ำคงคา (แม่น้ำภาคีร์ถิ), แม่น้ำโคทาวรี, แม่น้ำเรวา (นรรมทา), แม่น้ำยมุณา
การเปรียบเทียบการ พรรณนาสัตว์ต่าง ๆ	ปुरुวเมฆ 10, 11, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 31, 32, 35, 38, 40, 42, 44, 47, 51, 52, 53, 54, 57, 60, 62 อุตตรเมฆ 3, 16,	10, 15, 19, 23, 24, 25, 32, 41, 48, 54, 56, 58, 59, 65, 68, 70, 75, 78, 82, 91, 92, 101	นกจาดกะ, นกกระสา, ราชหงส์, กา, นกสารสะ, นกพิราบ, นกยูง, ช้าง, กวาง, จามรี, ผึ้ง, ปลาศพระ,	ช้าง, กวาง, ม้า, นก, นกแก้ว, นกกระเรียน (ราชหงส์), หงส์, นกขุนทอง, นก กาเหว่า, ผึ้ง, จามรี,

การเปรียบเทียบ	โคลงที่ปรากฏใน เมฆทูต	โคลงที่ปรากฏใน ปวนทูต	สิ่งที่ปรากฏใน เมฆทูต	สิ่งที่ปรากฏใน ปวนทูต
	19, 21, 22, 23, 25, 35, 44, 54		หงส์, เนื้อศรภะ , หิ้งห้อย	ปลาสมุทร
การเปรียบเทียบการ พรรณนาบ้านเมืองและ สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ	ปูรวเมฆ 7, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 34, 37, 47, 48, 63 อุตรเมฆ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 41	1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 21, 26, 27, 28, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 96, 101	เมืองอลกา, แคว้นทศารณะ, เมืองวิทิตา, เมืองอุชชยินี (อุชเชนี), แคว้นอวันตี, โบสถ์มหากาล, แคว้นพรหมา วรรต	เมืองกนกะ (เมืองทอง), เมืองอูระกะ (เมืองงู), ภูชคนคร (เมืองงู), เมืองรามศวระ , เมืองกาญจี, เมืองเกรละ, เมืองวิชัยปุระ, ยยาตินคร, แคว้นเคาฑะ, แคว้นปาณฑยะ , แคว้นอันธระ, แคว้นกาลิงคะ, ดินแดนสุหมะ, เกาะลังกา

3.2.1.3 เปรียบเทียบการใช้ศัพท์ซ้ำกันระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต

ผู้วิจัยได้นำปวนทูตไปเปรียบเทียบกับเมฆทูต เพื่อจะได้ทราบถึงการประพันธ์ว่ามี
การใช้ศัพท์ซ้ำกันมากน้อยเพียงใด โดยได้แบ่งประเภทออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- 1) คำศัพท์นามทั่วไป จำนวน 382 ศัพท์ ตัวอย่างคำศัพท์ที่ซ้ำกันมากที่สุด
เช่น กณฐ, กรณ, กริธา, นยน, วิรห เป็นต้น
- 2) คำศัพท์กิริยา จำนวน 25 ศัพท์ ตัวอย่างธาตุที่ซ้ำกันมากที่สุดเช่น กฤ
ธาตุ, คม ธาตุ, ภู ธาตุ, ยา ธาตุ, หร ธาตุ, อส ธาตุ เป็นต้น
- 3) คำศัพท์กิริยาในระหว่าง จำนวน 35 ศัพท์ ตัวอย่างคำศัพท์ที่ซ้ำกันมาก
ที่สุดเช่น กฤตวา, นิต, วิรจิต, ทฤษฏาวา, หิตวา เป็นต้น

4) คำศัพท์สมาส - สนิธิ จำนวน 64 ศัพท์ ตัวอย่างคำศัพท์ที่ซ้ำกันมากที่สุด เช่น กริธาไศล, โตยกริธา, นยนสลิล, วิโยค, วิลาสะ เป็นต้น

สรุปความได้ว่า ทั้งเมฆทูตและปวนทูตมีการใช้ศัพท์ซ้ำกันจำนวนมาก เช่น คำศัพท์นามทั่วไปมีมากถึง 382 ศัพท์ เป็นต้น การที่บทประพันธ์มีการใช้ศัพท์ซ้ำกันจำนวนมาก อาจเป็นเพราะว่าบทกวีปวนทูตประพันธ์ขึ้นเลียนแบบรูปแบบการประพันธ์เหมือนกับเมฆทูต ศัพท์ที่ใช้ในการประพันธ์จึงเป็นศัพท์ที่ซ้ำกันจำนวนมาก ทั้งยังมีศัพท์กิริยา, กิริยาในระหว่าง และสมาส - สนิธิที่ซ้ำกันแต่มีเพียงหลักสิบเท่านั้น แต่ว่าก็สามารถมองได้อีกมุมเช่นกันคือ กรณีบทประพันธ์มีการใช้ศัพท์ซ้ำกัน อาจเพราะว่าศัพท์เหล่านั้นล้วนเป็นศัพท์ที่เหล่ากวีต่างใช้ประพันธ์อยู่แล้ว กล่าวคือเป็นจำพวกศัพท์ยอดนิยมอยู่แล้วในการนำประพันธ์บทกวีต่าง ๆ

ตารางที่ 4 ตารางแสดงคำศัพท์ที่ใช้ซ้ำกันระหว่างเมฆทูตกับปวนทูต

ประเภทคำศัพท์	จำนวนคำศัพท์	คำศัพท์ที่ใช้ซ้ำกัน
คำศัพท์นามทั่วไป	จำนวน 384 ศัพท์	ภฎากษ, ภฐิน, ภณฐ, กทมพ, กนก, กนย, กมล, กร, กรุณ, กรณ, กลา, กาณจี, กাত্র, กานน, กานต, กานติ, กาม, กามุก, กาล, กิรติ, กุณช, กุฎิ, กุณท, กุวลยม, กุสม, เกศ, เกาตุหล, กริธา, กรูร, กษณ, กษาม, กษีณ, ขณท, เขต,คคน, คงคา, คณนา, คณท, คติ, คนธ, ครภ, คาฒ, คาตร, कुณ, ครุ, เคาร, เคารี, โคตร, คฤท, คลานี, ขน, จกร, จตร, จนุท, จรณ, จามร, จารุ, จูทา, เจตส, ชน, ชนปท, ชนิต, ชนม, ชรช, ชล, ชาต, ซาล, ซีวิต, ตนย, ตนุ, ตนตุ, ตรุ, ตีร, โตย, ตริ, ตริทศ, ทกษิณ, ทคธ, ทนติ, ทล, ทามน, ทิน, ทิศ, ทีรช, ทุรลภ, ทูร, เทว, เทศ, ทวนทว, ทวีรท, ธน, ธนุส, ธารา, ธาต, นขปท, นมร, นยน, นรปติ, นว, นาคร, นาม, นิทรา, นิศีถ, นิจ, เนตร, ปติ, ปตร, ปถิก, ปถิน, ปท, ปทวี, ปยส, พร, ปริณต, พรวด, ปวน, ปศจ, ปาณิ, ปาณฑุ, ปาต, ปาตร, ปาท, ปารุศว, ปุณย, ปุร, ปุลกิต, ปูรว, เปาร, เปรม, เปราฒ, พรกฤติ, พรณย, พรณยิน, ปรตनु, ปรตยาจตุต, ปรตยาสนน, ปรพล, ปรวิษณุ, ปรวฤตต, ปรวฤตติ, ปรสถ,

ประเภทคำศัพท์	จำนวนคำศัพท์	คำศัพท์ที่ใช้ซ้ำกัน
		<p> ปรสถิต, ปราย, ปราสาท, ปรिय, ปรियตม, ปรีติ, ปฤษฏ, ผล, ผลก, เผน, พทช, พนช, พนช, พาล, ภกติ, ภรตุ, ภวน, ภาณุ, ภาร, ภาว, ฤษ, ฤษช, ภูวน, ภู, โภค, ฤษ, ฤษุต, มโชน, มณิ, มท, มช, มจร, มชย, มนส, มนมถ, มย, มรกต, มรุต, มาตร, มานิน, มารค, มालตี, มาลา, มุกตา, มุข, มุคช, มูรติ, มูรชน, เมฆ, เมลิต, โหมกษ, มฤค, ยตน, ยศส, ยियाสุ, ยวต, โยชิต, รกต, รกษ, รฆ, รติ, รตน, รมณ, รมย, รสิก, ราก, ราช, ราชธานี, ราชน, ราตรี, ทิต, รูป, โรธ, ลคน, ลตา, ลพช, ลลิต, ลิขิต, ลีลา, เลข, โลจน, โลล, วกตร, วฐ, วน, วนิตา, วปुส, วล, วสุธา, วาจาล, วาต, วาตายน, วาปี, พาษป, वास, วิชย, วิช, วิฐ, วินช, วิปรยูกต, วิปรโยค, วิผล, วิรท, วิลาส, วิศรานต, วิชม, วิชย, วิหค, วิจิ, วุยากุล, วฤกษ, วฤตติ, วฤทช, ศงกา, ศงข, ศพท, ศมภ, ศคิ, ศคิน, ศานต, ศารงค, ศิขร, ศิขริ, ศีตล, ศจ, เศรณิ, เศลช, โศรตร, ไศล, ศยาม, ศรม, ศรวณ, ศรี, ศฤ, ศवास, สชี่, สชล, สติ, สต, สนเทศ, สมร, สมปี, สมุจित, สมปรก, สมโภค, สรล, , สรส, สริต, สลิล, สหจร, สारंग, सारसुवत, सिनु, สีมินตี, สุข, สุข, สุรต, สุภ, สุฤท, เสอช, เสอมย, เสนท, โสปาน, โสรตส, สตน, สตรี, สถล, สถาน, สฤติ, สฤริ, สनान, สนิคช, สปรศ, สยनทิน, สฤษฏ, สวปน, สวารค, สววงค, หรมย, หสท, หัส, หุตวท, เหตุ, เหม, ไหม, ทย, กฤษ, อคนิ, อคร, องค, องคน, อทริ, อนติ, อนต, อนตร, อนธร, อภิมุข, อมร, อมพ, อมภส, อมฤต, อรจิ, อลค, อวนิ, อวสุธา, อวहित, อโสค, อศร, อสิต, อंसูก, อาชยา, อาคาร, อาษร, อาตมน, อานน, อาปน, อากรณ, อาโภค, อาโมท, आयत, अरु, </p>

ประเภทคำศัพท์	จำนวนคำศัพท์	คำศัพท์ที่ใช้ซ้ำกัน
		<p>อालมพน, อาวรต, อาเวศ, อาศา, อาศลิษฏ, อาสนน, อินทุ, อินทรนีล, อีภษย, อีศวรร, อุจจ, อุตกณฐ, อุตกมป, อุตสงค, อุทยาน, อุปล, อุปานต, อูรวี, เอก, เอาตสุกย</p>
คำศัพท์หมวดธาตุ (กิริยา)	จำนวน 25 ศัพท์	<p>กถ, คม, ชญา, ตยช, ทฤศ, วิศ, ปศ, ทิศ, ปรศ, ภู, ภร, ภช, มน, ยาจ, ยา, วห, วรช, ศร, สห, ปท, สจ, หร, ทยา, สถ, อส</p>
คำศัพท์กิริยาในระหว่าง	จำนวน 35 ศัพท์	<p>กฤตวา, คจฉนตี, คลิต, ทชาน, ทฐิต, ทฤษฏวา, นิหิต, นิต, นยสต, ปศยณ, ปรณิหิต, ปรตยารฤตต, ปรหิต, ปรापย, ภินน, ภูต, รจิต, วินยสยนตี, วจิต, วิกษย, วยณชยนตี, วยติกร, วยปคต, สสรปต, สรสต, ทรน, หิตวา, ฤต, ฤตวา, อาสาทย, อาสีน, ฤตชต, ฤทศิรณ, ฤปคต, ฤปจิต</p>
คำศัพท์ समास - สนิธิ	จำนวน 64 ศัพท์	<p>เกศครห, ฤธีทาไศล, คณทาโกค, คาโฆตกณฐ, จมรีพาล, ชนปทวฐ, ชาโลทศิรณ, ซีวิตาลมพน, ตตราวศย, ทยฤธีทา, ตรีปุร, ตรีภูวน, ตวตสมปรก, ตวทวิโยค, ตวยยยตต, ตวาทฤศ, ทธิตวาวรต, ฌนปติ, ฌนวิษย, ฌนสลิล, ฌคคิ, ฌริวิเศส, เปารางคน, ปรกฤตีสูกค, ปรต ฌสลิลลา, ภกตินมร, ภูชลตา, ภูรูกฎิ, ภูรูลตา, ภูวิลาส, ภูฤตาชาล, ภูฤคาภษ, ภูฤตาโศก, รัชษาเหตุ, รมณวิรห, ราชธานี, ราชหंस, ลีลาภม, ฤฐโลจน, ฤค, ฤนธยปาท, ฤปท, ฤผล, ฤโยค, ฤวิรฐ, ฤลาสะ, ฤเศลษ, ฤเศรจคปานิ, ฤรวณสุภค, ฤสมโกค, ฤสมโกคานต, ฤสวาหน, ฤสสรปต, ฤสิทชางคนา, ฤสุตชนิต, ฤเสาโฆตสงค, ฤฤทชยนิหิต, ฤองคคลานิ, ฤอนติเปราธ, ฤอนุจิต, ฤอปยณย, ฤศรูลเศ, ฤสิตนยณ, ฤิตยชชยา</p>

3.2.2 การพรรณนาธรรมชาติ

ในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตซึ่งประพันธ์ขึ้นโดยโธयीนี้ มีเนื้อหาที่พรรณนาธรรมชาติ เช่น พืชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมือง หรือสิ่งปลูกสร้าง เป็นต้นปรากฏอยู่มากพอสมควร ซึ่งโธयीได้พรรณนาเส้นทางการเดินทางของลมผู้ซึ่งเป็นทูตนำสารรักจากนางกุลยวตีไปบอกแก่กษัตริย์ลักษณเสนผู้อยู่ทางเหนือ ดังนั้นแล้ว เส้นทางการเดินทางของลมจากใต้ไปเหนือนั้นมีการผ่านหลายสถานที่, แม่น้ำ, ภูเขา หรือบ้านเมือง ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.2.1 การพรรณนาพืชพันธุ์

ในช่วงฤดูใบไม้ผลิแห่งเดือนใจตระซึ่งถือว่าเป็นเดือนแรกของปีราวเดือนมีนาคมถึงเมษายน เป็นฤดูที่ลมเริ่มจะเคลื่อนจากทิศใต้ไปทิศเหนือ นางกุลยวตีผู้ตกหลุมรักกษัตริย์ลักษณเสน แม้แต่เพื่อนในวัยเด็กนางก็ไม่ได้เปิดเผย นางผู้มีความโหยหาอย่างมากถึงจึงได้อ้อนวอนสายลมจากภูเขามลละให้ช่วยนำสารไปส่งให้แก่กษัตริย์ลักษณเสน ตลอดเส้นทางการเดินทางของลม กวีได้บรรยายพืชพันธุ์ต่าง ๆ หลากหลายชนิด มีปรากฏในโคลกที่ 1, 2, 7, 8, 9, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 38, 42, 43, 44, 50, 51, 57, 58, 59, 66, 69, 70, 78, 83, 94 และ โคลกที่ 103 แต่ผู้วิจัยขอเสนอพืชพันธุ์บางชนิดในบางโคลกเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

โธयीได้พรรณนาถึงต้นไม้จันทน์ซึ่งมีกลิ่นหอมอันล้ำค่าที่อยู่ในป่าเชิงเขามลละ ดังมีตัวอย่างเช่น

หฤตวานรรมย์ ปริมลमितศจนทนาโนกทานา

ตุรณิ ตาวท วิสฤช มลโยปตยกาณานานิ |

ยาวนไนเต นิธุนกลาเกลิภาโซ กุชงคา

โกควยาชาจจุลกุจจุกั มตสราสตุว่า ปิพุนติ || 7 ||

|| 7 || หลังจากได้ถือเอากลิ่นหอมอันล้ำค่าแห่งต้นไม้จันทน์จากที่นี่แล้ว ท่านจงละทิ้งป่าเชิงเขามลละอย่างรวดเร็ว ๆ ตราบเท่าที่งูทั้งหลายที่เห็นแก่ตัวเหล่านี้ กำลังเพลิดเพลินกับการแสดงบทรักอย่างสนุกสนาน จะไม่ตีมันอย่างเต็มปากเต็มคำ โดยแสร้งว่าเป็นอาหาร ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงตอนที่นางกุลยวตีได้แนะนำสายลมผู้เป็นทูตของตนในขณะที่ที่อยู่บนภูเขามลละ ภูเขามลละนั้นมีชื่ออีกว่าศรีขัณฑะ บ้างก็เรียกว่าภูเขาไม้จันทน์ บนภูเขาแห่งนี้เต็มไปด้วยต้นไม้จันทน์ (*Sirium myrtifolium* Roxb) นับว่าเป็นหนึ่งในต้นไม้มที่มีราคาแพงที่สุดในโลก มีเนื้อไม้มีสีเหลือง น้ำมันจากไม้จันทน์นำมาทำเป็นน้ำหอม ไม้จันทน์มีความหอมเป็น

เอกลักษณ์และมีกลิ่นหอมที่ยาวนาน²²⁰ ที่ป่าไม้จันทน์นั้นมียังมีงูอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งในขณะนั้นเหล่าทั้งหลายกำลังพลอดรักกล่าวคือผสมพันธุ์นั่นเอง ดังนั้น นางได้บอกสายลมหลังจากถือเอากลิ่นหอมต้นจันทน์แล้วให้รีบออกไปอย่างรวดเร็ว เพราะจะถูกงูกินเอาโดยแสร้งว่าเป็นอาหาร โธयीได้พรรณนาถึงพื้นดินที่ชุ่มชื้นเพราะคลื่นมหาสมุทร จึงทำให้ต้นหมากอุดมสมบูรณ์ ดังมีตัวอย่างเช่น

เขตทิวจีปรจยรจิตาเนกโสปานเรช

ตีร์ ยายะ ผลภรณมตปุคมาลั ปโยเธะ |

คายนุตินา ศรวณสุภคั ตตร สิทธางคนานา

สถานะ สถานะ ชนย ศนโกสถานศพทานุวาทาน || 22 ||

|| 22 || ขอท่านจงไปที่ชายฝั่งมหาสมุทร ที่มีคลื่นซัดสาดเป็นอันมาก มีชั้นบันไดทางลงมากมาย มีแนวต้นหมากโน้มลงเพราะน้ำหนักของผลหมาก ๆ ณ สถานที่นั้น ขอท่านจงค่อย ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับเดียวกันกับเหล่าภรรยาของพวกสิทธิ์ผู้ขบร้องอย่างไพเราะในทุก ๆ ที่ ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงชายฝั่งมหาสมุทรที่มีชั้นบันไดทางลงมากมาย และมีต้นหมากโน้มลงเพราะน้ำหนักของผลหมาก ต้นหมากนั้น (Areca catechu) เป็นต้นไม้ที่นิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายในหลายประเทศ ผลเมื่อสุกจะมีสีเหลืองหรือสีแดง นิยมนำมาเคี้ยวกินกับใบพลู²²¹ เพราะความชุ่มชื้นของพื้นดินจากคลื่นที่ซัดเป็นอันมาก จึงทำให้ต้นหมากที่ชายฝั่งมหาสมุทรนั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลหมาก มีผลออกเต็มต้นจนทำให้ต้นหมากโน้มลงเพราะน้ำหนักของผลหมากเหล่านั้น

โธयीได้พรรณนาถึงป่าไม้ตามชายฝั่งแม่น้ำเรวา (นรรมทา) ที่อุดมสมบูรณ์มีสีเขียวเข้มเหมือนผูนกแก้ว ดังมีตัวอย่างเช่น

ไสวรกริชาตสิกตพริสิทโรโรนิกุลุชา

คจเณ เรวามภินวศุกศยามวิศิวเนน |

มนยเนเต ยตปริสรภูวิ เปราตมสีมนุตินินา

ลีลามานครหมปิ รเตรนตรายั ยฺวานะ || 25 ||

²²⁰ Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 386.

²²¹ Ibid., 320.

|| 25 || ท่านพึงไปสู่แม่น้ำเรวา (นรรพทา) ซึ่งมีร่มไม้ตามชายฝั่งเปียกปอนเพราะหญิงสาวที่น่าหลงไหล (เยอหยิ่ง) ผู้เล่นอย่างสนุกสนานอย่างอิสระ ตามแนวป่าไผ่สีเขียวเข้มเหมือนฝูงนกแก้วที่ยังเยาว์วัย ๆ ณ บริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำนั้น เหล่าชายหนุ่มต่างพากันเข้าใจแม้การเล่นสนุกสนานและการถือตัว ของเหล่าหญิงสาวที่แต่งงานแล้ว (เยอหยิ่ง) ว่าเป็นอุปสรรคต่อการร่วมรัก ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงแม่น้ำเรวาหรือที่รู้จักกันว่าแม่น้ำนรรพทา ซึ่งตามชายฝั่งแม่น้ำนั้นเต็มไปด้วยร่มไม้และป่าไผ่ หญิงสาวต่างพากันไปเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนานอย่างอิสระจนร่มไม้เปียกปอนไปด้วยน้ำ ส่วนป่าไผ่ก็อุดมสมบูรณ์มีสีเขียวเข้มสวยงาม กวีได้เปรียบเทียบป่าไผ่นั้นว่าเหมือนกับฝูงนกแก้วที่ยังเยาว์วัย และในโคลกนี้กวียังได้พรรณนาถึงอลังการชนิดเคลชะไว้ด้วย ซึ่งผู้วิจัยก็ได้กล่าวในหัวข้อล้งการต่อไป

โธयीได้พรรณนาถึงสิ่งที่ทำความพอใจให้แก่ชายหนุ่มเมืองวิษยปุระ ดังมีตัวอย่างเช่น

वृषभैष्यमानसं सदनप्रिसरासं गुणगुणस्यंगक्राका

โธละ เกลิวสนรสิกาสะ สุนทรินา สมุหะ |

กฤษทวาบยยะ ปรัตนุสลิตา มาลตีทาม ราตรีระ

สตยานโชยตสนา มุทมวิทต กุรวเต ยตร ยูนาม || 42 ||

|| 42 || พวงถันที่ร้อนแรงเหลือเกิน เครื่องลูบไล้ที่ทำมาจากหญ้าฝรั่น ซึ่งซ้าที่ทำให้สนุกสนานโดยการเล่นแวงไปมา หมูสตรีแสนสวย สระสำหรับลงเล่นน้ำที่มีน้ำตื้น พวงดอกมะลิ คำคั้นที่มีแสงจันทร์ไร้อะไร ย่อมทำความพอใจแก่ชายหนุ่มอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงสิ่งที่ทำความพอใจให้แก่ชายหนุ่มเมืองวิษยปุระ โดยมีพวงถันที่ร้อนแรง เครื่องลูบไล้ที่ทำมาจากหญ้าฝรั่น (Crocus sativus) เป็นต้นไม้ที่เกิดในเมืองกัศมีระ มีเกสรสีเหลืองทอง ใช้ปรุงอาหารก็ได้ ใช้เป็นยารักษาโรคก็ได้ ใช้เป็นสีย้อมผ้าก็ได้ หรือทำเป็นน้ำหอมก็ได้ และมีราคาที่สูงพอสมควร²²² ซึ่งซ้าที่แวงไปมา พวกผู้หญิงแสนสวย สระน้ำตื้นสำหรับลงเล่นน้ำ พวงดอกมะลิ และคำคั้นที่มีแสงจันทร์ สิ่งเหล่านี้ทำความพอใจแก่ชายหนุ่มอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

²²² Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 287.

โธ่ย์ได้พรรณนาถึงดอกเกตุกึ่งที่แตกแยกออกเหมือนกับเป็นเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์
ดังมีตัวอย่างเช่น

ตตร เสวจฉารตีวินิมเย ไจว สีมณฑินินำ
กรณสรสิ ปรกฤตีสุภคំ เกตกีครภปตรม |
อุตปศยนตี วยติกรจลตฤณชลาชฎฎนาภิร-
ภินัน สากษาทิว มุขวิโรชะ ฆณชเมกั วิทคะธาะ || 51 ||

|| 51 || อนึ่ง ณ เมื่อนั้น ในการพลอดรักกันและกันตามความพอใจ ชายหนุ่ม
ผู้เชี่ยวชาญ (เชิงรัก) ทั้งหลาย ต่างแหงนมองกลีบดอกเกตุกึ่ง (ดอกลำเจียก) ที่สวยงามตามธรรมชาติที่
หล่นจากหูของเหล่าหญิงสาว ซึ่งแตกแยกออกเพราะการกระทบต่างหูที่กวัดแกว่งไปมา เหมือนกับ
เป็นเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์ที่เห็นดำดำ ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงว่า ณ เมืองวิชัยปุระนั้น ในการพลอดรักกัน
ชายหนุ่มผู้เชี่ยวชาญเชิงรักทั้งหลายต่างพากันแหงนมองกลีบดอกเกตุกึ่ง ดอกเกตุกึ่งนั้นในภาษาไทย
เรียกกันว่าดอกลำเจียกหรือเตยทะเล เรียกว่าการะเกตกึ่งมี เป็นไม้พุ่มหรือต้นอยู่ในสกุล **Pandanus**
วงศ์ **Pandanaceae** ดอกมีกลิ่นหอมใช้ทำเป็นน้ำหอมมีสีขาวนวลออกเหลือง²²³ พระคิระโมโปรดที่จะ
รับดอกเกตุกึ่งนี้เป็นดอกไม้บูชาพระองค์ เนื่องจากพระพรหมได้ใช้เป็นหลักฐานเท็จในการแข่งขันกับ
พระวิษณุ²²⁴ เพราะการกระทบต่างหูที่กวัดแกว่งไปมา กลีบดอกเกตุกึ่งจึงหล่นจากหูของเหล่าหญิงสาว
แล้วแตกแยกออกเหมือนกับเป็นเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์ คงหมายถึงชิ้นกลีบดอกมีลักษณะเป็น
เสี้ยว ๆ เหมือนกับพระจันทร์ครึ่งซีก

โธ่ย์ได้พรรณนาถึงพระเจ้าลักษมณ์เสน่ชฎฎสตรีชาวเมืองวิชัยปุระผู้มีดอกบัวมีก้านบัว
เอี้ยวคอดูดดื่มจากทุกทิศ ดังมีตัวอย่างเช่น

ภุคณครีวี ภุชวิสลตาสกตวฤตรามพูชาภิชะ
โส'ยั เสนานวยนฤป อิติ ตราสเกาตุหลาภยาม |

²²³ ราชนันย์ ภูมา, สารานุกรมพืชในประเทศไทย (ฉบับย่อ), เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุ 60 พรรษา.--กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์
ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559,
(โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ), 181.

²²⁴ พระมหาจตุภูมิ แส่นคำ, สวภาโวคติ : การพรรณนาธรรมชาติในเมฆพุดของกาลิทาส, 87.

วิชวก ปิตะ กุลยทลเศรณิที่ไร่เฒะ กฐาโกษะ

เปารสตรีกะ สปะติ นครีวิทุเรเว วิทวิษำ ยะ || 57 ||

|| 57 || ในการหนีออกจากเมืองอย่างรวดเร็วของพวกข้าศึก พระองค์ได้ถูกสตรีชาวเมืองผู้มีดอกบัวคือใบหน้าทีติดอยู่กับก้านบัวคือท่อนแขน เอี้ยวคอดูตี่มจากทุกทิศด้วยตาชำเลื่องมองที่ยาวเป็นแถวเหมือนดอกบัวมากมาย ด้วยความกลัวและความอยากรู้อยากเห็นว่า พระองค์นี้แหละคือกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนะ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงตอนที่พระเจ้าลักษมณ์เสนออกรบกับข้าศึกที่เมืองวิชัยปุระ เหล่าสตรีชาวเมืองต่างพากันมาดูพระองค์ที่สนามรบ ในขณะที่พวกข้าศึกหนีออกจากเมืองอย่างรวดเร็ว พระองค์ได้ถูกสตรีเหล่านั้นผู้มีดอกบัวคือใบหน้าทีติดอยู่กับก้านบัวคือท่อนแขน คงจะหมายถึงเหล่าสตรีใช้มือเท้าคางเลยมีลักษณะเหมือนดอกบัวพร้อมกับก้านบัว สตรีเหล่านั้นเอี้ยวคอ ดูตี่มพระองค์จากทุกทิศด้วยตาชำเลื่องมองที่ยาวเป็นแถวเหมือนดอกบัว เพราะกลัวและอยากรู้อว่า พระองค์คือกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนะ

โธยี้ได้พรรณนาถึงหญิงสาวเก็บมวยผมที่ยาวสยายย้อยลงโดยสร้างว่าเป็นสายแห่งหญ้าทรวา ดังมีตัวอย่างเช่น

พทฐากรนทา วิหครุทีไตรพิภรติ ใจตสีว

กริททาการะ สุจิริลลิตามากฤติ วลลภสย |

เปราตมารามา ยทรินครี เสาธสยชาติทรวา-

ชาลวยายาทลภปฏิลิตี ทูรนมร่า พิภรติ || 58 ||

|| 58 || เมืองของศัตรูของพระองค์ (กวีใช้ศัพท์ว่า อรินครี เปรียบเมืองเหมือนหญิงสาวคนหนึ่ง) ทีเต็มไปด้วยความสุข แต่ต้องร้องไห้คร่ำครวญอย่างหนักด้วยเสียงคร่ำครวญของหมู่คนรารกับว่านารูปภาพของคนที่เขียนไว้นานมาแล้วที่อยู่เ็นเรือนหอแห่งการร่วมรัก เก็บเอาไว้ในใจ จึงเก็บมวยผมที่ยาวสยายย้อยลง โดยสร้างว่าเป็นสายแห่งหญ้าทรวาที่เกิดบนคฤหาสน์ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงเมืองของศัตรูของพระองค์ แต่กวีใช้ศัพท์ว่า อรินครี เปรียบเมืองเหมือนหญิงสาวคนหนึ่ง ผู้มีความสุขแต่ร้องไห้คร่ำครวญเพราะเสียงคร่ำครวญของหมู่คนรารกับว่านารูปภาพของคนที่เก็บเอาไว้ในใจ จึงเก็บมวยผมที่ยาวสยายโดยสร้างว่าเป็น

สายแห่งหญ้าทรวา หญ้าทรวานั้นมีชื่ออังกฤษว่า bent grass เป็นหญ้าชนิดหนึ่งตระกูลเดียวกับหญ้า
ตีนตุ๊กแกชอบเกิดในดินชื้น²²⁵

โธयीได้พรรณนาถึงชายหนุ่มในขณะร่วมรักกับภรรยา ได้ร้องคร่ำครวญเหมือนเดินอยู่
บนหญ้าทรวา (หญ้าแฝก) ดังมีตัวอย่างเช่น

กริธาโรเช สุตนุจรณา หนยมานสย ปตยฺะ

ปรตยฺทคจจตฺปลกปฏฺเลนาศิ พาธํ ทธานา |

ภรามยสยเทรรวณภฺวิ กถิ กุรฺรทฺรภางฺกุรยยาม

เอวํปฺราโย ยทรินฺคริศาธิกาณํ วิลาปะ || 59 ||

|| 59 || เมื่อสามีถูกหยิกเพราะความรุนแรงในการร่วมรัก หญิงสาวผู้มีเท้าแสนบอบ
บางจึงรับรู้ความเจ็บปวด (ของสามี) ด้วยกลุ่มขนที่ลุกชูชัน ๆ (จึงกล่าวว่า) ท่านเดินอยู่บนภูเขาในป่า
ของหน่อหญ้าทรวา (หญ้าแฝก) ที่แหลมคมหรืออย่างไร การร้องคร่ำครวญของนกขุนทองในเมืองของ
ศัตรูของพระองค์ก็เป็นอย่างนั้น ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ในระหว่างการร่วมรัก สามีได้ร้องคร่ำครวญเพราะความ
เจ็บปวดจากการถูกภรรยาหยิก ภรรยาได้ยินดังนั้นและเห็นกลุ่มขนที่ลุกชูชันจึงถามสามีว่าท่านเดินอยู่
บนภูเขาในป่าของหน่อหญ้าทรวาหรืออย่างไร หญ้าทรวา (*Desmostachya bipinnata*) หรือ
ภาษาไทยเรียกว่าหญ้าแฝก ชอบเกิดในที่แห้งแล้งริมฝั่งแม่น้ำ²²⁶ การร้องคร่ำครวญของสามีนั้นก็
เหมือนกับการร้องคร่ำครวญของนกขุนทอง

โธयीได้พรรณนาถึงนางกุลยวตีผู้พลัดพรากไกลจากคนรัก จนซุบซอมเหมือนกับ
เถาวัลย์เมารวี ดังมีตัวอย่างเช่น

มุชฺฐิกฺราหฺยํ กิมปิ วิธินา กุรวตา มธยภาคํ

มนเย พาลา กุชฺมธฺนุโช นิรมิตา การฺมุกาย |

ราชนนุจฺใจรวิริทชนิตกษามภาวํ วหนฺตี

ชาตา สมฺปรตยหฺท สุตนุชะ สา จ เมารวี ลเตว || 66 ||

²²⁵ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 490.

²²⁶ *Ibid.*, 470.

|| 66 || ข้าพเจ้าคิดว่า หญิงสาวผู้บอบบาง ถูกพระผู้สร้างเมื่อสร้างบางอย่างที่มีส่วนตรงกลางต้องจับไว้ด้วยกำมือ เนมิตขึ้นสำหรับธนูดอกไม้ของกามเทพ ฯ ไอ้ ฝ่าบาท! นางนั้นกำลังกลายเป็นคนเหี่ยวแห้งที่เกิดจากการพลัดพรากไกลเหลือเกิน ไอ้ หนอ บัดนี้ กลายเป็นคนชুবผอมเหมือนกับเถาวัลย์เมารวี ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงนางกุลยวตีผู้บอบบางและกลายเป็นคนเหี่ยวแห้ง เพราะพลัดพรากไกลจากคนรัก (กษัตริย์ลักษณเสน) นางกลายเป็นคนชুবผอมเหมือนกับเถาวัลย์เมารวี โดยปกติแล้วกวีมักเปรียบเทียบร่างกายที่บอบบางของผู้หญิงกับเถาวัลย์ ซึ่งแสดงถึงความงาม อ่อนแอ้น และบอบบาง แต่บทนี้เปรียบเทียบกับเถาวัลย์เมารวี (น่าจะบางมากหรือแห้งมาก)

โธยีได้พรรณนาถึงนางกุลยวตีผู้นำสงสาร ไม่ว่าจะปรารถนาจะทำอะไรก็ถูกสิ่งต่าง ๆ ปกป้อง ดังมีตัวอย่างเช่น

วินยสยนต์ ศคินี นยเน ทุรทโนรศรวารำ

ธาราศวาไสรวกุลกุสุมาโมทมาฆราตุกามา |

ศุศรุชฺศจ ภรรมววิรุต์ มูรณยา รกษิตาเสา

วิษยวาสถำ ก อิว กรุณากาตรระ สยानน ตสฺยาะ || 78 ||

|| 78 || นาง (กุลยวตี) เมื่อทอดสายตาไปที่ดวงจันทร์ ประสงค์จะสูดดมกลิ่นหอมของดอกพิกุลก็ถูกปกป้องด้วยธารแห่งน้ำตาที่ท่วมท้นและลมหายใจที่ติดขัด ฯ และเมื่อปรารถนาจะฟังเสียงหึ่งของหมู่ภุมร ก็ถูกปกป้องโดยการเป็นลมล้มพับไป ฯ ไอ้ ใครเล่า พอได้เห็นสภาพของนางจะไม่หดหู่ด้วยความสงสาร ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงนางกุลยวตีผู้นำสงสาร นางได้มองไปที่ดวงจันทร์แล้วต้องการจะดมกลิ่นหอมของดอกพิกุล ต้นพิกุลมีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Mimusops elengi* ว่ากันว่าจะออกดอกเมื่อโปรยน้ำหวานจากหญิงงาม²²⁷ นางกลับถูกปกป้องด้วยสายน้ำตาและการหายใจติดขัด เพราะนางเศร้าโศกเสียใจจึงร้องไห้อย่างมาก ขนาดปรารถนาจะฟังเสียงผึ้งก็เป็นลมล้มไปทันที

ในโคลงรองสุดท้าย โธยีได้พรรณนาถึงการขอให้ความเปลือยเปลื้องอภัยคำบทวิของตนจงชนะ ตราบใดที่เรื่องต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ ดังมีตัวอย่างเช่น

²²⁷ Ibid., 719.

ยาวจวมกรรพหติ คิริชาสวีกฤต ศิริรี

ยาวชไซตรี กลยติ ธนะ เกาสุมั ปุชปะเกตุะ |

ยาวทราธารมณตรุณีเกลิสากุณี กทมพ

สตาวยชชียาตุ กวินรูปเตเรช วาจำ วิลาสะ || 103 ||

|| 103 || ตราบใดที่พระคัมภีร์ (พระคัมภีร์) ยังมีสระแบ่งปันกับพระเทวีผู้เกิดจากภูเขา (ปารวตี) ฯ ตราบใดที่พระปุชปะเกตุ (กามเทพ) ยังถือธนูที่ทำมาจากดอกไม้อันได้ชัยชนะตลอด ฯ ตราบใดที่ต้นกระทุ้ม (กัทัมพะ) เป็นพยานแห่งความรักของพระผู้เป็นที่รักของพระนางราธา (พระกฤษณะ) กับหญิงสาวทั้งหลาย ฯ ตราบนั้น ขอความเพลิดเพลินถ้อยคำของกษัตริย์แห่งกวีนี้ จงชนะ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงการขอให้ความเพลิดเพลินถ้อยคำบทกวีของตนจงชนะ คือหมายถึงจงดำรงอยู่ ตราบใดที่พระคัมภีร์ยังแบ่งปันสระกับพระนางปารวตี ตราบใดที่กามเทพถือธนูที่ทำมาจากดอกไม้ซึ่งได้ชัยชนะตลอดเวลา ซึ่งกามเทพนั้นมีลูกศรที่เป็นดอกไม้ 5 ชนิด คือ ดอกอโศก ดอกบัวขาว ดอกบัวขาว ดอกมะลิ และดอกมะม่วง ตราบใดที่ต้นกัทัมพะ (Nuclea Cadamba) ภาษาไทยเรียกว่าต้นกระทุ้มมีดอกที่ส่งกลิ่นหอม ซึ่งลักษณะของดอกนั้นออกเป็นช่อกลม มีสีเหลืองอ่อนและออกเดี่ยว ๆ จะอยู่แน่นกันตามปลายกิ่งก้านสาขา กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นกรวยมีกลีบ 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 5 อันติดอยู่บนของกรวยกลีบดอก เกสรตัวเมียยาวสีขาว เมล็ดมีขนาดเล็กหลายเมล็ดมีสีเหลืองและสีน้ำตาลเมื่อเมล็ดแก่²²⁸ เป็นพยานแห่งความรักของพระพระกฤษณะกับหญิงสาวทั้งหลาย

สรุปความได้ว่า โธयीได้พรรณนาถึงพืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งในช่วงนั้นเป็นช่วงฤดูใบไม้ผลิแห่งเดือนจัตระ พืชพันธุ์ที่ปรากฏเป็นต้นว่า ต้นไม้จันทน์, ต้นกระทุ้ม (กัทัมพะ), ต้นไผ่, ต้นสรละ (ต้นสน), ต้นหมาก, ดอกมะลิ, ดอกอโศก, ดอกบัว, ดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก), ดอกบัวหลวง, ดอกพิบูล, หญ้าฝรั่ง, หญ้าทรวา และหญ้า ทระกะ (หญ้าแฝก) พืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่กวีบรรยายถึงได้บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในขณะนั้น ถึงแม้ว่าจะมีปรากฏไม่มากเท่าไรนัก แต่ก็ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงหรือสัมผัสเนื้อหาของบทกวีได้อย่างลึกซึ้งเป็นอย่างดี ถ้าหากขาดเนื้อหาพรรณนาพืชพันธุ์ผู้อ่านบทกวีคงอ่านไม่จบเรื่องหรือไม่สนุกกับบทกวีก็ได้

²²⁸ Chen, T. and C.M. Taylor. **Rubiaceae (Neolamarckia)**, (In Flora of China Vol.19, 2001), 254.

3.2.2.2 การพรรณนาแม่น้ำและภูเขา

ตลอดเส้นทางการเดินทางของลมจากเมืองกนกะเมืองที่อยู่ของนางกุลยวดีทางทิศใต้ไปสู่เมืองเคาตะทางเหนือ ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ของกษัตริย์ลักษณเสน ลมได้ลอยไปตามเส้นทางที่นางกุลยวดีบอกไว้ ลมได้ผ่านภูมิประเทศกล่าวคือแม่น้ำและภูเขาหลายแห่งด้วยกัน มีปรากฏในโคลกที่ 1, 3, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 62, 63, 85, 88, 92, 102 และโคลกที่ 104 แต่ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอแม่น้ำหรือภูเขาบางแห่งในบางโคลกเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

โธยีได้พรรณนาถึงภูเขาไม้จันทน์ซึ่งเป็นสถานที่ที่อยู่ของเหล่าคนธรรพ์ ดังมีตัวอย่างเช่น

อสติ ศรีเมตยชิลวสุธาสุนทเร จนทนาเทธา

คนธรรวาน้ำ กนกนครี นาม รมโย นิวาสะ |

ไหไมรลิลากวนศิขโรรมพรุ วุยาลิขทภิ-

รุตเต ศาขานครคณนำ ยะ สุรานำ ปุรสย || 1 ||

|| 1 || บนภูเขาไม้จันทน์อันรุ่งโรจน์ซึ่งดงามที่สุดในโลก ได้มีถิ่นที่อยู่ของเหล่าคนธรรพ์อันน่ารื่นรมย์ ชื่อว่า กนกนคร (เมืองทอง) ฯ ซึ่งได้รับการนับว่าเป็นเมืองสาขาแห่งเทพนคร เพราะมียอดปราสาทอันงดงาม มีสีทองอร่าม สูงเสียดฟ้า ฯ

พาลเยชวาลิขวปี มนสิชฺ์ สา'นภิวุณยชนฺดี

ปาณทุกษามา กติจิตนยต กাত্রา วาสราณิ |

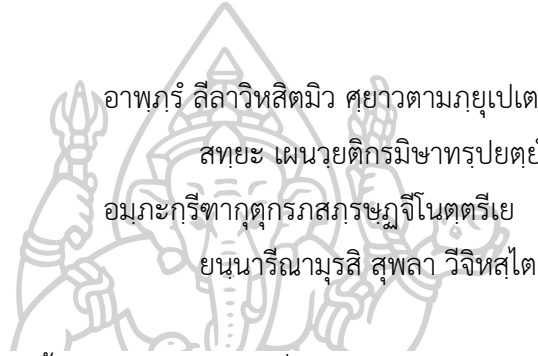
คนตุ้ เทศานตรมถ มธวานยไถว ปรวฤตตฺ

คาโฒตกณฐา มลยปวนิ สปฺรณามิ ยยาเจ || 3 ||

|| 3 || (นางกุลยวดี) นั้น เปิดเผยถึงความรักแม้กับหมู่เพื่อนในวัยเด็กไม่ได้ ซีดเซียว ชุบผอม (และ) หดหู่ ได้ให้เวลาผ่านไปหลายวัน ฯ ต่อมา นางผู้มีความโหยหาอันแรงกล้า จึงได้วิงวอนอย่างนอบน้อมต่อสายลมจากภูเขามลยะ ซึ่งเริ่มจะเคลื่อนไปในทิศตรงกันข้ามสู่ถิ่นอื่น ในฤดูใบไม้ผลินั้นแล ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงภูเขาไม้จันทน์ หรือภูเขาอมลยะ หรือเรียกอีกชื่อว่าภูเขาศรีขันฑะ ซึ่งภูเขาแห่งนี้อยู่ทางใต้ของอินเดีย บนภูเขานั้นเต็มไปด้วยต้นไม้จันทน์²²⁹ อีกทั้งยังมีเมืองกนกนครอันเป็นที่อยู่ของเหล่าคนธรรพ์ สายลมจากภูเขานี้ถูกลูกสาวของคนธรรพ์ชื่อว่า กุลยวดีอ่อนวอนให้ไปส่งข่าวแก่คนรัก ซึ่งในฤดูใบไม้ผลิสายลมจะเคลื่อนไปในทิศตรงกันข้าม กล่าวคือเคลื่อนจากทิศใต้ไปสูทิศเหนือ การพรรณนาอย่างนี้กวีต้องการให้เห็นถึงความงดงามของภูเขา ความงดงามของเมืองบนภูเขา และธรรมชาติของสายลมในฤดูใบไม้ผลิ

โธयीได้พรรณนาถึงแม่น้ำสุพลาที่เหล่าหญิงสาวชาวเมืองกาญจิจชอบพากันมาเล่นน้ำ ดังตัวอย่างเช่น

आपङ्गुं तीलाविहसिदमिव क्षयावतामभ्युपेत

सथये धेनुद्यतिग्रमिषात्प्रयत्येकान्तम ।

अमण्डक्रीताकुटुरगस्ररश्मिजिโนत्तरीये

यन्नारीणामुरसि सुपला विजिहसुतेः सखि ॥ 13 ॥

|| 13 || แม่น้ำสุพลาเหมือนกับเพื่อนผู้หญิงได้ใช้มือคือคลื่นทดแทนชายผ้าที่ปิดอวัยวะส่วนบน เป็นเหมือนกับน้ำวนที่หัวเราะอย่างสนุกสนาน โดยสร้างทำเป็นฟองน้ำในทันทีบนหน้าอกของเหล่าหญิงสาวในเมืองนั้น ซึ่งมีผ้าไหมจินหลุดหายไปเพราะความรุนแรงของการเล่นสนุกสนานในน้ำ แล้วเปลี่ยนเป็นสีเข้ม (สีแทน) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงแม่น้ำสุพลาทางตอนใต้ของอินเดีย ที่แม่น้ำแห่งนี้พวกหญิงสาวในเมืองกาญจิจชอบพากันมาเล่นน้ำ กวีได้จินตนาการให้แม่น้ำก็เป็นเหมือนเพื่อนผู้หญิงใช้คลื่นเป็นมือทดแทนชายผ้าที่ปิดอวัยวะส่วนบน เป็นเหมือนกับน้ำวนที่หัวเราะอย่างสนุกสนาน ในเวลาที่เหล่าหญิงสาวมีผ้าไหมจินหลุดหายไปเพราะการเล่นน้ำอย่างสนุกสนาน แม่น้ำก็สร้างทำเป็นฟองน้ำในทันทีบนหน้าอกของหญิงสาวเหล่านั้นแล้วเปลี่ยนเป็นสีเข้ม

โธयीได้พรรณนาถึงความสวยงามของแม่น้ำกาเวรี ดังมีตัวอย่างเช่น

हित्वा गालजिम्विनयवतीगतरोऽनिकुण्डम्

तां गावेरिमनुस्र खद्रेऽन्निवाजालकुलाम् ।

गान्तासेलषापि खलु सुखप्रसृमिन्तुत्विषोऽपि

सुवर्ज्ज् णिक्षापूरवमनोऽप्यमपु यस्या लक्षिये ॥ 15 ॥

²²⁹ Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 792.

|| 15 || ขอท่านครั้นทิ้งเมืองกาญจิปะแล้ว จงไปตามแม่น้ำกาเวรีซึ่งมีร่มเงาพุ่มไม้ตามชายฝั่งที่ผู้หญิงกำกั้นมักใช้ ซึ่งมีฝั่งน้ำที่หมุ่นกส่งเสียงเจ็ยแจ้ว ซึ่งมีสายน้ำที่เมื่อได้สัมผัสก็เป็นสุขแม้กว่าการกอดของคนรัก ที่ใสแม้กว่าแสงจันทร์ ที่ไหลเร็วแม้กว่าใจของพระผู้โน้มตัวไปเพื่อขอภิกษา (พระศิวะ) ฯ

ยา คงเคว ปุรกฤตีสูกา ชายเต เกรลีน่า

เกลลีสนาเน กุจมลายไชะ ปาณชิมานั ทธานา |

ศศวทโคตรสขลนชนิตตราสโลลสย สินโธ-

รุทวิจิกรุศจรณปตนแปรมวจำ รสชญา || 16 ||

|| 16 || แม่น้ำกาเวรีนั้น ซึ่งมีความงามตามธรรมชาติ ทรงไว้ซึ่งความชีวิต (ชาวเหลือง) เพราะผงจันทร์ที่หน้าอกของเหล่าหญิงสาวชาวเกรละ ในเวลาอาบน้ำเล่นสนุกสนาน กลายเป็นเหมือนแม่น้ำคงคา รับรู้รสแห่งคำรักที่ซาบซ่านไปจรดเท้าจากมหาสมุทรผู้ตกใจกลัวและกระสับกระส่ายอันเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อผิดอยู่เสมอ จึงมีคิ้วขมวดคือคลื่นที่ขึ้นสูง ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงความสวยงามของแม่น้ำกาเวรี แม่น้ำสายนี้อยู่ทางใต้ของอินเดีย คำว่า กาเวระ ยังแปลว่า หญ้าฝรั่ง หรือสีเหลือง²³⁰ แม่น้ำนี้กลายเป็นสีเหลืองเหมือนแม่น้ำคงคา ก็เพราะพวกหญิงสาวชาวเกรละผู้มีหน้าอกทาดด้วยผงจันทร์พากันมาอาบน้ำอย่างสนุกสนาน จึงทำให้แม่น้ำเป็นสีเหลือง แม่น้ำมีคิ้วขมวดคือคลื่นที่ขึ้นสูงเพราะการเรียกชื่อผิดอยู่บ่อยครั้งของมหาสมุทรผู้ตกใจกลัวและกระสับกระส่าย โดยปกติแม่น้ำนี้ใสแม้กว่าแสงจันทร์ เมื่อได้สัมผัสก็เป็นสุขแม้กว่าการกอดของคนรัก ไหลเร็วแม้กว่าใจของพระศิวะ

โธयीได้พรรณนาถึงภูเขามาลยวัตที่เป็นเหมือนมวยผมของพระแม่ธรณี ดังมีตัวอย่างเช่น

สนิครศยามั คุรุภีรูปโลละ ปรวตตี มาลยวนตี

ปศเยรุตตมภิตมิว ปุระ เกศปาศิ ปฤถิวายะ |

ตตราทยาปี ปรัตติมรชโลรชชระ ประสธภาคาส+

สีตากรตุะ ปฤถุตรศุจะ สุจยนตยศรุปาตาน || 18 ||

²³⁰ Ibid., 280.

|| 18 || ท่านจงดูภูเขามาลยวัตที่ตั้งตระง่านอยู่ข้างหน้าที่เป็นเหมือนมวยผมของพระแม่ธรณี ซึ่งมีสีดำสนิทเพราะก้อนหินมีสีดำ ๆ แม้กระทั่งบัดนี้ บนภูเขานั้น ส่วนที่เป็นที่ราบก็ผุกร่อนเพราะถูกน้ำที่ไหลแรงซัด ย่อมบ่งบอกถึงหยดน้ำตาที่ตกมากมายของพระผู้เป็นภรรดา (สามี) ของนางสีดา (พระราม) ผู้มีความเศร้าโศกที่มากกว่า (น้ำไหลแรงเหล่านั้น) ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ภูเขามาลยวัตตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาพระสุเมรุ²³¹ มีสีดำสนิทเพราะก้อนหินใหญ่มากมาย กวีได้พรรณนาจินตนาการถึงภูเขาว่าเป็นเหมือนมวยผมของพระแม่ธรณี ส่วนที่ราบบนภูเขานั้นก็ผุกร่อนเพราะถูกน้ำที่ไหลแรงซัด กวีได้ใช้อัลงการสมฤติมานในการประพันธ์โคลกบทนี้ กล่าวคือพอได้เห็นส่วนที่ผุกร่อนก็เกิดมีความทรงจำถึงหยดน้ำตาของพระรามที่ตกมากมายเพราะความเศร้าโศกเสียใจ

โธยีได้พรรณนาถึงแคว้นอันธระที่มีแม่น้ำโคทาวรีที่หญิงชาวเมืองมาเล่นน้ำจำนวนมาก และเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะ ดังมีตัวอย่างเช่น

อนธรานู ทิตวา ชนปทวธูคาตมโคทาวรีกาน

กาลิงคสุยานุสร นครี นาม ตำ ราชธานีม

สมโภคานเต มุกุติตทศำ ตตร วารังคนานาม

องคคลანი ทร ปริปตน เกลิวาตายเนษุ || 21 ||

|| 21 || ขอท่านเมื่อละทิ้งแคว้นอันธระที่มีแม่น้ำโคทาวรีที่หญิงชาวเมืองจำนวนมากลงเล่นน้ำ แล้วจงเดินทางไปตามเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะ ๆ ณ เมืองนั้น ขอท่านจงพัดไปตกที่ระเบียบชั้นบนอันเป็นที่สนุกสนาน ขจัดความอ่อนล้าแห่งร่างกายของเหล่านางโสเภณีผู้หลับตาเกือบสนิทหลังจากสิ้นสุดการร่วมรัก ๆ

จากตัวอย่างข้างบน แคว้นอันธระตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย กล่าวกันว่าเป็นหนึ่งในสิบรัฐที่มีประชากรมากที่สุดของอินเดีย²³² ณ แคว้นแห่งนี้มีแม่น้ำโคทาวรีที่หญิงชาวเมืองชอบมาเล่นน้ำจำนวนมาก แม่น้ำโคทาวรีนี้เป็นแม่น้ำที่ยาวที่สุดรองจากแม่น้ำคงคา และใหญ่เป็นอันดับสามในอินเดีย ไหลจากทางตะวันตกเฉียงเหนือสู่ตะวันออกเฉียงใต้²³³ กวีได้พรรณนา

²³¹ Ibid., 814.

²³² Ibid., 45.

²³³ Ibid., 365.

จินตนาการให้สายลมละทิ้งแคว้นอันธระและแม่น้ำสายนี้แล้วเดินทางไปเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะที่ระเบียงชั้นบน ณ เมืองนั้นเป็นสถานที่ร่วมรักของเหล่านางโสเภณี กวีจินตนาการให้สายลมพัดไปที่แห่งนั้นเพื่อจัดความอ่อนล้าของเหล่านางโสเภณี แคว้นกาลิงคะแห่งนี้ตั้งอยู่ชายฝั่งตะวันออกระหว่างแม่น้ำมahanทีกับแม่น้ำโคทาวรี²³⁴

โธयीได้พรรณนาถึงความงดงามของเชิงภูเขาวิณธัย ดังมีตัวอย่างเช่น

กฤษกริชาตตริทศตรุณีเกลินิสวาสาไตร

คล้ายทวลลิกิศลยรุโจ นิรุวิเศรวินธัยปาทาน |

ปศยน วฤตราณยนติจตฺรยารสีมนตินินา

มาทยทคนธทิวริทสิตตราสโลเลกษณานิ || 23 ||

|| 23 || ขอท่านพึงเข้าไปสู่เชิงภูเขาวิณธัยซึ่งงดงามไปด้วยยอดอ่อนของเถาว์ลัยที่กวัดแกว่งเพราะลมหายใจแรงที่เกิดจากการเล่นสนุกสนานของเหล่านางสวรรค์ (อัปสร) ผู้กำลังเล่นอยู่ที่ซุ้มต้นไม้ ก็จะได้เห็นดวงหน้าของเหล่าภรรยาของพวกพรานที่ไม่ค่อยมีมารยานัก ที่มีดวงตาซัดสายเพราะความสะดุ้งกลัวต่อเสียงร้องของช้างที่มีกลิ่นหอมซึ่งกำลังตกมัน ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ภูเขาวิณธัยเป็นภูเขาเขตแดนชั้นระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ของอินเดีย นัยว่า ภูเขาแห่งนี้มีภูเขาหิมาลัยจึงขอให้ดวงอาทิตย์โคจรรอบเหมือนกับภูเขาเมรุ แต่ในตอนที่ดวงอาทิตย์กำลังอัสดงกลับยกตัวสูงขึ้นเพื่อขัดขวางดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เหล่าเทพจึงได้ขอความช่วยเหลือจากฤๅษีอัสติยะ ฤๅษีจึงขอร้องให้ทำตัวให้ต่ำลง²³⁵ กวีได้พรรณนาว่าที่เชิงภูเขาวิณธัยงดงามไปด้วยยอดอ่อนของเถาว์ลัย เหล่านางอัปสรชอบพากันมาเล่นอยู่ที่ซุ้มต้นไม้อย่างสนุกสนาน เสียงร้องของช้างเพราะกำลังตกมันทำให้เหล่าภรรยาของพวกพรานมีดวงตาซัดสายเพราะความสะดุ้งกลัว

โธयीได้พรรณนาถึงแม่น้ำเรวา (นรรมทา) สะท้อนให้เห็นถึงอสังการเสลชะแทรกอยู่ด้วย ดังมีตัวอย่างเช่น

ไสวกริชาตตริทศตรุณีโรโรนิภูษขา

คจเณ เรวามภินวศุกศยามวิศิวเนน |

มนยเนเต ยตปริสรวู เปราตมสีมนตินินา

ลีลามานครหมปิ รเตรนตรายั ยฺวานะ || 25 ||

²³⁴ Ibid., 279.

²³⁵ Ibid., 972.

|| 25 || ท่านพึงไปสู่แม่น้ำเรวา (นรรมทา) ซึ่งมีร่มไม้ตามชายฝั่งเปียกปอนเพราะหญิงสาวที่น่าหลงใหล (เยอหยัง) ผู้เล่นอย่างสนุกสนานอย่างอิสระ ตามแนวป่าไผ่สีเขียวเข้มเหมือนฝูงนกแก้วที่ยังเยาว์วัย ๆ ณ บริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำนั้น เหล่าชายหนุ่มต่างพากันเข้าใจแม้การเล่นสนุกสนานและการถือตัว ของเหล่าหญิงสาวที่แต่งงานแล้ว (เยอหยัง) ว่าเป็นอุปสรรคต่อการร่วมรัก ๆ

จากตัวอย่างข้างบน แม่น้ำเรวา (นรรมทา) หรือเป็นชื่อของนางรติผู้เป็นชายาของกามเทพ²³⁶ กวีได้พรรณนาถึงร่มไม้ตามชายฝั่งแม่น้ำเรวาเปียกปอนเพราะหญิงสาวผู้เยอหยังเล่นน้ำอย่างสนุกสนานอย่างอิสระ กวีได้จินตนาการแนวป่าไผ่ที่มีเขียวเข้มว่าเหมือนกับฝูงนกแก้ว นอกจากนี้ กวียังได้พรรณนาให้เห็นอสังการทางความหมายชนิดพิเศษอีกด้วย โดยจินตนาการว่าพวกชายหนุ่มเข้าใจว่าแม้การถือตัว ในการหยอกล้อของเหล่าหญิงสาวที่เยอหยังว่าเป็นอันตรายต่อนางรติ (ภรรยาของกามเทพ)

โธयीได้พรรณนาถึงแม่น้ำคงคา และได้ใช้อสังการรูปกะเพื่อเปรียบเทียบแม่น้ำคงคาเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ดังมีตัวอย่างเช่น

คงคา เณสวอมุกรู วิจิหสเด วหนตี°

เสเวถาสตามถ ปิริสรเปราตมหัสวตัสสาม |

ปรตยวฤตย วรชติ ชลเฮา เปรยสิ เปรมโลลา

กรตุ เกศครหิมิว กิมปยุทตดา ยา วิภาติ || 32 ||

|| 32 || จากนั้น ท่านควรไปเยี่ยมแม่น้ำคงคาผู้ถือลูกแก้วกลมอันน่าชื่นชมคือฟองน้ำไว้ในมือคือคลื่น ที่มีสายสร้อยคือฝูงหงส์จำนวนมาก ณ ริมฝั่ง ๆ ผู้ซึ่งกระสับกระส่ายเพราะความรักในเวลาทีทะเลสาบสุดที่รักหันหลังลาจากไป จึงได้แสดงอาการสูงขึ้นเล็กน้อยเหมือนกับจะจับผม (ของทะเลสาบ) ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงแม่น้ำคงคามีคลื่นที่เต็มไปด้วยฟองน้ำอันสวยงาม บริเวณริมฝั่งก็มีฝูงหงส์จำนวนมาก นอกจากนี้แล้วกวียังได้พรรณนาให้เห็นอสังการทางความหมายชนิดรูปกะ โดยจินตนาการลูกแก้วเป็นฟองน้ำ มือของแม่น้ำเป็นคลื่น สายสร้อยเป็นฝูงหงส์ ทั้งยังจินตนาการว่าแม่น้ำคงคากระสับกระส่ายเพราะความรักจึงแสดงอาการสูงขึ้นเหมือนจะจับ

²³⁶ ร้อยเอก หลวงบรรพธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย), สลักฤกษ์-ไท-อังกฤษ อภิธาน, พิมพ์ครั้งที่ 4, 989.

ผมทะเลสาบ ตอนที่ทะเลสาบแห้งหลังจากไป แม่น้ำคงคานับว่าเป็นแม่น้ำสายศักดิ์สิทธิ์ที่ไหลวนบนยอดเขาพระสุเมรุ ก่อนที่จะไหลมายังโลกและไหลสู่มหาสมุทรลงสู่ใต้บาดาล จึงเรียกกันว่าเป็นแม่น้ำสามโลก ผู้คนนับถือเทพเจ้าองค์หนึ่งคือพระนางคงคา²³⁷

โธयीได้พรรณนาถึงเหตุที่แม่น้ำยมุนากลายเป็นสีด้า ดังมีตัวอย่างเช่น

โตยกรีฑาสรรสนิปตตสุหมสิมนดินินำ

วีจีเฮาโตะ สตนมฤคคทะ ศยามลีญญ ญะ |

ภาคีรยาสตปนตนยา ยตร นิรยาตี เทวี

เทคั ยายาสตมถ ชคตีปาวนั ภกตินมระ || 33 ||

|| 33 || ต่อแต่นั้น ขอท่านโค้งคำนับด้วยความภักดีแล้วไปสู่สถานที่ซึ่งทำให้โลกบริสุทธ์ ๓ ซึ่งเป็นที่พระเทวีผู้เป็นลูกสาวของพระอาทิตย์ (แม่น้ำยมุนา) แยกออกจากแม่น้ำภาคีรีตี (แม่น้ำคงคา) กลายเป็นสีด้ามากขึ้น เพราะการใช้คลื่นล้างกลืนชะมดที่หน้าอกของสตรีชาวเมืองสุหมะที่ลงไปเล่นน้ำในแม่น้ำเพื่อเล่นน้ำ ๓

สัสรปนตี ปรกฤตีกุณิลำ ทริคิตาวรตจกรำ

ตามาโลกย ตริทศสรีโต นิรคตามมพุครภาท |

มา นิรมุกตาสิตฉนิวฐคกงยา กาทโร ญู-

ภิตะ สรวัว ภวตี ฤชคาคต กิ ๒ุนสตวาทสุย โยะ || 34 ||

|| 34 || เมื่อท่านเห็นเทวีน้องนั้น (แม่น้ำยมุนา) ผู้ซึ่งแยกออกจากคั้งน้ำแห่งแม่น้ำแห่งสวรรค์ (แม่น้ำคงคา) ลื่นไหลไปคุดคเคี้ยวตามธรรมชาติปรากฏเป็นขนดโค้งงอแล้ว ขออย่าได้ตกใจเพราะกลัวนางนาคิผู้ลอกคราบแล้ว เพราะว่าทุกคนต่างก็กลัวงู ไม่จำเป็นต้องพุดถึงคนเช่นท่าน ๓

จากตัวอย่างโคลกที่ 33 และ 34 กวีได้พรรณนาถึงแม่น้ำยมุนา แม่น้ำยมุนานั้นเป็นลูกสาวของพระอาทิตย์ มีพระนามอีกว่าพระยมี ชาวอินเดียเชื่อกันว่าถ้าได้อาบน้ำในแม่น้ำแล้วจะสามารถช่วยชำระล้างความทรมานจากการตายได้²³⁸ กวีได้จินตนาการให้ลมโค้งคำนับแม่น้ำคงคาด้วยความภักดีแล้วไปที่แม่น้ำยมุนา พวกสตรีชาวเมืองสุหมะผู้ใช้คลื่นชะมดทาที่หน้าอกพากันลงไปเล่นน้ำ

²³⁷ สมคมแดง สมปวงพร, บรรณาธิการ, ย้อนรอยชมพูทวีป, 165-167.

²³⁸ Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 847.

ที่แม่น้ำยมูนา ด้วยเหตุที่น้ำเองแม่น้ำจึงกลายเป็นสีดำ ลักษณะของแม่น้ำ ยมูนาผู้ซึ่งแยกออกจากแม่น้ำคองคาแล้วไหลไปปรากฏเป็นชนิดโค้งเหมือนกับงู กวีได้พรรณนาว่าถ้าลมเมื่อได้เห็นดังนั้นแล้วขออย่าได้ตกใจถึงแม้ว่าโดยปกติแล้วทุกคนต่างก็กลัวงูทั้งนั้น

โธयीได้พรรณนาถึงแม่น้ำคองคาโอบกอดเมืองวิชยปุระจึงทำให้ชาวเมืองปราศจากมลทิน ดังมีตัวอย่างเช่น

คองคาเศษปรกฤติวิมเล ปาลีเต เตน ราชญา

ชาตา โลกทวิตยวิคลทฤติโย ยตร เปารา |

พาลาภโย'ถ ปรณยกลไห รุฒโกปางกูราภโย

วิตรสยนิติ ภรุคูฏริจนาจารูภิมานาภยะ || 39 ||

|| 39 || ชาวเมืองที่เกิดในเมืองนั้นซึ่งตามธรรมชาติแล้วปราศจากมลทินเพราะการโอบกอดของแม่น้ำคองคา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นปกครอง ผู้มีความกลัวในโลกทั้งสองหายไปแล้ว ๆ แต่กลับต้องสะดุ้งกลัวพวกหญิงสาวผู้มีใบหน้าซึ่งงดงามเพราะการเขียนคิ้วและนากิ้วเพราะการขมวดคิ้ว ผู้มีหน้าอ่อนแอแห่งความโกรธอกขึ้นเพราะทะเลาะกับคนรัก ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงชาวเมืองวิชยปุระปราศจากมลทินเพราะเมืองวิชยปุระนั้นถูกโอบกอดไว้ด้วยแม่น้ำคองคา ชาวอินเดียโบราณมีความเชื่อว่าแม่น้ำคองคาเป็นน้ำที่พระคิเวบีบออกมาจากมวยผม ชาวอินเดียเชื่อว่าพระองค์ประทับอยู่ที่ภูเขาหิมาลัย แม่น้ำไหลลงสู่พื้นราบหล่อเลี้ยงชาวอินเดีย หากใครได้อาบได้ดื่มน้ำในแม่น้ำคองคาก็จะเป็นสิริมงคลล้างบาปได้ และหากใครตายแล้วได้นำศพหรือถ้ากระดูกลอยทิ้งในแม่น้ำคองคาก็จะไปสู่สวรรค์²³⁹ ดังนั้น ชาวเมืองวิชยปุระจึงเป็นผู้ไร้มลทินกล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์

สรุปความได้ว่า โธयीได้พรรณนาถึงแม่น้ำและภูเขาต่าง ๆ โดยลมผู้เป็นทูตนั้นได้เดินทางจากทิศใต้ไปทิศเหนือ ได้ผ่านแม่น้ำและภูเขามากมาย เป็นต้นว่า ภูเขาเมลเย, ภูเขาเมลยวัต, ภูเขาวินธัย, ภูเขาโกลาส, แม่น้ำคองคา, แม่น้ำเรวา (นรรมทา) และแม่น้ำยมูนา ซึ่งล้วนสื่อให้เห็นถึงธรรมชาติที่สมบูรณ์ บางโคลกกวีได้ใช้อลังการทางความหมายคือรูปกะเพื่อจินตนาการให้ภาพธรรมชาติชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นการแสดงความสามารถของกวีด้วย เมื่อผู้อ่านได้อ่านเนื้อหาแล้วก็จะทำให้เข้าถึงอารมณ์บทกวีได้ตรงตามที่กวีต้องการจะสื่อถึง

²³⁹ นงเยาว์ ชาญณรงค์, ศาสนากับสังคม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547), 46.

3.2.2.3 การพรรณนาสัตว์

โธयीได้พรรณนาสัตว์หลากหลายชนิดในบทกวีของเขา โดยได้พรรณนาตามเส้นทางที่ลมได้ลอยไปจากเมืองกนกะจนถึงเมืองเคาตะ ซึ่งช่วงนั้นเป็นฤดูใบไม้ผลิแห่งเดือนจัตระ สัตว์หลากหลายชนิดมีปรากฏในโคลกที่ 10, 15, 19, 23, 24, 25, 32, 41, 48, 54, 56, 58, 59, 65, 68, 70, 75, 78, 82, 91, 92 และโคลกที่ 101 แต่ผู้วิจัยขอนำเสนอสัตว์บางชนิดในบางโคลกเป็นตัวอย่งต่อไปนี้

โธयीได้พรรณนาถึงกวางเพื่อทำให้โคลกมีความสมบูรณ์จะได้ไม่ขาดอรรถรสแก่ผู้อ่านดังมีตัวอย่างเช่น

รมโยปานตี สรลตรุภิรมาณทกรณะ สรสดท

คจณะ ปญจาปสร อติ หฤตเปราตตูป มโฆนะ |

ยตราทยาปี ตริตศตรุณิมุคฺชสงคิติมาลา

ปูรวเปรมปคตทริณเศรณิมุคฺชณฺฐยฺนติ || 19 ||

|| 19 || ท่านควรไปสู่ทะเลสาบชื่อว่าปัญจาปสระ (นางอัปสรห้านาง) ของมาณทกรณิณีษี ที่มีขอบทะเลสาบนำรินรมย์เพราะต้นสรละ (ต้นสน) ที่ขจัดความร้อนใจอันยิ่งใหญ่ของพระอินทร์ออกไปได้ ๆ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เสียงบรรเลงดนตรีต่อเนื่องอย่างไพเราะของเหล่านางอัปสรสวรรค์ทำให้ฝูงกวางที่เคยเข้าไปด้วยความหลงใหลเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้า (ที่จะเข้าไปอีก) แม้จนถึงทุกวันนี้ ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงทะเลสาบปัญจาปสระของมาณทกรณิณีษี ซึ่งเป็นสถานที่สวยงามมีต้นสรละอันรินรมย์ เป็นสถานที่ที่เหล่านางอัปสรสวรรค์บรรเลงดนตรีอย่างไพเราะ ไพเราะขนาดที่ว่าทำให้ฝูงกวางที่เคยเข้าไปเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าจนอยากเข้าไปอีกบ่อย ๆ การพรรณนากวางเข้าไปในโคลกด้วยนั้นทำให้โคลกมีความสมบูรณ์แบบ หากไม่พรรณนาถึงหมู่สัตว์ พรรณนาเฉพาะทะเลสาบต้นไม้ โคลกอาจขาดความสวยงามไม่มีความสมจริงตามธรรมชาติ แต่เมื่อได้พรรณนามู่สัตว์เข้าไปด้วย โคลกจึงมีเนื้อความที่เข้าใจได้ง่ายกล่าวคือเกิดภาพพจน์ที่เหมือนจริงและเป็นธรรมชาติสมจริงมากยิ่งขึ้น

โธयीได้พรรณนาถึงเสียงร้องของช้างที่มีกลิ่นหอมซึ่งกำลังตกมันทำให้ภรรยาของพวกพรานสะดุ้งกลัว และหญิงชาวภิลละพอได้ยินเสียงอันดุร้ายของฝูงช้างก็ถอดรัดที่คอของสามีในเวลาพร้อมรัก ดังมีตัวอย่างเช่น

กฤษกริษิตตริทศตรุณีเกลินิศวาสาไตร
 คลายทวลลิกิศลยรุโจ นิรุวิเศรวินธยปาทาน |
 ปศยน วฤตราณยนติจตฺรยวธสีมนตินิกา
 มาทยทคนธทวิทรสิตตราสโลเลกษณานิ || 23 ||

|| 23 || ขอท่านพึงเข้าไปสู่เชิงภูเขาวินธยที่งดงามไปด้วยยอดอ่อนของเถาวัลย์ที่กวัด
 แกว่งเพราะลมหายใจแรงที่เกิดจากการเล่นสนุกสนานของเหล่านางสวรรค์ (อัปสร) ผู้กำลังเล่นอยู่ที่
 ชุ่มต้นไม้ ก็จะได้เห็นดวงหน้าของเหล่าภรรยาของพวกพรานที่ไม่ค่อยมีมารยานัก ที่มีดวงตาซัดสาย
 เพราะความสะดุ้งกลัวต่อเสียงร้องของช้างที่มีกลิ่นหอมซึ่งกำลังตกมัน ๆ

เสวจณารมย์ วิหฺร วิทควยาคุโลตตุงควฤกษะ
 วินธโยตสงคปรณยินี วเน มานวตโย'ปี ยตร |
 สยขายนเต รหสิ กรินา กรูรมากรณย ศพท
 ภรตตะ กณฐู ปฺรณิหิตฤชวาลโย ภิลลโยษะ || 24 ||

|| 24 || ขอท่านจงพักอยู่อย่างเพลิดเพลินตามความพอใจ ในป่าที่มีต้นไม้อุดมเต็มไป
 ด้วยหมู่ก ที่แสดงความรักด้วยการโอบกอดเขาวินธยไว้ ๆ ซึ่งเป็นที่เหล่าหญิงชาวภิลละแม้จะมีความ
 เย่อหยิ่ง แต่พอได้ยินเสียงอันดุร้ายของฝูงช้าง กลายเป็นผู้มีเถาวัลย์คือแขนกอดรัดที่คอของสามีใน
 เวลาร่วมรัก ๆ

จากตัวอย่างโคลก 23 และ 24 กวีได้พรรณนาถึงเหล่าภรรยาของพวกพรานได้ยิน
 เสียงร้องของช้างที่มีกลิ่นหอมซึ่งกำลังตกมันจึงมีดวงตาซัดสายเพราะความสะดุ้งกลัว ช้างที่มีกลิ่นหอม
 นับว่าเป็นช้างที่มีกลิ่นเป็นมงคล ได้แก่ กลิ่นรากหญ้า, กลิ่นเนยใส, กลิ่นหญ้าแฝกหอม, กลิ่นดอกบัว
 และกลิ่นแคฝอยหรือหญ้าฝรั่ง²⁴⁰ ช้างกำลังตกมันเป็นอาการของความต้องการทางเพศ ช้างจะมีความ
 กล้าไม่เกรงกลัวต่อสิ่งใด²⁴¹ ดังนั้นเอง ภรรยาของพวกพรานจึงมีดวงตาซัดสายเพราะหวาดกลัวต่อ
 เสียงช้างนั้น พวกหญิงชาวภิลละผู้อาศัยอยู่ที่แถบภูเขาวินธยแม้จะมีความเย่อหยิ่ง แต่เมื่อได้ยินเสียง
 อันดุร้ายของฝูงช้าง ก็กลายเป็นผู้มีเถาวัลย์คือแขน กอดรัดที่คอของสามีในเวลาร่วมรักทันทีทันใด กวี

²⁴⁰ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์คชศาสตร์ของपालกาปิยะ, (ระดับปรัชญาดุษฎี
 บัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2562), 186.

²⁴¹ ละเอียด วิสุทธิแพทย์, ช้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร
 ศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 35.

ยังได้ใช้ข้ออ้างทางความหมายคือรูปกะพรรณนาเปรียบเทียบเพื่อให้เนื้อความชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ ได้เปรียบเทียบบัญชีคือแขนของหญิงสาวรัตที่คอกของสามี

โธयीได้ใช้ข้ออ้างการภราณาติมานพรรณนาถึงภรรยาผู้เข้าใจผิดแสงจันทร์ว่าเป็นขนอ่อนของจามรี ดังมีตัวอย่างเช่น

ภรตุะ ไสวรํ สุรตชนิตเสวทวินทุน วินตุ°

ยตร เสนหาทคณิตินิคลानิภริมฺคฺธาโระ |

เสาโธตฺสงเค ศศธรรุจฺสตนฺตุชาลปฺริวิษฺฎา

วฺยาภุชฺยเนเต รุจิริจฺมรีพาลภารภฺรเมณ || 41 ||

|| 41 || ในเมื่อนั้น ที่ชั้นบนของคฤหาสน์ (บ้านสีขาว) แสงจันทร์ที่เข้าไปผ่านช่องที่เป็นตาข่าย (เล็ก) โยงใยกัน ถูกภรรยาผู้สวयงาม เพื่อจะขจัดหยาดเหงื่อที่เกิดจากการร่วมรักตามความปรารถนาของสามี เพราะความรักจึงไม่คำนึงถึงความอ่อนล้าของตน จึงจับดึงมาด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรีที่ดังงาม ๆ

จากตัวอย่างข้างบน จามรีมีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า **Bos grunniens** เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีขนที่ยาวมาก มีขนสีน้ำตาลเข้มจนถึงดำหรือสีขาว²⁴² กวีได้ใช้ข้ออ้างทางความหมายคือภราณาติมานที่มีความหมายว่าการเข้าใจผิดโดยเห็นสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งพรรณนา กล่าวคือที่ชั้นบนของคฤหาสน์เมืองวิชัยปุระ ภรรยาเห็นแสงจันทร์ที่เข้าไปผ่านช่องที่เป็นตาข่ายโยงใยกัน จึงจับดึงมาเพื่อจะเช็ดเหงื่อของสามีด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรี

โธयीได้พรรณนาถึงราชหงส์เป็นครูสอนการย่างกรีดกรายพวกหญิงสาว ดังมีตัวอย่างเช่น

สนิคฺศยาไมริว วิริจिता ทาริไตรีนฺทรนีไลร

วาปี ตสฺมินฺนวนินิตฺรณฺยโรมาวลิว |

ยสฺยาสฺตีเร วิหฺรทนต์เปราตฺมสฺมินฺตินินำ

มนฺเย ลีลาคฺติษุ คฺรุโว ราชหฺสา ภวนฺติ || 54 ||

²⁴² Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 388.

|| 54 || ในเมื่อนั้น สระน้ำราวกับว่าประดับด้วยไพลินชั้นเล็กชั้นน้อยอันมีสีเข้มสนิท ประหนึ่งว่าเป็นเส้นผมอันงดงามของพระแม่ธรณี ข้าพเจ้าคิดว่า ครูสอนการย่างกรีดกรายของพวกหญิงสาวชาวผู้ไม่ค่อยจะเยอหยิ่งซึ่งเล่นสนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำนั้น คงเป็นนกกระเรียน (ราชหงส์) ๗

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงราชหงส์ซึ่งเป็นครูสอนพวกหญิงสาวชาวเมืองวิชัยปุระผู้เล่นสนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำในการเดินกรีดกรายอย่างสวยงาม กวีชื่นชมการเดินของหงส์อย่างมาก ถือว่าสตรีที่เดินงามจะต้องมีท่าทางในการเดินเหมือนการเดินของหงส์ และนิยามกล่าวว่า หงส์มีเรือนร่างงดงามและการเคลื่อนไหว เช่น การบิน หรือการเดินที่งดงาม ดังนั้น สตรีที่เดินงามอย่างหงส์สามารถจินตนาการได้ว่า เป็นผู้มีการเดินทางในลักษณะที่งามสง่า กล่าวคือ เดินหลังตรง คอตรง หน้าเชิดเล็กน้อย²⁴³

โธ่ได้พรรณนาถึงนางกุลยวตีที่ติดดินเหมือนการแหวกว่ายของปลาสมุทร ดังมีตัวอย่างเช่น

อภยสยนต์ี สรสุกสมุสวสโรระ ปราณตสุปตา

ศุขยตปงกปรกรสพรีสมภรโมทวารติตานี |

ธาราวาษปี นยนนลินีนาลตา จานยนต์ี

มนเย พาลา คมยติ ปุณะ สา กลณจิตินานี || 70 ||

|| 70 || ข้าพเจ้าคิดว่า นางนอนหลับอยู่ชายร่มไม้สวรรค์ที่มีดอก (ที่เกิดใกล้หนองน้ำ) สวยงาม ติดดินเหมือนการแหวกว่ายของปลาสมุทรที่ติดอยู่ในโคลนตมที่กำลังแห้ง นำน้ำตาเป็นสายธารมาสู่ความเป็นก้านแห่งดอกบัวคือนัยน์ตา ให้แต่ละวันลวงไปอีกครั้งด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง ๗

จากตัวอย่างข้างบน ปลาสมุทรเป็นปลาที่มีขนาดเล็ก ๆ ชนิดหนึ่งชอบอาศัยอยู่บริเวณน้ำตื้น²⁴⁴ กวีได้พรรณนาจินตนาการถึงนางกุลยวตีผู้นอนหลับอยู่ชายร่มไม้สวรรค์ ผู้มีอาการติดดินเหมือนการแหวกว่ายของปลาสมุทรที่ติดอยู่ในโคลนตมที่กำลังแห้ง นางมีอาการเช่นนั้นเพราะความร่ำร้อนมากมายที่อยู่ในใจจากการพลัดพรากจากคนรัก

²⁴³ ละเอียต วัฒนไพศาล, *หงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 111.

²⁴⁴ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 1151.

โธ่ได้พรรณนาถึงเสียงร้องของนางนกกาเหว่าที่สระพริ้งและก้องกังวาน อีกทั้งยังทำร้ายหญิงสาวในสวนแห่งการร่วมรัก ดังมีตัวอย่างเช่น

ยาตะ กุญจราตตฺหิณสมยะ สมปรตี ตวตสกาศาท
 อาคจณตฺติ ปวนลหริมปฺยนาสาทยนฺตยาะ |
 กะ สนนทเธ ปรมฤตวฐฺเกลิวาจาลโลเล
 ไจเตร ตสยาะ กถย สุกค ปฺรามรุษากุญฺปายะ || 82 ||

|| 82 || ฤดูหนาวผ่านพ้นไปอย่างยากลำบาก บัดนี้ เมื่อฤดูใบไม้ผลิ (เดือนใจตระ) ที่สระพริ้งและก้องกังวาลไปด้วยเสียงเล่นสนุกของนางนกกาเหว่า มาถึงแล้ว ๆ โธ่ พระผู้แสนงาม ขอพระองค์จงบอกว่าจะไรเล่า เป็นวิธีการปกป้องลมหายใจของนางผู้ไม่ได้รับแม่เพียงสายลมพัดพาที่มาจากที่ใกล้ของพระองค์ ๆ

ลีโลทยาเน ปรมฤตวฐฺปญฺจโมะ ปิตฺยมานา
 ตามยณฺมฺรฺติรมลยมฺรฺตา เกลียวตายเนษุ |
 สา ไนกตร กวจิทปี ปทฺ กาทราภษี วิธเตเต
 ยต สตยํ น ตฺริภฺวานมปี ปรีตเย ทุชะชิตานาม || 92 ||

|| 92 || หญิงสาวผู้ถูกทำร้ายด้วยเสียงร้องของนางนกกาเหว่าในสวนแห่งการร่วมรักผู้มีร่างกายสลักเพราะลมจากภูเขามลยะที่ระเบียงรับลมอันเป็นที่ร่วมรัก ผู้มีดวงตาน่าสงสาร ไม่ได้ก้าวเท้าไปที่ไหน ๆ เลย เพราะจริง ๆ แล้ว สำหรับหมู่คนที่มีความทุกข์ แม้ทั้งสามโลกก็หาใช่เพื่อความยินดีไม่ ๆ

จากตัวอย่างโคลกที่ 82 และ 92 กวีได้พรรณนาถึงนกกาเหว่าหรือเรียกอีกชื่อว่อกคเหว่า มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eudynamys scolopacea* ชอบอยู่โดดเดี่ยว แต่ในช่วงฤดูผสมพันธ์จะอยู่เป็นคู่ ตัวผู้จะร้องเสียงดังก้องว่า กา-เว้า กา-เว้า หรือ โโก-เอว เป็นนกปรสิต คือจะไม่ทำรังฟักไข่และเลี้ยงลูกด้วยตัวเอง แต่จะไปวางไข่ให้กชนิดอื่นฟักไข่และเลี้ยงลูกให้²⁴⁵ เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิ (เดือนใจตระ) เหล่านกกาเหว่าต่างพากันร้องเสียงก้องกังวาล หญิงสาวยังถูกทำร้ายด้วยเสียงร้องของนกลเหล่านั้นในสวนแห่งการร่วมรัก

²⁴⁵ ประภากร ธาราฉาย, *นกในมหาวิทยาลัยแม่โจ้*, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2555), 33.

สรุปความได้ว่า โธयीได้พรรณนาถึงสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสภาพของธรรมชาติในขณะนั้นเป็น
ฤดูใบไม้ผลิแห่งเดือนใจตระ ในช่วงฤดูใบไม้ผลินั้นพวกนกกาเหว่าต่างพากันส่งเสียงก้องกังวาน สัตว์
บางชนิด คือ ราชหงส์ กวีได้จินตนาการว่าได้สอนพวกหญิงสาวถึงการย่างกริดกราย สัตว์ส่วนใหญ่ที่
กวีได้พรรณนานั้นล้วนเป็นความรู้สึกของกวีที่นำมาพรรณนาเพื่อให้ภาพพจน์ธรรมชาติปรากฏเด่นชัด
มากขึ้น การพรรณนาสัตว์หลากหลายชนิดบ่งบอกให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในช่วง
ขณะนั้นและเป็นการทำให้โคลกมีความสมบูรณ์ทำให้ผู้อ่านเกิดอรรถรสในการอ่าน

3.2.2.4 การพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง

โธयीได้พรรณนาให้เห็นถึงความงาม สภาพแวดล้อมของบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง
ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งถิ่นที่อยู่ของนางกุลยวตี โดยกวีได้จินตนาการให้ลมเป็นทูตนำข่าวของนาง
กุลยวตีไปแจ้งแก่กษัตริย์ลักษณเสนผู้อยู่ที่เมืองเคาฑะทางเหนือ ทั้งยังได้ใช้ถ้อยคำหลากหลายชนิด
ในการพรรณนาความของโคลกอีกด้วย ลมได้ลอยผ่านสถานที่หรือเมืองที่สำคัญต่าง ๆ มีปรากฏใน
โคลกที่ 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 21, 26, 27, 28, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40,
41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 96 และโคลกที่ 101 แต่ผู้วิจัยขอเสนอ
บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างบางแห่งในบางโคลกเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

โธयीได้พรรณนาถึงเมืองกนกนครซึ่งเป็นเมืองของนางกุลยวตี ดังมีตัวอย่างเช่น

อสติ ศรีมตยขิลวสุธาสุนทเร จันทนาเทรา

คนธรวาณำ กนกนครี นาม รมโย นีวาสะ |

ไทมโรลีลาภวนศิวโรรมพริ วุยาลิขทิก-

รตเตเต ศาขานครคณนำ ยะ สุรานำ ปุรสย || 1 ||

|| 1 || บณภูเขาไม้จันทน์อันรุ่งโรจน์ซึ่งดงามที่สุดในโลก ได้มีถิ่นที่อยู่ของเหล่า
คนธรรพ์อันน่ารื่นรมย์ ชื่อว่า กนกนคร (เมืองทอง) ฯ ซึ่งได้รับการนับว่าเป็นเมืองสาขาแห่งเทพนคร
เพราะมียอดปราสาทอันงดงาม มีสีทองอร่าม สูงเสียดฟ้า ฯ

ตสมินเนกา กุลยวตี นาม คนธรวกนยา

มนเย ไชตรี มฤทุ กุสมโต'ปยายุธึ ยา สมรสย |

ทฤษฏาวา เทวี ภูวนวิขเย ลกษณณัม เกษานิपालั

พาลา สทยะ กุสมธนูชะ สวีเธยิปภว || 2 ||

|| 2 || ในเมื่อนั้น มีลูกสาวของคนธรรพ์นางหนึ่งชื่อว่ากกุลยวดี (นางสาวบัวบานกลางคืน) ข้าพเจ้าคิดว่า นางเป็นอาวุธสำหรับพิชิตที่อ่อนโยนแม้ว่าดอกไม้ของกามเทพ ฯ นางคนธรรพ์สาวครั้นได้เห็นกษัตริย์ลักษณเทพในตอนที่ยังพิชิตโลก ก็ได้ตกอยู่ในอำนาจของธนูดอกไม้โดยทันที ฯ

จากตัวอย่างโคลกที่ 1 และ 2 กวีได้พรรณนาถึงเมืองกนกนครหรือเมืองทองซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาไม้จันทน์ เหล่าคนธรรพ์พากันอาศัยอยู่บนภูเขานั้น คนธรรพ์คนหนึ่งมีลูกสาวชื่อว่ากกุลยวดี เมืองทองนี้มียอดปราสาทอันงดงามมีสีทองอร่ามสูงเสียดฟ้า จึงได้รับการนับว่าเป็นเมืองสาขาแห่งเทพนคร นางกกุลยวดีผู้อ่อนโยนแม้ว่าดอกไม้ของกามเทพเมื่อได้เห็นกษัตริย์ลักษณเทพในตอนที่ยังทรงออกรบก็ตกหลุมรักทันทีทันใด

โธयीได้พรรณนาถึงแคว้นเคาฑะว่าจะไกลจากภูเขามลละสักกัโยชน์ เมื่อหนุมานเห็นพระรามโศกเศร้ายังสามารถเข้าไปอีกฝั่งของมหาสมุทรได้ ดังมีตัวอย่างเช่น

วิษยาวาสถา วิหริธูรา รามจนทรสย เทโตร-

ยาตะ ปาริ ปวน สรिता ปตฺยรฺปยาณชเนยะ |

ตตตาสยาปรตีหคเตรยาสยตสเต มทรถิ

เคาฑี เกษานี กติ นุ มลยเกษมารธาโยชนานิ || 5 ||

|| 5 || โธลัยลม บุตรของนางอัญชนา (หนุมาน) ครั้นได้เห็นพระรามจันทร์โศกเศร้าอย่างหนักเพราะการพลัดพราก ผู้เป็นสาเหตุ จึงได้เดินทางไปสู่อีกฝั่งของเจ้าแห่งแม่น้ำ (มหาสมุทร) ฯ สำหรับท่านผู้เป็นบิดาของหนุมานนั้น ผู้ไม่มีอะไรมาขัดขวางการเดินทางได้ จะเดินทางเพื่อข้ามแผ่นดินของแคว้นเคาฑะจะไกลจากภูเขามลละสักกัโยชน์หนอ ฯ

ตตราวศยิ กุสมสมเย ส ตวยา ศีลนียะ

सानโทรทฺยานสฤคิตคคนปรางคโณ เคาฑเทตะ |

ตนเม'วสถา กถย นฤปเตรชิวตฺราณเทโตะ

ปราทฺรภาวสฺตรีชคติ ชลฺ ตวาทฺฤศานา ปฺรารุณะ || 6 ||

|| 6 || ณ สถานที่นั้น ในฤดูใบไม้ผลิ ท่านต้องไปอย่างแน่นอนอันสู่แคว้นเคาฑะซึ่งมีพื้นที่อันห้องฟ้าถูกบดบังไปด้วยสวนดอกไม้หนาแน่น ฯ ขอท่านได้โปรดบอกความโศกเศร้านั้นของข้าฯ แก่

กษัตริย์ผู้เป็นเหตุช่วยให้มีชีวิตอยู่ ความกรุณาต่อผู้อื่นของคนเช่นท่าน ก็จะปรากฏในโลกทั้งสามอย่าง
แท้จริง ๆ

จากตัวอย่างโคลกที่ 5 และ 6 กวีได้พรรณนาถึงแคว้นเคาฑะซึ่งแต่ก่อนเป็นเมือง
หลวงของเบงกอลและเคยเป็นหนึ่งในเมืองที่มีประชากรมากที่สุดในโลก ตั้งอยู่ระหว่างอินเดียและ
บังคลาเทศ ซากปรักหักพังส่วนใหญ่อยู่ที่อินเดีย²⁴⁶ กวีได้จินตนาการว่านางกุลยวตีอันอ่อนวอนสายลม
พร้อมกับได้บอกว่า จากภูเขามลยะนั้นไปแคว้นเคาฑะจะไกลสักแค่ไหนกัน หนุมานยังเดินทางไปสู่อีก
ฝั่งของมหาสมุทรเพื่อพระรามได้เลย เป็นการบอกสายลมเชิงประชดเล็กน้อย และที่แคว้นเคาฑะ
นั่นเองมีสวนดอกไม้สวยงามอย่างหนาแน่นจนบดบังท้องฟ้า

โธयीได้พรรณนาถึงแคว้นปาณฑุฑะ และพรรณนาถึงว่าเมื่อลมถึงแคว้นนี้แล้วให้ไป
เยี่ยมชมที่ไหนและให้ไปทำอะไร ดังมีตัวอย่างเช่น

ศรีชญาเทระ ปริสรตกรมย คยุตติมาตรี

คนตายสุเต กิมปี ชคตีมณฑน ปาณฑุฑะเตสะ |

ตตร ขยาตี ปุรมุรคมีตยาขยยา ตามรปรณยา

สตีเร มุครกรมุครกริรพทุระเรเซ ภาเสถาะ || 8 ||

|| 8 || ท่านต้องข้ามบริเวณรอบ ๆ ภูเขาศรีชญาฑะ (ภูเขามลยะ) ซึ่งเป็นเพียงที่อยู่
(วัดได้เพียง 2 โกรสะ) แล้วเดินทางขึ้นไปอีกสู่แคว้นปาณฑุฑะซึ่งเป็นเครื่องประดับของแผ่นดิน ๆ ณ
แคว้นนั้น ขอท่านเยี่ยมชมเมืองที่เลื่องลือกันโดยชื่อว่าอูระคะ (เมืองงู) ที่ริมฝั่งแม่น้ำตามรปารณิที่มีต้น
หมากเรียงรายเป็นทิวแถวอย่างสวยงาม ๆ

สมโภคานเต ศลลภุชตานิสะหานา วฐุณา

วยาฐุนวโนโต'นุจิตกวีการมวยาชมุคธม |

อสมิน สทยะ ศรมชลนุฑะ เสธาชาโลรุเปตย

ปรตยาสนนา มลยมรุตสตาลวณตีภานติ || 9 ||

|| 9 || ในเมืองนั้น สายลมจากภูเขามลยะที่เป็นสหายได้เข้าไปทางช่องลมของ
คฤหาสน์ เมื่อพัดมวยผมที่ไม่ได้จัดแต่ง ซึ่งสวยงามตามธรรมชาติของหญิงสาวทั้งหลายผู้หมดริ้วแรง
(นอนแผ่) เถาวัลย์คือแขนที่อ่อนปวกเปียกในท้ายที่สุดแห่งการเรีกรัก ให้ยุงเหยิง จึงทำตัวเองเป็นพัด
ใบตาล พัดเหนือให้แห่งในทันที ๆ

²⁴⁶ Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 369.

จากตัวอย่างโคลกที่ 8 และ 9 กวีได้พรรณนาถึงแคว้นปทุมทยะซึ่งเป็นเครื่องประดับของแผ่นดิน ที่แคว้นนั้นมีเมืองชื่อดังว่าอูระหรือที่แปลได้ว่าเมืองงู และยังมีแม่น้ำตามรปารณิซึ่งคำว่าตามรปารณิมีความหมายว่าต้นไม้ที่มีใบไม้สีแดง ที่ริมฝั่งแม่น้ำมีต้นหมากเรียงรายสวยงาม พวกหญิงสาวที่เมืองนั้นหลังจากเสร็จการเรีงรักก็กลายเป็นคนหมดเรี่ยวแรงนอนแผ่มีแขนที่อ่อนปวกเปียก สายลมก็เข้าไปทางหน้าต่างพัดเหงื่อพวกหญิงเหล่านั้นให้แห้งทันที

โธयीได้พรรณนาถึงวัดที่สูงส่งที่ไร่มลทินแห่งเมืองราเมศวระ ดังมีตัวอย่างเช่น

กรอุยทเคาริกรกิสลยาภฤษฏฐาสุธาโศร

ทรภษยสยจุใจะ กุลมกลุขั ตตร ราเมศวรสย |

มธยั ยตร ตริพลวิษมึ วารสีมนตินินา

หสโตตกมปิ กถยติ วิเระ สฤษฏฐากาญจิปทสย || 11 ||

|| 11 || ท่านจักเห็นวัด (ที่อยู่) ที่สูงส่งที่ไร่มลทินแห่งเมืองราเมศวระ ซึ่งมีพระจันทร์ประดับบนยอดมวยผม (ของพระศิวะ) ที่ถูกถอดมาด้วยมืออ่อนอ่อนโยนของนางเคารี (นางปารวตี) ผู้กำลังโกรธ ๆ ณ สถานที่ซึ่งเหล่าสตรีจำนวนมากมีเส้นสามเส้นอยู่เหนือสะดือ บ่งบอกถึงมือที่สิ้นของพระผู้สร้างซึ่งได้สร้างสะโพกแล้ว ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เมืองราเมศวระอยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย เป็นหนึ่งในสถานที่แสวงบุญอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดู มีแนวหินประการังหรือสะพานหินเกือบเชื่อมถึงประเทศศรีลังกาว่ากันว่าพระรามได้สร้างขึ้นเพื่อไปกรุงลังกาเพื่อช่วยนางสีดากวี²⁴⁷ กวีได้พรรณนาจินตนาการให้ลมลอยขึ้นไปบนภูเขาแล้วก็จะเห็นวัดแห่งหนึ่งที่สูงส่งที่ไร่มลทินแห่งเมืองนี้ นางปารวตีผู้กำลังโกรธได้ถอดพระจันทร์ที่ประดับบนยอดมวยผม ของพระศิวะออกมาแล้วจากวัดนั้น

โธयीได้พรรณนาถึงเมืองกาญจันเป็นอัญมณีแห่งภูมิภาคทางทิศใต้ ดังมีตัวอย่างเช่น

ลีลาคาไรมรนครสยาปิ ครวึ ทรนตี°

คจเณะ กาญจิปุรมถ ทิโศ ภูษณึ ทกษินสยาะ |

นกตึ ยตร ปฺรทริก อิวชชาครึ นาครามินา

กुरวน ปาณิปรณิหิตนุรชยเต ปญจาวณะ || 12 ||

|| 12 || หลังจากนั้น ท่านควรไปสู่เมืองกาญจันเป็นอัญมณีแห่งภูมิภาคทางทิศใต้ ที่ขโมยซึ่งความภาคภูมิใจแม้ของเทพนคร เพราะอาคารทั้งหลายที่งดงามยิ่ง ๆ ณ เมืองนั้น ในเวลากลางคืน เทพผู้มีลูกศร 5 ชนิดเป็นอาวุธ (กามเทพ) ถือธนูไว้ในมือ เกิดมาทำความตื่นเต้นแก่ชาวเมืองทั้งหลาย เหมือนกับยามรักษาความปลอดภัย ๆ

²⁴⁷ Ibid., 878.

จากตัวอย่าง กวีได้พรรณนาถึงเมืองกาญจิงซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของอินเดียไม่ไกลจากเมืองมัทราส (เจนไน) เป็นหนึ่งในเจ็ดเมืองศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดู²⁴⁸ เป็นเมืองที่งดงามไปด้วยอาคารทั้งหลาย ทั้งยังเป็นอัญมณีของภาคใต้ และขโมยความภาคภูมิใจแม่ของเทพนคร พอถึงเวลากลางคืนกามเทพผู้มีมือถือธนูชอบมาทำความตื่นเต้นแก่ชาวเมืองเหมือนกับยาม

โรยี้ได้พรรณนาถึงแคว้นอันธระและเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะ ดังมีตัวอย่างเช่น

อนธราน หิตวา ชนปทวฐคาณโคทาวรีกาน

กาลิงคสุยานุสร นครี นาม ตำ ราชธานีม

สมโภคานเต มุกุติตฤค้ำ ตตร วารางคนานาม

องคคลานี หร ปริปตน เกลิวาตายเนษุ || 21 ||

|| 21 || ขอท่านเมื่อละทิ้งแคว้นอันธระที่มีแม่น้ำโคทาวรีที่หญิงชาวเมืองจำนวนมากลงเล่นน้ำ แล้วจึงเดินทางไปตามเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะ ๆ ณ เมืองนั้น ขอท่านจึงพัดไปตกที่ระเบียงชั้นบนอันเป็นที่สนุกสนาน ขจัดความอ่อนล้าแห่งร่างกายของเหล่านางโสเภณีผู้หลับตาเกือบสนิทหลังจากสิ้นสุดการร่วมรัก ๆ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาถึงแคว้นอันธระซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย และเป็นหนึ่งในสิบรัฐที่มีประชากรมากที่สุดของอินเดีย²⁴⁹ ที่แคว้นนี้พวกหญิงชาวเมืองชอบพากันลงเล่นน้ำที่แม่น้ำโคทาวรี กวียังได้พรรณนาถึงเมืองหลวงของแคว้นกาลิงคะ แคว้นกาลิงคะนั้นตั้งอยู่ชายฝั่งตะวันออกระหว่างแม่น้ำมahanทีกับแม่น้ำโคทาวรีในอินเดีย คำว่า กาลิงคะ ยังแปลว่าข้าง หรืองูก็ได้²⁵⁰ กวีจินตนาการให้ลมพัดไปที่ระเบียงชั้นบนที่เมืองนั้นเพื่อบรรเทาความเหนื่อยล้าจากการร่วมรักของเหล่านางโสเภณี

โรยี้ได้พรรณนาถึงเมืองยยาตินครที่มีเถาวัลย์สอนพวกหญิงสาวถึงการกอดคนรัก ดังมีตัวอย่างเช่น

ลีล่ำ เนตุ นยนปทวี เกรลีนาม รเตศเจต

คจเณะ ขยาตำ ชคติ นครีมาขยยา ตำ ยยาเตะ |

คาฒาศลิษฏกรมุกตรวะ ปรางคณ นาควลโย

พาลำ ยตร ปริยตมปริรมภมฐยาปยนติ || 26 ||

²⁴⁸ Ibid., 268.

²⁴⁹ Ibid., 45.

²⁵⁰ Ibid., 279.

|| 26 || หากท่านต้องการนำลีลาแห่งการร่วมรักของหญิงชาวเกรละมาสู่สายตา (ของ
ตน) ควรไปยังเมืองที่รู้จักกันอย่างดีในโลกว่า ยยาตินคร ฯ ซึ่งเป็นสถานที่ที่หมู่เถาวัลย์เลื้อย (นาค
วัลลี) โอบกอดต้นหมากอย่างเหนียวแน่นที่สวนด้านหน้า กำลังแสดงให้หญิงสาวเห็นถึงการโอบกอด
ชายสุดที่รัก (ว่าทำอะไร) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้พรรณนาจินตนาการถึงสายลมว่าถ้าสายลมอยากเห็นการ
ร่วมรักของหญิงชาวเกรละ ให้ไปที่เมืองที่รู้จักกันอย่างดีว่า ยยาตินคร นครนี้มีกษัตริย์ยาตีทรง
ปกครอง ท้าวยาตีเป็นโอรสของท้าวหนุชะกัรบโศกสุนทรี มีมเหสีสององค์คือ องค์แรกคือนาง
ศรมิษฐาลูกสาวท้าวฤชบรรพ์ มีลูกชื่อท้าวทรุฑุ ท้าวอนู และท้าวปุรุ องค์ที่สองคือนางเทยานีลูก
สาวพระศุภร์ มีลูกชื่อท้าวยทุ ท้าวตรวสุ และนางมารวี²⁵¹ และกวีได้จินตนาการว่าที่นครนี้หมู่เถาวัลย์
ได้เลื้อยโอบกอดต้นหมากอย่างเหนียวแน่นที่สวนด้านหน้า เพื่อแสดงให้หญิงสาวเห็นถึงวิธีการโอบ
กอดชายคนรัก

โธयीได้พรรณนาถึงดินแดนสุขุมะที่แสนงดงาม ดังมีตัวอย่างเช่น

คองคารวิจิปลุตปริสระ เสธาธมาลาวตโส

ยาสยตยฺจฺจิสตวยิ รสมโย วิสมยํ สุขุมเทศะ |

โศรตรกริษาภรณปทวิ ภูมิเทวางคนานา

ตาลีปตฺริ นวศศิกลาโกมลํ ยตฺร ยาตี || 27 ||

|| 27 || เมื่อท่านพัดสูงขึ้นไปอีกหน่อย โธ ช่างนำอัศจรรย์ มีดินแดนชื่อสุขุมะที่แสน
งดงามที่มีชายแดนเปียกปอนด้วยคลื่นของแม่น้ำคงคา มีต่างหูกคือแถวของบ้านปูนสีขาว ฯ ณ ที่ซึ่ง
ใบตาลที่งดงามดุจเสี้ยวดวงจันทร์ข้างขึ้นใหม่ ได้กลายเป็นเครื่องประดับอันงดงามที่หูของเหล่านาง
สนมของพระเจ้าแผ่นดิน ฯ

.ตสมินิ เสนานวยนฤปตินา เทวราชายาภิษิกโต

เทวะ สุขุมะ วสติ กมลากลิกาโร มุราริระ |

ปาณา ลีลากมลสมกฤทฺยตสมิเป วหนตโย

ลักษมีศงก่า ปฺรฤทฺติสุภคาะ กุรวเต วารรามะ || 28 ||

²⁵¹ Ibid., 847.

|| 28 || ณ ดินแดนสุหเมสนั้น พระเจ้ามูราริจอมเทพผู้ได้รับการอภิเษกเป็นราชาแห่ง
ทวยเทพโดยกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนา ทรงประทับอยู่ทำการหยอกล้อกับพระนางกมลลา ฯ ณ ที่ใกล้
กันนั้น เหล่านางคนิกาผู้งามหยดย่อยตามธรรมชาติ ถี้อดอกบัวที่สวยงามยิ่งไว้ในมือตลอดเวลา ทำให้
พระลักษมีเกิดความกลัว ฯ

จากตัวอย่างโคลกที่ 27 และ 28 กวีได้พรรณนาถึงดินแดนสุหเมซึ่งอยู่ทางตะวันตก
ของแคว้นเบงกอล²⁵² มีชายแดนที่เปียกปอนเพราะคลื่นจากแม่น้ำคงคา กวียังได้ใช้ถ้อยคำทาง
ความหมายคือ อติศโยติพรรณนาเพื่อสื่อให้เห็นภาพพจน์ชัดเจนว่าดินแดนนี้มีต่างหูคือแกวของบ้าน
ปูนสีขาว เหล่านางสนมประดับใบตาลที่งดงามดุจเสี้ยวดวงจันทร์ข้างขึ้นใหม่ที่หู และที่ดินแดนแห่งนี้
พระเจ้ามูราริ (พระวิษณุ) จอมเทพทรงประทับอยู่ ทรงทำการหยอกล้อกับพระนางกมลลา (พระลักษมี)
พวกนางคนิกาเองก็ทำให้พระลักษมีเกิดความกลัวเพราะมีมือที่ถือดอกบัวไว้

โธयीได้พรรณนาถึงเมืองวิชยปุระและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ ดังมี
ตัวอย่างเช่น

สกันธาวาริ วิชยปุระม อิตยุนนตา ราชธานี°

ทฤษฏาวา ตาวท ภูวนชยินสตุสย ราชโย'ธิจจเฉ |

คงควาตสตุวมิว จตุโร ยตฺร เปารางคนานา

สมโภคานเต สปท วิตโนตยงคส์วานานิ || 36 ||

|| 36 || ทันที่ที่เห็นราชธานีอันโดดเด่นชื่อว่าวิชยปุระซึ่งเป็นกองบัญชาการของพระ
เจ้าแผ่นดินผู้ชนะทั้งโลกนั้น ท่านควรเข้าไป ฯ ณ ที่ซึ่งสายลมแห่งแม่น้ำคงคาซึ่งมีไหวพริบดังเช่นท่าน
ได้พัดไปนวดร่างกายของสตรีในเมืองอย่างทันทีในเวลาเสรีจการร่วมรัก ฯ

ยตเสารานามุปริ วทภิศาลภยชีษุ สีนาะ

สุสนิศาสุ ปฺรภฤติมธฺราระ เกลิเกาทูทเลน |

อุนนียนเต กถมปี ระเบปาณิปงเกรหาคฺร-

สปรโศทจจตฺปลุกมุกุลาเส สุภรุโว วลเลน || 37 ||

|| 37 || ที่ด้านบนของคฤหาสน์ในเมืองวิชยปุระนั้น เหล่าหญิงสาวผู้สวยงามตาม
ธรรมชาติเพราะต้องการจะเล่นสนุกจึงซ่อนแอบในหมู่ตึกตามไม้สาละในหอคอยที่งดงาม ก็ยังถูกหาพบ
ได้โดยคนรัก ผู้มีคิ้วงาม แม้ถึงกระนั้น มีกลุ่มชนลูกชู้ชั้นเพราะถูกสัมผัสสลายดอกบัวด้วยมือในเวลา
ร่วมรัก ฯ

²⁵² Ibid., 1239.

สนิศจิตตยามารมณมณิกริพทฐมนุชาลาละ

เปารสุตริภีระ กรุมกตรโว โรปีตาะ ปรางคณेषุ |

ยตรายตโนปคตสลิไรรนุกตมาสิกตมูลา

นาเปกษนเต ปรีชนวรูปาณวิศราณิตามภะ || 38 ||

|| 38 || ณ เมื่อนั้น ต้นหมากทั้งหลายที่พวกหญิงชาวเมืองปลุกไว้ที่ลานหน้าบ้าน (อยู่ติด) อ่างน้ำที่ตงามประดับด้วยแก้วมณีสีต่างตงามล้ำค่า มีโคนต้นที่ถูกรดด้วยน้ำที่ไหลเข้ามาเอง โดยไม่ต้องออกแรงในตอนกลางคืน จึงไม่ได้คาดหวังน้ำที่รดจากมือของหญิงคนใช้ ฯ

คจคาเศลษปรกฤติวิมเล ปาลีเต เตน ราชญา

ชาตา โลกทวิตยวิคลทภิตโย ยตร เปารา |

พาลาภโย'ถ ปรมณยกลไห รุฒโกปางกรุมภโย

วิตรสยนติ ภรูกุฏริจนาจารุกีมานนาภยะ || 39 ||

|| 39 || ชาวเมืองที่เกิดในเมืองนั้นซึ่งตามธรรมชาติแล้วปราศจากมลทินเพราะการโอบกอดของแม่น้ำคจคา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นปกครอง ผู้มีความกลัวในโลกทั้งสองหายไปแล้ว ฯ แต่กลับต้องสะดุ้งกลัวพวกหญิงสาวผู้มีใบหน้าที่ยังงามเพราะการเขียนคิ้วและนากิ้วเพราะการขมวดคิ้ว ผู้มีหน่ออ่อนแห่งความโกรธงอกขึ้นเพราะทะเลาะกับคนรัก ฯ

อาตต กรณต ปรมิหิตปทํ สากษไนรศรุเลไศร

พทธี ตาปคคปิตวิสินีตุนตนา พนธเนน |

ยตร สตรีณามธรรจกนยสตสินทุมุทธี

ตาลีปตรํ ปรมณิณี ชเน เปรมเลขตวเมติ || 40 ||

|| 40 || ใบตาลที่ได้มาจากหูของหญิงสาว มีข้อความที่จารึกไว้ด้วยหยดน้ำตาที่ผสมกับผงเขียนตา ถูกมัดด้วยสายใยคือใยบัวที่เขียวแห่งเพราะถูกแดดเผา มีผืนสีแดงสดปิดผนึกไว้ด้วยริมฝีปากของพวกผู้หญิงในเมืองนั้น จึงกลายเป็นจดหมายรักเพื่อชายสุดที่รัก ฯ

ภรตตะ ไสวรํ สุตชนิตเสวทวิทูนุ วินตุมุ

ยตร เสนหาทคณิตนิชคลานิกริมุคธาไรระ |

เสาโธตสงเค ศศธรรจสตนตฺซาลปรีวิษญา

วยาภุชยนเต รุจิริจมีรีพาลภารภรเมณ || 41 ||

|| 41 || ในเมื่อนั้น ที่ชั้นบนของคฤหาสน์ (บ้านสีขาว) แสงจันทร์ที่เข้าไปผ่านช่องที่เป็นตาข่าย (เล็ก) โยงใยกัน ถูกภรรยาผู้สวยงาม เพื่อจะขจัดหยาดเหงื่อที่เกิดจากการร่วมรักตามความปรารถนาของสามี เพราะความรักจึงไม่คำนึงถึงความอ่อนล้าของตน จึงจับดึงมาด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรีที่ดังาม ฯ

ภรามยนต์ินา ตมสิ นิวิเท วลภากาภกษิณีน

ลาภษาราคาศจรณคลิตาเ เปารสิมนตินีนาม |

รกตาโศกสทวกลลิไตรพาลภาโนรมยูไซรุ

นาลภษยนเต รชนวิคเม เปารมารเคษุ ยตร || 43 ||

|| 43 || ในถนนทั้งหลายในเมืองนั้น ผงครึ่งสีแดงที่หล่นมาจากเท้าของเหล่าสตรีชาวเมืองผู้ปรารถนาแต่ชายคนรัก พวกมันเที่ยวเดินในความมืดมิด เมื่อราตรีสิ้นสุดลง เพราะแสงอรุณที่ดังามเหมือนกับพวงดอกอโศกสีแดง (อุทัยขึ้น) จึงไม่สามารถมองเห็นได้ ฯ

รตโนรมุกตามรกตมทานิลเสาคณธิกาทโยะ

ศงไซรุพาลาวลยรจนานพณฐภริวิฑรุไมศจ |

โลปามุฑรารมณมุนินา ปิตนิะเศษวาระ

ศริะสรุสวั หรติ วิปทึ ยตร รตนากรสย || 44 ||

|| 44 || ในเมื่อนั้น พระศรี (พระลักษมี) ได้ขจัดความทุกข์ทั้งสิ้นของผู้เป็นบ่อเกิดของรัตนะ (มหาสมุทร) ซึ่งมีน้ำทั้งหมดถูกดื่มโดยฤๅษีผู้เป็นที่รักของนางโลปามุฑรา (ฤๅษีอัสตยะ) โดยใช้รัตนะมีมุกดา มรกต ไพลิน ทับทิม เป็นต้น ด้วยหอยสังข์และด้วยปะการังซึ่งเป็นสิ่งของที่ใช้ทำกำไลแขนเด็กสาว ฯ

มูกิภูต่า มรกตมयी หารยษภฺนิ ฑรานา

ยสมินิ พาลา มฤคตมสิปิฉิลेषุ สุตเนษุ |

เจโตวรติสมรหุตวหุ ทิปิต์ เสนหปุไระ

ภฤตวา ยานติ ปริยตมคฤหาน อนุธกาเร ฆเน'ปี || 45 ||

|| 45 || ในเมื่อนั้น เด็กสาวทั้งหลายที่สวมสร้อยคออันทำจากแก้วมรกตที่เป็นรูปปลา บนหน้าอกที่ไล่ทาด้วยก้านที่ผสมกลิ่นระมัด ทำให้ไฟแห่งรักที่ท่วมท้นอยู่ในใจให้ลุกโพล่งด้วยเชื้อเพลิงคือความเสนาหา จึงไปยังเรือนของสุดที่รักแม่ในความมืดมิด ฯ

นิต์ ยตนาทวินยลึปะะ ปตฺรตามายตากษุยา

นึรคจณตยะ สปะทึ หฤทฺยํ กุษาลยิตเวว ยตฺร |

กานเต ปาทปฺรณยนิ มึลตคขชลศยามลานาม+

อุณฺมุจยนเต นยนปยสํ เสรณโย มานินึภิะ || 46 ||

|| 46 || ในเมื่อนั้น สายแห่งน้ำตาทั้งหลายที่ไหลรวมกับผงสีดำถูกหญิงสาวทั้งหลายปล่อยให้ไหลออกมา ในเมื่อคนรักหมอบลงแทบเท้า (เพื่อขอโทษ) พรังพรุออกจากดวงตาที่เรียวยาว เหมือนทันทีที่จะล้างหัวใจที่ถูกลำไปสู่ความเป็นจดหมายของข้อความที่ไม่น่ารักอย่างจงใจ ฯ

อเคร เตษํ วุยปคตมทะ สถาตุเมวาสมรุโ

ทฤชฎฺฐวา กานตึ กุสุมธนุชะ กา กถา วิกรมสย |

สุภรุลิลาจตุรณนเกษปรมโยรวุลาไสร

ยสมินิ ยาตาสตทปิ สุกุคํ กิงกรตฺวํ ยฺวานะ || 47 ||

|| 47 || ในเมื่อนั้น เทพผู้มีธนูทำด้วยดอกไม้พ้อเห็นความหล่อของชายหนุ่มเหล่านั้นที่อยู่ข้างหน้าก็สูญเสียความเย่อหยิ่งไปสิ้นจึงไม่สามารถแม้จะยืนอยู่ได้ ไม่ต้องพูดถึงความแข็งแรง แต่ถึงกระนั้น ชายหนุ่มทั้งหลายได้กลายเป็นทาสของเหล่าหญิงสาวแสนสวย เพราะท่าทางที่น่าหลงใหลด้วยการชายตาเจ้าเล่ห์เข้ายวนของเหล่าหญิงสาวที่มีคิ้วงาม ฯ

ปราสาทานํ ทินปรีณเตา ครภทคชาคุรุณํ

ชาโลทศิรัณะ สชลชลทศยามโล ยตฺร ฐุมะ |

สทฺยะกรึทากุตุกรมสารูตมเปาริมุเขนุ-

โขยตสนาสงคปฺรสุมฺรตมะเศรณิตฺสงกํ ตโนติ || 49 ||

|| 49 || ในเมื่อนั้น ในเวลาเย็น เมื่อบรรดาปราสาทต่างเผาไม้กฤษณาในห้อง ควันซึ่งมีสีดำเหมือนเมฆฝน ก็พวยพุ่งออกจากช่องหน้าต่างทำให้เกิดความสงสัยว่าเป็นแถวแห่งความมืดที่พุ่งไปข้างหน้าปะทะลำแสงของพระจันทร์คือดวงหน้าของพวกหญิงสาวเมืองผู้เดินขึ้นไปอย่างเร่งรีบด้วยความต้องการจะร่วมรักในทันที ฯ

วฺยรฎิภูตปริยสหจรีจารูวํจา นิสีเถ

โรษาทสตรึกฤตกุลโยตตฺสวีสริสิมาลยม |

ยุณํ ยตฺร ปฺรณยกลหิ เกลิหรมยาครภาชาม

อินทุะ ปฺรตยาทิสติ สวึธิภูย ศศฺวตฺ กเรณ || 50 ||

|| 50 || ในเมื่อนั้น ในเวลาเที่ยงคืน เมื่อพวกเขาหนุ่มพูดคำหวานแต่ไร้ความหมาย กับหญิงที่รักผู้ร่วมรักกัน ผู้เฟลิดเฟลิดอยู่บนยอดปราสาทแห่งการร่วมรัก ดวงจันทร์ก็เข้ามาใกล้อย่าง ต่อเนื่องด้วยใช้แสงจันทร์นวลส่อง ส่องให้เห็นถึงการทะเลาะกันด้วยความรัก ซึ่งมีพวงมาลัยหลุดร่วง จากเครื่องประดับคือดอกบัวที่ถูกทำให้เป็นลูกศรเพราะความใคร่ ฯ

ตตร เสวจฉารตีวินิมเย ไจว สีมินตินินา

กรณสรุสี ปรกฤตีสูกค์ เกตกีครภปตรม |

อุตฺปศยนตี วยติกรจลตฺกฤษฺฐลาฆฺณฺณนาภิร-

ภินนํ สากฺษาทิว มุขวิโรธะ ฆณฺฑเมกํ วิทฺธธาธา || 51 ||

|| 51 || อนึ่ง ณ เมื่อนั้น ในการพลอดรักกันและกันตามความพอใจ ชายหนุ่ม ผู้เชี่ยวชาญ (เชิงรัก)ทั้งหลาย ต่างแหงนมองกลับดอกเกตกี (ดอกลำเจียก) ที่สวयงามตามธรรมชาติที่ หล่นจากหูของเหล่าหญิงสาว ซึ่งแตกแยกออกเพราะการกระทบต่างหูที่กวัดแกว่งไปมา เหมือนกับ เป็นเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์ที่เห็นดำตา ฯ

วาจะ โศรตรามฤตมนุคตภรุวิลาสาธา กฺฐาภาษา

รูปุ หสโตจฺจยสมุจฺจิตํ สฺนิกฺษมฺคธาศฺจ หาวาธา |

ยาตี ลีลาณฺจิตมกฤตํ ยตฺร เนปถฺยเมตต

เปารสฺตรีนํ ทฺรวิณฺสุลภา ปฺรกรฺยา ภูษณฺณจ || 52 ||

|| 52 || คำพูดไพเราะรื่นหู (แปลตามตัวอักษรว่าเป็นน้ำอมฤตสำหรับหู) การชายตามองที่น่ารักเพราะยักคิ้ว โฉมงามที่รวมไว้ได้ด้วยมือ ทำทางที่ไร้เสียงสามีสเน่ห์ การเยื้องย่างที่อ่อนช้อยงดงาม เครื่องประดับตามธรรมชาติเหล่านี้เป็นเครื่องประดับของพวกหญิงสาวชาวเมืองในเมื่อนั้น การปรนนิบัติที่ได้ง่ายตายด้วยเงินทองก็เป็นเครื่องประดับ (ของพวกเธอ) ฯ

สนิกฺษยฺยาไมริว วิริจฺตา ทาริไตริณฺทรนฺนิไลร

วาปี ตสมินฺนวินินิตารมฺยโรมาวลิว |

ยสฺยาสฺตีเร วิทรทนต์เปราตฺมสีมินฺตินินา

มนฺเย ลีลาคตฺติษุ คุรโว ราขหฺสา ภวนฺติ || 54 ||

|| 54 || ในเมืองนั้น สระน้ำราวกับว่าประดับด้วยไพลินชั้นเล็กชั้นน้อยอันมีสีเข้มสนิท ประหนึ่งว่าเป็นเส้นผมอันงดงามของพระแม่ธรณี ข้าพเจ้าคิดว่า ครูสอนการย่างกริดกรายของพวกหญิงสาวผู้ไม่ค่อยจะเย่อหยิ่งซึ่งเล่นสนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำนั้น คงเป็นนกกระเรียน (ราชหงส์) ๗

จากตัวอย่างโคลกที่ 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52 และ 54 กวีได้พรรณนาถึงเมืองวิชัยปุระและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ เมืองวิชัยปุระหรือแปลได้ว่าเมืองแห่งชัยชนะตั้งอยู่ทางตอนเหนือรัฐกรณาฏกะของอินเดีย อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในสิบเมืองที่มีประชากรมากที่สุดของรัฐกรณาฏกะอีกด้วย²⁵³ กวีได้จินตนาการว่า เมืองวิชัยปุระนี้โอบกอดด้วยแม่น้ำคงคาแม่น้ำสายศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวฮินดูนับถืออย่างมาก ชาวเมืองที่เกิดที่เมืองนี้เป็นผู้ปราศจากมลทินกล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์เพราะเหตุที่แม่น้ำคงคาโอบกอดเมืองนี้อยู่ สายลมแห่งแม่น้ำคงคาได้พัดไปนวดร่างกายของสตรีในเมืองในเวลาเสรีจากร่วมรัก เหล่าหญิงสาวชอบไปเล่นช่อนแอบในหมู่ตึกตาไม้สาละในหอคอยที่ด้านบนของคฤหาสน์กับคนรัก ภรรยาคนหนึ่งเห็นแสงจันทร์ที่เข้ามาในคฤหาสน์ผ่านช่องที่เป็นตาข่ายโยงใยกันคิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรี จึงจับดิ่งเพื่อจะเซ็ดหยาดเหงื่อของสามี หลังจากการร่วมรักชาวเมืองหลังเสรีจากร่วมรัก ตันหมากทั้งหลายที่พวกหญิงสาวเมืองปลุกไว้หน้าบ้านมีน้ำไหลเข้ามารดที่โคนต้นไม้เองโดยที่พวกนางไม่ต้องเปลืองกำลัง พวกหญิงสาวใช้ใบตาลเป็นจดหมายรักส่งหาคนรัก โดยได้เขียนข้อความด้วยหยดน้ำตาที่ผสมกับผงเขียนตา เอาใบบัวพันรอบใบตาลแล้วฉีกด้วยริมฝีปากสีแดง เหล่าสตรีชาวเมืองผู้ทวงครั่งสีแดงที่เท่าพากันเที่ยวเดินในเมืองนั้นในความมืด ผงครั่งก็หล่นมาจากเท้าของพวกนาง แต่ไม่สามารถมองเห็นเพราะแสงแดดยามเช้าที่งดงามเหมือนกับดอกโกศสีแดง ในเมืองนั้นพระลักษมีใช้รัตนะมีมุกดาเป็นต้นขจัดความทุกข์ทั้งสิ้นของมหาสมุทรผู้มีน้ำทั้งหมดถูกดื่มโดยฤๅษีคัสตยะ พวกเด็กสาวผู้สวมสร้อยคอแก้วมรกตที่เป็นรูปปลา ทาหน้าอกด้วยกำยานที่ผสมกลิ่นชะมด ผู้มีไฟแห่งรักลุกโพลงได้ไปบ้านคนรักแม้ในความมืดมิด เมื่อคนรักหมอบลงแทบเท้าเพื่อขอโทษ พวกเด็กสาวก็ร้องให้มีสายน้ำตาที่รวมกับผงสีดำไหลออกมา ในเมืองนั้น พวกชายหนุ่มหล่อเหลาอย่างมาก กามเทพยังสูญเสียความเย่อหยิ่งไม่สามารถแม้จะยืนอยู่ได้ แต่ถึงกระนั้นชายหนุ่มเหล่านั้นกลับกลายเป็นทาสของเหล่าหญิงสาวผู้สวยงาม ในเวลาเย็นที่เมืองนั้นปราสาทต่างเฝ้าไม้กฤษณาในห้องทำให้มีควันดำเหมือนเมฆลอยออกมาจากหน้าต่างปะทะลำแสงของพระจันทร์ กวีได้จินตนาการว่าเหมือนกับพวกหญิงสาวเมืองหน้ามิดตามัวเดินไปอย่างเร่งรีบด้วยความต้องการจะร่วมรัก ในเวลาเที่ยงคืน แสงจันทร์ส่องให้เห็นถึงการทะเลาะกันด้วยความรักของชายหนุ่มกับหญิงที่รัก ในการพลอดรักกัน ชายหนุ่มผู้เชื่อว่าชายหญิงรักแห่งนมองดูกลีบดอกเกดกัที่หล่นจากหูของเหล่าหญิงสาวซึ่งตกแตกแยกออกเหมือนกับเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์ ในเมืองนั้น ราชหงส์ได้เป็นครูสอนการย่างกริดกรายของพวกหญิงสาว เหตุอันเอง พวกหญิงสาวจึงมีท่าทางการเดินอ่อนช้อย

²⁵³ Ibid., 960.

งดงาม พวกหญิงสาวชาวเมืองในเมืองนั้นมีเครื่องประดับตามธรรมชาติคือ พุดจาไพเราะอ่อนหวาน การชยตามองที่น่ารัก รูปโฉมงดงาม ท่าทางไร้เดียงสามีสเน่ห์ และการเอียงเอียงที่อ่อนช้อยงดงาม

สรุปความได้ว่า โธयीได้พรรณนาถึงบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ หลายสถานที่ ทั้งยังมีการนำถ้อยคำทางด้านความหมายมาพรรณนาเพื่อให้เห็นภาพพจน์ของบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างชัดเจนยิ่งขึ้น เห็นได้ว่าการใช้ถ้อยคำทางด้านความหมายมาพรรณนามีความสำคัญอย่างมากในการประพันธ์บทกวี เมืองที่กวีได้พรรณนามากที่สุดก็คือเมืองวิชัยปุระ กวีได้พรรณนาหลากหลายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ พรรณนาถึงผู้คนที่ยาศัยอยู่ในเมืองนี้ และพรรณนาถึงธรรมชาติที่สวยงามของเมืองนี้ ส่วนสถานที่อื่น ๆ กวีได้พรรณนาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ตารางที่ 5 ตารางสรุปการพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

หัวข้อการพรรณนา	โคลกที่ปรากฏในปวนทูต	สิ่งที่ปรากฏในปวนทูต
การพรรณนาพืชพันธุ์	1, 2, 7, 8, 9, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 38, 42, 43, 44, 50, 51, 57, 58, 59, 66, 69, 70, 78, 83, 94, 103	ต้นไม้จันทน์, ต้นอโศก, ต้นไผ่, ต้นสรละ (ต้นสน), ต้นหมาก, ต้นกัทัมพะ (กระท่อม), ดอกไม้ของกามเทพ (ดอกอโศก ดอกบัวขาว ดอกบัวเขียว ดอกมะลิ และดอกมะม่วง), ดอกมะลิ, ดอกอโศก, ดอกบัว, ดอกเกตุกะ (ดอกลำเจียก), ดอกบัวหลวง, ดอกพิภูล, หญ้าฝรั่ง, หญ้าทูรวา, หญ้าทรกะ (หญ้าแฝก), เถาวัลย์, เถาวัลย์เมารวี, ปะการัง
การพรรณนาแม่น้ำและภูเขา	1, 3, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 62, 63, 85, 88,	ภูเขามลยะ (ภูเขาศรีฉันทะ, ภูเขาไม้จันทน์), ภูเขามาลยวัต, ภูเขาวินธัย, ภูเขาไกลาส, แม่น้ำตามรปารณิ, แม่น้ำ

หัวข้อการพรรณนา	โคลงที่ปรากฏในปวนทูต	สิ่งที่ปรากฏในปวนทูต
	92, 102, 104	สุพลา, แม่น้ำกาเวรี, แม่น้ำคงคา (แม่น้ำภาคีรี), แม่น้ำโคทาวรี, แม่น้ำเรวา (นรรมทา), แม่น้ำยมุนา
การพรรณนาสัตว์	10, 15, 19, 23, 24, 25, 32, 41, 48, 54, 56, 58, 59, 65, 68, 70, 75, 78, 82, 91, 92, 101	ช้าง, กวาง, ม้า, นก, นกแก้ว, นกกระเรียน (ราชหงส์), หงส์, นกขุนทอง, นกกาเหว่า, ผี, จามรี, ปลาสมณะ
การพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง	1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 21, 26, 27, 28, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 96, 101	เมืองกนกะ (เมืองทอง), เมืองอูระคะ (เมืองงู), ฤชคนคร (เมืองงู), เมืองรามศวรรษ, เมือง กาญจี, เมืองเกรละ, เมืองวิชยปุระ, ยยาตินคร, แคว้นเคาตะ, แคว้นปาณฑยะ, แคว้นอันธระ, แคว้นกาลิงคะ, ดินแดนสุหมะ, เกาะลึงกา

บทที่ 4

ศึกษาวิเคราะห์อสังการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

ในบทนี้ผู้วิจัยจะทำการศึกษาอสังการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ศึกษาทฤษฎีหรือทฤษฎีอื่น ๆ เพราะอสังการมีความเด่นมากกว่า ทฤษฎีอื่นนั้นผู้วิจัยได้อธิบายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 วิเคราะห์อสังการที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

4.1.1 ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต

ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตเป็นวิชาหรือเป็นศาสตร์ที่มีมาแต่โบราณ เรียกกันว่า “ตำราอสังการศาสตร์” ตามหลักอสังการศาสตร์มีความเชื่อว่า “วรรณคดีนี้มีร่างกายและวิญญาณเช่นเดียวกันกับมนุษย์”²⁵⁴ อสังการศาสตร์ในวรรณคดีสันสกฤตนั้นมีมาตั้งแต่สมัยพระเวท แต่ไม่แน่ว่าฤๅษีที่แต่งคัมภีร์พระเวทจะมีความรู้สึนึกคิดด้านอสังการหรือไม่²⁵⁵ คำว่า “อสังการศาสตร์” นี้ แปลว่า ตำราว่าด้วยการประดับ ได้แก่ ตำราประเภท 1 ในภาษาสันสกฤต ซึ่งกล่าวถึงลักษณะ ประโยชน์ วิธีการแต่ง และวิธีการตีพิมพ์หนังสือวรรณคดีสันสกฤต²⁵⁶

ตามประวัติวรรณคดีมีทฤษฎีที่สำคัญอยู่ 8 ทฤษฎี คือ

- 1) ทฤษฎีรส ว่าด้วยอารมณ์ของผู้อ่านบทกวี
- 2) ทฤษฎีอสังการ ว่าด้วยความงามในการประพันธ์
- 3) ทฤษฎีคุณ ว่าด้วยลักษณะเด่นของการประพันธ์
- 4) ทฤษฎีรिति ว่าด้วยลีลาในการประพันธ์
- 5) ทฤษฎีรวิ ว่าด้วยความหมายแฝงในการประพันธ์
- 6) ทฤษฎีวโภกรติ ว่าด้วยภาษาในการประพันธ์
- 7) ทฤษฎีอนุมิติ ว่าด้วยการอนุมานความหมายในการประพันธ์
- 8) ทฤษฎีเอาจิตยะ ว่าด้วยความเหมาะสมในการประพันธ์²⁵⁷

²⁵⁴ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 23.

²⁵⁵ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อสังการ” ใน คีตวรรณกรรม, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 8.

²⁵⁶ วาควัญ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, (ม.ป.ท., 2504. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณหญิงริ้ว เกษตรศิริรัฐรักษ์ 23 พฤศจิกายน 2504). 41.

²⁵⁷ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 24.

ทฤษฎีทั้ง 8 เหล่านี้รวมเรียกว่า “ตำราอลังการศาสตร์” กลุ่มนักวรรณคดีและกวี สันสกฤตได้เสนอแนวคิดที่ส่งเสริมการประพันธ์และการอ่านบทกวี อีกทั้งยังเป็นผู้สืบทอดความคิด และสนับสนุนทฤษฎีหนึ่ง ๆ ซึ่งเรียกกลุ่มนี้ว่า “วาท” หรือสำนัก เช่น รสวาท อลังการวาท คุณวาท เป็นต้น ในแต่ละทฤษฎีไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด บางทฤษฎียังมีลักษณะร่วมอยู่กับทฤษฎีอื่น ๆ เช่น ฤติ ถือว่าลีลาต้องมีคุณเป็นลักษณะเด่น จึงเรียกแนวคิดนี้ว่า คุณ-ฤติ เป็นต้น²⁵⁸

อนึ่งในบรรดาทฤษฎีทั้ง 8 เหล่านี้ ผู้วิจัยขอแนะนำเอาทฤษฎีรส, ทฤษฎีคุณ, ทฤษฎีฤติ, ทฤษฎี ธรณี, ทฤษฎีวโภภคิต, ทฤษฎีอนุมิติ และทฤษฎีเอาจิตยะมาอธิบายก่อน ส่วนทฤษฎีที่อลังการผู้วิจัยได้นำเอามาศึกษาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทุตของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยจักได้อธิบายใน ภายหลัง ดังจะกล่าวต่อไป

ทฤษฎีรส

รส คือ ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นแก่ของผู้อ่าน เมื่อรับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอด ออกมาในวรรณคดี กวีได้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกออกมาในบทกวี เมื่อผู้อ่านได้อ่านบทกวีนั้น จึงทำให้เกิดการรับรู้และเกิดปฏิกริยาทางอารมณ์ขึ้น อารมณ์ต่าง ๆ ที่กวีได้ถ่ายทอดออกมานี้เรียกว่า “ภาวะ” ผู้อ่านได้รับรู้ภาวะก็จะเกิดอารมณ์ตอบสนองภาวะนั้นซึ่งเรียกว่า “รสทางวรรณคดี”

ทฤษฎีรสในทางวรรณคดีมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีรสในการละคร ซึ่งต้นตำรับของ ทฤษฎีรสก็คือ “ตำรานาฏยศาสตร์” ประพันธ์ขึ้นโดยภรตมุนี (Bharatamunī) ในช่วงคริสต์ศตวรรษ ที่ 1²⁵⁹ ได้กล่าวเปรียบถึงรสในการละครไว้ว่า

“โบราณจารย์กล่าวไว้ในข้อนี้ว่า คำว่า รสหมายถึงสิ่งอะไร? แล้วท่านก็ตอบว่า ที่ เรียกว่ารสนั้น หมายถึงสิ่งที่รู้ได้เพราะการชิมหรือกิน รสนั้นชิมหรือกินอย่างไร? ผู้ชิมหรือผู้กิน เมื่อกิน อาหารที่ปรุงขึ้นด้วยเครื่องปรุงต่าง ๆ ชื่อว่าย่อมชิมหรือกินซึ่งรสทั้งหลาย (การกินอาหารก็คือการกิน รสนั่นเอง) และคนที่มิใช่ใจคอเป็นปกติก็ กินรสเข้าไปแล้วก็เบิกบานสำราญใจเป็นต้น ความขื่นนี้มีอุปมา ฉันท ผู้ดูละครที่มีใจคอเป็นปกติ ก็มีอุปมาฉันทนั้น คือกินรสที่เป็นสภาวะ ประกอบด้วย การ แสดงวาจา อวัยยะ และตัวเดิมในเนื้อเรื่อง อันเป็นเสมือนกับข้าวที่แสดงภาวะต่างๆ (มีรสต่างๆ) ก็ ย่อมเบิกบานสำราญใจเป็นต้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า (ภรต) จึงกล่าวแกลงว่า นาฏยรส (รสที่เกิดจาก การแสดงละคร)”²⁶⁰

รสทางวรรณคดีนั้นมีอยู่ 9 รสด้วยกันคือ 1. ศฤงคารรส รสในความรัก, 2. หาสยรส รสในความสนุกสนาน, 3. กรุณารส รสในความสงสาร, 4. เราทรรส รสในความแค้นเคือง, 5. วีรรส รส ในความกล้าหาญ, 6. ทยานกรรส รสในความกลัว, 7. พิภัสสรรส รสในความขัง ความเปื้อน, 8. อัทฤตรส

²⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, 44-45.

²⁵⁹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 24.

²⁶⁰ วาควณฺษะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 287.

รสในความอัศจรรย์ใจ, 9. ศาตรส รสในความสงบใจ ดังนั้นแล้วทฤษฎีรสจึงถือว่าทั้งกิ ผลงานของ กวี และผู้อ่าน มีความสำคัญไม่แพ้กันเลยทีเดียว²⁶¹

รสทั้ง 9 นั้นความหมายมีดังต่อไปนี้

ศฤงคารรส คือ รสอันเกิดจากความรัก จากความยินดี หรือจากความชอบใจ ศฤงคาระมีอยู่ 3 อย่างคือ วาจา การแต่งตัว และกิริยา ความรักนั้นมีอยู่ 2 ประเภทด้วยกันคือ ความรักที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน (สัมภวะ) และความรักที่เกิดจากการพลัดพรากจากกัน (วิประลัมภะ) ในทั้งสองประเภทนั้น ประเภทแรกเกิดขึ้นโดยวิภาวะ คือ การได้อยู่กับคนรัก ในสถานที่หรือบ้านเรือนที่ สวยงาม การแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวยงาม การประดับด้วยมาลัยหรือเครื่องประดับต่าง ๆ การ ปลูกไม้หอมด้วยของหอม การได้เที่ยวชมอุทยาน การเล่นอย่างสนุกสนาน การได้ดูหรือฟังสิ่งที่สวยงาม ไพเราะเสนาะโสต เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ ทำท่าทางงดงาม จริตกิริยาแซมซ้อย ทำ ตาชมดชม้อย ยักคิ้วขึ้นลง และพูดจาอ่อนหวาน เป็นต้น วยภิจารี คือ เหตุส่งเสริมความรักที่เป็น สัมภวะ ได้แก่ ฟังแว่นจากความเกลียดคร้านหรือความดุร้าย ฟังแว่นจากการพูดครหานินทา ส่วน ประเภทที่สองเกิดขึ้นโดยวิภาวะ คือ การพลัดพราก การจากกัน การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ วิตก กังวล สงสัย อ่อนเพลีย เจ็บป่วย กินไม่ได้นอนไม่หลับ กระสับกระส่าย รำพึงรำพัน ซึมเศร้า เป็นต้น

หาสยรส คือ รสอันเกิดจากความสนุกสนาน หรือการหัวเราะ หาสยะมีอยู่ 3 อย่าง คือ ร่างกาย การแต่งตัว และวาจา การหัวเราะนั้นมีอยู่ 2 ประเภทด้วยกันคือ หัวเราะที่เกิดจากตนเอง หมายถึง อยู่ดี ๆ ก็หัวเราะขึ้นมาเอง และหัวเราะที่เกิดจากผู้อื่น หมายถึง พูดจนทำให้ผู้อื่นหัวเราะ ออกมา การหัวเราะย่อมเกิดขึ้นโดย วิภาวะ ได้แก่ การแต่งตัวผิดแปลก เช่น หญิงแต่งตัวเป็นชาย ชาย แต่งตัวเป็นหญิง ฯลฯ แสดงท่าทางที่ผิดแปลก เช่น แสดงท่าทางทะเล้น โลเลง ก ๆ เงิน ๆ ฯลฯ พูด ด้วยถ้อยคำที่ผิดแปลก เช่น พูดสลับเพศ หญิงใช้คำพูดของชาย ชายใช้คำพูดของหญิง พูดโกหก พูด พล่อย ๆ พูดเร็วจนฟังไม่ได้ศัพท์จับความไม่ได้ เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ การหัวเราะ การยิ้ม และหน้าแดง เป็นต้น หาสยรสนี้มีที่ตั้งประจำอยู่ 3 อย่าง คือ ตามนิสัยของคนชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ แต่เป็นนิสัยของสตรีและบุรุษชั้นต่ำมากที่สุด อีกทั้งภระยังได้แบ่งลักษณะของการหัวเราะ ไว้ 6 ลักษณะ คือ ยิ้มพองแก้มพอง ไม่เห็นไรฟัน หรือยิ้มพองเห็นไรฟันนิดหน่อย นี่เป็นลักษณะของคน ชั้นสูง หัวเราะเบา ๆ หน้าแดงนิดหน่อย หรือหัวเราะไม่ดังมากจนเกินไป กลาง ๆ พอดูงาม นี่เป็น ลักษณะของคนชั้นกลาง หัวเราะเสียงดัง หัวเราะจนน้ำตาไหล หรือหัวเราะจนตัวโยกไปมาจนท้องแข็ง นี่เป็นลักษณะของคนชั้นธรรมดาทั่วไป เหตุส่งเสริมการหัวเราะ ได้แก่ สิ่งที่เกิดโดยการแก้งทำ มีความเกียจคร้าน ความง่วงนอน การนอนหลับ ความริษยา เป็นต้น

กรุณารส คือ รสอันเกิดจากความสงสาร หรือเกิดจากความโศกเศร้า กรุณามีอยู่ 3 อย่างคือ ได้รับความอยุติธรรม ความเสื่อมทรัพย์ และเหตุที่ทำให้เกิดความโศก ความสงสารย่อม

²⁶¹ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 24-26.

เกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ การพลัดพรากจากคนรัก การสูญเสียทรัพย์สินสมบัติ การตกทุกข์ได้ยาก การถูกด่า การถูกแข่ง การถูกฆ่า การถูกลงโทษ การถูกกักขังจองจำ การประสพเคราะห์กรรม การล้มหายตายจาก เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ ร้องไห้ คร่ำครวญ รำพึงรำพัน หน้าถอดสี ถอนหายใจใหญ่ เป็นต้น เหตุส่งเสริมความสงสาร ได้แก่ ความไม่มีศรัทธา ความไม่แยแส ความเหน้อย ความวิตกกังวล ความโหยหา ความชวนชววย ความหลง ความกลัว ความทุกข์ลำบาก ความยากจน ความป่วยไข้ ความเกียจคร้าน ความตื้อด้าน ความบ้าครึ่ง ความสันสะท้าน น้ำตาตก เสียงเครือ เป็นต้น

เราทรรส คือ รสอันเกิดจากความแค้นเคือง หรืออันเกิดจากความโกรธ คนที่มีนิสัยมักโกรธย่อมกลายเป็นเหมือนรากษส ทานพ เป็นต้น เราพระมีอยู่ 3 อย่างเหมือนกับหาสยะ ความแค้นเคืองย่อมเกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ ความโกรธ พุดให้เจ็บใจ พุดใส่ความ พุดดูหมิ่น กล่าวเท็จ อาฆาตจองเวร กล่าวคำหยาบ ประพฤติกตัญญูข่มเหง เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ การเขี่ยน ตัด ตี ฉีก บีบ ขว้าง ทำให้เลือดตกยางออก และอาจมีเพิ่มอีกคือ เหงื่อตก ขมวดคิ้ว เข้มปาก ขบฟัน ตัวสั่น เป็นต้น เหตุส่งเสริมความแค้นเคือง ได้แก่ ความหวั่นไหว ความโกรธเหลืออดเหลือทน ความแค้น เป็นต้น

วีรรส คือ รสอันเกิดจากความกล้าหาญ วีระมีอยู่ 3 อย่างคือ กล้าให้ กล้าประพฤติธรรม และกล้ารบ วีระเป็นนิสัยของคนชั้นดีหรือคนชั้นสูง ความกล้าหาญย่อมเกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ ความไม่หลง ความไม่เมา การช่มอินทรีย์ การเอาชนะศัตรู ความสามารถในการรบ การแสดงกำลัง เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ ความตั้งมั่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ ความเฉลียวฉลาด เป็นต้น เหตุส่งเสริมความกล้าหาญ ได้แก่ ความมั่นคง ความรู้ ความหยิ่งจองหอง เหตุสะท้อนใจ ความจำ เป็นต้น

ภยานกรส คือ รสอันเกิดจากความกลัว ภยานกะมีอยู่ 3 อย่างคือ การหลอกหลวง การลงโทษ และการขู่ให้กลัว ความกลัวย่อมเกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ การได้ยินเสียงผิดปรกติ การเห็นภูตผีปีศาจ ความสะดุ้งกลัวหวาดเสียว การไปสู่อันตราย การไปป่าเปลี่ยว เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ มือสั่น เท้าสั่น ตัวสั่น ขนลุก หน้าซีด หน้าแห้ง ใจเต้นแรง เป็นต้น เหตุส่งเสริมความกลัว ได้แก่ การเป็นลมชัก เหตุสลดใจ เหตุสะท้อนใจ การเจ็บป่วย เป็นต้น

พีภัสสรส คือ รสอันเกิดจากความข้ง ความเบื่อ พีภัสระมีอยู่ 2 อย่างคือ ความขยะแขยงที่สะอาด เช่น เลือด และความขยะแขยงที่ไม่สะอาด เช่น อุจจาระ หนอง เป็นต้น ความข้งย่อมเกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ การได้สิ่งที่ไม่ปรารถนา ได้ยินเรื่องสลดใจ สิ่งสกปรก เช่น กองขยะซากศพ เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ ทำท่าทางอ้วก สยัหน้า ถ่มน้ำลาย สลดใจ เป็นต้น เหตุส่งเสริมความข้ง ได้แก่ เป็นลมชัก เจ็บป่วย ความมีตม่น ความตาย เป็นต้น

อัทภุตรส คือ รสอันเกิดจากความอัศจรรย์ใจ ความสงสัยสนเท่ห์ อัทภุตะมีอยู่ 2 อย่างคือ สิ่งที่เกิดจากทิพย์ เช่น เห็นเทวดา และสิ่งที่เกิดจากอำนาจคือความสุข เช่น ความดีใจ

ความอัศจรรย์ใจย่อมเกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ ฎุรราชวัลที่ 1 ไปเที่ยวโบราณสถาน การได้เห็นสิ่งที่เป็นทิพย์ การไปในสถานที่อันสวยงามวิจิตร เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ ดื่อกดีใจ ตื่นเต้น ตัวสั่น ขนลุก เหงื่อแตก น้ำตาไหล ทำบุญทำทาน ทำตาพอง เป็นต้น เหตุส่งเสริมความอัศจรรย์ใจ ได้แก่ ดีใจมาก หัวน้ไหว เหตุสะเทือนใจ ความบ้ำคลั่ง ความมั่นคง เป็นต้น

ศานตรส คือ รสอันเกิดจากความสงบใจ ความสงบใจย่อมเกิดขึ้นโดยวิภาวะ ได้แก่ ความรู้จริงอย่างถ่องแท้ ความปราศจากราคะ ความมีจิตบริสุทธิ์ เป็นต้น การแสดงผลของอนุภาวะ ได้แก่ การบังคับอินทรีย์ การประพฤติตามวินัย การเพ่งดูจิตตนเอง ความตั้งใจแน่วแน่ การนั่งสมาธิ ความกรุณา เป็นต้น เหตุส่งเสริมความสงบใจ ได้แก่ ความไม่แยแส ความไม่มีศรัทธา เป็นต้น ศานตรสคือความรู้สึกที่ไม่ทุกข์ ไม่สุข ไม่เกลียด ไม่ริษยา²⁶²

ในนาฏยศาสตร์ ภารตมุนีแบ่งรสออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 เป็นรสที่เป็นต้นเหตุของรสชนิดอื่น ได้แก่ ศฤงคารรส เราทรรส วีรรส และพีภัตสรส ส่วนประเภทที่ 2 เป็นรสที่กระทำตามหรือคล้อยตาม ได้แก่ หาสยรส กรุณารส อัทภูตรส และภยานกรส โดยมีลักษณะของการเกิดสัมพันธ์กันดังนี้ หาสยรสเกิดเพราะศฤงคารรส กรุณารสเกิดเพราะเราทรรส อัทภูตรสเกิดเพราะวีรรส และภยานกรสเกิดเพราะพีภัตสรส นอกจากนี้แล้วยังได้กล่าวถึงสีประจำรสและเทพประจำรสต่าง ๆ ไว้ด้วย ได้แก่ 1. ศฤงคารรส มีสีประจำรสคือ “น้ำตาล” มีเทพประจำรสคือ “พระวิษณุเทพ”, 2. หาสยรส มีสีประจำรสคือ “สีขาว” มีเทพประจำรสคือ “พระรุทธเทพ”, 3. กรุณารส มีสีประจำรสคือ “สีเทา” มีเทพประจำรสคือ “พระยมเทพ”, 4. เราทรรส มีสีประจำรสคือ “สีแดง” มีเทพประจำรสคือ “พระรุทธเทพ”, 5. วีรรส มีสีประจำรสคือ “สีขาวนวล” มีเทพประจำรสคือ “พระมหนทรเทพ”, 6. ภยานกรส มีสีประจำรสคือ “สีดำ” มีเทพประจำรสคือ “พระกาลเทพ”, 7. พีภัตสรส มีสีประจำรสคือ “สีน้ำเงิน” มีเทพประจำรสคือ “พระมหากาล”, 8. อัทภูตรส มีสีประจำรสคือ “สีเหลือง” มีเทพประจำรสคือ “พระพรหมเทพ”²⁶³

Berriedale Keith ให้ความเห็นไว้ว่า รสจะสำเร็จรูปขึ้นเป็นรสได้ต้องมี 3 อย่างนี้คือ วิภาวะ (Vibhāva) หมายถึง เหตุการณ์ที่ปรากฏ ความหมายที่ทำให้รู้ คำที่มีความหมายเดียวกันกับวิภาวะคือ การณะ นิमितตะ และเหตุ เพราะถูกทำให้ปรากฏขึ้น อนุภาวะ (Anubhāva) หมายถึง การทำท่าทาง หรือการแสดงท่าทางที่ทำด้วยคำพูด อวัยวะ และตัวเดิมในเรื่อง การแสดงท่าทาง เช่น การเดิน การมอง การยกไม้ยกมือทำเป็นท่าทางต่าง ๆ และวยภิจารีภาวะ (Vyabhicāribhāva) หรือสัญจारी (Sañcāri) วยภิจารี มาจาก จร ธาตุ แปลว่า การไป การเดิน การถึง มี วิ และ อภิ

²⁶² แสง มนวิฑูร ผู้แปล, นาฏยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541), 293-321.

²⁶³ เรื่องเดียวกัน, 291-293.

อุปสรรคอยู่หน้าธาตุ มีความหมายว่า เหตุร่วมมือกัน เหตุอุดหนุนส่งเสริม เหตุบันดาล²⁶⁴ วยภิจารี ยังแบ่งออกเป็นอีก 2 ประเภท คือ อาลัมพะนะ (Ālambana) คือ ลักษณะชี้เฉพาะปัจจัยพื้นฐานประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ได้แก่ พระเอก นางเอก หรือตัวร้าย เพราะหากขาดปัจจัยเหล่านี้แล้ว ก็จะไม่สามารถสร้างความรู้สึกหรือสร้างรสให้เกิดแก่ผู้ชมได้ อุททิปะนะ (Uddīpana) คือ ลักษณะชี้เฉพาะปัจจัยเครื่องกระตุ้น ได้แก่ สถานที่ เวลา และสภาวะการณ์ที่ทำหน้าที่สร้างอารมณ์เมื่อมันเกิดขึ้น เช่น ดวงจันทร์ เสียงร้องของนกกาเหว่า ลมอ่อนๆ จากมลละ เป็นต้น²⁶⁵

ส่วน แสง มนวิทฺฐร ให้ความเห็นไว้ว่า ภาวะอันเป็นตัวเหตุที่ทำให้เกิดรสแก่บทกวีมีอยู่ 3 ชนิด ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1) สถายีภาวะ (Sathāyībhāva) คือ ภาวะที่ทำให้เกิดรส กล่าวคือ ภาวะทั้งหลายปรากฏเป็นรสขึ้นมา ซึ่งสถายีภาวะนั้นแหละเป็นตัวรส ภคตมฺนีได้กล่าวเปรียบเทียบสถายีภาวะไว้ว่า “คนเราที่มีลักษณะเท่ากัน มีมือ เท้า ท้อง ร่างกายเท่ากัน มีอวัยวะต่าง ๆ เท่ากัน แต่เพราะเหตุที่มีตระกูล ความประพฤติ วิชา การกระทำ ศิลปะพิเศษต่างกัน จึงเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ ในคนเหล่านี้ คนอื่นมีความรู้้น้อยกว่า ก็ต้องเป็นบริวารของพระเจ้าแผ่นดินเหล่านั้น เช่นเดียวกัน วิภาวะ อนุภาวะ และวยภิจารีภาวะ เป็นบริวารของสถายีภาวะ สถายีภาวะเป็นเจ้า เพราะเป็นที่อาศัยของภาวะอื่น ๆ เป็นอันมาก”²⁶⁶

สถายีภาวะนี้ว่าเป็นภาวะที่สำคัญที่สุดในการสร้างรสให้เกิดขึ้น คือ สถายีภาวะเป็นอารมณ์ที่ครอบงำ ซึ่งคงอยู่ตลอดละครทั้งเรื่องตั้งแต่เริ่มจนจบ ในท่ามกลางความผันแปรของความรู้สึกชั่วคราว (วยภิจารีภาวะ)²⁶⁷

สถายีภาวะประกอบด้วยภาวะ 8 ประการ ดังนี้

1. รติ (Rati) ความชื่นชมยินดี
2. หาสะ (Hāsa) ความสนุกสนาน หรือความขบขัน
3. โศกะ (Śoka) ความโศกเศร้า
4. โกรธะ (Krodha) ความโกรธ
5. อุตสาหะ (Utsāha) ความมีพลังอำนาจ
6. ภยะ (Bhaya) ความหวาดกลัว
7. ชุคุปสา (Jugupsā) ความเกลียดชัง

²⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, 287,327,345.

²⁶⁵ Keith A. Berriedale, *The Sanskrit Drama*, (London: oxford university Press, 1924), 315.

²⁶⁶ แสง มนวิทฺฐร ผู้แปล, นาฏยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, 329-331.

²⁶⁷ Keith A. Berriedale, *The Sanskrit Drama*, 315.

8. วิสมยะ (Vismaya) ความอัศจรรย์ใจ
- 2) วยภิจารีภาวะ คือ ภาวะอุดหนุนส่งเสริม ประกอบด้วยภาวะ 33 ประการ ดังนี้
  1. นีรเวหะ (Nirveda) ความไม่มีศรัทธา ความเฉยเมย หรือความเย็นชา
  2. คลานี (Glāni) ความเหนื่อย
  3. ศังกา (Śaṅkā) ความสงสัย
  4. อสุยา (Asūyā) ความให้ร้ายท่าน ความริษยา หรือความอาฆาต
  5. มทะ (Mada) ความมัวเมา
  6. ศระมะ (Śrama) ความอ่อนเพลีย
  7. อาลัสยะ (Ālasya) ความเกียจคร้าน
  8. ไทนยะ (Dainya) ความยากจน
  9. จินตา (Cintā) ความวิตกกังวล
  10. โมหะ (Moha) ความหลง
  11. สมฤติ (Smṛti) ความจำได้ ความระลึก
  12. ธฤติ (Dhṛti) ความมั่นคง
  13. วรีธา (Vrīḍā) ความอับอาย
  14. จปลตา (Capalātā) ความหวั่นไหว
  15. หารชะ (Harṣa) ความยินดี
  16. อาเวคะ (Āvega) เหตุสะเทือนใจ
  17. ชชตะตา (Jaḍatā) ความซึมเซอะ
  18. ครรพะ (Garva) ความหยิ่งจองหอง
  19. วิษาทะ (Viṣāda) ความเศร้าโศกเสียใจ
  20. อุตสุกยะ (Utsukya) ความชวนชวาย
  21. นิตรา (Nidrā) ความนอน ความง่วงนอน
  22. อปัสมาระ (Apsmāra) ความเป็นลมชักแน่นิ่ง(ลมบ้าหมู)
  23. สุปตะ (Supta) ความหลับ
  24. วิโพธะ (Vibodha) ความตื่นจากหลับ
  25. อมรรชะ (Amarṣa) ความโกรธเหลือกลั่น
  26. อวहितถะ (Avahittha) ความเสแสร้ง
  27. อุครตา (Ugratā) ความดุร้าย
  28. มติ (Mati) ความรู้
  29. วยาธิ (Vyādhi) ความเจ็บป่วย

30. อุณมาหะ (Unmāda) ความบ้าคลั่ง
 31. มรณะ (Marāṇa) ความตาย
 32. ตราสะ (Trāsa) ความสะดุ้งตกใจ
 33. วิตรรกะ (Vitarka) ความพิจารณา
 3) สาตวิกภาวะ (Sātavikabhāva) คือ ภาวะที่เกิดขึ้นโดยสันดาน หรือภาวะที่เกิดขึ้นมาจากใจ ประกอบด้วยภาวะ 8 ประการ ดังนี้

1. สตัมภะ (Stambha) ตัวแข็งกระด้าง
2. เสวทะ (Sveda) เหงื่อแตก
3. รามาญจะ (Rāmāñca) ขนลุก
4. สวารังคะ (Svarabhāṅga) เสียงแตก
5. เวปถุ (Vepathu) ตัวสั่น
6. ไววัณณะ (Vaivarnya) สีซีดหรือถอดสี
7. อัศรุ (Asru) น้ำตาไหล
8. ปรลยะ (Pralaya) บรรลัย²⁶⁸

เมื่อได้กล่าวอธิบายภาวะทั้ง 3 ชนิดอันเป็นตัวเหตุที่ทำให้เกิดรสแก่บทกวีตามข้างต้นแล้ว บัดนี้จะกล่าวถึงภาวะอันเป็นอุปสรรค หรือมูลเหตุอันเป็นอุปสรรคต่อการเกิดรส ซึ่งนับว่ามีความสำคัญมากเช่นเดียวกัน เพราะหากว่ามีอุปสรรคอย่างใดอย่างหนึ่งดังจะกล่าวแสดงต่อไปข้างหน้า นี้ รสก็จะไม่เกิดขึ้นแก่ผู้อ่านเลย อุปสรรคเหล่านั้น ได้แก่ ผู้อ่านบทกวีไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ผู้อ่านบทกวีรู้สึกว่าการละ เทศะ บุคคล และเหตุการณ์มีความสัมพันธ์กับตนเองโดยตรง หรือห่างจากตนจนเกินไป ผู้อ่านบทกวีหมกมุ่นอยู่กับความรู้สึกของตนเองมากเกินไป จนจิตใจไม่สามารถรับรู้ภาวะใด ๆ ได้ ผู้อ่านบทกวีไม่ได้รับรู้ภาวะต่าง ๆ โดยอาศัยประสาทสัมผัส หรือที่เรียกว่าการประจักษ์ เพียงแต่ใช้วิธีการคาดหมาย (อนุमान) และการฟังคำบอกเล่า (ศัพทะ) ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ได้ผลคือไม่สามารถสื่อความหมายได้ บทกวีนั้นไม่แสดงสภาวะอันเป็นภาวะหลัก แสดงแต่ด้วยภิจารีภาวะอันเป็นภาวะเสริมเท่านั้น จึงไม่กระทบใจของผู้อ่านได้ วิภาวะ อนุภาวะ และวยภิจารีภาวะ ไม่สอดคล้องกันและไม่สัมพันธ์กันกับสภาวะ เป็นเหตุทำให้ผู้อ่านสับสนหรือสงสัยถึงสิ่งที่กวีต้องการจะสื่อออกมา สิ่งต่าง ๆ ดังได้กล่าวมานี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการเกิดรส²⁶⁹

ทฤษฎีคุณ คุณ คือ ลักษณะที่ดีในบทกวี คุณเป็นสิ่งที่เชิดชูบทกวีให้มีคุณค่ามากขึ้น บทกวีจะโดดเด่นสมควรได้รับการยกย่อง ควรประกอบด้วยคุณลักษณะ ได้แก่ เศลชะ (Śleṣa) ความกระชับของเสียง ประสาทะ (Prasāda) ความกระจ่างชัดเจนของถ้อยคำ, สมตา (Samatā) ความกลมกลืน

²⁶⁸ แสง มนวิฑูร ผู้แปล, นาฏยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, 333-395.

²⁶⁹ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 140-144.

ของเสียง, มาธูระ (Mādhurya) ความไพเราะของถ้อยคำ, สุกุมารตา (Sukumārtā) ความนุ่มนวลของเสียง, อรรถายักติ (Arthavayakti) ความสมบูรณ์ของความหมาย, อุฑาระ (Udāra) ความสูงส่งของเนื้อหา, โอชะ (Oja) ความเข้มข้นของความหมาย, กานติ (Kānti) ความสง่างามของถ้อยคำ และสมาธิ (Samādhi) ความหมายแฝงกระทบใจผู้อ่านให้ตีความ เมื่อมีคุณลักษณะก็ต้องมีโทษลักษณะเป็นลักษณะที่ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้ปรากฏอยู่ในบทกวี เพราะเป็นข้อด้อยทำให้คุณค่าของบทกวีเสื่อมหายไป ได้แก่ ความหมายไม่กระจ่าง การใช้คำมากแต่ได้ความหมายน้อย การกล่าวนอกเรื่อง ความซ้ำซาก เนื้อความมาก ความไม่สมเหตุสมผล ความไม่สุภาพ ใช้คำผิดหลักไวยากรณ์ การไม่ใช่หลักสนธิและการผิดหลักฉันทลักษณ์

ทฤษฎีรติ รติ คือ ลีลาในการประพันธ์ซึ่งแตกต่างกันไปตามความนิยมของกวีในการใช้จำนวนพยางค์ จำนวนถ้อยคำ ความยาก และจำนวนคำที่สมาสกัน การปรับเสียงคำประพันธ์ให้มีลักษณะเฉพาะตามความนิยมของกวี ทำให้คำประพันธ์มีจังหวะเป็นลีลาเฉพาะตัว ทฤษฎีรติมีความเกี่ยวเนื่องกับทฤษฎีคุณ เพราะว่าการที่จะสร้างลีลาการประพันธ์ให้มีเอกลักษณ์เฉพาะของกวี จำเป็นจะต้องเลือกใช้คำให้เหมาะกับลีลา ระยะแรกรติมีอยู่ 3 ประเภท คือ ไวทรภี (Vaidarbhi) เป็นลีลาการประพันธ์ที่ราเริงกระจ่างชัด เคาที (Gaudī) เป็นลีลาการประพันธ์ที่รุนแรง ที่มีเสียงแข็งขัน ที่หาว่าหาญ และ ปัญจาลี (Pañcālī) เป็นลีลาการประพันธ์ที่ผสมระหว่างไวทรภีและเคาที

ทฤษฎีรชนิ รชนิ คือ พลังความหมายของคำในบทกวี วรรณคดีจะเกิดรสได้ต้องใช้ถ้อยคำที่มีรชนิ นักรชนิจึงถือว่า “รชนิคือวิญญาณของบทกวีวินิพนธ์” พลังความหมายของคำมีอยู่ 3 ระดับ ดังนี้ ระดับที่ 1 อภิดา (Abhidhā) ความหมายตามรูปคำ ระดับที่ 2 ลักษณะ (Lakṣaṇā) ความหมายบ่งชี้ ระดับที่ 3 วัยัญชานา (Vyañjanā) ความหมายแนะ หรือความหมายที่มึนัย บทกวีใดที่มีความหมายระดับที่ 3 เด่นชัดมากกว่าระดับที่ 1 และระดับที่ 2 บทกวีนั้นจัดเป็น รชนิกาวยะ (Dhavanikāvya) คือ บทประพันธ์ที่มีรชนิ มีคุณค่ามากที่สุด บทกวีที่มีความหมายระดับที่ 3 เป็นรองระดับที่ 1 และระดับที่ 2 จัดเป็น คุณิภูตวียงคยะ (Guṇībhūtavyaṅgaya) ซึ่งมีคุณค่ารองลงมา และบทกวีที่แสดงเฉพาะความหมายระดับที่ 1 และระดับที่ 2 คือมุ่งให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องการวางรูปและการเล่นเสียงเท่านั้น จัดเป็น จิตรกาวยะ (Cittakāvya) ซึ่งมีค่าน้อยที่สุด

ทฤษฎีวโภกรติ วโภกรติ แปลว่า ภาษาที่กล่าวโดยอ้อม คือ การใช้ภาษาในบทกวีให้ต่างไปจากภาษาธรรมดา ภาษาในบทกวีจะเป็นวโภกรติหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับจินตนาการของกวีเป็นสำคัญ วโภกรติเกิดขึ้นจากความพยายามจะลดความสำคัญของรชนิโดยให้นั่นอสังการแทน อันที่จริงวโภกรติก็เป็นอสังการแทบทุกอสังการ ยกเว้นสวภาโวक्तिเท่านั้น นักทฤษฎีวโภกรติถือว่า รสเป็นสิ่งสำคัญในวรรณคดีเช่นกัน แต่รสก็เป็นเพียงอสังการประเภทหนึ่ง เรียกว่า “รสวัต” (Rasavat) และถือว่ารชนิเป็นวโภกรติอย่างหนึ่งเท่านั้น

ทฤษฎีอนุมิติ อนุมิติเชื่อว่าความหมายของบทประพันธ์เกิดจากอนุมาณ นักทฤษฎีอนุมิติได้ปฏิเสธทฤษฎีธวันิ เพราะมีความเห็นว่าเมื่อมีกระบวนการหาความหมายด้วยวิธีอนุมาณอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องมีพลังความหมายของธวันิที่แยกเป็นหลายระดับซึ่งเป็นการแยกแยะที่ซับซ้อนและเปล่าประโยชน์

ทฤษฎีเอาจิตยะ เอาจิตยะ คือ ความเหมาะสมของบทกวี เช่น ถ้อยคำ ความหมาย เสียงของคำ จังหวะ ลีลา เป็นต้น เมื่อกวีได้เลือกสรรอย่างดีและประสานกลมกลืนกันดีแล้ว บทกวีก็จะเป็นการสื่อสารของกวีได้ตามที่ตั้งใจ ทฤษฎีเอาจิตยะได้นำเสนอแนวคิดจากทฤษฎีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอลังการ, รส, คุณ หรือลีลาได้อย่างเหมาะสม²⁷⁰

สรุปความได้ว่า ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต หรือที่เรียกกันว่าตำราอลังการศาสตร์ อลังการศาสตร์ในวรรณคดีสันสกฤตนั้นมีมาตั้งแต่สมัยพระเวท อลังการศาสตร์ แปลว่า ตำราว่าด้วยการประดับ มีทฤษฎีที่สำคัญอยู่ 8 ทฤษฎีตามที่แสดงไว้ข้างต้น แต่ละทฤษฎีต่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กลุ่มที่สืบทอดความคิดและสนับสนุนทฤษฎีหนึ่ง ๆ จะถูกเรียกว่า วาท หรือสำนัก เช่น รสวาท อลังการวาท คุณวาท เป็นต้น บางทฤษฎีมีลักษณะร่วมอยู่กับทฤษฎีอื่น ๆ อยู่ ไม่ได้แยกออกจากกัน เช่น ฤติ ถือว่าลีลาต้องมีคุณเป็นลักษณะเด่น จึงเรียกว่า คุณ-ฤติ เป็นต้น

4.1.2 ทฤษฎีอลังการ

คำว่า อลังการ มาจาก อลม + กฤ ธาตุ + ฆณ ปัจจัย แปลว่าการประดับตกแต่งหรือเครื่องประดับ หมายถึงเครื่องประดับทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม²⁷¹ ในนิรุกติศาสตร์ ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งที่สร้างความสวยงาม คือมีบางสิ่งที่ต้องประดับซึ่งก็คือเนื้อหาของบทกวีนั่นเอง²⁷² อลังการ คือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทกวี²⁷³ และเป็นเครื่องเสริมเติมแต่งบทกวีให้มีความสวยงามมีรสชาติมีความน่าอัศจรรย์ ทำให้บทกวีแตกต่างไปจากข่าวสารธรรมดา²⁷⁴ อันที่จริงแล้ว ความหมายของอลังการในเริ่มแรกคือหมายถึงภาพพจน์ ความไพเราะของคำและเสียง เช่น อุปมา อุปมา รุปกะ ยมก เป็นต้น เนื่องจากลักษณะของอลังการยังปรากฏน้อยอยู่ ต่อมาภายหลังอลังการมีความหมายเพิ่มมากขึ้น เพราะสำนักอลังการต่าง ๆ ได้ศึกษาและพัฒนาทฤษฎีขึ้นมาตามลำดับ จนเกิดแฮชแท็กขึ้นมาว่า อลังการคือปัจจัยที่ทำให้เกิด

²⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, 36-44.

²⁷¹ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อลังการ” ใน คีตวรรณกรรม, 8.

²⁷² Mini Chandran and Sreenath V. S., **An Introduction to Indian Aesthetics: History, Theory, and Theoreticians**, (Bloomsbury Publishing, 2021), 373.

²⁷³ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 26.

²⁷⁴ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อลังการ” ใน คีตวรรณกรรม, 8.

ความสวยงามแก่บทกวี²⁷⁵ ไม่ใช่เพียงเพราะการเลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมเท่านั้น แต่เป็นการสร้างเสริมถ้อยคำให้ทรงพลัง ลึกซึ้ง และสง่างาม จนได้กลายเป็นถ้อยคำของกวี หรือบทกวีนั่นเอง²⁷⁶ ฉะนั้นแล้ว อลังการจึงเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด ทำให้บทกวีมีค่าน่าอ่าน²⁷⁷

นักอลังการศาสตร์ (Alankārika) บางคนได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอลังการศาสตร์ ดังตัวอย่างเช่น ภามหะ (Bhāmaha) ได้กล่าวเปรียบเทียบอลังการศาสตร์ไว้ว่า “อลังการเป็นเหมือนเครื่องตกแต่ง ได้แก่เสื้อผ้าอาภรณ์ เพชรนิลจินดา แก้วแหวนเงินทอง หรือเครื่องประดับอื่น ๆ ของบทกวี”²⁷⁸

วากภฏะ (Vāgabhaṭa) ได้กล่าวเปรียบเทียบอลังการศาสตร์ไว้ว่า “อลงการ อันไม่มีอยู่แล้วไซ้ร้ คำประพันธ์แม้แต่ที่ปราศจากโทษทั้งหลาย และประกอบไปด้วยคุณทั้งหลาย ก็ยังไม่สง่าเหมือนรูปร่างหญิงอันสักแต่ปราศจากลักษณะที่ชั่ว และกอบด้วยลักษณะที่ดีแต่เท่านั้น ก็ยังไม่สง่าฉะนั้น”²⁷⁹ อีกทั้งยังได้กล่าวสรุปความหมายของอลังการไว้ว่า “ภาพย์บังเกิดความปิติยินดีอย่างยิ่งในใจของพวคนักปราชญ์ ด้วยข้อความใด ๆ ข้อความนั้น ๆ โดยส่วนมากก็เป็นอลังการ”²⁸⁰

วามนะ (Vāmana) ได้กล่าวเปรียบเทียบอลังการศาสตร์ไว้ว่า “สิ่งสำคัญของบทกวีคือความงาม ภาพพจน์เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยสำคัญหรือเป็นเพียงเครื่องประดับที่มีความสำคัญรองลงมาเท่านั้น”²⁸¹

ดังนั้นแล้วจึงรวมความได้ว่า อลังการนั้นก็เปรียบเหมือนเสื้อผ้าอาภรณ์ และเครื่องประดับต่าง ๆ ของคนทั้งหลาย ถ้าว่าคนทั้งหลายประดับตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์และเครื่องประดับต่าง ๆ แล้ว ก็จะทำให้คนเหล่านั้นมีความสง่าสวยงามหล่อเหลาฉะนั้น อลังการจึงนับว่าเป็นเครื่องประดับบทกวี ทำบทกวีให้มีความสวยงามเช่นเดียวกันนั่นเอง หรือจะกล่าวว่าการเป็นนิสสัยเพราะเป็นที่อาศัยของบทกวี ส่วนบทกวีเป็นนิสสัยเพราะต้องอาศัยอลังการจึงจะสวยงามก็คงไม่ผิด

²⁷⁵ ลัลนา ศิริเจริญ, อลังการในมหาชาติคาถาลอง, (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), 25.

²⁷⁶ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 159.

²⁷⁷ วิสุทธ์ บุชยกุล, วิสุทธ์นิพนธ์, (กรุงเทพฯ: ธเนศวรการพิมพ์, 2520), 278.

²⁷⁸ A.K. Warder, *Indian Kāvya Literature*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1972), 83.

²⁷⁹ วากภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 13.

²⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, 37.

²⁸¹ A.K. Warder, *Indian Kāvya Literature*, 96-97.

อลังการนั้นมีอยู่ 2 ประเภทด้วยกัน คือ

- 1) ศัพท์าลังการ (Sabdāṅkāra) คือ อลังการที่มุ่งความงามทางด้านเสียง
- 2) อรรถาลังการ (Arthāṅkāra) คือ อลังการที่มุ่งความงามทางด้านความหมาย²⁸²

แต่ทว่าโภชะ (Bhoja) ได้แบ่งอลังการออกเป็น 3 ประเภทคือ อลังการทางด้านเสียง อลังการทางด้านความหมาย และอลังการที่ผสมทั้งสองอย่างคือเสียงกับความหมายเข้าด้วยกัน (Ubhayāṅkāra)²⁸³

สำหรับตำราอลังการศาสตร์เล่มแรกนั้นยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นเล่มใด พี.วี. กาน (P.V. Kane) ได้กล่าวไว้ว่า “อัคนิปุราณะ” (Agnipurāṇa) คือตำราอลังการศาสตร์เล่มแรก²⁸⁴ แต่นักวิชาการส่วนมากลงความเห็นว่า “นาฏยศาสตร์” (Nāṭyaśāstra) ของภรตมุณี (Bharatamunī) คือตำราอลังการศาสตร์เล่มแรก²⁸⁵ เอ.สังการัน (A.Sankaran) ได้กล่าวว่าตำรานาฏยศาสตร์นี้ ถูกแต่งขึ้นประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 1²⁸⁶ หลังจากนั้นก็ได้มีผู้แต่งตำราอลังการศาสตร์ขึ้นมาใหม่เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น กาวยาลังการ (Kāvayāṅkāra) ของภามหะ, กาวยาทรธชะ (Kāvayādarśa) ของตันฑิน (Daṇḍin), กาวยาลังการสูตร (Kāvayāṅkārasūtra) ของวามนะ, กาวยมีมางสา (Kāvayamīmāṃsā) ของราชเศขร (Rājaśekhara), วโกรกตชีวีตชะ (Vakratijīvita) ของกุนตกะ (Kuntaka), ทศรูป (Daśarūpa) ของธัญชัย (Dhanañjaya), กาวยประกาศ (Kāvayaprakāśa) ของมัมมฎะ (Mammāṭa), วาคภฎาลังการ (Vāgabhaṭāṅkāra) ของวาคภฎะ, สาहितยทรปณะ (Sāhitayadarpaṇa) ของวิศวานาถ (Viśavanātha) เป็นต้น²⁸⁷

ตำราอลังการศาสตร์เชื่อว่าจะมีแต่ที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤตเท่านั้น ในภาษาบาลีก็มีตำราอลังการศาสตร์เช่นเดียวกัน ซึ่งก็คือตำราสุโธธาฬการมัญชรี รัตนานขึ้นโดยพระสังฆรักขิตมหาสามิพระเถระชาวลังกา ประกอบไปด้วยคาถาประมาณ 367 คาถา แบ่งเป็น 5 ปริเฉท ดังนี้

- 1) โทสาวโโพชะ กล่าวถึงการแสดงข้อบกพร่อง
- 2) โทสปริหาราวโโพชะ กล่าวถึงการแสดงการแก้ไขข้อบกพร่อง

²⁸² จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อลังการ” ใน คีตวรรณกรรม, 8.

²⁸³ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 62.

²⁸⁴ P.V. Kane, *History Of Sanskrit Poetics*, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), 3.

²⁸⁵ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 45.

²⁸⁶ A. Sakaran, *Some Aspects Of Literary Criticism In Sanskrit or The Theories of Rasa and Dhvani*, (India: The University of Madras, 1929), 11.

²⁸⁷ P.V. Kane, *History Of Sanskrit Poetics*, 78-304.

- 3) คุณาวโพระะ กล่าวถึงการแสดงสัทพาลังการ
- 4) อตถาลังการาวโพระะ กล่าวถึงการแสดงอตถาลังการ
- 5) รสภาวาวโพระะ กล่าวถึงการแสดงรสและอาการทางใจที่ก่อให้เกิดรส²⁸⁸

4.1.2.1 ศัพทาลังการ

ศัพทาลังการ ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ “ศัพทะ (Śabda)” และ “อลังการะ (Alaṅkāra)” คำว่า ศัพทะ แปลว่า เสียง, คำ²⁸⁹ และคำว่า อลังการะ แปลว่า เครื่องประดับ, การตกแต่ง, การประดับตกแต่ง²⁹⁰ ฉะนั้นแล้วคำว่า “ศัพทาลังการ” จึงได้คำแปลว่า การประดับตกแต่งหรือเครื่องประดับคำประพันธ์ ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย) ได้ให้ความหมายของศัพทาลังการไว้ดังนี้ว่า ศัพทาลังการ คือการใช้ศัพท์ หรือผูกคำขึ้นใช้ตามอลังการวิธี ดุจอนุปราสะหรืออักษรล้วน²⁹¹ ลักษณะของศัพทาลังการหรืออลังการทางด้านเสียงนั้นคือการซ้ำคำและซ้ำเสียงพยัญชนะในตำแหน่งต่าง ๆ ของบทกวี เช่น ต้นบาท กลางบาท ท้ายบาท, ต้นบาท กลางบาท ท้ายบาท เป็นต้น จึงทำให้บทกวีนั้น ๆ มีเสียงไพเราะ น่าอ่าน น่าฟัง เพิ่มความสง่างามให้แก่บทกวี²⁹² ในตำรานาฏยศาสตร์ที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1 มีอลังการทางด้านเสียงเพียงชนิดเดียว แต่ในตำราของโกละที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 มีอลังการทางเสียงมากที่สุดถึง 24 ชนิด อลังการทางด้านเสียงที่สำคัญได้แก่ ยมกะ และ อนุปราสะ ดังนี้²⁹³

ยมกะ

ยมกะ (Yamaka) แปลว่า คู่, การซ้ำ, ทั้งสอง²⁹⁴

วาทกฤษณะ ให้คำจำกัดความของยมกะในอลังการศาสตร์ไว้ว่า “ยมกม คือการกล่าวซ้ำซึ่งบาท คำ หรือตัวอักษรของคำไว้ติด ๆ กันหรือไม่ติด ๆ กัน ณ ที่เบื้องต้น ตอนกลาง หรือเบื้องปลาย

²⁸⁸ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ศ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุตพธาลังการมัญชรี, (นครปฐม: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), 1,767,776,785,816.

²⁸⁹ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 1052.

²⁹⁰ Ibid. , 94.

²⁹¹ ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), *สัทภาษ-ไทย-อังกฤษ อภิธาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์แสงดาว, 2552), 1118.

²⁹² วชิราภรณ์ วรรณดี, *ศัพทาลังการในเรื่องพุทธจริต ของอศวกโฆษ*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2522), 42.

²⁹³ กุสุมา รักขมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, 26.

²⁹⁴ Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 846.

(ของบทหรือบาท) และให้ความหมายต่างกัน”²⁹⁵ ตัวอย่างการกล่าวซ้ำที่เบื้องต้น ตอนกลาง และเบื้องปลาย ดังนี้

1) การกล่าวซ้ำที่เบื้องต้น มีตัวอย่างดังนี้

ทยำ จกเร ทยำจกเร ฯ

สตาม ยสมมาท- ภาวน วิตตม ฯ

คำแปลว่า “นับว่าท่านได้โปรดปราน เพราะได้ประสาทเงินทองแก่สาธุชน”

2) การกล่าวซ้ำตอนกลาง มีตัวอย่างดังนี้

ยศสฺเต สมุทฺธานุ (สทา’ปน-นคาเร) ฯ

(สทา ปนนคาเร) สมานางคกานเตะ ฯ

คำแปลว่า “พระเกียรติของพระองค์ผู้เสมือนพระอินทร์ และทรงมีพระฉวีวรรณเสมอด้วยฉวีวรรณของพญาครุฑเป็นนิตย์ ได้ไปจดสมุทรทั้งหลายเป็นนิตย์”

3) การกล่าวซ้ำเบื้องปลาย มีตัวอย่างดังนี้

ทวิชามุทฺธตานาน- นิหสิ ตวมินทร ฯ

มุทฺม โภ ธรานา- มุทฺมโภธรานาม ฯ

คำแปลว่า “ข้าแต่พระราชผู้เสมือนพระอินทร์ พระองค์ก็ย่อมทรงทำลายความทะนงของภูเขาและเมฆอันสูง คือศัตรูผู้ซีกเหิม”

มัมมฏฐะ ได้แบ่ง ยมก ไว้ใน กวายนประกาศ ออกเป็น 7 ประเภท²⁹⁶ ดังนี้

1) สันทังศยมก (Sandamśayamaka) คือ ยมกที่มีการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะในบาทที่ 1 กับบาทที่ 3 ทั้งบาท ตัวอย่างเช่น

สนนาริภรโณมาย มารารย วิรุเศขร

สนนาริภรโณมาย สดตสฺตว ปุถวิ วิ ขย

2) ยุคมยมก (Yugmayamaka) คือ ยมกที่มีการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะในบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 และบาทที่ 3 กับบาทที่ 4 จึงมียมก 2 คู่ ตัวอย่างเช่น

วินา’ยเมโน นยตา’สุชาทีนา วินา ยเมโนนยตา สุชาทีนา

มหาชโน’ทียต มานสาทร มหาชโนที ยตมานสาทรม

3) มหાયมก (Mahāyamaka) คือ ยมกที่มีการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะในบทกวีทั้งบท ตัวอย่างเช่น

²⁹⁵ วาคภฏฐะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 18-19.

²⁹⁶ Mammaṭa, **Mammaṭa’s Kāvyaṭṭakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, (India: Bharatiya vidya prakashan varanasi, 1967) 326-329.

ส ตวารม ภารโต'วศยมพลั วิตตารวม

สรวทา รณมานาอิชีทวานลสมสเถิตะ

ส ตวารมภารโต'วศยมวลมพิตตารวม

สรวทารณมาไนชี ทวานลสมสเถิตะ

4) สันทัษฏกยมก (Sandaṣṭakayamaka) คือ ยมกที่มีการกล่าวซ้ำคำในส่วนท้ายบาทที่ 2 และส่วนท้ายบาทที่ 4 ตัวอย่างเช่น

อนนตมทิมวยาปตวิศวาม เวธา น เวท ยาม

ยา จ มาเตว ภชเต ปรงเต มานเว ทยาม

5) อาพยันติกยมก (Ādyantikayamaka) คือ ยมกที่มีการกล่าวซ้ำกลุ่มคำในส่วนแรก และส่วนหลังของบาทเดียวกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ตัวอย่างเช่น

ยทานโต'ยทานโต นยัตยยั น ยัตยยม

ศิเวหิตำ ศิเว หิตำ สมรามิตำ สมรามิ ตาม

6) สมุจจัยยมก (Samuccayayamaka) คือ ยมกรวม หมายถึง ยมกที่มีมากกว่า 2 ชนิดขึ้นไปในบทกวีบทหนึ่ง ตัวอย่างเช่น

สรสวติ ปรสาทิ เม สเถิติ จิตตสรสวติ

สรสวติ กุรุ กษेत्र กุรุกษेत्रสรสวติ

7) ยมกในตำแหน่งที่ไม่แน่นอนในบทกวี คือ ยมกที่มีการกล่าวซ้ำคำของบทกวี ไม่ได้ระบุตำแหน่ง จะมีการซ้ำคำตำแหน่งไหนก็ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นต้นบาท กลางบาท ท้ายบาท บาทที่ 1 บาทที่ 2 บาทที่ 3 บาทที่ 4 เช่น ต้นบาทจะซ้ำกับกลางบาท หรือท้ายบาทก็ได้ บาทที่ 2 จะซ้ำกับบาทที่ 4 ก็ได้ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

มธูปราชิปราชิตมานินิชนมนะสมนนะสุรกี ศรียม

อภูต วาริตวาริชีวิปลำ สมุฤิตตามรตตามรณั ชคต

ตัวอย่างยมกจาก กิราตารชุนิยะ ของภารวิ ความว่า

น โนนนุโน นุโนโน นานา นานานนา นนุ |

นุโนโน' นุโนโน นนุเนโน นานเนา นุนนุนนุนนุต ||

คำแปลว่า “นี่แน่ะ ท่านผู้มีหลายหน้า (นานานนา) บุคคลผู้ที่คนด้อยกว่าทำให้บาดเจ็บ (อนนุโน) ไม่ใช่ผู้ชาย (น นา) ผู้ชาย (นา) ผู้ทำร้ายผู้ด้อยกว่า (นุโนโน) ไม่ใช่ผู้ชาย (อนา) มิใช่หรือ (นนุ) บุคคลผู้ได้รับบาดเจ็บ (นุโน) แต่มีนายที่ไม่ได้รับบาดเจ็บ (นนุเนโน) ก็เป็นผู้ไม่ได้รับบาดเจ็บแล้ว (อนุโน) คนผู้ทำร้ายคนที่บาดเจ็บอย่างเต็มที่แล้ว (นุนนุนนุนนุต) ไม่เป็น (น) ผู้ปราศจากบาป (อนเนาะ)”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏคำว่า นานา และ นุโนน ซ้ำเสียงกัน แต่มีความหมายแตกต่างกัน ในบาทที่ 2 คำว่า นานา คำแรก มาจาก นา+อนา มีความหมายว่า ผู้ชาย และ ไม่ใช่ผู้ชาย คำที่สองมีความหมายว่า มาก ส่วนในบาทที่ 3 คำว่า นุโนน คำแรกมีความหมายว่า ได้รับบาดเจ็บ คำที่สองมีความหมายว่า ไม่ได้บาดเจ็บ

ตัวอย่างยวมกจาก สาहितยัทธประณ (Sahityadarpana)

ทေး ปายาทปายาน สเมเรนทีวโรจนะ |

สสารชวานตวิธวิสหัส กสนิชูทนะ ||

คำแปลว่า “เทพผู้ปราบกัณธราช (พระกฤษณะ) ผู้มีพระเนตร (งาม) เหมือนดอกบัวเพื่อน (สีน้ำเงิน) ที่บานแล้ว ผู้เป็นพระอาทิตย์ผู้ทำลายความมืดในโลก ของจิ้งจอกครองพวกเราจากอบาย (สิ่งเลวร้าย)”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏคำว่า ปายาทปายาท ซ้ำเสียงกัน แต่มีความหมายแตกต่างกัน คำว่า ปายาทปายาท มาจากคำว่า ปายาต มีความหมายว่า ของจิ้งจอกครอง อบายาต มีความหมายว่า จากอบาย

ตัวอย่างยวมกจาก รฆุวิส

ปีตรนนตรมุตตร โกสลาน สมธคมย สมธาธิชิตนุทระ |

ทศระ ประศาส มหารโธ ยมวตามวตา จ รุริ สฤติตะ ||

คำแปลว่า “ต่อจากพระราชบิดา ท้าวทศรถ ผู้ทรงชนะอินทรี (ประสาธน์สัมผัสทั้งห้า) ด้วยสมธาธิ ผู้เป็นนักรบชั้นมหารถ ผู้อยู่เหนือพระราชาทรงที่ควบคุมพระองค์ไว้ได้ ได้ทรงปกครองแล้ว ภายหลังจากที่ทรงได้รับแคว้นโกศลทางเหนือ”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏยวมกคำว่า ทศรถ และ มหารถ และคำว่า ยมวตามวตา²⁹⁷

นอกจากนี้แล้ว ยวมก ยังได้แบ่งเป็นประเภทย่อย ๆ ได้อีกหลายประเภทด้วยกัน เช่น วาภฏะ ได้แบ่ง ยวมก ออกเป็นอีกหลายประเภทด้วยกัน นอกจากประเภทเบื้องต้น ตอนกลาง และ เบื้องปลายตามที่กล่าวไว้ข้างต้นก่อนหน้านี้แล้ว ได้อีก 21 ประเภท²⁹⁸ ดังนี้

- 1) การกล่าวซ้ำในบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 และบาทที่ 3 กับบาทที่ 4
- 2) การกล่าวซ้ำในบาทที่ 1 กับบาทที่ 3
- 3) การกล่าวซ้ำในบาทที่ 1 กับบาทที่ 4
- 4) การกล่าวซ้ำในบาทที่ 2 กับบาทที่ 4
- 5) การกล่าวซ้ำสามครั้งในบาทที่ 2 บาทที่ 3 และบาทที่ 4

²⁹⁷ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อสังการ” ใน คีตวรรณกรรม, 9-10.

²⁹⁸ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ, 163-164.

- 6) การกล่าวซ้ำเพียงบาทละคำ และเรียงคำซ้ำไว้ติดกัน คำซ้ำแต่ละคำจะอยู่ตอนต้นบาททุกบาท
- 7) การกล่าวซ้ำเพียงบาทละคำ และเรียงคำซ้ำไว้ติดกัน คำซ้ำแต่ละคำจะอยู่ตอนกลางบาททุกบาท
- 8) การกล่าวซ้ำเพียงบาทละคำ และเรียงคำซ้ำไว้ติดกัน คำซ้ำแต่ละคำจะอยู่ตอนปลายบาททุกบาท
- 9) การกล่าวซ้ำคำคำเดียวกันในทุกบาท และคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ตอนต้นบาททุกบาท
- 10) การกล่าวซ้ำคำคำเดียวกันในทุกบาท และคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ตอนกลางบาททุกบาท
- 11) การกล่าวซ้ำคำคำเดียวกันในทุกบาท และคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ตอนปลายบาททุกบาท
- 12) คำที่กล่าวซ้ำมี 2 คำ คำที่กล่าวซ้ำคำหนึ่งอยู่ตอนต้นบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 และอีกคำหนึ่งอยู่ตอนต้นบาทที่ 3 กับบาทที่ 4
- 13) คำที่กล่าวซ้ำมี 2 คำ คำที่กล่าวซ้ำคำหนึ่งอยู่ตอนกลางบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 และอีกคำหนึ่งอยู่ตอนกลางบาทที่ 3 กับบาทที่ 4
- 14) คำที่กล่าวซ้ำมี 2 คำ คำที่กล่าวซ้ำคำหนึ่งอยู่ตอนปลายบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 และอีกคำหนึ่งอยู่ตอนปลายบาทที่ 3 กับบาทที่ 4
- 15) การกล่าวซ้ำบาทละหนึ่งคำ ในแต่ละบาทไม่ซ้ำกัน และเรียงคำซ้ำนั้น ๆ ไว้ทั้งตอนต้นบาทและตอนปลายบาท
- 16) คำที่กล่าวซ้ำมีเพียงคำเดียว และคำนั้นปรากฏตอนปลายบาทที่ 2 แห่งหนึ่ง และตอนปลายบาทที่ 4 อีกแห่งหนึ่ง
- 17) คำที่กล่าวซ้ำมี 2 คำ แต่ซ้ำ 3 แห่ง คำหนึ่ง ๆ เรียงคำที่กล่าวซ้ำนั้นไว้ติดกันด้วย และห่างกันด้วย สองคำแรกซ้ำติด ๆ กัน คำที่กล่าวซ้ำเป็นครั้งที่ 3 จะมีคำอื่นมาแทรกก่อน
- 18) การกล่าวซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 2 และบาทที่ 3 ด้วยการสับเปลี่ยนคำตอนต้น และตอนท้ายบาทนั้นให้เป็นคนละอย่างกันกับลำดับเดิม
- 19) การกล่าวซ้ำแต่เพียงอักษรเดียว ตามลักษณะการเรียงคำกล่าวซ้ำ ๆ ให้ติดกันหรือห่างกัน หรือทั้งติดกันและห่างกัน และเรียงไว้ตอนต้น ตอนกลาง หรือตอนปลาย หรือทั้งตอนต้นและตอนปลาย
- 20) การกล่าวซ้ำเพียงอักษรเดียว และเรียงอักษรที่ซ้ำไว้ห่างกันทุก ๆ ตอนต้นบาท
- 21) การกล่าวซ้ำเพียงอักษรเดียว และกล่าวอักษรเดียวนั้นซ้ำ ๆ กันไว้ที่ตอนต้นบาท

ภามหะ ได้ให้คำจำกัดความของยมกะในกาวยาลังการไว้ว่า “การซ้ำตัวอักษรที่มีความหมายต่างกัน แต่มีเสียงเหมือนกัน ชื่อว่า ยมกะ”²⁹⁹

ภามหะได้แบ่ง ยมก ออกเป็น 5 ประเภท³⁰⁰ ดังนี้

- 1) ที่ส่วนเริ่มต้นของบทกวี
- 2) ที่ส่วนท่ามกลางและส่วนท้ายที่สุดของบทกวี
- 3) การซ้ำทั้งบาท
- 4) การซ้ำบางส่วน
- 5) การซ้ำทั้งหมด หรือซ้ำทุกบาท

กุสุมา รัชมนณี ได้ให้คำจำกัดความของยมกะไว้ว่า ยมก คือ การซ้ำพยางค์ที่มีเสียงเหมือนกัน แต่สื่อความหมายต่างกันในคำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน³⁰¹ ตัวอย่างเช่น

สมาสมสโม' สมะ

(ท่านเป็นผู้ที่) ไม่มีผู้ใดเทียบเท่า (อสม)

เป็นผู้เที่ยงธรรม (สม) ต่อผู้ที่เสมอ (สม)

และผู้ที่ไม่เสมอ (อสม) (กับท่าน)

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏคำว่า อสม และ สม ซ้ำเสียงกัน แต่มีความหมายแตกต่างกัน คือ คำว่า อสม ซ้ำเสียงกันและถูกกลืนเสียงไปบางส่วน มีความหมายต่างกันว่า ไม่มีผู้ใดเทียบเท่า และผู้ที่ไม่เสมอ ส่วนคำว่า สม ซ้ำเสียงกัน มีความหมายต่างกันว่า ผู้เที่ยงธรรม และผู้ที่เสมอ

ยมกที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า ยมก มีปรากฏในปวนทูตโคลงที่ 12, 17, 19, 24, 26, 27, 28, 29, 39, 41, 43, 49, 54, 55, 56, 57, 62, 76, 77, 84, 87, และ 90

ส่วนมากที่พบจะเป็นยมกประเภทกล่าวซ้ำพยางค์บางพยางค์บาทเดียวกันอยู่ติดกันหรือต่างบาทกัน ในส่วนประเภทกล่าวซ้ำพยางค์เดียวกันแต่ต่างความหมายกันมีปรากฏไม่มาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

²⁹⁹ Bhāmaha, *Kāvyaḷaṅkāra*, translate by P. V. Naganatha Sastry, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1991), 27.

³⁰⁰ Ibid., 24.

³⁰¹ กุสุมา รัชมนณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 27.

ตัวอย่างที่ 1

ตสมิน เสนานวณฤปตินา เทวราชยาภิษิกโต

เทวะ สุหเม วสติ กมลเกลิกาโร มุราริระ |

ปาณา ลีลากมลสฤททยตสมิเป วหนตโย

ลักษมีศงก่า ปุรฤติสุฤคาะ กุรวเต วารรามะ || 28 ||

|| 28 || ณ ดินแดนสุขุมนั้น พระเจ้ามุราริจอมเทพผู้ได้รับการอภิเษกเป็นราชาแห่งทวยเทพโดยกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนา ทรงประทับอยู่ทำการหยอกล้อกับพระนางกมลลา ฯ ณ ที่ใกล้กันนั้น เหล่านางคนิกาผู้งามหยดย่อยตามธรรมชาติ ถี้อดอกบัวที่สวยงามยิ่งไว้ในมือตลอดเวลา ทำให้พระลักษมีเกิดความกลัว ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยางค์ต่างบาทกัน กล่าวคือซ้ำพยางค์ในบาทที่ 2 กับบาทที่ 3 แต่มีความหมายต่างกัน คือคำว่า กมลลา และ กมล คำที่หนึ่งมีความหมายว่าพระนางกมลลา คำที่สองมีความหมายว่า ดอกบัว

ตัวอย่างที่ 2

ปราสาทาน่า ทินปริณเตา ครภทศธาคุรุณำ

ชาโลทศิรุณะ สขลชลทศยามโล ยตฺร ฐุมะ |

สพยะกริธาฤตุกรภสารูมเปาริมุขนุ-

โยยตสนาสงคปรสฤมรตมะเศรณิศงก่า ตโนติ || 49 ||

|| 49 || ในเมืองนั้น ในเวลาเย็น เมื่อบรรดาปราสาทต่างเผ่าไม้กฤษณาในห้อง ควัน ซึ่งมีสีด้าเหมือนเมฆฝน ก็พวยพุ่งออกจากช่องหน้าต่างทำให้เกิดความสงสัยว่าเป็นแถวแห่งความมืดที่พุ่งไปข้างหน้าปะทะลำแสงของพระจันทร์คือดวงหน้าของพวกหญิงชาวเมืองผู้เดินขึ้นไปอย่างเร่งรีบด้วยความต้องการจะร่วมรักในทันที ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยางค์บางพยางค์บาทเดียวกันอยู่ติดกัน กล่าวคือซ้ำพยางค์ในบาทที่ 2 แต่มีความหมายต่างกัน คือคำว่า สขล และ ชลท คำที่หนึ่งมีความหมายว่า เต็มไปด้วยน้ำ คำที่สองมีความหมายว่า เมฆ แปลได้ความว่า เมฆที่เต็มไปด้วยน้ำ หรือเมฆฝน

ตัวอย่างที่ 3

สนิครศยาไมริว วิริจिता ทาริไตรีนุทรีไลฺรุ

วาปี ตสมินนวนินิตารมยโรมาวลิว |

ยสยาสติเร วิหรทนต์เปราตมสีมนตินินำ

มนเย ลีลาคติษุ คุรว ราชหฺสา ภวนติ || 54 ||

|| 54 || ในเมื่อนั้น สระน้ำราวกับว่าประดับด้วยไพลินชั้นเล็กชั้นน้อยอันมีสีเข้มสนิท ประหนึ่งว่าเป็นเส้นผมอันงดงามของพระแม่ธรณี ข้าพเจ้าคิดว่า ครูสอนการย่างกริดกรายของพวกหญิงสาวผู้ไม่ค่อยจะเย่อหยิ่งซึ่งเล่นสนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำนั้น คงเป็นนกกระเรียน (ราชหงส์) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยางค์บางพยางค์บาทเดียวกันอยู่ติดกัน กล่าวคือซ้ำพยางค์ในบาทที่ 2 แต่มีความหมายต่างกัน คือคำว่า อวนิ และ วนิตา คำที่หนึ่งมีความหมายว่า แผ่นดิน, โลกคำที่สองมีความหมายว่า ภรรยา, หญิงสาว แปลได้ความว่า หญิงสาวแห่งแผ่นดิน หรือพระแม่ธรณี

ตัวอย่างที่ 4

ยสเยตสุภยาทสมสมราโลกโนนมาทภาชา

สวรคสตรีนามปริคณิตสรสฺตเจลาณฺจลาณาม |

มนเย ธาธาจตุรตุรโคตฺชาตเรณฺุปรตानะ

สทโยลคนะ สตนกลสโยรณตริยตวเมติ || 56 ||

|| 56 || ข้าพเจ้าคิดว่า ฝุ่นที่ฟุ้งกระจายเพราะถูกชุดโดยม้าตัวที่วิ่งเร็วต่อเนื่องกันเป็นสาย ติดหนีบในทันทีทันใด ย่อมถึงความเปื้อนผ้าปกปิดส่วนล่างที่หมอน้ำคือถันทั้งสอง ของหญิงสาวที่งามเหมือนนางฟ้าผู้ไม่ได้คำนึงถึงชายผ้าที่หลุดลุ่ยไปแล้ว (เพราะ) ม้าแต่จ้องมองดูสนามรบที่ไม่มีที่เปรียบเพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์ (พระเจ้าลักษมณ์เสน) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยางค์บางพยางค์บาทเดียวกันอยู่ติดกัน 2 คู่ กล่าวคือซ้ำพยางค์ในบาทที่ 1 ปรากฏหนึ่งคู่ ในบาทที่ 3 ปรากฏหนึ่งคู่ แต่มีความหมายต่างกัน คู่ที่หนึ่งคือคำว่า อสม และ สมร คำที่หนึ่งมีความหมายว่า ไม่มีที่เปรียบ, ไม่มีใครเทียบ คำที่สองมีความหมายว่า สงคราม, สนามรบ แปลได้ความว่า สนามรบที่ไม่มีที่เปรียบ ส่วนคู่ที่สองคือคำว่า จตุร และ ตฺรค คำที่หนึ่งมีความหมายว่า เฉลียวฉลาด, รวดเร็ว คำที่สองมีความหมายว่า ม้า แปลได้ความว่า ม้าตัวที่วิ่งเร็ว

อนุปราสะ

อนุปราสะ (Anuprāsa) แยกคำออกเป็น อนุ+ปร+อาส (อส ธาตุ ในความโยน, ทอด, ขว้าง) ได้ความหมายว่า การสัมผัสอักษร การเล่นอักษร การทำซ้ำตัวอักษรที่คล้ายกัน ซ้ำพยางค์ หรือซ้ำคำ³⁰²

วิศวานถ ได้ให้คำจำกัดความของอนุปราสะในสาहितยทรรปณะไว้ว่า การซ้ำพยัญชนะที่เหมือนกัน ชื่อว่า อนุปราสะ³⁰³

³⁰² Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, 36.

วิศวานถ ได้แบ่งประเภทของอนุปราสไว้ในสาहितยทรรปณะ ออกเป็น 5 ประเภท³⁰⁴ ดังนี้

- 1) เฉกานูปราสะ คือ พยัญชนะหลายตัว กล่าวซ้ำเพียงครั้งเดียว
- 2) วฤตตยณูปราสะ (Vṛtṭyanuprāsa) คือ พยัญชนะตัวเดียวกัน กล่าวซ้ำ 2 ครั้ง หรือกล่าวซ้ำหลายครั้ง

3) ลาฎานูปราสะ คือ คำเดียวกัน แต่กล่าวซ้ำในความหมายเดียวกัน แบ่งออกเป็นย่อย ๆ ได้อีก 5 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่กล่าวซ้ำกันหลายบท ประเภทที่กล่าวซ้ำกันเพียงบทเดียว ประเภทที่กล่าวซ้ำค่านามในสมาสอย่างเดียวกัน ประเภทที่กล่าวซ้ำค่านามในสมาสที่แตกต่างกัน และ ประเภทที่กล่าวซ้ำค่านามนอกสมาสและค่านามในสมาส

- 4) ศรุตยณูปราสะ (Śrutyanuprāsa) คือ การกล่าวซ้ำพยัญชนะที่เกิดอยู่ในฐานเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“ปรยนิกรณถิ พนรุทวิคฺนิตฺกฺษคฺเศสสมวิทชโนร”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยัญชนะที่เกิดอยู่ในฐานเดียวกัน ได้แก่ ป, พ, ภ และ ว เป็นพยัญชนะที่เกิดอยู่ในฐานเดียวกัน คือ วรรคโษษฐยะ ซ้ำกัน และพยัญชนะ ถ, ฐ, ต, ส และ น เกิดอยู่ในฐานเดียวกัน คือ วรรคหัตถยะ ซ้ำกัน

- 5) อันตยานูปราสะ (Antyānuprāsa) คือ การกล่าวซ้ำหรือการเล่นการสัมผัสคำของพยัญชนะที่อยู่ท้ายของวรรค ตัวอย่างเช่น

จตวาระ ปรถยณตุ วิฑฺรุมาลตรกตฺกตฺนคฺลิตฺเรณยะ |

ศฺรฺยยะ โศณฺสโร ชโกกรฺรฺจเสต ศารฺงคฺณยะ ปาณยะ ||

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการเล่นการสัมผัสคำของพยัญชนะที่อยู่ท้ายของวรรค คือ ยะ **วาคภฺญะ** ได้ให้คำจำกัดความของอนุปราสะในอสังการศาสตร์ไว้ว่า “การใช้ซ้ำซึ่งอักษรอันมีเสียงคล้ายๆ กันนั้น ชื่อว่า อนุปราสะ”³⁰⁵

วาคภฺญะ ได้แบ่งประเภทของอนุปราสะออกเป็น 2 ประเภท³⁰⁶ ดังนี้

- 1) เฉกานูปราสะ (Chekānuprāsa) อนุปราสะอันนักปราชญฺ์นิยมใช้ กล่าวคือ การกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะเพียงครั้งเดียว ตัวอย่างเช่น

³⁰³ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1923), 28.

³⁰⁴ Ibid., 324-329.

³⁰⁵ วาคภฺญะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 17.

³⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, 17-18.

อลงกลกษัตริย์กรปรสรรเหลยา ।

จนทร จณทิตินิรมาลยมลิตินสุปรตมรหลิติน

คำแปลว่า “พอที จันทรเอย ผู้มีรอยเปื้อนเป็นเครื่องประดับ อย่าเอื้อมมือเล่นอีก เจ้าเป็นเดนของพระอิศวร ใครก็ไม่สมควรจับต้อง”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการซ้ำกลุ่มพยัญชนะเพียงครั้งเดียว คือคำว่า ลก

2) ลาฎานุปราสะ (Lātānuprāsa) อนุปราสะที่ชาวลาฎานิยมใช้³⁰⁷ กล่าวคือ การกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะหลายครั้งหรือซ้ำแล้วซ้ำอีก มีทั้งซ้ำเพียงคำเดียวหรือซ้ำทั้งบาท ตัวอย่างเช่น

รณ รณวิโตหตวา ทานวาน ทานวทริษา ฯ

นิตินิษฐน ฐपाल ฐริยม ฐสุตวยา กฤตา ฯ

คำแปลว่า “ซ้ำแต่พระนารายณ์เป็นเจ้า พระองค์ผู้ทรงเป็นศัตรูแห่งเหล่าทานพ ได้สังหารพวกทานพผู้ชาญยุทธ์ ในสงครามแล้ว พระทรงธรรมก็ได้ทรงกระทำแผ่นดินนี้ให้เป็นแผ่นดิน (จริงๆ ไม่ใช่รอกอย่างแต่ก่อน เมื่อพวกอสูรยังมีอำนาจเหนือโลก)”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการซ้ำกลุ่มพยัญชนะหลายครั้ง คือคำว่า รณ และ ทานว อย่างละหนึ่งครั้ง และคำว่า ฐ สามครั้ง

ตวม ปริยา เจจโกราภิ สุวรคโลกสุเชน กิม ฯ

ตวม ปริยา ยทิน สยามะ สุวรคโลกสุเชน กิม ฯ

คำแปลว่า “ดูกรนางผู้มีนัยน์ตางามเหมือนตานกจโกร ถ้านางได้เป็นคู่รักของเราแล้ว ความสุขในสวรรค์จะเป็นของวิเศษอะไร ถ้านางไม่ได้เป็นคู่รักของเราแล้ว ความสุขในสวรรค์จะเป็นของวิเศษอะไร”

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการซ้ำกลุ่มพยัญชนะหลายครั้ง คือคำว่า ตวม และ ปริยา อย่างละหนึ่งครั้ง และการซ้ำกลุ่มพยัญชนะทั้งบาท คือคำว่า สุวรคโลกสุเชน กิม หนึ่งครั้ง

มัมมฎะ ได้ให้คำจำกัดความของอนุปราสะในกาวยประกาศไว้ว่า “การใช้ซ้ำอักษรที่คล้ายคลึงกัน โดยหมายถึงความเหมือนกันของพยัญชนะ แม้พยัญชนะนั้นจะผสมด้วยสระที่แตกต่างกันก็ตาม เรียกว่า อนุปราสะ”

มัมมฎะ ได้แบ่งประเภทของอนุปราสะออกเป็น 2 ประเภท³⁰⁸ ดังนี้

³⁰⁷ ชาวลาฎา เป็นชื่อชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นชื่อว่า ลาฎา เมื่อสนธิกับ อนุปราสะ สำเร็จรูปเป็น ลาฎานุปราสะ หมายถึงชื่อของอนุปราสะที่ชาวลาฎานิยมใช้ประพันธ์วรรณคดี, อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คติโควินทกาวยะ, 165.

³⁰⁸ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvya-prakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 319-322.

1) เณกานุปราสะ คือ การกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะเพียงครั้งเดียว ตัวอย่างเช่น

ตโต' รุณปริสฺปนทมนทีกฤตวปุะ ศฺติ
ทเธร กามปริกษามกามินีคณฺทปาณฺฑตาม

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะ ได้แก่ การซ้ำพยัญชนะ
สังโยค นท และ ณท อย่างละ 2 ครั้ง

2) วฤตตยานุปราสะ คือ การกล่าวซ้ำพยัญชนะตัวเดียว หรือพยัญชนะหลายตัว สอง
ตัวหรือมากกว่าสองตัวขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

อุปสอารย ฆนสาร์ กูรฺ หาร์ ทูรเมว กิม กมไละ |
อลมลฺมลิ มฤณฺไลริติ วทติ ทิวานิสฺหํ พาลา ||

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยัญชนะตัวเดียวหลายครั้ง ได้แก่
พยัญชนะ ร ซ้ำกัน 5 ครั้ง พยัญชนะ ล ซ้ำกัน 5 ครั้ง พยัญชนะ ม ซ้ำกัน 3 ครั้ง และ พยัญชนะ ก ซ้ำ
กัน 3 ครั้ง

ภามหะ ได้ให้คำจำกัดความของอนุปราสะในกาวยาลังการไว้ว่า อนุปราสะ คือ การ
ใช้อักษรที่คล้ายคลึงกัน หรือที่เหมือนกัน³⁰⁹

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ได้ให้คำจำกัดความของอนุปราสะใน อนุปราสะ คือ การ
ซ้ำพยัญชนะนั้น มีอยู่ 3 วิธี คือ 1) การซ้ำพยัญชนะตัวเดียวสองครั้ง, 2) การซ้ำกลุ่มพยัญชนะที่
เรียงลำดับสองครั้ง, 3) การซ้ำพยัญชนะตัวเดียวซ้ำแล้วซ้ำอีก ชนิดที่ 1 และ ที่ 3 เรียกว่า
วฤตตยานุปราสะ ชนิดที่ 2 เรียกว่า เณกานุปราสะ³¹⁰

อนุปราสะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

เณกานุปราสะ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

กรุชฺยทเคารีกริกตลยาภษญฺจฐาสุธำโศร

ทฺรภษฺยสฺยจุไจะ กุลมกฺลฺษํ ตตฺร ราเมศฺวรสฺย |

มธยํ ยตฺร ตฺริพลิวิชมํ วารสีมฺนตฺนินำ

หฺสโตตฺตมฺปิ กถยติ วิเระ สฺถษฺญกาณฺจิปทสฺย || 11 ||

³⁰⁹ Bhāmaha, *Kāvyalāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 22.

³¹⁰ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อสังการ” ใน คีตวรรณกรรม, 10.

|| 11 || ท่านจักเห็นวัด (ที่อยู่) ที่สูงส่งที่ไรมลทินแห่งเมืองรามศวระ ซึ่งมีพระจันทร์ประดับบนยอดมวยผม (ของพระศิวะ) ที่ถูกถอดมาด้วยมืออันอ่อนโยนของนางเคารี (นางปารวตี) ผู้กำลังโกรธ ๆ ณ สถานที่ซึ่งเหล่าสตรีจำนวนมากมีเส้นสามเส้นอยู่เหนือสะดือ บ่งบอกถึงมือที่สั้นของพระผู้สร้างซึ่งได้สร้างสะโพกแล้ว ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะเพียงครั้งเดียว ได้แก่ กลุ่มพยัญชนะ กล ในคำว่า **กุลมกลุข**, กลุ่มพยัญชนะ สย ในคำว่า **ทฤษฎยสยจุใจะ รามศวรสย**, กลุ่มพยัญชนะ ตร ในคำว่า **ยตร ตรพิลวิษมิ**

ตัวอย่างที่ 2

กริทาโคกกรมุกพหุลาารมมโยปกณฐา

สปีตสยนเต **ปถิ ปถิ** ตว **ปรีตเย ปรีติตสย** |

ปีนตตุงคสตนภรณมตปามรีเปรมโลภาน

นิริวิจเฉทภรมิตปถิกาะ **ปลลยะ ปลวลินยะ** || 20 ||

|| 20 || เพื่อความรื่นรมย์ของท่านผู้เดินทาง ในทุก ๆ ทาง (ที่ท่านไป) จักมีอาศรมทั้งหลายที่มีสระน้ำเล็ก ๆ ที่มีผู้เดินทางมาพักไม่ขาดสาย เพราะอยากได้ความรักจากหญิงชั้นต่ำผู้โน้มต่ำเพราะน้ำหนักของถันที่กลมและใหญ่ ที่มีขอบเขตบริเวณน้ำรื่นรมย์ไปด้วยสวนที่มีต้นอโศกและต้นหมากสวยงามขึ้นอยู่เป็นอันมาก ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะเพียงครั้งเดียว ได้แก่ กลุ่มพยัญชนะ ปถ ในคำว่า **ปถิ ปถิ**, กลุ่มพยัญชนะ กร ในคำว่า **กริทาโคกกรมุก**, กลุ่มพยัญชนะ สย ในคำว่า **สปีตสยนเต ปรีติตสย**, กลุ่มพยัญชนะ ปรี ในคำว่า **ปรีตเย ปรีติตสย**, กลุ่มพยัญชนะ ปล ในคำว่า **ปลลยะ ปลวลินยะ**

วฤตตยนุปราสะ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ตวตตะ ปราณาะ สกลชคต่า ทกษินสตุวิ ปฺรฤตฺตยา

ชงฆาล์ ตวว่า ปวน มนโส'นนตรั วฺยาหฺรณติ |

ตสฺมาเทว ตวฺยิ ชลฺ มยา สंपฺรณั'ไต'รฺถิภาวะ

ปฺราโย ภิกฺษา ภวติ วิผลา ไนว ยฺชฺมทวิเรชฺสุ || 4 ||

|| 4 || โธ่สายลม ลมหายใจของสรรพสัตว์ (ล้วนมา) จากท่าน โดยธรรมชาติแล้ว ท่าน (ย่อมเคลื่อนที่ไป) ทางทิศใต้ (คนทั่วไป) พุดถึงท่านว่า ไปได้อย่างรวดเร็วกว่าใจในทันที ๆ เพราะ

เหตุที่นั่นนั่นแล ข้าฯจึงได้ฝาก (นำมารวม) ภาวะของผู้ปรารถนา (ขอร้อง) ในท่านอย่างจริงจัง โดยมากแล้ว การขอต่อบุคคลผู้เช่นกับท่าน ย่อมจะไม่ไร้ผลอย่างแน่นอน ๖

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยัญชนะตัวเดียว หรือพยัญชนะหลายตัว จำนวนหลายครั้ง ได้แก่ พยัญชนะ ต จำนวน 13 ครั้ง และพยัญชนะอื่น ๆ เช่น ป ร ย ม ว ก ล ษ เป็นต้น จำนวนหลายครั้งในบทเดียวกัน

ตัวอย่างที่ 2

สมโภคานเต ศลภุชลาตานิเสหานำ วรुणा

วยาธุนวนโต'นุจิตกวีการมวยาชมุคธม |

อสมินุ สทยะ ศรมชลนุทะ เสธาชาโลรุเปตย

ปรตยาสนนา มลยมรุตสतालवृणुतिगवुदि || 9 ||

|| 9 || ในเมื่อนั้น สายลมจากภูเขามลยะที่เป็นสหายได้เข้าไปทางช่องลมของคฤหาสน์ เมื่อพัดมวยผมที่ไม่ได้จัดแต่ง ซึ่งสวยงามตามธรรมชาติของหญิงสาวทั้งหลายผู้หมดริ้วแรง (นอนแผ่) เถาวัลย์คือแขนที่อ่อนปวกเปียกในท้ายที่สุดแห่งการเรีงรัก ให้อยู่เหิง จึงทำตัวเองเป็นพัดใบตาล พัดเหนือให้แห่งในทันที ๖

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยัญชนะตัวเดียว หรือพยัญชนะหลายตัว จำนวนหลายครั้ง ได้แก่ พยัญชนะ น จำนวน 13 ครั้ง และพยัญชนะอื่น ๆ เช่น ส ย ว ล ม ก ษ เป็นต้น จำนวนหลายครั้งในบทเดียวกัน

ลาฏานุปราสะ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

กริธาโศกกรมุกพหุลาารมโยปกณฐา

สปีตสยนเต ปถิ ปถิ ตว ปรีตเย ปุรสถิตสย |

ปีโนตตุกคสตนภรณมตปามรีเปรมโลภาน

นิรวิจเฉทภรमितปถิกะ ปลลยะ ปลลลยินยะ || 20 ||

|| 20 || เพื่อความรื่นรมย์ของท่านผู้เดินทาง ในทุก ๆ ทาง (ที่ท่านไป) จักมีอาศรมทั้งหลายที่มีสระน้ำเล็ก ๆ ที่มีผู้เดินทางมาพักไม่ขาดสาย เพราะอยากได้ความรักจากหญิงชั้นต่ำผู้โน้มต่ำเพราะน้ำหนักของถันที่กลมและใหญ่ ที่มีขอบเขตบริเวณน้ำรื่นรมย์ไปด้วยสวนที่มีต้นอโศกและต้นหมากสวยงามขึ้นอยู่เป็นอันมาก ๖

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะ การกล่าวซ้ำคำเดียวกันใน ความหมายเดียวกัน อาจซ้ำเพียงคำเดียวหรือซ้ำทั้งบาท ได้แก่ คำว่า กร, ปถิ, ปร และ ปล อย่างละ 1 ครั้ง

ตัวอย่างที่ 2

ตตเกษตรถจ **ตรีทิว**สริตถจนาตรา เสวนีเยะ

ศรีพลลาลกษิติปตียโคพานธวะ เสตฺพนธะ |

อารุฒานำ **ตรีทิว**ตฺถินีสุนานเหโตรขนานำ

ยตร เทวธาปยมรนครี สนฺนิกฤษฏา วิภาติ || 31 ||

|| 31 || ในระหว่างดินแดนนั้นกับแม่น้ำแห่งสวรรค์ (แม่น้ำคงคา) ท่านควรไปชมสะพานซึ่งเกี่ยวข้องกับพระเกียรติยศของพระเจ้าศรีพัลลลละ ฯ ซึ่งเป็นที่ที่เมืองสวรรค์ปรากฏเข้ามาใกล้เป็นสองเท่า แก่ผู้คนที่ขึ้นไปเพื่อจะอาบน้ำในแม่น้ำแห่งสวรรค์ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะ การกล่าวซ้ำคำเดียวกันในความหมายเดียวกัน อาจซ้ำเพียงคำเดียวหรือซ้ำทั้งบาท ได้แก่ คำว่า ตรีทิว 1 ครั้ง

ศรุตยนุปราสะ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ตฺวตตะ ปฺราณะ สกลชคต่า ทกษินสฺตวํ ปฺรฤตฺตยา

ชงฆาลํ ตฺวำ ปวน มนโส'นฺนตฺรํ วฺยาหฺรนฺติ |

ตฺสฺมาเทว ตฺวยิ ชลฺ มฺยา สํปฺรณิโต'รฺถิภาวะ

ปฺราโย ภิกฺษา ภวติ วิผลา ไนว ยฺุชฺมทฺวิเชษุ || 4 ||

|| 4 || โธ่สายลม ลมหายใจของสรรพสัตว์ (ล้วนมา) จากท่าน โดยธรรมชาติแล้ว ท่าน (ย่อมเคลื่อนที่ไป) ทางทิศใต้ (คนทั่วไป) พูดถึงท่านว่า ไปได้อย่างรวดเร็วกว่าใจในทันที ฯ เพราะเหตุนั้นนั่นแล ข้าฯจึงได้ฝาก (นำมารวม) ภาวะของผู้ปรารถนา (ขอร้อง) ในท่านอย่างจริงจัง โดยมากแล้ว การขอต่อบุคคลผู้เช่นกับท่าน ย่อมจะไม่ไร้ผลอย่างแน่นอน ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยัญชนะที่เกิดอยู่ในฐานเดียวกัน คือ วรรคต ทันตยะ ได้แก่ ต, ถ, ท, ล, ส / วรรคป โธษฐุยะ ได้แก่ ป, ผ, ภ, ม, ว / วรรคก กัณฐุยะ ได้แก่ ฆ, ง, ห / วรรค ฎ มูรณันยะ ได้แก่ ณ, ร, ษ / วรรค จ ตาลัพยะ ได้แก่ ช, ย,

ตัวอย่างที่ 2

พทฺธากรฺนทา วิหฺครฺทฺติไตรพิภฺรติ ใจตฺสึว

ภฺริทาคาเร สุจิริลฺลิตามากฺฤติ° วฺลลภฺสย |

เปฺราตฺมารามา ยทฺรินฺคฺรี เสธาธฺสขาทฺทฺรฺวา-

ชาลวฺยาชาทลภฺปฏิ° ทฺูรณมฺร่า พิภฺรติ || 58 ||

|| 58 || เมืองของศัตรูของพระองค์ (กวีใช้ศัพท์ว่า อรินครี เปรียบเมืองเหมือนหญิงสาวคนหนึ่ง) ที่เต็มไปด้วยความสุข แต่ต้องร้องไห้คร่ำครวญอย่างหนักด้วยเสียงคร่ำครวญของหมู่คนราวกับว่านำรูปภาพของคนรักที่เขียนไว้นานมาแล้วที่อยู่ในเรือนหอแห่งการร่วมรัก เก็บเอาไว้ในใจ จึงเก็บมวยผมที่ยาวสยายย่อยลง โดยแสร้งว่าเป็นสายแห่งหญ้าทิวาที่เกิดขึ้นบนคฤหาสน์ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำพยัญชนะที่เกิดอยู่ในฐานเดียวกัน คือ วรรคต ทันตยะ ได้แก่ ต, ท, ธ, น, ส / วรรค ๒ โยษฐยะ ได้แก่ ป, พ, ภ, ม, ว / วรรค ๓ กัณฐฐยะ ได้แก่ ก, ค, ห / วรรค ๔ ตาลัพยะ ได้แก่ ช, ญ, ย / วรรค ๕ มุรธันยะ ได้แก่ ฎ, ฐ,

อันตยานุปราสะ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

อสติ ศรีมตยชิลวสุธาสุนทเร จนทนาเทธา

คนธรวาณำ กนกนครี นาม รมโย นิวาสะ |

ไทม์ริลลิตาภวนศิขโรรมพร วุยาสิขทภิ-

รุตเต ศาขานครคณนำ ยะ สุราณำ ปุรสย || 1 ||

|| 1 || บนภูเขาไม้จันทน์อันรุ่งโรจน์ซึ่งดงงามที่สุดในโลก ได้มีถิ่นที่อยู่ของเหล่าคนธรรพ์อันน่ารื่นรมย์ ชื่อว่า กนกนคร (เมืองทอง) ฯ ซึ่งได้รับการนับว่าเป็นเมืองสาขาแห่งเทพนคร เพราะมียอดปราสาทอันดงาม มีสีทองอร่าม สูงเสียดฟ้า ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการซ้ำเสียงสระเดียวกัน หรือการเล่นการสัมผัสคำที่อยู่ท้ายบท คือ ซ้ำเสียงสระ อี ในบาทที่ 1, ซ้ำเสียงสระ อาม ในบาทที่ 2 และ ที่ 4, ซ้ำเสียงสระ โอะ ในบาทที่ 3

พาลเยชวาสิชวปี มนสิขี สา'นภิวญชยนต์

ปาณทุกษามา กติจิทยต กাত্রา วาสราณิ |

คนตุ้ เทศานตรมถ มธาวนยไถว ปรวฤตตุ้

คาโตนตกณฐา มลยปวนิ สปรณามิ ยยาเจ || 3 ||

|| 3 || (นางกุลยวดี) นั้น เปิดเผยถึงความรักแม้กับหมู่เพื่อนในวัยเด็กไม่ได้ ซิดเซียวชูปหอม (และ) หดหู่ ได้ให้เวลาผ่านไปหลายวัน ฯ ต่อมา นางผู้มีความโหยหาอันแรงกล้า จึงได้วิงวอนอย่างนอบน้อมต่อสายลมจากภูเขามลยะ ซึ่งเริ่มจะเคลื่อนไปในทิศตรงกันข้ามสู่ถิ่นอื่น ในฤดูใบไม้ผลินั้นแล ฯ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการซ้ำเสียงสระเดียวกัน หรือการเล่นการสัมผัสคำที่อยู่ท้ายบท คือ ซ้ำเสียงสระ อุ ในบาทที่ 1, ซ้ำเสียงสระ อา ในบาทที่ 2, ซ้ำเสียงสระ อัม ในบาทที่ 3 และที่ 4

ตัวอย่างที่ 2

ตตราวศย์ กุสุมสมเย ส ตวยา คีลนียะ

सानโทรทยานสถคิตคคนปรางคณ เคาทเทศะ |

ตนเม'วสถำ กถย นฤปเตรชีวนตราณเหโตะ

ปราทรรภาวสตริชคิตี ขลฺ ตวาทฤศานำ ปรรถะ || 6 ||

|| 6 || ณ สถานที่นั้น ในฤดูใบไม้ผลิ ท่านต้องไปอย่างแน่นอนสู่แคว้นเคาฑะซึ่งมีพื้นที่อันท้องฟ้าถูกบดบังไปด้วยสวนดอกไม้หนาแน่น ๆ ขอท่านได้โปรดบอกความโศกเศร้านั้นของข้าฯ แก่กษัตริย์ผู้เป็นเหตุช่วยให้มีชีวิตอยู่ ความกรุณาต่อผู้อื่นของคนเช่นท่าน ก็จะปรากฏในโลกทั้งสามอย่างแท้จริง ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการซ้ำเสียงสระเดียวกัน หรือการเล่นการสัมผัสคำที่อยู่ท้ายบทหรือที่อยู่ท้ายของวรรค คือ ซ้ำเสียงสระ อะ ในบาทที่ 1, 2 และ 4

ตวยยาสีเน มนสิชคุเรา ยตร สารงคเนตราะ

สนทฤศยนเต รจิตจตุโรทยานโทลาวิลาสะ |

อภยสยนตยะ สรภสมิว โวยมกานดารยาน

กนทรปสย ตริทิววุตี° เขตูกามสย เสนาะ || 48 ||

|| 48 || เมื่อท่านผู้เป็นครูของกามเทพยังอยู่ในเมืองนั้น สำหรับกามเทพผู้ปรารถนาจะชนะเทพธิดามีกองทัพที่มีดวงตาเหมือนนกวาง ซึ่งเล่นสนุกสนานอยู่บนชิงช้าในอุทยานที่ประดับประดาไว้สวยงาม จึงปรากฏเหมือนว่าจะพากันยิงยานไม้ที่ลอยอยู่ในอากาศในทันที ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏการกล่าวซ้ำกลุ่มพยัญชนะซ้ำเสียงสระเดียวกัน หรือการเล่นการสัมผัสคำที่อยู่ท้ายบทหรือที่อยู่ท้ายของวรรค คือ ซ้ำเสียงสระ อาะ ในบาทที่ 1, 2 และ 4

4.1.2.2 อรรถาถังการ

อถังการทางความหมาย คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบประดับตกแต่งบทกวีให้สวยงาม หรือโวหารแฝงความหมาย เพื่อให้เกิดมีการตีความได้อย่างลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป³¹¹ อถังการทางความหมายปรากฏในตำราภาษาศาสตร์เพียง 3 ชนิด ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในตำรา

³¹¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 28.

ของอภัยทิกษิตะ (Appayadīkṣita) มีอรรถาธิบายทางความหมายมากถึง 123 ชนิด³¹² แต่อรรถาธิบายทางความหมายในกวลยานันตะมีปรากฏมากที่สุดถึง 125 ชนิดด้วยกัน³¹³ อรรถาธิบายทางความหมายที่สำคัญได้แก่

(1) อุปมา (Upamā)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของอุปมาไว้ว่า ปุโรโณปมา (Pūraṇopamā) (ปุโรณะ แปลว่า สมบูรณ์ อุปมา แปลว่า เปรียบเทียบ) มีองค์ประกอบของการเปรียบเทียบอยู่ 4 ประเภท³¹⁴ ได้แก่

1) อุปเมยัม (Upameyam) วัณณเมยัม (Varṇyam) หรือวิษยะ (Viṣaya) คือ วัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ เช่น ใบหน้า เป็นต้น

2) อุปมานัม (Upamānam) อวัณณเมยัม (Avarṇyam) หรือวิษयी (Viṣayī) คือ วัตถุที่นำมาเปรียบเทียบ เช่น พระจันทร์ ดอกบัว เป็นต้น

3) สาธารณธรรม (Sādhāranadharmā) สามานยธรรม (Sāmānyadharmā) หรือธรรม (Dharma) คือ คุณลักษณะทั่วไป หมายถึงลักษณะคล้ายคลึงระหว่างวัตถุทั้งสองสิ่ง (วัตถุที่เปรียบเทียบและวัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ) หรือคุณลักษณะของวัตถุทั้งสองดังกล่าวซึ่งทำให้เกิดความคล้ายคลึงกัน

4) อุปมาวาจกะ (Upamāvācaka) หรือ วาจกะ (Vācaka) คือ คำที่แสดงถึงการเปรียบเทียบ เช่น เหมือน เพียงดั่ง ราวกับ เป็นต้น

อุปมาที่ละเว้น หรือลบบองค์ประกอบทั้ง 4 ประเภทข้อใดข้อหนึ่ง ซึ่งทำให้ขาดองค์ประกอบไป อุปมานี้เรียกว่าลูปโตปมา (Luptopamā) มี 8 ประเภท ได้แก่

1) วาจกลูปตา (Vācakaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียวคือ อุปมาวาจกะเท่านั้น

2) ธรรมลูปตา (Dharmaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียวคือ สาธารณธรรมเท่านั้น

3) ธรรมวาจกลูปตา (Dharmavācakaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบคือ สาธารณธรรม และอุปมาวาจกะออก

³¹² เรื่องเดียวกัน, 26.

³¹³ A.K. Warder, **Indian Kavya Literature**, 117.

³¹⁴ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, (calcutta: J. N. Banerjee & Son, 1903) 2-4.

4) วาจโกปเมยลุปตา (Vācakopameyaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบคือ อุปมาวาจกะ และอุปเมย์มออก

5) อุปมานวาจลุปตา (Upamānavācakaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบคืออุปมานัม และอุปมาวาจกะออก

6) อุปมานลุปตา (Upamānaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียวคือ อุปมานัมเท่านั้น

7) อุปมานวาจธรรมลุปตา (Upamānavācakadharmaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบคือ อุปมานัม อุปมาวาจกะ และสาธารณธรรมออก

8) อุปมานธรรมลุปตา (Upamānadharmaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบคืออุปมานัม และสาธารณธรรมออก

วิศวานาถ ได้แบ่งอุปมาออกเป็น 27 ประเภท คือ ปุรณา 6 ประเภท ลุปตา 21 ประเภท แต่ผู้วิจัยจะนำเสนอเพียง 2 ประเภทใหญ่ ๆ³¹⁵ ได้แก่

1) ปุรณา (Pūranā) คือ อุปมาสมบุรณ์แบบ อุปมาบทนี้มืองค์ประกอบด้วยกัน 4 ประเภท ได้แก่

(1) อุปมานะ (Upamāna) คือ คำที่เป็นหลักในการนำมาเปรียบเทียบกับ อุปเมยะ

(2) อุปเมยะ (Upameya) คือ คำที่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับอุปมานะ

(3) เอาปัมยวาจี (Uupamyavācī) คือ คำที่แสดงการเปรียบเทียบ เช่น เพียงดั่ง เสมอ เหมือน ดุจ ประดุจ ดุจดั่ง ดั่งเช่น ประหนึ่งว่า ราวกับ เฉกเช่น เป็นต้น

(4) สาธารณธรรม (The common property) คือ คำที่แสดงคุณสมบัติทั่วไปของคำที่เปรียบเทียบ

ตัวอย่างเช่น

मुखं गमलमिव सुनत्रम्

ใบหน้าสวยงามเหมือนกับดอกบัว

จากตัวอย่างข้างบน ใบหน้า (मुख) คือ อุปเมยะ ดอกบัว (गमल) คือ อุปมานะ เหมือนกับ (इव) คือ เอาปัมยวาจี และสวยงาม (सुनत्रम्) คือ สาธารณธรรม

ปุรณา ยังสามารถแบ่งออกเป็นอีก 2 ประเภท ได้แก่

³¹⁵ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 90-104.

(1) เศราตี (Śrautī) คือ การเปรียบเทียบโดยมีคำที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น ยถา อิวะ वा หรือ วัต ปัจจัย เป็นการกล่าวเปรียบเทียบกันอย่างโดยตรง

(2) อารถี (Ārthī) คือ การเปรียบเทียบโดยมีคำที่เป็นลักษณะ เช่น ตุลยะ สมานะ หรือ วัต ปัจจัยที่ใช้ในความหมายของคำว่า ตุลยะ เป็นการกล่าวเปรียบเทียบกันอย่างโดยอ้อม

2) ลุปตา (Luptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบ 4 อย่าง ได้แก่ อุปมานะ, อุปเมยะ, เอาปัมยวจาก และสาธารณธรรมออกไปบทใดบทหนึ่ง ทำให้องค์ประกอบไม่ครบส่วนหรือขาดหายไป ลุปตาแบ่งออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่

(1) ธรรมลุปตา (Dharmaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียว คือ สาธารณธรรมเท่านั้น

(2) อุปมานลุปตา (Upamānaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียว คืออุปมานะเท่านั้น

(3) วาจกลุปตา (Vācakaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียว คือ วาจก หรือเอาปัมยวจากเท่านั้น

(4) ธรรมโพนมานลุปตา (Dharmopamānaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบ 2 อย่าง ได้แก่ สาธารณธรรม และอุปมานะ เหลือเพียงแต่เอาปัมยวจาก และอุปเมยะ

(5) ธรรมวาจกลุปตา (Dharmavācakaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบ 2 อย่าง ได้แก่ สาธารณธรรม และเอาปัมยวจาก เหลือเพียงแต่อุปมานะ และอุปเมยะ

(6) อุปเมยลุปตา (Upameyaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบเพียงอย่างเดียว คือ อุปเมยะเท่านั้น

(7) ธรรมโพนเมยลุปตา (Dharmopameyaluptā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบ 2 อย่าง ได้แก่ สาธารณธรรม และอุปเมยะ เหลือเพียงแต่อุปมานะ และเอาปัมยวจาก

(8) ตริโลปา (Trilopā) คือ อุปมาที่ลบบองค์ประกอบ 3 อย่าง ได้แก่ อุปมานะ เอาปัมยวจาก และสาธารณธรรม เหลือเพียงแต่อุปเมยะอย่างเดียวเท่านั้น

วากภุจะ ให้ความหมายไว้ว่า “อุปมา คือ ลักษณะที่กล่าวความเหมือนระหว่างอุปมานและอุปไมย ด้วยใช้ ปรัตยยะ และ อวยยะ คำที่มีความหมายว่า เหมือนกัน เป็นต้น และสมาส”³¹⁶ ตัวอย่างเช่น

“ใบหน้าของหญิง คนมีคิ้วเหมือนธนูงามเทพนั้น เหมือนดวงจันทร์

ตาทั้งคู่เหมือนดอกนีลบลคู่หนึ่ง ริมฝีปากเยาะเย้ยลูกตำลึงสุก”

³¹⁶ วากภุจะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 24.

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า ดวงจันทร์ ธนุกามเทพ และดอกนิลบล เป็นสิ่งหลักในการเปรียบเทียบ ส่วนคำว่า ใบหน้า คิ้ว และตา เป็นสิ่งที่ถูกนำไปเปรียบเทียบ

วาทกรรมได้แบ่งอุปมาออกเป็น 7 ประเภท³¹⁷ ได้แก่

- 1) ปรีตโยปมา (Pratyayopamā) คือ อุปมาที่มีอักษรหรือคำมาต่อเติมไว้ตอนท้ายคำ เมื่อผันรูปให้ได้ความหมายแปลกไปจากของเดิม
- 2) อวโยปมา (Avayayopamā) คือ อุปมาที่มีคำว่า อีวะ ที่แปลว่าเหมือน, ประหนึ่งว่า เป็นต้น อยู่ตอนท้ายวลี และไม่ผันแปรรูปไปตามวิภัติ
- 3) ตุลยารโธปมา คือ (Tulyārthopamā) อุปมาที่มีคำว่า อนุภโรติ ที่แปลว่า ทำตาม ประกอบไว้
- 4) สมาสโยปมา (Samāsopamā) คือ อุปมาที่มีคำสมาสที่แปลแล้วสามารถใส่คำว่า เหมือน ให้แก่ความหมายของคำที่เข้าสมาสอยู่ข้างในได้
- 5) อุปเมโยปมา (Upameyopamā) คือ อุปมาที่มีอุปไมยเป็นอุปมา
- 6) อุปเมยสมุจโยปมา (Upameyasamuccayopamā) คือ อุปมาที่กล่าวอุปไมยหลาย ๆ อย่างไว้ร่วมกัน
- 7) อุปมานสมุจโยปมา (Upamānasamuccayopamā) คือ อุปมาที่กล่าวอุปมานหลาย ๆ อย่างไว้ร่วมกัน

มัมมภูจะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อมีคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน ในขณะที่มีความแตกต่างกัน (ระหว่างวัตถุสองสิ่ง que เปรียบเทียบ คือ วัตถุที่นำมาเปรียบเทียบและวัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ) สิ่งนี้คือ อุปมา” อุปมาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท³¹⁸ ได้แก่

- 1) ปูรณา (Complete) คือ อุปมาที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประเภท ได้แก่
  - (1) วัตถุที่นำมาเปรียบเทียบ
  - (2) วัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ
  - (3) คุณลักษณะทั่วไป
  - (4) คำที่บ่งบอกถึงความคล้ายคลึงกัน

³¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 54-56.

³¹⁸ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 349-350.

2) ลูปตา (Elliptical) คือ อุปมาประกอบด้วยองค์ประกอบประเภทใดประเภทหนึ่งในบรรดา 4 ประเภทนั้น

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งที่ถูกเปรียบ (อุปมา) ซึ่งแตกต่างจากสิ่งที่นำมาเปรียบ (อุปมานะ) โดยอ้างจากสถานที่ เวลา หรือการกระทำ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกัน เพราะมีความคล้ายคลึงกันเล็กน้อย คำที่เป็นสัญลักษณ์ของการเปรียบ คือ คำว่า ยถา และ อิวะ ดังนั้นจึงเรียกว่า อุปมา” อุปมาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท³¹⁹ ได้แก่

1) ลูปโตปมา คือ อุปมาที่ไม่มีคำที่เป็นสัญลักษณ์ของการเปรียบ คือ คำว่า ยถา และอิวะปรากฏ แต่ได้ซ่อนไว้ในคำสมาส

2) ประติวัสตูปมา (Prativastūpamā) คือ อุปมาที่มีความคล้ายคลึงกันจากคุณลักษณะ ถึงแม้จะไม่มีคำที่เป็นสัญลักษณ์ของการเปรียบก็ตาม

คัมภีร์สุโธธาตั้งการมัญชรี ให้ความหมายไว้ว่า “ความเป็นสภาพเสมอกันระหว่างอุปมานะ (ตัวเปรียบ) กับอุปมา (สิ่งที่รับเปรียบ) ชื่อว่าอุปมา” อุปมาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท³²⁰ ได้แก่

1) สัททคัมมา (Saddagammā) (รู้ด้วยศัพท์) คือ มีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏ เช่น อิวะ วา ตุลยะ เป็นต้น มี 11 ประเภท

2) อัถถคัมมา (Atthagammā) (รู้ด้วยอรรถ) คือ ไม่มีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏ แต่ความหมายระบุว่าเป็นอุปมา มี 4 ประเภท

3) วากยัตถวิสยา (Vākyatthavisayā) (มีความของพากย์เป็นวิสัย) คือ ไม่มีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏ ไม่มีความบ่งว่าเป็นอุปมา แต่เมื่อรวมความเข้าทั้งประโยคแล้วก็รู้ได้ว่าเป็นอุปมา นอกจากนี้ยังมีอุปมาที่ต้องโทษ 7 ประเภทอีกด้วย

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อุปมา คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ”³²¹ ตัวอย่างเช่น

“ดวงหน้านางนวลกระจ่างดุจดวงจันทร์”

³¹⁹ Bhāmaha, *Kāvyaḷāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 31-33.

³²⁰ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโธธาตั้งการมัญชรี, 364-430.

³²¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 28.

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า ดวงจันทร์ เป็นสิ่งหลักในการเปรียบเทียบ คำว่า
ดวงหน้านาง เป็นสิ่งที่กวีนำไปเปรียบเทียบ ส่วนคำว่า นวลกระจ่าง เป็นลักษณะที่ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย

อุปมาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า อุปมา มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 2, 13, 16, 23, 27, 30,
36, 37, 41, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 66, 67, 69, 75, 83, 85,
88 และ 91 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ตตร เสวฉฉารตีวินิมเย ไจว สิมนตินินำ

กรณสรूसी प्रकृति सुकृत् केतकी क्रमपत्रम् |

उत्पद्यन्ति वृत्तिकरजत्कण्डलाखण्डानागिर-

गिन्नि साक्षात् वि मुखी रोच चण्डमेकं विचक्षते || 51 ||

|| 51 || อนึ่ง ณ เมืองนั้น ในการพลอดรักกันและกันตามความพอใจ ชาย
หนุ่มผู้เชี่ยวชาญ (เชิงรัก) ทั้งหลาย ต่างแหยงมองกลีบดอกเกตกี (ดอกลำเจียก) ที่สวยงามตาม
ธรรมชาติที่หล่นจากหูของเหล่าหญิงสาว ซึ่งแตกแยกออกเพราะการกระทบต่างหูที่กวัดแกว่งไปมา
เหมือนกับเป็นเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์ที่เห็นดำตา ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวเปรียบเทียบระหว่างดอกเกตกีที่สวยงาม
กับเศษชิ้นหนึ่งของดวงจันทร์ และองค์ประกอบของอุปมาปรากฏครบทั้ง 4 อย่าง กล่าวคือ (1) ดอก
เกตกี คือสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (2) เศษชิ้นดวงจันทร์ คือสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ (3) เสี้ยว, วงรี คือคุณสมบัติ
ร่วมกัน (4) อิว คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ

ตัวอย่างที่ 2

मुखी कुराह्यं गिम्पि विधिना गुरुता मथ्यता

मन्ये पाला कुष्मण्डुलो निर्मिता कार्मुक्या |

राखनुज्जिรวिरहनिदकषामภาवं वन्हति

खता सम्प्रत्यह सुतनुः सा ज मेरुवी लतेव || 66 ||

|| 66 || ข้าพเจ้าคิดว่า หญิงสาวผู้บอบบาง ถูกพระผู้สร้างเมื่อสร้างบางอย่าง
ที่มีส่วนตรงกลางต้องจับไว้ด้วยกำมือ เนรมิตขึ้นสำหรับธนูดอกไม้ของกามเทพ ฯ โอ้ ฝ่าบาท! นางนั้น
กำลังกลายเป็นคนเหี่ยวแห้งที่เกิดจากการพลัดพรากไกลเหลือเกิน โอ้ หนอ บัดนี้ กลายเป็นคนซุบ
ผอมเหมือนกับเถาวัลย์เมารวี ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวเปรียบเทียบระหว่างหญิงสาวที่ผอมแห้ง กับเถาว์ลัยเมารวี และองค์ประกอบของอุปมาปรากฏครบทั้ง 4 อย่าง กล่าวคือ (1) หญิงสาว คือสิ่งที่ถูกเปรียบ (2) เถาว์ลัยเมารวี คือสิ่งที่นำมาเปรียบ (3) ชุบผอม, ผอม, ผอมแห้ง คือคุณสมบัตินี้ร่วมกัน (4) อิว คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ

ตัวอย่างที่ 3

ภุโยภุยะ ปรวิศติ มโน ทารุณ มนมถาคเนา

มณฺ์ วาษปามภสิ นยนโยรทวนทวมินทิวราภุษยะ |

ตสยา ราชนนตฺนุวิรหยาภุลาสาตปสฺวี

ซาโต ภสมจฺจฺริต อิว ส ภษามปาณษุ กโปละ || 83 ||

|| 83 || โอ้ ราชน! ใจของนางผู้มีตาสวยงามเหมือนดอกบัว ผู้กระสับกระส่ายเพราะการพลัดพรากครั้งยิ่งใหญ่ ย่อมเข้าไปสู่ไฟแห่งกามเทพอันโหดร้ายครั้งแล้วครั้งเล่า ๆ คู่แห่งนัยน์ตา (ของนาง) จมลงในกองแห่งน้ำตา ๆ แก้ม (ของนาง) ชุบซีดเป็นเหมือนน้กบวชผู้บ้ำเพ็ญตบะมีร่างกายทาดด้วยขี้เถ้า ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวเปรียบเทียบระหว่างดวงตาของนาง กุลยวตีที่สวยงามกับดอกบัว และแก้มที่ชุบซีดกับน้กบวชผู้บ้ำเพ็ญตบะ องค์ประกอบของอุปมาปรากฏครบทั้ง 4 อย่าง กล่าวคือ (1) ดวงตา คือสิ่งที่ถูกเปรียบ (2) ดอกบัว คือสิ่งที่นำมาเปรียบ (3) งดงาม, สวยงาม คือคุณสมบัตินี้ร่วมกัน (4) อิว คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ และองค์ประกอบของอีก การเปรียบเทียบก็ปรากฏครบทั้ง 4 อย่าง กล่าวคือ กล่าวคือ (1) แก้ม คือสิ่งที่ถูกเปรียบ (2) น้กบวชผู้บ้ำเพ็ญตบะ คือสิ่งที่นำมาเปรียบ (3) ชุบซีด, ซีดขาว คือคุณสมบัตินี้ร่วมกัน (4) อิว คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ

(2) อนันวยะ (Ananvaya)

กุลยานันทะ ให้ความหมายของอนันวยะไว้ว่า “อนันวยะ คือการเปรียบเทียบวัตถุที่นำมาเปรียบเทียบกับวัตถุที่ถูกเปรียบเทียบว่าเป็นสิ่งหนึ่งเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งว่า สิ่งหนึ่งและวัตถุเดียวกันมาเปรียบกับตัวมันเอง”³²² ตัวอย่างเช่น

“พระจันทร์อันรุ่งโรจน์เปรียบเหมือนพระจันทร์เอง”

³²² P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 13-14.

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งหนึ่งเปรียบเทียบกับตัวมันเอง เพราะไม่มีสิ่งใดในโลกที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้”³²³ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อฤดูใบไม้ร่วงเริ่มปรากฏตัวเอง ดอกบัวก็กลายเป็นสีแดงเหมือนกับดอกบัว”

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งหนึ่งและสิ่งเดียวกันปรากฏในประโยคเดียวกัน แล้วนำทั้งสองสิ่งมาเปรียบเทียบกัน สิ่งที่เปรียบเทียบกันนั้น คือ อนันวยะ”³²⁴ ตัวอย่างเช่น

“ไม่ใช่เพียงแค่มีสเน่ห์น่ารักเท่านั้น แต่ผู้หญิงคนนั้นก็เปล่งประกายเหมือนผู้หญิงคนนั่นเอง”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “สิ่งหนึ่งมีความคล้ายคลึงกับตัวมันเอง กล่าวคือไม่มีอะไรที่จะคล้ายคลึงกันได้นอกจากสิ่งนั่นเอง”³²⁵ ตัวอย่างเช่น

“ใบหน้าของคุณมีวงแหวน (ริมฝีปาก) สีแดงเพราะหมากพลู เป็นประกายเพราะความสว่างของฟัน และยังมีดวงตา (คูหนึ่ง) ที่แต้มสีเหมือนดอกบัวสีน้ำเงิน”

กฤษมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อนันวยะ คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่เทียบสิ่งหนึ่งกับตัวของมันเอง เพราะไม่มีสิ่งใดที่คู่ควรพอที่จะนำมาเปรียบด้วยได้ อุปมานและอุปไมยจึงเป็นสิ่งเดียวกัน”³²⁶ ตัวอย่างเช่น

“ดวงหน้าของนางเปรียบได้กับดวงหน้าของนางเท่านั้น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวเปรียบเทียบดวงหน้ากับดวงหน้า เพราะไม่มีสิ่งอื่นใดที่คู่ควรเพื่อนำมาเปรียบเทียบได้

(3) อุปเมโยปมา (Upameyopamā)

กวลยานันทะ ให้ความหมายของอุปเมโยปมาไว้ว่า³²⁷ “ตำแหน่งของอุปมานะและอุปเมยะสลับกัน เรียกว่า อุปเมโยปมา” ตัวอย่างเช่น

“ข้าแต่พระราชา คุณธรรมของพระองค์เต็มเปี่ยมเหมือนทรัพย์สมบัติ (ของพระองค์)”

³²³ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 109.

³²⁴ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvya prakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 365.

³²⁵ Bhāmaha, **Kāvya ālaṅkāra**, translate by P.V. Naganatha Sastry, 69.

³²⁶ กฤษมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 29.

³²⁷ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 15.

และทรัพย์สินสมบัติของของพระองค์ก็เต็มเปี่ยมเหมือนคุณธรรมของพระองค์”

จากตัวอย่างข้างบน อุปมานะในประโยคแรกจะกลายเป็นอุปเมยะในประโยคที่สอง และอุปเมยะในประโยคแรกจะกลายเป็นอุปมานะในประโยคที่สอง ในเมื่อไม่มีสิ่งที่สามที่จะนำมาเปรียบเทียบกันได้

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การสลับตำแหน่งกันของอุปมานะและอุปเมยะ เปรียบเทียบกันไปมา เพราะไม่มีสิ่งอื่นใดที่สามที่คล้ายคลึงกันกับทั้งสองสิ่งนั้น”³²⁸

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อมีการสลับกันของทั้งสองสิ่ง (สิ่งที่นำมาเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ) เรียกว่า อุปเมโยปมา”³²⁹ ตัวอย่างเช่น

“หัวใจของเขาเหมือนพระลักษมี พระลักษมีก็เหมือนหัวใจของเขา
ศรีของเขาเหมือนร่างกายของเขา และร่างกายของเขาก็เหมือนศรี
ความแข็งแกร่งของเขาเหมือนแผ่นดิน และแผ่นดินก็เหมือนความแข็งแกร่งของเขา”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “กรณีที่อุปมานะและอุปเมยะสลับกัน เรียกว่าอุปเมโยปมา”³³⁰ ตัวอย่างเช่น

“ใบหน้าของเธออันหอมกรุ่น สวยงาม และและแดงก่ำด้วยไวน์เหมือนกับดอกบัว
และดอกบัวก็เหมือนใบหน้าของเธอ”

กฤษุม่า รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อุปเมโยปมา คือการเปรียบเทียบแบบอุปมาสองทาง นอกจาก ก เหมือน ข แล้ว ในทางกลับกัน ข ก็เหมือน ก ด้วย”³³¹ ตัวอย่างเช่น

“ดวงหน้าของนางเหมือนดวงจันทร์
และดวงจันทร์ก็เหมือนดวงหน้าของนาง”

³²⁸ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 111.

³²⁹ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 365-366.

³³⁰ Bhāmaha, *Kāvyaṭlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 67.

³³¹ กฤษุม่า รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 29.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวเปรียบเทียบของทั้งสองสิ่งๆที่เหมือนกัน ทั้งสองทาง กล่าวคือ ดวงหน้าเหมือนดวงจันทร์ แต่ดวงจันทร์ก็เหมือนดวงหน้าเช่นเดียวกัน

(4) รูปกะ (Rūpaka) หรือ รูปกัม (Rūpakam)

กุวลยานันตะ ให้ความหมายของรูปกะไว้ว่า “รูปกะ คือ การแสดงสิ่งๆที่ เปรียบเทียบอย่างเปิดเผย” รูปกะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท³³² ได้แก่

- 1) ความไม่แตกต่างจากสิ่งๆที่เปรียบเทียบ
- 2) ความเหมือนกันกับสิ่งๆที่เปรียบเทียบ

แต่ละอย่างมีอย่างละ 3 ประเภท คือ

- 1) ความเหนือกว่า
- 2) ความด้อยกว่า
- 3) ความไม่มีทั้งสองอย่าง

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “รูปกะ คือ การนำเสนอสิ่งๆที่ได้พรรณนาไว้ให้ เห็นอย่างแจ่มชัด โดยไม่ได้ปิดบังไว้”³³³

วาคภุชะ ให้ความหมายไว้ว่า “รูปกัม คือ อลังการที่กล่าวอุปมานและ อุปไมยเป็นหนึ่งสิ่งๆเดียวกัน เพราะมีลักษณะเหมือนกัน จะกล่าวคำๆที่หมายถึงอุปมานและอุปไมย รวมเข้าเป็นสมาสหรือไม่รวมก็ได้ จะกล่าวลักษณะเพียงส่วนเดียว หรือทั้งหมดก็ได้”³³⁴ ตัวอย่างเช่น

“นางปีศาจคือเวลากลางคืน มีผมอันสยายแล้วคือความมืด มีสร้อยลูกประคำอันร้อย ด้วยกระดูกคือดาว และมีเสียงคำรามใหญ่คือเสียงนกเค้าแมว ได้เดินออกจากที่แห่งหนึ่ง”

จากตัวอย่างข้างบน สิ่งๆที่นำมาเปรียบ ได้แก่ นางปีศาจ ผม สร้อยลูกประคำ อันร้อยด้วยกระดูก และเสียงคำรามใหญ่ สิ่งๆที่ถูกเปรียบ ได้แก่ เวลากลางคืน ความมืด ดาว และเสียง นกเค้าแมว

วาคภุชะได้แบ่งรูปกะออกเป็น 4 ประเภท³³⁵ ได้แก่

³³² P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 19.

³³³ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 114.

³³⁴ วาคภุชะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 26.

³³⁵ เรื่องเดียวกัน, 57-18.

- 1) รูปกะที่รวมคำที่กล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเข้าเป็นสมาส และกล่าวถึงลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน
- 2) รูปกะที่ไม่รวมคำที่กล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเข้าเป็นสมาส แต่กล่าวถึงลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน
- 3) รูปกะที่รวมคำที่กล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเข้าเป็นสมาส แต่ไม่กล่าวถึงลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน
- 4) รูปกะที่ไม่รวมคำที่กล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเข้าเป็นสมาส และไม่กล่าวถึงลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “รูปกะ คือ สิ่งที่ไม่มีความแตกต่างระหว่างสิ่ง ที่นำมาเปรียบเทียบ และสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ” รูปกะแบ่งออกเป็น 4 ประเภท³³⁶ ได้แก่

- 1) รูปกะที่มีสิ่งที่ถูกกำหนดไว้โดยตรง นี้เรียกว่า รูปกะทั่วไป (Metapor Universal)
- 2) รูปกะที่มีสิ่งที่ถูกกำหนดไว้ทั้งโดยตรง และโดยอ้อม นี้เรียกว่า รูปกะไม่สมบูรณ์ (Partial Metaphor)
- 3) รูปกะที่ปราศจากองค์ประกอบ นี้เรียกว่า รูปกะสมบูรณ์ หรือรูปกะบริสุทธิ์ (Pure Metaphor)
- 4) รูปกะที่มีองค์ประกอบตามที่กำหนด หรือมีองค์ประกอบอย่างอื่น นี้เรียกว่า รูปกะต่อเนื่อง (Consequential Metaphor)

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “รูปกะ คือ ลัทธิการที่มีคุณลักษณะทั่วไป หรือเอกลักษณ์ (ตตฺตวม หรือ ตทฺทวระ) ของอุปเมยะ กับอุปมานะที่กล่าวไว้แล้ว” รูปกะ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท³³⁷ ได้แก่

- 1) รูปกะที่รวมอุปเมยะกับอุปมานะเข้าเป็นสิ่งหนึ่งเดียวกัน
- 2) รูปกะที่ไม่รวมอุปเมยะกับอุปมานะเข้าเป็นสิ่งหนึ่งเดียวกัน คือมีเพียง บางอย่างเท่านั้น

³³⁶ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 369-373.

³³⁷ Bhāmaha, *Kāvyaṭlankāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 28-29.

คัมภีร์สุโธธาตั้งการมัญชรี ให้ความหมายไว้ว่า “อุปมาที่มีความต่างกันถูกปกปิดไว้ เพราะยกขึ้นสู่ความไม่ต่างกันแห่งอุปมานะและอุปไมย ท่านเรียกว่ารูปกะ” รูปกะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท³³⁸ ได้แก่

- 1) อเสสวัตถุวิสัย (Asesavatthuvisaya) คือ รูปกะมีวัตถุทั้งสิ้นเป็นวิสัย
- 2) เอกเทศวิวัตติ (Ekadesavivatti) คือ รูปกะอันเป็นไปในบางส่วน แต่ละอย่างมีอย่างละ 3 ประเภท คือ

- 1) สมาสรูปกะ (Samāsarūpaka) คือ รูปกะเป็นบทสมาส
- 2) อสมาสรูปกะ (Asamāsarūpaka) คือ รูปกะไม่ใช่บทสมาส
- 3) สมาสสมาสรูปกะ (Samāsāsamāsarūpaka) คือ รูปกะทั้งเป็นบทสมาส ทั้งไม่ใช่บทสมาส

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “รูปกะ คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่กล่าวเสียใหม่ว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีความหมายจึงลึกซึ้งกว่า อุปมา”³³⁹ ตัวอย่างเช่น

“ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเปรียบดวงหน้าเป็นดวงจันทร์เลย ไม่ได้เป็นการเปรียบเหมือนหรือคล้ายดวงจันทร์ กล่าวคือ ดวงหน้าแทนดวงจันทร์นั่นเอง

รูปกะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อสังการชื่อว่า รูปกะมีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 2, 9, 10, 13, 16, 24, 27, 32, 35, 40, 45, 49, 50, 56, 57, 70, 75, 83, 84, 85, 94 และ 97 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

คงคำ เณรสत्वกุมกรूं วิจิหสเด วหนตี°

เสเวถาสตามถ ปริสรเปราตมหัสวตัสสาม |

ปรตยาวฤตย วุรชติ ชลเธา เปรยสิ เปรมโลลา

กรตุ์ เกศครหมิว กิมปยุทธตา ยา วิภาติ || 32 ||

³³⁸ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.๕.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโธธาตั้งการมัญชรี, 431-433.

³³⁹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 28.

|| 32 || จากนั้น ท่านควรไปเยี่ยมแม่น้ำคงคาผู้ถือลูกแก้วกลมอันน่าชื่นชม คือฟองน้ำไว้ในมือคือคลื่นที่มีสายสร้อยคือฝูงหงส์จำนวนมาก ณ ริมฝั่ง ฯ ผู้ซึ่งกระสับกระส่ายเพราะความรัก ในเวลาที่ทะเลสาบสุดที่รักหันหลังลาจากไป จึงได้แสดงอาการสูงขึ้นเล็กน้อยเหมือนกับจะจับผม (ของทะเลสาบ) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาการเปรียบเทียบโดยกล่าวสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง กล่าวคือกวีพรรณนาแม่น้ำคงคาผู้ถือลูกแก้วกลมที่เป็นฟองน้ำ ไว้ในมือที่เป็นคลื่นซึ่งเป็นคลื่นที่มีสายสร้อยที่เป็นฝูงหงส์จำนวนมาก ณ ริมฝั่ง

ตัวอย่างที่ 2

ภุคนครีว ภูชวิสลดาสกตวฤตรามพุชาภิ

โส'ย เสนานวยนถป อิติ ตราสเกาตุหลาภยาม |

วิษวก ปิตะ กุลยทลเศรณิที่โรไมะ กฏาโกชะ

เปารสุตริภิ สปทิต นครีวิทรเว วิทวิษำ ยะ || 57 ||

|| 57 || ในการหนีออกจากเมืองอย่างรวดเร็วของพวกข้าศึก พระองค์ได้ถูกสตรีชาวเมืองผู้มีดอกบัวคือใบหน้าที่ติดอยู่กับก้านบัวคือท่อนแขน เอี้ยวคอดูต็มจากทุกทิศด้วยตาชำเลื่องมองที่ยาวเป็นแถวเหมือนดอกบัวมากมาย ด้วยความกลัวและความมอยากรู้อยากเห็นว่าพระองค์นี้แหละคือกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนะ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาการเปรียบเทียบโดยกล่าวสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง กล่าวคือกวีพรรณนากษัตริย์ลักษณเสนถูกเหล่าสาวชาวเมืองผู้มีดอกบัวที่เป็นใบหน้าที่ติดอยู่กับก้านบัวที่เป็นท่อนแขน ต่างเหลียวมองดูพระองค์ทุกทิศเพราะความมอยากรู้อยากเห็นว่าพระองค์คือกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนะ

(5) สมฤติมาน (Smṛtimān) หรือ สมรณะ (Smaraṇa)

กวลยานันทะ ให้ความหมายของสมฤติมานไว้ว่า “ความทรงจำสิ่งที่เคยพบมาก่อน ซึ่งเกิดจากการเห็นสิ่งอื่นที่คล้ายคลึงกัน เรียกว่า สมฤติมาน”³⁴⁰ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อได้เห็นดอกบัวดอกนี้ ใจของฉันทก็หวนระลึกถึงใบหน้าของสุดที่รักของฉันท”

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “การระลึกถึงสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งเกิดจากการรับรู้มาก่อน เรียกว่า สมรณะ มีอยู่ 2 ประเภทคือ สมฤติ คือ ความรู้ที่เกิดจากความ

³⁴⁰ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 25-26.

ประทับใจเพียงอย่างเดียว และอนุภาวะ คือ ความรู้อื่น ๆ นอกเหนือจากความรู้ที่เกิดจากความประทับใจ”³⁴¹

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อได้รู้เห็นถึงสิ่งที่คล้ายคลึงกัน ก็เกิดมีความทรงจำถึงสิ่งที่เคยรู้เห็นมาก่อน เรียกว่า สมรณะ”³⁴² ตัวอย่างเช่น

“ก้มลงสู่สิ่งที่ทำให้ตื่นเต้นเร้าใจในเรือนร่างของกฤษณะ
ซึ่งปรากฏอยู่ในความทรงจำของหอยสังข์ปัญจชันยะ (pañcajanya)
ในเวลาที่เขาจับหน้าอกของยโสทะ (yasoda) พร้อมกับบริมฝีปากที่ห้วนม”

สมฤติมาน ที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า สมฤติมาน หรือ สมรณะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 18 เพียงโคลกเดียวเท่านั้น มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

สนิครศยามัม คुरुภีรูปโลละ ปรวตฺ มาลยวन्द

ปศฺเยรุตตมภิตมิว ปุระ เกศปาศ์ ปฤถิวยาเย |

ตตราทยาปิ ปฺรติมฺรชโลรชฺรชฺระ ประสฺถภาคาส+

สีตากรตฺตะ ปฤถฺตรศฺจะ สฺจยนตฺยศฺรฺปาตานุ || 18 ||

|| 18 || ท่านจงดูภูเขามาลยวัตที่ตั้งตระงันอยู่ข้างหน้าที่เป็นเหมือนมวยผมของพระแม่ธรณี ซึ่งมีสีดำสนิทเพราะก้อนหินมัทธา ๗ แม้กระทั่งบัดนี้ บนภูเขานั้น ส่วนที่เป็นที่ราบก็ผุกร่อนเพราะถูกน้ำที่ไหลแรงซัด ย่อมบ่งบอกถึงหยดน้ำตาที่ตกมากมายของพระผู้เป็นภรรดา (สามี) ของนางสีดา (พระราม) ผู้มีความเศร้าโศกที่มากกว่า (น้ำไหลแรงเหล่านั้น) ๗

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเห็นถึงสิ่งที่คล้ายคลึงกัน คือเห็นภูเขามาลยวัตข้างหน้าที่เป็นเหมือนมวยผมของพระแม่ธรณี ซึ่งมีส่วนที่เป็นที่ราบผุกร่อนเพราะถูกน้ำที่ไหลแรงซัด ก็เกิดมีความทรงจำถึงสิ่งที่เคยเห็นพบมาก่อน คือหยดน้ำตาของพระรามที่ตกมากมายเพราะความเศร้าโศก

³⁴¹ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 112.

³⁴² Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 449-450.

(6) ภรานติมาน (Bhrāntimān)

กุวलयานันตะ ให้ความหมายของภรานติมานไว้ว่า “การเข้าใจผิดว่าวัตถุบางอย่างเป็นวัตถุอย่างอื่นที่คล้ายคลึงกัน สิ่งที่ผิดเช่น ใบหน้าคล้ายบางอย่าง และดอกบัว ตามที่กวีได้กล่าวไว้แล้ว (ตัวอย่างสมฤติมาน) เพราะความคล้ายคลึงกันของวัตถุทั้งสองนั้น”³⁴³ ตัวอย่างเช่น

“(คุณผู้หญิง!) ผีจ่อมมีนเมาตัวนี้เข้าใจใบหน้าของคุณว่าเป็นดอกบัว (โดยความผิดพลาด)”

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “ภรานติมาน คือ การเข้าใจผิดวัตถุที่มีความคล้ายคลึงกัน”³⁴⁴

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ในอลงการอันใด มีการตัดสินเอาว่า สิ่ง หนึ่งเป็นสิ่งอีกสิ่งหนึ่งอันมีลักษณะคล้ายกัน อลงการอันนั้นเป็น ภรานติมาน”³⁴⁵ ตัวอย่างเช่น

“หมู่แมลงภู่ โผลงที่ใบหน้าด้วยสำคัญว่าเป็นดอกบัวทอง โผลงที่ตาด้วยสำคัญว่าเป็นดอกนิลลบล และโผลงที่ (ปากอันกำลัง) ยิ้มด้วยสำคัญว่าเป็นดอกกุ่มพ”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวถึงหมู่แมลงภู่ ที่สำคัญใบหน้าว่าเป็นดอกบัวทอง จึงได้โผลงไป สำคัญตาว่าเป็นดอกนิลลบล และสำคัญปากว่าเป็นดอกกุ่มพ จึงได้โผลงไปดอมดม นับว่าเป็นแสดงให้เห็นถึงความงามของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ซึ่งได้เปรียบดั่งดอกไม้หลากชนิด แม้แมลงภู่ยังเข้าใจว่าเป็นดอกไม้ จริง ๆ กล่าวคือเข้าใจสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง

มัมมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อรู้เห็นสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เรียกว่า ภรานติมาน”³⁴⁶ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อแมวเห็นลำแสงดวงจันทร์ในซาม เข้าใจผิดว่าเป็นนมจึงได้เลียดื่มมัน เมื่อช่างเห็นมัน (ลำแสงดวงจันทร์) เข้าทางช่องต้นไม้ เข้าใจผิดว่าเป็นก้านบัวจึงได้รวมน้ำเข้ามา (ด้วยวง) เมื่อหญิงสาวเห็นมัน (ลำแสงดวงจันทร์) บนเตียงของเธอ หลังจากสิ้นสุดเรริงรัก เธอเข้าใจผิดว่าเป็นเสื้อผ้าของเธอจึงได้หยิบมันขึ้นมา”

³⁴³ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 25-26.

³⁴⁴ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 129-130.

³⁴⁵ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 26-27.

³⁴⁶ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 450-451.

ภราตานิยามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อสังการชื่อว่า ภราตานิยาม มีปรากฏในปวนทูตโคลงที่ 16, 41 และ 71 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

ภรตฺวะ ไสวรี สฺรุตชนิตเสวทวิณฑุโน วิเนตุ

ยตฺร เสนหาทคณิตนิชคฺลาณิภริมุคฺธาโรระ |

เสาโรตฺตสฺงเค ศศธรรุจสฺตนฺตฺซาลปฺรวิษฺฎา

วฺยาภุชฺยเนเต รุจิริจฺมรีพาลภารภฺรเมณ || 41 ||

|| 41 || ในเมืองนั้น ที่ชั้นบนของคฤหาสน์ (บ้านสีขาว) แสงจันทร์ที่เข้าไปผ่านช่องที่เป็นตาข่าย (เล็ก) โยงใยกัน ถูกภรรยาผู้สวยงาม เพื่อจะขจัดหยาดเหงื่อที่เกิดจากการร่วมรักตามความปรารถนาของสามี เพราะความรักจึงไม่คำนึงถึงความอ่อนล้าของตน จึงจับดึงมาด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นขนอ่อนของจามรีที่จิ้งดงาม ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเข้าใจผิดสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือภรรยาผู้ต้องการจะขจัดหยาดเหงื่อของสามี เห็นแสงจันทร์ที่เข้าไปผ่านช่องที่เป็นตาข่ายโยงใยกัน คิดว่าเป็นขนอ่อนจามรีจึงจับดึงมา

(7) อปหนุตติ (Apahnuti)

กฺวฺลยฺยานันตะ จํแนกอปหนุตติออกเป็น 6 ประเภท³⁴⁷ ได้แก่

1) ศุทฺธาปหนุตติ (Suddhāpahnuti) คือ การปิดบังอย่างบริสุทธิ์ หมายถึง การปฏิเสธลักษณะที่แท้จริง (ของวัตถุที่มีอยู่ เช่น ดวงจันทร์) เพื่อจุดประสงค์ในการทับซ้อน (บนนั้น) ด้วยลักษณะของสิ่งอื่น (ดอกบัวซึ่งไม่มีอยู่) ตัวอย่างเช่น

“สิ่งนี้ (วัตถุที่อยู่ข้างหน้าเรา) ไม่ใช่ดวงจันทร์ (รังสีทิพย์) แต่เป็นดอกบัวของแม่น้ำคงคา”

2) เหววปหนุตติ (Hetvapahnuti) คือ การปิดบังด้วยด้วยเหตุผล หมายถึง ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นคือการปิดบังอย่างบริสุทธิ์ จะทำได้เมื่ออยู่บนพื้นฐานของการให้เหตุผล ตัวอย่างเช่น

“สิ่งนี้ไม่ใช่ดวงจันทร์ (เพราะมัน) ร้อน (ไม่ແม่แต่) พระอาทิตย์

(เพราะมันเป็น) เวลากลางวัน แต่มันเป็นไฟใต้น้ำที่ออกมาจากมหาสมุทร”

³⁴⁷ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 27-31.

3) ปรัยัสตาปหนุติ (Paryastāpahanuti) คือ การปิดบังด้วยการเคลื่อนย้าย หมายความว่า ลักษณะที่แท้จริงของวัตถุ (ดวงจันทร์) ถูกปฏิเสธและถูกทับซ้อนด้วยสิ่งอื่น (ใบหน้าของหญิงสาว) ตัวอย่างเช่น

“สิ่งนี้ไม่ใช่ดวงจันทร์ (รังสีทิพย์) แล้วไหนละพระจันทร์?”

ใบหน้าที่รักของฉันคือดวงจันทร์ (รังสีทิพย์ไม่ได้ถูกแสดงด้วยลักษณะการเผาไหม้)”

4) ภรานตาปหนุติ (Bhrānatāpahanuti) คือ การปิดบังภายใต้ความผิดพลาด กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีความสงสัย (เช่น ภายใต้ความคิดที่ผิดเกี่ยวกับลักษณะที่แท้จริงของวัตถุที่มีอยู่) และสิ้นความสงสัยนั้นไป (โดยกล่าวถึงของจริง) ตัวอย่างเช่น

“(มัน) ทำให้เกิดความร้อนจนร่างกายสั่นไหว
เป็นไข้หรือไม่? ไม่ใช่เพื่อน! เป็นกามเทพ”

5) เฉกาปหนุติ (Chekāpahanuti) คือ การปิดบังอย่างชาญฉลาด กล่าวคือ เมื่อบุคคล (เคยแสดงวัตถุจริงบางอย่างมาแล้ว) ปฏิเสธสิ่งเดียวกัน (โดยตีความเป็นอย่างอื่นไป) เพราะกลัวคนอื่นจะเข้าใจ (ในความหมายที่แท้จริง) ตัวอย่างเช่น

“การพูดเพื่อเจ้า (สิ่งที่เขา) ยึดติดกับเท้าของฉัน
เป็นคนรักของคุณ? ไข้หรือไม่ ไม่ใช่ มันเป็นกำไลข้อเท้าของฉัน”

6) ไกตวาปหนุติ (Kaitavāpahanuti) คือ การปิดบังอย่างคนเจ้าเล่ห์ หมายถึง เมื่อมี (การปฏิเสธลักษณะที่แท้จริงของวัตถุที่มีอยู่) ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนโดยคำปฏิเสธของวยาชะ (Vyāja) ตัวอย่างเช่น

“ลูกธนูของกามเทพพุ่งออกมาภายใต้ความคล้ำคลึงการชำเลื่องมองของหญิงสาว”

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “การปฏิเสธว่าไม่ใช่สิ่งที่เป็นอยู่ แต่กล่าวว่าเป็นอย่างอื่น กล่าวคือ บางครั้งกล่าวอ้างลักษณะอื่นด้วยการปฏิเสธธรรมชาติที่แท้จริง และบางครั้งปฏิเสธธรรมชาติที่แท้จริงด้วยการซ้อนทับด้วยลักษณะอื่น”³⁴⁸ ตัวอย่างเช่น

“นี่ไม่ใช่ท้องฟ้า แต่เป็นมหาสมุทร”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวปฏิเสธธรรมชาติอันแท้จริงของท้องฟ้า (นโภมณฑล) แล้วซ้อนทับด้วยลักษณะอื่นคือมหาสมุทร (อมพุราติ)

³⁴⁸ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 135-136.

วาทกฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ฝ่ายอลงการอันใด ในขั้นต้น ปฏิเสธว่าสิ่ง ๆ หนึ่งไม่เป็นสิ่งนั้น แล้วกล่าวยืนยันว่ามันเป็นอีกสิ่งหนึ่งอันมีลักษณะเหมือนกัน (กับสิ่งที่ได้ปฏิเสธแล้ว)”³⁴⁹ ตัวอย่างเช่น

“นี่ไม่ใช่ความมืดในเวลากลางคืน อันเข้มคมแสงไม่เข้า และอันทำให้ตาบอด แต่เป็นฝุ่นที่ทัพของกามเทพอันออกเดินทางเวลาพลบค่ำได้คู้ขึ้น”

จากตัวอย่างข้างบน ในขั้นต้น ได้กล่าวปฏิเสธว่าไม่ใช่เวลากลางคืนที่เข้มคมแสงไม่เข้าและทำให้ตาบอด แต่กลับกล่าวภายหลังว่าเป็นเวลากลางคืนเพราะฝุ่นที่ทัพของกามเทพออกเดินทางได้คู้ขึ้น

มัมมกฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การกล่าวการปฏิเสธวัตถุ (วัตถุที่นำมาเปรียบเทียบ) ที่จะพรรณนาว่าไม่ใช่ของจริง แล้วกล่าวรับรองวัตถุอีกอย่าง (วัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ) ขึ้นมาแทน โดยกล่าวว่า เป็นของจริง เรียกว่า อปหนุติ”³⁵⁰ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ บารวตี! สิ่งที่เราเห็นนั้นไม่ใช่รอยด่างที่เจริญเต็มที่แล้ว
ในวงของพระจันทร์ที่ส่องแสงแวววาว ฉันคิดว่าเป็นกลางคืนผู้เป็นที่รักของเขา
ผู้เหน็ดเหนื่อยจากการเสพรัก แล้วนอนหลับอย่างสบายบนหน้าอกของเขา
ถูกทำให้เย็นลงด้วยหยดน้ำหวาน”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “กรณีของความคล้ายคลึงกัน (ของวัตถุ) ที่ไม่ชัดเจน เรียกว่า อปหนุติ”³⁵¹ ตัวอย่างเช่น

“นี่ไม่ใช่ (กรณี) ของฝูงผึ้งตัวกำลังมีนเมาที่ส่งเสียงหึ่งอย่างไม่หยุดหย่อน
นี่คือเสียงธนูของกามเทพที่เต็มไปด้วยเสียงดังแหลม”

กุกสูมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อปหนุติ คือ การกล่าวแสดงจินตนาการ โดยปฏิเสธความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งนั้นเสีย”³⁵² ตัวอย่างเช่น

“นี่คือดวงจันทร์ มิใช่ดวงหน้าของนางดอก”

³⁴⁹ วาทกฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 28.

³⁵⁰ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 377.

³⁵¹ Bhāmaha, *Kāvyaṭlankāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 62.

³⁵² กุกสูมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 36.

อปหฺนุติที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทุต

อลังการชื่อว่า อปหฺนุติ มีปรากฏในปวนทุตโคลกที่ 13, 29 และ 58 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

อาพฺภรํ ลีลาวิหสิตมิว ศยวตามภยฺเปเต

สทฺยะ เณวฺยติกรมิษาทรฺยตฺยํศฺกานตฺม |

อมภะกริษาทฺกฺตฺกรภสฺภรฺษฺญจฺโนตฺตริเย

ยฺนฺนาริณฺนามุรฺสสิ สฺพลา วิจิหฺสฺโตะ สชิว || 13 ||

|| 13 || แม่น้ำสุพลาเหมือนกับเพื่อนผู้หญิงได้ใช้มือคือคลื่นทดแทนชายผ้าที่ปิดอวัยวะส่วนบน เป็นเหมือนกับน้ำวนที่หัวเราะอย่างสนุกสนาน โดยสร้างทำเป็นพองน้ำในทันทีบนหน้าอกของเหล่าหญิงสาวในเมืองนั้น ซึ่งมีผ้าไหมจีนหลุดหายไปเพราะความรุนแรงของการเล่นสนุกสนานในน้ำ แล้วเปลี่ยนเป็นสีเข้ม (สีแทน) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการปฏิเสธลักษณะที่แท้จริงของแม่น้ำสุพลา แล้วทับซ้อนด้วยลักษณะของเพื่อนผู้หญิง กล่าวคือวิปฏิเสธความเป็นจริงตามธรรมชาติของแม่น้ำ แล้วจินตนาการว่าแม่น้ำเหมือนกับเพื่อนผู้หญิง และจินตนาการว่าคลื่นคือมือ จึงใช้มันทดแทนชายผ้าปิดอวัยวะส่วนบนของเหล่าหญิงสาว

(8) อุตเปรกษา (Utpreksā)

กุวลยานันตะ ให้ความหมายของอุตเปรกษาไว้ว่า “การจินตนาการถึงลักษณะของวัตถุที่มีอยู่ว่าเป็นลักษณะของวัตถุอื่นที่ไม่ได้มีอยู่ ภายใต้อัต 3 หัวข้อ ได้แก่ (1) ธรรมชาติ (2) เหตุ (3) ผล” กุวลยานันตะแบ่งอุตเปรกษาออกเป็น 3 ประการ³⁵³ ได้แก่

1) วัสตุตเปรกษา (Vastūtpreksā) หรืออย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า สวรूपตเปรกษา (Svarūpotpreksā) คือ สิ่งที่กวีจินตนาการถึงสภาพหรือรูปลักษณ์ตามธรรมชาติของวัตถุที่มีอยู่ และของวัตถุอื่นที่คล้ายคลึงกัน

2) เหตุตเปรกษา (Hetūtpreksā) คือ สิ่งที่กวีจินตนาการว่าเป็นผลจากสิ่งอื่นซึ่งไม่อาจก่อให้เกิดสาเหตุที่แท้จริงได้

3) ผลตเปรกษา (Phalotpreksā) คือ สิ่งที่กวีจินตนาการว่าเป็นสาเหตุของสิ่งอื่นซึ่งไม่ใช่ผลอันแท้จริง

³⁵³ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 31- 32.

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “อุตเปรกษา คือ การที่กวีจินตนาการถึงวัตถุบางอย่างภายใต้ลักษณะของวัตถุอีกอย่าง”³⁵⁴

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การสมมติขึ้นกล่าวว่า สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งนั้น เมื่อประกอบไปด้วยคำ เช่น ประหนึ่งว่า เป็นต้น เป็นอลงการชื่อ อุตเปรกษา”³⁵⁵ ตัวอย่างเช่น

“หนอแสงพระจันทร์ อันแผ่ออกไป ตามท้องฟ้านิดหน่อย ปรากฏประหนึ่งว่า เป็นพินของยักษ คือความมืดอันได้กลืนโลกเข้าไปแล้ว หัวเราะด้วยความพอใจ”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวสมมติสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งขึ้นว่า แสงพระจันทร์ที่แผ่กระจายอยู่บนท้องฟ้า เป็นประหนึ่งว่าพินคือความมืดของยักษที่ได้กลืนกินโลกเข้าไปแล้ว

มัมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การจินตนาการถึงสิ่งที่เรียกว่า (เหมือนกัน) กับสิ่งที่คล้ายคลึงกัน (สิ่งที่เปรียบเทียบ) เรียกว่า อุตเปรกษา”³⁵⁶ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ แม่คนงาม! ฉันคิดว่าความงามของดอกบัวติดอยู่ที่เท้าของแม่
มีความสุขในความคิดที่ว่าดวงจันทร์เป็นศัตรูของเธอ
ผู้ซึ่งไม่ได้ให้ดอกของเธอเบ่งบานในยามราตรี
ความภาคภูมิใจในความงามของเขา (พระจันทร์)
ถูกกดทับอย่างรวดเร็วด้วยความงดงามของใบหน้าของสาวตาบัวผู้นี้”

จากตัวอย่างข้างบน สิ่งที่เปรียบเทียบคือความงามของเท้าของหญิงสาว และสิ่งนี้ถูกจินตนาการว่าเป็นความงามของดอกบัวที่ตกลงบนเท้าของเธอ ซึ่งอันที่จริงแล้ว (ดอกบัว) เป็นวัตถุที่จะนำมาเปรียบเทียบกันเท่านั้น

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “อุตเปรกษามีคุณลักษณะที่เยี่ยมยอด เพราะเมื่อปราศจากคุณสมบัติทั่วไปของวัตถุซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน แม้ว่าวัตถุจะไม่ (ถูกอธิบายว่า) เชื่อมโยงกันโดยคุณสมบัติทั่วไปหรือการกระทำใด ๆ”³⁵⁷ ตัวอย่างเช่น

³⁵⁴ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 141.

³⁵⁵ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 28.

³⁵⁶ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṇprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 366.

³⁵⁷ Bhāmaha, *Kāvyaṇlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 51-52.

“เพลงที่ติดอยู่บนยอดไม้สร้างว่าเป็นดอกไม้ของต้นกฤษณะ (Kimsuka)
ดูเหมือนจะยุ่งอยู่กับการสำรวจส่วนที่ใหม่และไม่ใหม่ของป่าอันกว้างใหญ่”

จากตัวอย่างข้างบน ต้นกฤษณะนั้นมีดอกสีแดง ดอกของมันถูกพรรณนาว่า
เป็นเหมือนกับไฟ

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อุตเปรกษา คือการกล่าวโดยแสดง
จินตนาการให้เกินจริงว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะประหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง”³⁵⁸ ตัวอย่างเช่น

“ไฟทำตัวประหนึ่งเป็นดอกทองกวาวแดงฉานอยู่บนยอดไม้ มองลงมาจากป่าไหม้ไปแล้วเท่าใด”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวที่กวีจินตนาการให้เกินจริงว่า ไฟที่ลุก
โชนกำลังไหม้ป่าอยู่นั้นเป็นประหนึ่งดอกทองกวาวสีแดงบนยอดไม้

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ให้ความหมายไว้ว่า “จินตนาการแบบกวีที่
มองเห็นวัตถุอย่างหนึ่งเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่งเนื่องจากวัตถุสองอย่างนั้นมีลักษณะร่วมกัน”

อุตเปรกษาแบ่งออกเป็นได้ 3 ประเภท³⁵⁹ คือ

1) วัสดุอุตเปรกษา หรือ สवरูปอุตเปรกษา คือ จินตนาการของกวีที่มองเห็น
วัตถุอย่างหนึ่งว่ามีลักษณะเป็นอย่างนั้น ทั้ง ๆ ที่วัตถุนั้นไม่ได้เป็นอย่างนั้น แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

(1) อุกตวิชยา (Uktaviṣayā) คือ จินตนาการที่กล่าวถึงวัตถุที่
เกี่ยวข้อง เช่นตัวอย่างในกุลยานันตะ

“ธูมสุโตมัม ตมะ ศงเก โกกีวีรหศุขมณาม”

“ฉันสงสัยว่า ความมืดคงจะเป็นกลุ่มควันไฟแห่งการพลัดพรากจากกันของนกจักรวาล”

จากตัวอย่างข้างบน วัตถุที่ถูกกล่าวถึงคือ ความมืด ซึ่งกวีจินตนา
การไปว่า ความมืดเป็นอีกสิ่งหนึ่งคือ กลุ่มควันไฟ ลักษณะร่วมกันของสองสิ่งนี้คือ ความดำมืดที่เป็น
อุปสรรคขัดขวางสายตาทำให้มองไม่เห็น

(2) อนุกตวิชยา (Anuktaviṣayā) คือ จินตนาการที่ไม่กล่าวถึง
วัตถุที่เกี่ยวข้อง เช่นตัวอย่างในกุลยานนุท

³⁵⁸ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 30.

³⁵⁹ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อสังการ” ใน คีตวรรณกรรม, 11-12.

“ลิมปตีว ตโม’งคานิ วรชตีวณนํ นภะ”
 “ความมืดประหนึ่งว่ากำลังลุ่มได้แขนขา
 ท้องฟ้าประหนึ่งว่ากำลังโปรยปรายลงมาซึ่งดอกอัญชัน”

จากตัวอย่างข้างบน วัตถุที่ไม่ถูกกล่าวถึงคือ การแผ่กระจาย
 ออกไปของความมืด ซึ่งกวีจินตนาการไปว่า ความมืดที่แผ่กระจายออกไปนั้นทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างมืดมิด
 ไปด้วย

2) เหตุอุปเปรกษา คือ จินตนาการของกวีที่มองเห็นสิ่งที่ไม่ใช่สาเหตุอัน
 แท้จริงว่าเป็นสาเหตุ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

(1) สิทธิวิชา (Siddhaviṣayā) คือ จินตนาการถึงวัตถุที่ว่าเป็น
 สาเหตุมีความเป็นจริงหรืออาจเป็นไปได้ เช่นตัวอย่างในกุลยานนท

“รฤเตา ตวางมฺริ มฤทุเลา ภฺวิ วิเกษปณาท ฐรุม”
 “เท้าทั้งสอง ของท่านที่เป็นสีแดงนั้น คงจะเนื่องมาจากการกระที่บนพื้นแน่ ๆ”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงว่า โดยธรรมชาติแล้วเท้าทั้งสองนั้น
 เป็นสีแดงแต่เมื่อเดินบนพื้นที่แข็งจึงเป็นสาเหตุที่เป็นสีแดง การเดินเป็นสิ่งที่กวีจินตนาการว่ามีอยู่จริง

(2) อสิทธิวิชา (Asiddhaviṣayā) คือ จินตนาการถึงวัตถุที่ว่าเป็น
 เป็นสาเหตุไม่มีความจริงหรือความอาจเป็นไปได้ เช่นตัวอย่างในกุลยานนท

“ตวนมุขาภจณยา นฺนํ ปทฺไมรุ ไรรายเต ศฺสี”
 “พระจันทร์ทำตัวเป็นปฏิกฤษกับดอกบัวหลวงทั้งหลาย
 คงจะเป็นเพราะอยากได้ความงามของใบหน้าของท่านแน่ๆ”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงว่า โดยธรรมชาติแล้วพระจันทร์จะ
 เป็นปฏิกฤษกับดอกบัวหลวง เพราะเวลาพระจันทร์ขึ้นดอกบัวจะหุบลง กวีจินตนาการว่าเพราะ
 ต้องการความงามบนใบหน้าของหญิงสาวนั้นเป็นสาเหตุของการเป็นปฏิกฤษจึงไม่เป็นจริงและไม่อาจ
 เป็นไปได้

3) ผลอุปเปรกษา คือ จินตนาการของกวีที่มองเห็นวัตถุบางสิ่งว่าเป็นผลมา
 จากอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งความจริงไม่เป็นเช่นนั้น แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

(1) สิทธิวิชา (Siddhaviṣayā) คือ จินตนาการถึงวัตถุที่ว่าเป็น
 ผลมีอยู่จริงหรืออาจเป็นไปได้ เช่นตัวอย่างในกุลยานนท

“มธฺยะ ก็ กุจโยรุ ฐฤไตย พฺทระ กนทามภิระ”
 “สะเอวราวกับว่าถูกพันรอบไว้ด้วยด้ายทองหลายเส้น เพื่อเป็นการรองรับถันทั้งสอง”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงว่าสีผิวสามชนิดซึ่งเป็นลักษณะของความงาม ถูกเข้าใจว่าเป็นด้ายทองที่พันรอบสะเอว กวีจินตนาการว่าการรองรับถันทั้งสองเพื่อไม่ให้ถันหย่อนยานลงไปในนั้นมีอยู่จริงหรืออาจเป็นไปได้

(2) อสัททวิชยา (Asiddhaviṣayā) คือ จินตนาการถึงวัตถุที่ว่าเป็นผลไม่มีอยู่จริงหรือความเป็นไปได้

อุตเปรกษาที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า อุตเปรกษา มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 1, 2, 7, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 26, 32, 36, 54, 56, 58, 66, 70, 81, 83, 84 และ 90 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 วัสตุอุตเปรกษา

กฤษทาไศล ภูชคนครโยชิตำ เกาตุกญเจต

เสตุ ยายา ชลธิกริณะ ศฤงขลาทาม ทิรหม |

ภาติ เสนหาทวนิตนยาชีวนาศวาสเหโตร

ลنگาหวิปี ปฺรหิต อิว โย พาหุระกะ ปฤถิวยะ || 10 ||

|| 10 || ถ้าท่าน (ลม) อຍากจะรู้ จงไปที่ภูเขาซึ่งเป็นที่เล่นสนุกสนานของผู้หญิงชาวเมืองภูชคนคร (เมืองงู) ซึ่งเป็นสะพานยาวเป็นสายโซ่ล่ามข้างค้อมมหาสมุทร ฯ ซึ่งปรากฏเหมือนเป็นแขนข้างหนึ่งของพระแม่ธรณีที่ขยายไปถึงเกาะลังกา เพื่อที่จะต่อลมหายใจให้แก่ลูกสาวของแผ่นดิน³⁶⁰ (นางสีดา) ด้วยความรัก ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาโดยการจินตนาการมองเห็นวัตถุอย่างหนึ่งว่าเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือกวีจินตนาการภูเขาว่าเป็นสะพานยาวเป็นสายโซ่ล่ามข้างค้อมมหาสมุทร และปรากฏเหมือนเป็นแขนข้างหนึ่งของพระแม่ธรณีที่ขยายไปถึงเกาะลังกา

ตัวอย่างที่ 2 เหตุอุตเปรกษา

ลีล่ำ เนตุ ฺนยนปทวิ ฺเกรลินาม รเตศเจต

คจเณะ ขยาดำ ชคติ นครีมาชยยา ตำ ยยาเตะ |

คาฒาศลิกษฏกรมฤตรวะ ปฺราจคณ นาคवलโย

พาลำ ยตร ปรียตมปรีรมภมธยาปยนติ || 26 ||

³⁶⁰ ลูกสาวของแผ่นดินก็คือนางสีดา เป็นอวตารของพระลักษมี เป็นบุตรบุญธรรมของกษัตริย์ชนกแห่งกรุงวิเทหะและนางสุนยนะ เป็นชายาของพระราม มีลูกสองคนคือ ลวะกับกุศะ ได้ชื่อว่าสีดา เพราะผุดขึ้นจากร่องที่เท้าชนกได้ทำไว้ในขณะไถพรวนดิน ฉะนั้นคำว่าสีดา จึงแปลว่าร่องหรือรอยไถนั่นเอง; Ibid., 1218.

|| 26 || หากท่านต้องการนำลีลาแห่งการร่วมรักของหญิงชาวเกรละมาสู่
สายตา (ของตน) ควรไปยังเมืองที่รู้จักกันดีในโลกว่า ยยาตินคร ๖ ซึ่งเป็นสถานที่ที่หมู่เถาวัลย์
เลื้อย (นาควลลี) โอบกอดต้นหมากอย่างเหนียวแน่นที่สวนด้านหน้า กำลังแสดงให้เห็นถึงการ
โอบกอดชายสุดที่รัก (ว่าทำอะไร) ๖

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาโดยการจินตนาการมองเห็นสิ่งที่ไม่ใช่
สาเหตุอันแท้จริงว่าเป็นสาเหตุ กล่าวคือ โดยธรรมชาติแล้วเถาวัลย์มักเลื้อยขึ้นตามต้นไม้อยู่แล้ว แต่
กวีจินตนาการเถาวัลย์ที่เลื้อยโอบกอดต้นหมากว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงการโอบกอดคนรัก
จึงไม่เป็นจริงและไม่อาจเป็นไปได้

ตัวอย่างที่ 3 ผลอุปเปรกษา

สนิศจิตตยาไมริว วิรจิตา ทาริไตรนทรนีไลร

วาปี ตสมินนวนินิตารมยโรมารลิว |

ยสยาสติเร วิทรทนต์เปราตมสิมตตินิน่า

มนเย ลีลาคตึษุ ครโว ราชหฺสา ภาวนติ || 54 ||

|| 54 || ในเมืองนั้น สระน้ำราวกับว่าประดับด้วยไพลินชั้นเล็กชั้นน้อยอันมีสี
เข้มสนิท ประหนึ่งว่าเป็นเส้นผมอันงดงามของพระแม่ธรณี ข้าพเจ้าคิดว่า ครูสอนการย่างกริดกราย
ของพวกหญิงสาวผู้ไม่ค่อยจะเยอหยิ่งซึ่งเล่นสนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำนั้น คงเป็นนกกระเรียน (ราช
หงส์) ๖

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาโดยการจินตนาการมองเห็นวัตถุบาง
สิ่งว่าเป็นผลมาจากอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งความจริงไม่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือกวีจินตนาการว่าครูที่สอนการย่าง
กริดกรายของพวกหญิงสาวเป็นนกกระเรียน หมายความว่าพวกหญิงสาวมีลีลาในการเดินอย่างเล่น
สนุกอยู่ที่ริมฝั่งของสระน้ำ คงเป็นเพราะผลจากการเห็นท่าทางเดินของนกกระเรียน

(9) อติศโยกติ (Atiśayokti) หรือ อติศยะ (Atiśaya)

กุลยานันตะ แบ่งอติศโยกติออกเป็น 7 ประการ³⁶¹ ได้แก่

1) รูปกาคติศโยกติ (Rūpakātiśayokati) หมายความว่า เมื่อสิ่งที่มี
อยู่คือ อุปเมยะ (ใบหน้า) ถูกกลืนเข้าไป หรือถูกยึดไปโดยอุปมานะ (พระจันทร์) ดังนั้นอุปเมยะจึงถูก
เข้าใจว่าเป็นอุปมานะ หรืออีกนัยหนึ่ง (เมื่อใช้อุปมานะสำหรับอุปเมยะ) กล่าวคือว่า เมื่อชายหนุ่มคน
หนึ่งเข้าใจใบหน้าของหญิงสาวที่คล้ายกับพระจันทร์ และกล่าวเรียกด้วยคำว่า “พระจันทร์” โดยไม่

³⁶¹ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 35-42.

กล่าวด้วยคำที่ถูกต้องว่า “ไบหน้า” ดังนั้นแล้ว ไบหน้า “อุปเมยะ” จึงถูกกล่าวว่าเป็น ถูกกลืนไปโดย พระจันทร์ “อุปมานะ” ตัวอย่างเช่น

“ดูเถิด! มีก้านที่แหลมคมขึ้นมาจากดอกบัวสีน้ำเงินคู่หนึ่ง”

จากตัวอย่างข้างบน หมายถึงการขม้ายตา หรือการชำเลื่องมองจากแววตา ของหญิงสาวผู้น่ารักซึ่งอยู่เบื้องหน้าของเขา และการใช้คำอุปมานะคือคำว่า ดอกบัวสีน้ำเงินและก้าน สำหรับคำอุปเมยะที่ถูกใช้คือคำว่า ตาและการชำเลื่องมอง

2) เกทกาศิโยกติ (Bhedakāṭīśayokati) คือ การเข้าใจสิ่งที่ พรรณนาว่าเป็นอย่างอื่น กล่าวคือว่าเป็นสิ่งที่พิเศษ หรือผิดปกติ หรือแปลกประหลาด ตัวอย่างเช่น

“ความล้าลึกของของพระราชารองคี่ข้างแปลกประหลาด
และความความกล้าหาญของพระองค์ก็แปลกเช่นกัน”

จากตัวอย่างข้างบน ความล้าลึก และความความกล้าหาญของ พระราชารองคี่นั้นถือว่าไม่ธรรมดา เพราะความแตกต่างระหว่างความลึกซึ้งและความกล้าหาญของมนุษย์ ธรรมดา กับของกษัตริย์

3) สัมพันธาศิโยกติ (Sambandhāṭīśayokati) คือ การเชื่อมโยง ถูกยืนยันว่าไม่มีอยู่จริง ตัวอย่างเช่น

“ยอดคฤหาสน์ของเมืองนี้จุ่มพิตกับพระจันทร์”

จากตัวอย่างข้างบน ยอดคฤหาสน์ไม่ได้สัมผัสกับพระจันทร์จริง ๆ แต่พวกเขาก็ยังคงยืนยันอยู่อย่างนั้นเพราะมีความสูงที่ไม่ธรรมดา

4) อสัมพันธาศิโยกติ (Asambandhāṭīśayokati) คือ การปฏิเสธ การเชื่อมโยงที่ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันจริง ๆ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ ราชาผู้ประเสริฐ! ตราบไต่ที่พระองค์ยังอยู่ที่นี่
ในฐานะผู้ประทานความอิสระเสรีแก่พวกข้าพเจ้า
พวกข้าพเจ้าจะไม่อุทิศตนเพื่อต้นไม้สวรรค์ของพระอินทร์”

จากตัวอย่างข้างบน บทนี้กล่าวโดยพวกนักบวชแก่พระราชารู้ ประทานความอิสระเสรี พวกเขาถือว่าตราบไต่ที่พระราชารองคี่เป็นผู้ประทาน พวกเขาจะตัดการ เชื่อมโยงกับต้นกล้วย

5) อกรรมาติศโยกติ (Akramāṭīśayokati) คือ การกล่าวถึงเหตุ และผลว่าเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าผลนั้นมีอยู่ร่วมกันกับเหตุ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ พระราชา! ลูกธนูและศัตรุของพระองค์ทั้งสองจับชญา (jyā) พร้อมกัน”

จากตัวอย่างข้างบน สังเกตว่ามีการเล่นคำว่า “ชญา” ซึ่งมีสอง ความหมายคือสายธนูและแผ่นดิน กล่าวกันว่าลูกธนูจะจับสายธนู, ศัตรู และแผ่นดิน กล่าวคือพวกเขา ล้มลงตายบนพื้นโลกเพราะการโจมตีด้วยลูกธนูของกษัตริย์ เป็นธรรมดาว่าเหตุจะมาก่อนผล แต่ในบท นี้ผลคือล้มลงตายบนพื้นโลก ซึ่งกล่าวกันว่ามียู่ร่วมกันกับเหตุ

6) จปลาติศโยกติ (Capalāṭīśayokati) คือ หากอธิบายถึงผลที่ เกิดขึ้นโดยไม่มีสาเหตุ หรือหากว่าผลนั้นเกิดขึ้นในขณะที่เหตุอยู่ระหว่างการโต้เถียงคือยังไม่เริ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น

“ไม่ช้าคนรักก็พูดว่า ‘ฉันจะไป’ ยิ่งกว่าแหวนของหญิงสาวผู้บอบบาง ที่กลายเป็นสร้อยข้อมือของเธอ”

จากตัวอย่างข้างบน เมื่อคนรักพูดง่าย ๆ ว่า ‘จะไป’ แต่ไม่ได้ไป จริงๆ หญิงสาวผู้เป็นที่รักของเขาหมองมากเมื่อคิดถึงการพลัดพรากจากคนรักในอนาคต จนแหวนที่ นิ้วมือของเธอกลายเป็นสร้อยข้อมือของเธอ กล่าวคือเหตุไม่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ และผลก็เกิดขึ้นโดย ปราศจากเหตุ

7) อตยบนตาติศโยกติ (Atyantāṭīśayokati) คือ เมื่อความสัมพันธ์ ของสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนและเกิดขึ้นหลังถูกทำลายลง กล่าวคือเมื่อกล่าวเหตุก่อนผล หรือเมื่อกล่าวผลก่อน เหตุ ตัวอย่างเช่น

“ความโกรธ (ของหญิงสาวผู้เป็นที่รัก) ได้สงบลงแล้ว
หลังจากนั้น คนรักของเธอก็ประนีประนอมเธอ”

จากตัวอย่างข้างบน ผู้หญิงโกรธด้วยความรักเมื่อคนรักจากไป แต่เธอก็ คลายความโกรธทันทีที่คนรักมาอยู่ตรงหน้าเธอ คนรักเองก็ไม่ว่าหญิงสาวหายโกรธที่ตัวเองหายไปแล้ว

วาทกรรม ให้ความหมายไว้ว่า “การกล่าวสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพื่อแสดง ความประเสริฐของวัตถุต่าง ๆ นั้น นักปราชญ์ว่าเป็นอลงการซึ่ง อดิศยะ อุทาหรณ์”³⁶² เช่น

“ข้าแต่พระราชา การบรรทมของพระนารายณ์สุดสิ้นลง เพราะเสียงนกก้าวอันเกิด

³⁶² วาทกรรม, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 30.

แต่การกระทบกันระวางยอดภูเขาอันกลิ้งอยู่ในมหาสมุทรทั้งหลาย ที่มีคลื่นอันการ
ถอนใจของบรรดาหญิงฝ่ายศัตรูอันพระองค์ได้สังหารแล้วนั้น พัดให้สูงขึ้นสูง”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวให้เกินจริงว่าพระราชชาติสังหารเหล่า
ศัตรูเป็นอันมาก แต่อย่างไรก็ตาม การกล่าวเช่นนี้เป็นการกล่าวสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อระบุถึงวัตถุที่จะพรรณนาว่าคล้ายถูกกลืน
โดยวัตถุอื่น เมื่อแสดงวัตถุที่จะพรรณนาว่าคล้ายกับวัตถุอื่น เมื่อมีการการสมมติเบื้องต้นโดยคำที่มี
ความหมายว่าถ้า, สมมุติว่า (if) เมื่อมีการสลับลำดับกันระหว่างเหตุและผล”³⁶³ ตัวอย่างเช่น

“พบดอกบัวในที่ไม่มีน้ำ
พบดอกบัวสีน้ำเงิน 2 ดอกในดอกบัวนั้น
พบทั้ง 3 สิ่งเหล่านั้นที่แถววัลย์สีทอง
และแถววัลย์นั้นอ่อนโยนและน่ารัก ช่างเป็นปรากฏการณ์ที่มหัศจรรย์”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อบรรยายถึงบางสิ่งที่อยู่เหนือ
ประสบการณ์ธรรมดาแต่ไร้เหตุผล เรียกว่า อติศโยกติ”³⁶⁴ ตัวอย่างเช่น

“ต้นสัปตัจฉหะ (Saptacchada) ถูกแสงพระจันทร์ซึ่งเป็นสีของดอกไม้บดบังจนมองไม่เห็น
จึงได้อนุมานโดยเสียงหึ่ง ๆ ของผึ้ง”

คัมภีร์สุโพรธาลังการมัญชรี กล่าวถึงอติสยวุตติ (Atisayavutti) ซึ่งตรงกับ
สันสกฤตคือคำว่า อติศยะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ถ้อยคำที่แสดงคุณอันยอดเยี่ยมของเนื้อหาเรื่องราว
คือชาติเป็นต้น เรียกว่า อติสยวุตติ คือ คำแสดงถึงคุณอันพิเศษล้ำเลิศ แต่เป็นวังวุตติ คือแสดงโดย
วิธีอ้อม มิได้ระบุตามสภาวะ”

คัมภีร์สุโพรธาลังการได้แบ่งอติสยวุตติ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท³⁶⁵ ได้แก่

1) โลกาทิกกันตวิศยา (Lokātikantavisayā) คือ มีวิสัยพ้นไปจากโลก เช่น

“ข้าแต่พระชินสีห์ หมูชนดื่มน้ำพระรัศมีแห่งพระวรกายของพระองค์ด้วยพนมคือนัยน์ตา
แม้พระองค์ทรงขจัดค้นหาแล้วโฉนมิอาจหักห้ามความกระหายของพวกเขา”

³⁶³ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha
Jha, 390.

³⁶⁴ Bhāmaha, **Kāvyaṭlāṅkāra**, translate by P.V. Naganatha Sastry, 48.

³⁶⁵ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, **สุโพรธาลังการมัญชรี**, 357-363.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวพรรณนายกย่องถึงพระรัศมีของ พระพุทธเจ้าว่ามีความงดงามยังสามารถดับความกระหายของหมู่ชนได้ และพระองค์ทรงจัดตั้งหา ได้ แต่การห้ามความกระหายเป็นสภาวะที่พ้นไปจากวิสัยของโลก

2) โลภียา (Lokiyā) คือ เป็นวิสัยโลก เช่น

“หญิงที่นัดพบกับชายคนรัก ทัดทรงดอกมะลิ ลูบไล้จุมพิต
ทั่วสรรพางค์กาย นุ่งห่มผ้าไหมพัสดุ ย่อมไม่ประจักษ์ได้แสงจันทร์”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวชมเชยแสงจันทร์ที่ขาวนวลยิ่ง จนหญิงสาวที่นัดพบกับชายคนรักที่ตกแต่งตัวร่างกาย ไม่เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้พบเห็น

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อดีตโยกติ คือการกล่าวให้เกินจริง ด้วยวิธีการเดียวกับอุตฺตเปรกษา แต่ไม่ใช่คำว่าประหนึ่ง”³⁶⁶ ตัวอย่างเช่น

“จงอวดผิวเรื่องรองของนางเถิด
ทองจะหมองลงทันที
จงเงยหน้าขึ้นมาเถิด

ห้องฟ้าจะมีดวงจันทร์ถึงสองดวง”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวให้เกินจริงว่ามีผิวพรรณและใบหน้าสวยงามมาก มีผิวเรื่องรองจนทำให้ทองหมองลง ส่วนใบหน้าก็เป็นพระจันทร์อีกหนึ่งดวง ซึ่งการกล่าวเช่นนี้เรียกว่า อดีตโยกติคือกล่าวให้เกินความจริง เพราะเป็นไปได้เลยที่ผิวจะเรื่องรองกว่าทองคำหรือพระจันทร์จะมีถึงสองดวงด้วยกัน

อดีตโยกติ หรืออดีตยะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า อดีตโยกติ หรืออดีตยะมีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 2, 15, 17, 23, 27, 71, 75, 81, 92, 94 และ 95 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

หิตวา กาณจิมวินยวตีภกตโรโรนิภูษำ

ตำ กาเวรีมนุสร ขคเศรณิวาจาถกุลาม |

กานตาเศลษาทปิ ขลฺ สุขสปฺรศมินทุตวิโซ’ปิ

สวจณฺ ภิกษาปรวณมนโส’ปยมพฺ พฺยสา ลขียะ || 15 ||

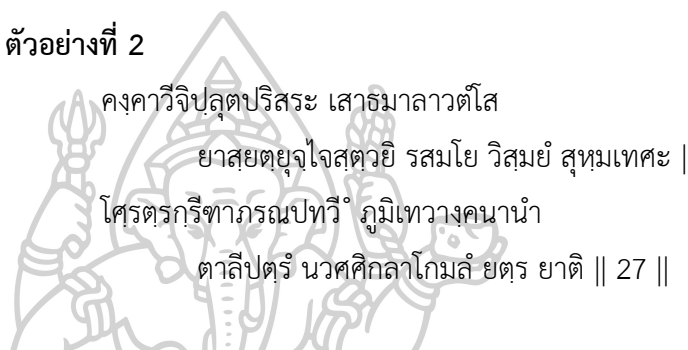
³⁶⁶ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 30.

|| 15 || ขอท่านครั้นทั้งเมืองกาญจิปะไปแล้ว จงไปตามแม่น้ำกาเวรีซึ่งมีร่มเงา
พุ่มไม้ตามชายฝั่งที่ผู้หญิงกำกั้นมักใช้ ซึ่งมีฝั่งน้ำที่หมุ่นกส่งเสียงเจ็ยแจ้ว ซึ่งมีสายน้ำที่เมื่อได้สัมผัสก็
เป็นสุขแม้ว่าการกอดของคนรัก ที่ไสแม้กว่าแสงจันทร์ ที่ไหลเร็วแม้ว่าใจของพระผู้โน้มตัวไปเพื่อขอ
ภิกษา (พระศิวะ) ๑

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาแม่น้ำกาเวรีที่เมื่อได้สัมผัสก็เป็นสุข
แม้ว่าการกอดของคนรัก ที่ไสแม้กว่าแสงพระจันทร์ ที่ไหลเร็วแม้ว่าใจของพระศิวะ เป็นการกล่าว
ให้เกินความจริงหรือการกล่าวสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพียงแต่กวีต้องการแสดงความประเสริฐของ
แม่น้ำกาเวรี

ตัวอย่างที่ 2

คังควาวิจิบุตปรีสระ เสธาธมาลาวตโส

ยาสยตยจุใจสตุยวิ รสมโย วิสมย สุมเทศะ |

โครตรกรฐิทธาภรณปทวิ ภูมิเทวางคนานา

ตาลีปตรี นวศศิกลาโกมล ยตร ยาทิ || 27 ||

|| 27 || เมื่อท่านพัดสูงขึ้นไปอีกหน่อย ไร่ ช่างนำอัศจรรย์ มีดินแดนชื่อสุห
มะที่แสงงดงามที่มีชายแดนเปียกปอนด้วยคลื่นของแม่น้ำคังควา มีต่างหูคือแถวของบ้านปูนสีขาว ๑ ณ
ที่ซึ่งใบตาลที่งดงามดุจเสี้ยวดวงจันทร์ข้างขึ้นใหม่ ได้กลายเป็นเครื่องประดับอันงดงามที่หูของเหล่า
นางสนมของพระเจ้าแผ่นดิน ๑

จากตัวอย่างข้างบน พรรณนาดินแดนสุหมะมีชายแดนเปียกปอนด้วยคลื่น
ของแม่น้ำคังควา มีต่างหูคือแถวของบ้านปูนสีขาว และนางสนมของพระเจ้าแผ่นดินก็ประดับใบตาลที่
งดงามดุจเสี้ยวดวงจันทร์ข้างขึ้นใหม่ที่หู เป็นการกล่าวให้เกินความจริงหรือการกล่าวสิ่งที่ไม่น่าจะ
เป็นไปได้ เพื่อแสดงความประเสริฐและความงดงามของดินแดนสุหมะ

(10) ตุลยโยคิตา (Tulyayogitā)

กวลยานันทะ ให้ความหมายของตุลยโยคิตา ไว้ว่า “ความเหมือนกันแห่ง
คุณลักษณะของวัตถุที่มีอยู่ หรือวัตถุที่ไม่มีอยู่”³⁶⁷ ตัวอย่างวัตถุที่มีอยู่

“ดอกบัวก็หุบตัวลงเช่นกันกับใบหน้าของหญิงสาวที่นอกใจ”

³⁶⁷ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 42-43.

จากตัวอย่างข้างบน ดอกบัวและใบหน้าของผู้หญิงเป็นวัตถุที่มีอยู่ อธิบายว่าเป็นการพรรณนาถึงการขึ้นของพระจันทร์ จึงทำให้ดอกบัวหุบตัวลง และแสงพระจันทร์ก็เป็นเครื่องขัดขวางการเคลื่อนไหวของเหล่าโสเภณี ใบหน้าของพวกเธอก็ยังย่นและห่อเหี่ยว

ตัวอย่างวัตถุที่มีอยู่

“คุณผู้หญิง! เมื่อมองเห็นแขนและขาของเธอ

ความกระด้างของดอกมะลิ, แสงพระจันทร์ และต้นกล้วยกล้วย

จะไม่ปรากฏให้เห็นในจิตใจของผู้ใดหรือ?”

จากตัวอย่างข้างบน ดอกมะลิ เป็นต้น คือวัตถุที่ไม่เกี่ยวข้องกับหัวเรื่อง สิ่งที่เกี่ยวข้องก็คือความกระด้าง

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อวัตถุที่มีอยู่หรือวัตถุอื่น ๆ เชื่อมโยงกันด้วยด้วยคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่เหมือนกัน เรียกว่า ตลยโยคิตา”³⁶⁸

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “จะให้อุปมาได้ระดับกับอุปไมย จึงกล่าวการกระทำอันสิ่งทั้งคู่ก็ทำอยู่เหมือน ๆ กัน และพร้อมกัน ๆ กันนั้นในอลงการใด อลงการอันนั้น คือ ตลยโยคิตา”³⁶⁹ ตัวอย่างเช่น

“ความเป็นใหญ่ของท่านและของพระอาทิตย์ปรากฏขึ้นในโลกนี้
เพื่อประโยชน์ทำให้หนทางที่ตีอันความมืดได้ลบแล้วนั้น กลับชัดเจน”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวอุปมาให้ได้ระดับเดียวกันกับอุปไมย คือกล่าวความเป็นใหญ่เหมือนกับพระอาทิตย์ที่ขึ้น แสงสว่างของพระอาทิตย์ได้ขจัดเอาความมืดออกไป และทำให้ผู้คนมองเห็นถนนหนทางได้อย่างชัดเจน

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ตลยโยคิตา คือ การกล่าวอ้างถึงคุณสมบัติของวัตถุว่ามีคุณสมบัตินี้เหมือนกัน”³⁷⁰ ตัวอย่างเช่น

“ดวงตาของเธอช่างน่ารักและงดงาม ดอกบัวสีขาว, ดอกบัวสีแดง

³⁶⁸ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 161.

³⁶⁹ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรา, 28.

³⁷⁰ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 396.

และดอกบัวสีน้ำเงินไม่มีความหมายอะไร

ใบหน้าของเธอ (ก็ช่างสวยงาม) น้ำทิพย์, พระจันทร์ และดอกบัวก็ต่างไม่มีความหมายอะไรเช่นกัน”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “ตุลโยคิตา คือ อลังการที่มีปัจจัยหนึ่งอย่างได้แก่ มีอุปเมษะที่ด้อยกว่า ซึ่งถูกกล่าวว่ามีอาการกระทำที่คล้ายคลึงกัน หมายถึงว่าวัตถุที่จะนำเสนอมีคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน”³⁷¹ ตัวอย่างเช่น

“พญานาคเศษะ (ภูเขา), หิมาลัย และท่านผู้สูงส่งและแน่วแน่
สำหรับคุณ (หมายถึงสามสิ่ง) แแบกรับน้ำหนักของโลกที่สิ้นสะเทือนโดยไม่เกินกำลังของคุณ”

คัมภีร์สุโพรธาลังการมัญชรี ให้ความหมายไว้ว่า “ตุลโยคิตาลังการ คือ การแสดงการประกอบร่วมกันเป็นคู่ ๆ คือกล่าวเทียบเคียงเป็นคู่ ๆ เพื่อดำเนินหรือสรรเสริญหมายความว่า การเรียบเรียงบทประพันธ์ที่ยกสิ่งสองสิ่งมาเทียบเคียงกัน แล้วกล่าวคู่เคียงกันไป ทั้งนี้เพื่อสรรเสริญหรือดำเนินก็ได้ ท่านเรียกว่า ตุลโยคิตา”³⁷² ตัวอย่างเช่น

“โลกได้รับความปลาบปลื้มแล้ว ได้รับความพร้อมของแสงสว่างแล้วด้วย
ทั้งสองอย่างนี้ คือดวงสุริย์และพระผู้มียะพระภาค ซึ่งกำจัดความมืด”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงดวงอาทิตย์กำจัดความมืดตามธรรมชาติ พระผู้มียะพระภาคทรงกำจัดความมืดคือโมหะในกระแสนิจ ดั่งนั้น ชาวโลกจึงได้รับความปลาบปลื้มและแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และพระผู้มียะพระภาค

กฤษณา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “ตุลโยคิตา คือการเปรียบเทียบให้เห็นว่าของสองสิ่ง (หรือมากกว่านั้น) มีคุณลักษณะหรือการกระทำที่ส่งผลได้เหมือนกัน แต่มีน้อยกว่าสิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง”³⁷³ ตัวอย่างเช่น

“ใครเล่าที่ได้สัมผัสความนุ่มละมุนของผิวนางแล้ว จะไม่รู้สึกร่ามละมุน
รัศมีจันทร์ และผิวหยวกกล้วย กระด้างเกินไป”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวถึงผิวของนางมีความนุ่มละมุนเหมือนกับดอกมะลิ รัศมีจันทร์ และผิวหยวกกล้วย แต่เปรียบให้เหนือกว่าสิ่งทั้งหลายนั้น

³⁷¹ Bhāmaha, *Kāvyaḷāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 64.

³⁷² พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโพรธาลังการมัญชรี, 605-606.

³⁷³ กฤษณา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 30-31.

(11) ทิปกะ (Dīpaka) หรือ ทิปกัม (Dīpakam)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของทิปกะไว้ว่า “วัตถุที่มีอยู่และวัตถุที่ไม่มีอยู่ สัมพันธ์กันด้วยคุณลักษณะทั่วไป (กล่าวถึงเพียงครั้งเดียว)”³⁷⁴ ตัวอย่างเช่น

“ข้างหนุ่มเปล่งประกายด้วยของเหลวที่เป็นโลหิตของทวยเทพ (Ichor)
และพระเจ้าแผ่นดินรุ่งโรจน์ด้วยความกล้าหาญของพระองค์”

จากตัวอย่างข้างบน วัตถุที่ไม่มีอยู่คือข้าง และวัตถุที่มีอยู่คือพระเจ้าแผ่นดิน ต่างมีความสัมพันธ์กันด้วยคุณลักษณะเดียวกันคือความเปล่งประกาย หรือความรุ่งโรจน์

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่ไม่มีอยู่เชื่อมกันด้วยคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน หรือเชื่อมกันด้วยกิริยาตัวเดียวกันก็มี ด้วยกิริยามากกว่าหนึ่งตัวก็มี”³⁷⁵

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ในอลงการอันใด ความหมายของประโยค (หลายประโยค) สัมพันธ์กันอยู่กับความหมายของคำ ๆ เดียว (หรือแปลโดยอีกนัยหนึ่ง สัมพันธ์กันอยู่กับคำต่าง ๆ อันหมายความว่าอย่างเดียวกัน) อันอยู่ตอนต้น ตอนกลาง หรือตอนปลาย (บท) อลงการ อันนั้น ชื่อว่า ทิปกัม”

วาคภฏะ ได้แบ่งทิปกะออกเป็น 2 ประเภท³⁷⁶ ได้แก่

1) ทิปกะที่มีความหมายของประโยคหลายประโยค สัมพันธ์กันอยู่กับคำ ๆ เดียวหรือกิริยาหลักเพียงตัวเดียว ตัวอย่างเช่น

“ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า เกียรติของท่านอันทำ (ผู้ฟัง) ให้บริสุทธิ์นั้น พวกคนธรรพ์ได้กล่าวสรรเสริญบ่อย ๆ ในสวรรค์ และพวกกนิษฐ (ได้กล่าวสรรเสริญบ่อย ๆ) ในถ้ำของเขาหลวงทั้งหลาย”

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า “ได้กล่าวสรรเสริญบ่อย ๆ” เป็นกิริยาหลักเพียงตัวเดียว กล่าวคือใช้คุณพากย์หรือคุณประโยคทั้งสองประโยค ทั้งประโยคต้นและประโยคท้าย

2) ทิปกะที่มีความหมายของประโยคหลายประโยค สัมพันธ์กันอยู่กับคำต่าง ๆ ที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

³⁷⁴ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 46.

³⁷⁵ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 162.

³⁷⁶ วาคภฏะ, อลงการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 30.

“ในเวลาค่า ความมืดปรากฏอย่างงาม ดาวทั้งหลายปรากฏอย่างงามบนฟ้า
บรรดาแถวดอกกุหลาบปรากฏอย่างงาม และประทีปทั้งหลายปรากฏอย่างงาม”

จากตัวอย่างข้างบน กริยาหลักมีอยู่หลายคำ แต่ทุกคำแปลเป็นความหมาย
อย่างเดียวกันว่า ปรากฏอย่างงาม (คำศัพท์เดิม ได้แก่ วิชาชนเต, ทโยตนเต, วิภานติ และ โศภนเต³⁷⁷)

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาถึงคุณสมบัติ (ทั่วไป) ของวัตถุ
หลายอย่างเช่นเดียวกันกับที่ไม่ได้พรรณนา ซึ่งถูกกล่าวถึงเพียงครั้งเดียว สิ่งที่สำคัญคือมีการสัมพันธ์
กับกริยาหลายตัว เรียกว่า ทิปกะ”³⁷⁸ ตัวอย่างคุณสมบัติ (ทั่วไป) ของวัตถุหลายอย่าง

“ความร่ำรวยของคนตระหนี่, อัญมณีบนหัวของพญานาค,
แผงคอของสิงโต และหน้าอกของหญิงสาวผู้อยู่ในตระกูลชั้นสูง
จะต้องรอให้พวกเขาตายไปก่อนหรือถึงจะได้สัมผัส?”

ตัวอย่างสัมพันธ์กับกริยาหลายตัว

“ภรรยาที่เพิ่งแต่งงานใหม่ เมื่อพาขึ้นเตียง ก็เหงื่อไหล หดตัว
หมุนตัว เคลื่อนไหวตัว หลับตา เหลือบมองข้างเดียว ชื่นชมตัวเอง และปรารถนาที่จะให้จูบ”

ภามหะ แบ่งทีปกะออกเป็น 3 ประเภท³⁷⁹ ได้แก่

1) อาทิติปกะ (Ādidīpaka) ทีปกะเบื้องต้น ตัวอย่างเช่น

“ความมัวเมาทำให้เกิดความปรารถนา
ความปรารถนาทำให้เกิดความรักที่สามารถเอาชนะความโกรธได้
ความรักทำให้เกิดความโหยหาที่จะพบคนรัก
และความโหยหานั้นทำให้เกิดความความเจ็บปวดทางใจที่เกินจะทนไหว”

2) มัธยทีปกะ (Madhyadīpaka) ทีปกะท่ามกลาง ตัวอย่างเช่น

“ฤดูใบไม้ผลิประดับหญิงสาวที่สวมมาลัยและเสื้อผ้า
เสียงร้องเจื้อยแจ้วของนก เช่น นกพิราบและนกแก้วตกแต่งความทรุดโทรมของภูเขา”

³⁷⁷ อัจฉราภรณ์ ชาติวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คติโควินทกาวยะ, 177.

³⁷⁸ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 394-395.

³⁷⁹ Bhāmaha, *Kāvyaṭlankāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 30-31.

3) অন্যทีปกะ (Antyadīpaka) ทีปกะทีสุด ตัวอย่างเช่น
 “ฤคฺร้อณยุติผืนป่าทีกว้างใหญ่ไพศาลซึ่งเต็มไปดว้ยเปลือกไม้ทีสามารถจะสวมใส่ดว้ย
 ทำให้ล้าธารเหือดแห้งดว้ย และทำให้ความแข็งแแรงของนักเดินทางไกล (สิ้นไป)”

คัมภีร์สุโธธาลังการมัณฺยชรี ให้ความหมายไว้ว่า “ทีปกาลังการ คือ การส่ง
 ความตลอดทั้งประโยค หมายความว่า ประทีปส่องแสดงวัตถุที่อยู่ไกลและไกล ฉนใด บททีเป็นทีปกะ
 อย่างใดอย่างหนึ่งในกิริยา ชาติ และคุณลักษณะ แม้จะเรียงไว้ในแห่งเดียวก็ส่งความในพากย์ตนและ
 พากย์อื่นได้ฉนนัน”

คัมภีร์สุโธธาลังการได้แบ่งทีปกะออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ จำแนกตามรูป
 ศัพท์ และจำแนกตามวิสัย

ทีปกะทีจำแนกตามรูปศัพท์ มีอยู่ 3 ประเภท³⁸⁰ ได้แก่

1) กิริยาทีปกะ (Kiryādīpaka) คือ มีกิริยาหลักเพียงบทเดียว แต่มี
 ความหมายในทุกประโยค

2) ชาติทีปกะ (Jātīdīpaka) คือ มีชาติ (กลุ่มเดียวกัน) เพียงบทเดียว แต่มี
 ความหมายในทุกประโยค

3) คุณทีปกะ (Gūṇādīpaka) คือ มีคุณลักษณะเพียงบทเดียว แต่มี
 ความหมายในทุกประโยค

ทีปกะทีจำแนกตามวิสัย มีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่

1) อาทิวสัยทีปกะ (Ādivisayadīpaka) คือ ทีปกะที่อยู่เบื้องต้น

2) มัชฌวิสยทีปกะ (Majjhavisayadīpaka) คือ ทีปกะที่อยู่ท่ามกลาง

3) อันตวิสยทีปกะ (Antavisayadīpaka) คือ ทีปกะที่อยู่ทีสุด

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “ทีปกะ คือการกล่าวดว้ยข้อความทีมี
 ส่วนขยายเพียงหนึ่ง แต่มีกิริยาหลาย ๆ ตัว หรือมีกิริยาเพียงตัวเดียว แต่มีส่วนขยายมากกว่าหนึ่ง”³⁸¹
 ตัวอย่างเช่น

“เขابقดาลให้ทะเลสาบมีฝูงหงส์ ต้นไม้มีดอกไม้ ดอกบัวมีฝูงภมร”

³⁸⁰ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ศ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโธธาลังการมัณฺยชรี, 459.

³⁸¹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 32.

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า “บันดาลให้” เป็นกริยาหลัก ส่วนคำว่า “ทะเลสาบมีฝูงหงส์ ต้นไม้มีดอกไม้ และดอกบัวมีฝูงงมร” เป็นส่วนขยายซึ่งมีมากกว่าหนึ่งของกริยาหลัก กล่าวคือสัมพันธ์เข้ากับกริยาหลักนั่นเอง

(12) ประติวิสต์อุปมา (Prativastūpamā)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของประติวิสต์อุปมาไว้ว่า “ในข้อความสองประโยคมีการอธิบายถึงคุณลักษณะทั่วไปที่เหมือนกัน ของวัตถุที่นำมาเปรียบเทียบ (อุปมา) และวัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ (อุปเมยะ) แต่ใช้คำที่ต่างกัน”³⁸² ตัวอย่างเช่น

“แต่ดร้อนจัด และนักรบคนนี้ก็แพรวพราวด้วยธนูของเขา”

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “ในสองประโยคมีความคล้ายคลึงกันซึ่งบอกความเป็นนัย ๆ มีการแสดงคุณลักษณะทั่วไปที่เหมือนกันแตกต่างกันออกไป”³⁸³

วาคภุชะ ให้ความหมายไว้ว่า “ในอลงการอันใด ปรากฏว่า สิ่งหนึ่งเหมือนกันกับอีกสิ่งหนึ่ง ถึงแม้ไม่ได้ใช้คำเช่น เหมือน เป็นต้น อลงการอันนั้นเป็น ประติวิสต์อุปมา”³⁸⁴ ตัวอย่างเช่น

“(พระเนมินาถ) พระองค์เดียว ได้เป็นที่นำอัศจรรย์ในยทวงศ์ ถึงแม้ว่าในวงศ์นั้น ได้มีวีรบุรุษเป็นจำนวนมาก กลีบในดอกลำเจียกจะมีกลิ่นหอมได้ทั้งหมดหรือ”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจว่า พระเนมินาถเหมือนกันกับกลีบหอมในดอกลำเจียก โดยเพียงแต่กล่าวถึงพระพระเนมินาถและดอกลำเจียกติดต่อกัน กล่าวคือ กลีบในดอกลำเจียกไม่ได้มีกลิ่นหอมทุกดอก เหมือนในยทวงศ์มีวีรบุรุษมากมาย แต่มีเพียงพระเนมินาถพระองค์เดียวเท่านั้นที่มีความสามารถนำอัศจรรย์

มัมมภุชะ ให้ความหมายไว้ว่า “ประติวิสต์อุปมา คือ การที่คุณสมบัติทั่วไปอย่างเดียวปรากฏสองครั้งในสองประโยค”³⁸⁵ ตัวอย่างเช่น

³⁸² P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 48-49.

³⁸³ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 165.

³⁸⁴ วาคภุชะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 26.

³⁸⁵ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvya prakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 392-393.

“เมื่อเธอได้ดำรงตำแหน่งราชินีแล้ว เธอจะกลับไปเป็นบริวารได้อย่างไร?
แท้จริงแล้ว อัญมณีที่มีรูปร่างเป็นเทพเจ้านั้นไม่สมควรที่จะสวมใส่”

จากตัวอย่างข้างบน สิ่งที่ปรากฏคือ ความไม่เหมาะสม ซึ่งถูกกล่าวถึงในทั้งสองประโยค เพียงแต่ใช้คำที่ต่างกันออกไป

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “อสังการที่ไม่มีคำว่า ยถา หรือ อิวะ ในประโยคคู่ขนานกัน (เช่น ประโยคที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน) เรียกว่า ประติวัสตูปมา เพราะมีความรู้เรื่องความคล้ายคลึงกันอันเกิดจากความคล้ายคลึงกันของคุณลักษณะ (ทั้ง ๆ ที่ไม่มีคำเปรียบเทียบ)”³⁸⁶

กฤษณา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “ประติวัสตูปมา คือการเปรียบเทียบด้วยข้อความสองประโยค ในลักษณะคู่ขนานกัน เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนกันของอุปมากับอุปไมย แม้ว่าจะไม่ปรากฏคำว่าเหมือนหรือคล้าย แต่ผู้ฟังก็หมายรู้ได้ด้วยการอนุมาน”³⁸⁷ ตัวอย่างเช่น

“ดวงจันทร์เป็นเลิศในสวรรค์
ดวงหน้าของนางเป็นเลิศในโลก”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการแสดงให้เห็นความเหมือนแม้จะไม่ปรากฏคำว่าเหมือนคือแสดงความเหมือนของดวงจันทร์และดวงหน้าที่มีความเลิศในทั้งสองภพ เป็นการเปรียบเทียบโดยวางข้อความทั้งสองประโยคแบบคู่ขนานกัน

(13) นิทรศนะ (Nidarśana) หรือ นิทรศนา (Nidarśanā)

กฤษณานันทะ ให้ความหมายของนิทรศนะไว้ว่า “คำอธิบายที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของความหมายในสองประโยคที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ที่ลงท้ายด้วยการเปรียบเทียบหรือความคล้ายคลึงกัน เรียกว่า นิทรศนา”³⁸⁸ ตัวอย่างเช่น

“ธรรมชาติจะอ่อนโยน หากผู้ให้ที่เป็นเจ้าของ
ทำให้พระจันทร์เต็มดวงโดยไม่มีจุดต่างพร้อย”

³⁸⁶ Bhāmaha, *Kāvyaḷaṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 32-33.

³⁸⁷ กฤษณา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 30.

³⁸⁸ P. R. Subrahmanya sarma, *Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda*, 50-51.

จากตัวอย่างข้างบน ความเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้พระจันทร์เต็มดวงโดยไม่มีจุดต่างด่า สอดคล้องกับความเป็นไปไม่ได้ที่ผู้ให้จะไม่มีศรัทธา และทั้งสองประโยคนั้นก็สิ้นสุดลงด้วยการเปรียบเทียบ

วิศวนาถ ให้ความหมายไว้ว่า “นิทรศนา คือ ความเป็นไปได้หรือความเป็นไปไม่ได้เลย แม้แต่การสัมพันธ์ที่เป็นไปไม่ได้ของสิ่งต่าง ๆ บ่งบอกถึงการเชื่อมกันกับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ”³⁸⁹

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “สิ่งต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันมีความสัมพันธ์ที่เป็นไปไม่ได้ เรียกว่า นิทรศนา”³⁹⁰ ตัวอย่างเช่น

“ที่ใด (ด้านหนึ่ง) เป็นราชวงศ์ที่มีต้นกำเนิดมาจากดวงอาทิตย์
และที่ใด (ในอีกด้านหนึ่ง) คือความฉลาดเฉพาะตัวของฉัน
ฉันโง่เขลาอย่างยิ่งปรารถนาจะข้ามมหาสมุทรด้วยแพ”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “นิทรศนะ คือ การอธิบายการกระทำบางอย่าง แต่ไม่ใช่คำว่า ยถา อิวะ หรือ วัต”³⁹¹ ตัวอย่างเช่น

“ดวงที่สว่างไสว (ดวงอาทิตย์) ในเวลานี้ไร้แสงกำลังมุ่งสู่อัสดง
ประหนึ่งที่กำลังสั่งสอนพวกเศรษฐีว่ามีขึ้นยอมมีลงเสมอ”

คัมภีร์สุโพรธาลังการมัณฺฑล กล่าวถึงนิทสสนะ (Nidassana) ซึ่งตรงกับสันสกฤตคือคำว่านิทรศนะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “นิทสสนาลังการ คือ การแสดงผลอื่นจากผลเดิม หมายความว่า การแสดงผลที่เกิดจากเหตุอันใดอันหนึ่งก่อนแล้ว ยังกล่าวถึงผลอีกอย่างหนึ่งที่เกิดต่อจากผลเดิม ความหมายก็คือ กล่าวถึงผล 2 อย่างที่เกิดจากเหตุเดียวกันนั่นเอง”³⁹²

คัมภีร์สุโพรธาลังการได้แบ่งนิทสสนะออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

1) อสันตผลนิทสสนะ (Asantaphalanidassana) แสดงผลอันไม่ตีตัวอย่างเช่น

³⁸⁹ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 168.

³⁹⁰ Mammaṭa, *Mammaṭa’s Kāvyaṅprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 381.

³⁹¹ Bhāmaha, *Kāvyaṅlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 66.

³⁹² พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, *สุโพรธาลังการมัณฺฑล*, 608-612.

“บาปทั้งหลายสำแดงความพินาศไปแห่งชนผู้เห็นแย้งกับพระธรรมราชา
 ย่อมถึงความเสื่อมไปเพราะการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระจอมสมณะ”

จากตัวอย่างข้างบน การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระจอมสมณะเป็นเหตุ ส่วนการ
 เสื่อมไปแห่งบาปเป็นผลที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ความพินาศของชนผู้เห็นแย้งกับพระธรรมราชาเป็นผล
 สืบเนื่อง และผลดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม

2) สันตผลนิทสสนะ (Santaphalanidassana) แสดงผลอันดี ตัวอย่างเช่น
 “ดวงอาทิตย์นี้เมื่ออุทัยขึ้น ย่อมมอบสิริไว้ในดอกบัว
 เพื่อแสดงการอนุเคราะห์สัตว์บุรุษอันเป็นผลแห่งเดช (ของตน)”

จากตัวอย่างข้างบน การอุทัยขึ้นแห่งดวงอาทิตย์เป็นเหตุ ส่วนการมีสิริใน
 ดอกบัวเป็นผลที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก การอนุเคราะห์สัตว์บุรุษเป็นผลสืบเนื่อง และผลดังกล่าวก็เป็นสิ่ง
 ดีที่งาม

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “นิทรศนะ คือการเปรียบเทียบสิ่งใด
 สิ่งหนึ่งกับการกระทำหรือสิ่งที่เป็นอุทาหรณ์”³⁹³ ตัวอย่างเช่น
 “เพราะความปรารถนาเพียงเพื่อเสวยสุขในโลกนี้
 ฉันจึงใช้ชีวิตอย่างเปล่าประโยชน์
 ฉันได้ขายดวงมณีไปเสียแล้วด้วยราคาของกระจก”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการยกอุทาหรณ์ว่า ขายดวงมณีด้วยราคาของ
 กระจก มาเพื่อเปรียบเทียบกับการใช้ชีวิตอย่างเปล่าประโยชน์

นิทรศนะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า นิทรศนะ หรือ นิทรศนา มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 12,
 26, 28, 32, และ 48 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ลีลาคาไรมรนครสยาปี ครวฺ ทรนตี°

คจเณะ กาลญจีปุรมถ ทิโต ภูษณํ ทกษินสยาะ |

นกดํ ยตร ปฺรทริก อิวชชาครํ นาครามํ

กูรวน ปาณิปฺรณิหิตธนฺรชยเต ปญจาวณะ || 12 ||

³⁹³ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 33.

|| 12 || หลังจากนั้น ท่านควรไปสู่มืองกาญจันเป็นอัญมณีแห่งภูมิภาคทางทิศใต้ ที่ขโมยซึ่งความภาคภูมิใจแม่ของเทพนคร เพราะอาคารทั้งหลายที่งดงามยิ่ง ๆ ณ เมืองนั้น ในเวลากลางคืน เทพผู้มีลูกศร 5 ชนิดเป็นอาวุธ (กามเทพ) ถือนูไว้ในมือ เกิดมาทำความตื่นเต็นแก่ชาวเมืองทั้งหลาย เหมือนกับยามรักษาความปลอดภัย ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเปรียบเทียบเมืองกาญจันกับการกระทำ กล่าวคือเมืองกาญจันซึ่งเป็นอัญมณีแห่งภูมิภาคทิศใต้มีอาคารที่งดงามอย่างมาก ได้ทำการขโมยความภาคภูมิใจของเทพนครมา ขนาดกามเทพถือนูไว้ในมือยังต้องมาทำความตื่นเต็นแก่ชาวเมือง เหมือนกับยามอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 2

คงคำ เณรสत्वมกุर्व วิจิหเสเต วหนตี°

เสเวลาสตามถ ปริสรเปราตมหัสวตัสสาม |

ปรตยาวฤตย วรชติ ชลเชา เปรยสิ เปรมโลลา

กรตุ เกศครหิมิว กิมปยุทธา ยา วิภาติ || 32 ||

|| 32 || จากนั้น ท่านควรไปเยี่ยมแม่น้ำคงคาผู้ถือลูกแก้วกลมอันน่าชื่นชม คือฟองน้ำไว้ในมือคือคลื่นที่มีสายสร้อยคือฝูงหงส์จำนวนมาก ณ ริมฝั่ง ๆ ผู้ซึ่งกระสับกระส่ายเพราะความรัก ในเวลาที่ทะเลสาบสุดที่รักหันหลังลาจากไป จึงได้แสดงอาการสูงขึ้นเล็กน้อยเหมือนกับจะจับผม (ของทะเลสาบ) ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเปรียบเทียบแม่น้ำคงคากับการกระทำ คือเหมือนกับจะจับซึ่งผม กล่าวคือเพราะทะเลสาบสุดที่รักได้หันหลังลาจากไป แม่น้ำคงคาผู้กระสับกระส่ายเพราะความรักจึงได้แสดงอาการสูงขึ้นเล็กน้อยเหมือนกับจะจับผม (ของทะเลสาบ)

(14) วยติเรกะ (Vyatireka)

กวลยานันทะ ให้ความหมายของวยติเรกะไว้ว่า “หากมีการระบุถึงความแตกต่างของคุณลักษณะระหว่างวัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ (อุปเมยะ) และวัตถุที่นำมาเปรียบเทียบ (อุปมานะ) เรียกว่า วยติเรกะ”³⁹⁴ ตัวอย่างเช่น

“คนดีสูงเท่าภูเขา แต่พวกเขา (คนดี) อ่อนแอโดยธรรมชาติ”

³⁹⁴ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 53.

จากตัวอย่างข้างบน เราเห็นความคล้ายคลึงระหว่างคนดี (อุปเมยะ) กับ
 ภูเขา (อุปมานะ) ในมุมหนึ่ง และความแตกต่างกันในอีกมุมหนึ่ง

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “วยติเรกะ คือ อลังการที่มีอุปเมยะเป็นเลิศ
 กว่าอุปมานะ”³⁹⁵

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ระวางสองสิ่งอันเหมือนกันด้วยลักษณะ
 ะไรอย่างหนึ่ง สิ่งหนึ่งมีแสดงเป็นที่เด่นกว่ากันในอลงการอันใด อลังการอันนั้นชื่อว่า วยติเรกะ”³⁹⁶
 ตัวอย่างเช่น

“จะว่าพระเจ้าชัยสิงห์กับราชสีห์ มีเดชเหมือนกันก็เอาเถอะ แต่ทหารของ
 ศัตรูได้หนีการทำสงครามกับฝ่ายหนึ่งแล้ว ก็รีบเข้าป่าโดยไม่เกรงกลัวอีกฝ่ายหนึ่ง”

จากตัวอย่างข้างบน การที่เปรียบพระเจ้าชัยสิงห์เท่าเทียมกับราชสีห์ในเรื่อง
 เดช แต่พระเจ้าชัยสิงห์ทรงมีเดชมากกว่าราชสีห์ เห็นได้จากพวกศัตรูหวาดกลัวพระเจ้าชัยสิงห์ แต่ไม่
 กลัวราชสีห์ เพราะหนีจากการทำสงครามกับพระองค์แล้ว ก็เข้าไปอยู่อาศัยในป่าของราชสีห์

มัมมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ความเหนือกว่าของวัตถุที่นำมาเปรียบเทียบ
 (อุปมานะ) และ วัตถุที่ถูกเปรียบเทียบ (อุปเมยะ) ถือเป็นการเปรียบเทียบที่มีลักษณะเหมือนกัน”³⁹⁷
 ตัวอย่างเช่น

“ถึงแม้ว่าดวงจันทร์จะลงครึ่งแล้วครึ่งเล่า แต่ก็ขึ้นครึ่งแล้วครึ่งเล่า
 แต่แม่คนสวย เมื่อจากไปแล้วก็ไม่หวนคืนกลับมา ดังนั้น จึงสิ้นสุดและทำให้พอใจ”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อกล่าวถึงความเหนือกว่าโดยอ้างถึง
 อุปเมยะ อลังการอันนั้นเรียกว่า วยติเรกะ”³⁹⁸ ตัวอย่างเช่น

“ดวงตากับขนตาของคุณทั้งสองมีทั้งสีดำทั้งสีขาว และสว่างราวกับทองแดง
 ในขณะที่ดอกบัวสีขาวและดอกบัวสีน้ำเงิน มีทั้งสีขาวล้วนหรือสีน้ำเงินล้วน”

³⁹⁵ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 172.

³⁹⁶ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 28.

³⁹⁷ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṇprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha
 Jha, 396-397.

³⁹⁸ Bhāmaha, *Kāvyaṇaṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 46.

คัมภีร์สุโฆลาลังการมัญชรี กล่าวถึงพยติเรกะ (Bayatireka) ซึ่งตรงกับ สันสกฤตคือคำว่าพยติเรก ได้ให้ความหมายไว้ว่า “พยติเรกาลังการ คือ การแสดงความพิเศษ หมายความว่า มีวัตถุสองสิ่งทัดเทียมกัน เมื่อกล่าวถึงความเสมอกันของวัตถุเหล่านั้นไว้โดยตรงหรือให้อนุমানรู้เองแล้ว ได้แสดงความต่างกันของวัตถุอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง”³⁹⁹ ตัวอย่างเช่น

คัมภีร์สุโฆลาลังการได้แบ่งพยติเรกะออกเป็น 4 ประเภทได้แก่

1) วาจจเอกพยติเรกะ (Vācacekabayatireka) กล่าวถึงวัตถุสองสิ่ง ที่เสมอกันแล้วจำแนกสิ่งเดียว ตัวอย่างเช่น

“ข้าแต่พระชินเจ้า พระองค์เสมอกับสาครโดยคุณสมบัติคือความลุ่มลึก และความยิ่งใหญ่เป็นต้น แต่ต่างกันด้วยสรีระเช่นนี้ของพระองค์”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงวัตถุสองสิ่งที่เสมอกัน คือพระชินเจ้าเหมือนสาครโดยคุณสมบัติคือความลุ่มลึกและความยิ่งใหญ่ ต่อมาจำแนกความต่างกันฝ่ายเดียว คือกล่าวถึงพระชินเจ้าว่าสรีระของพระองค์ไม่เหมือนสาคร

2) วาจจอุภยพยติเรกะ (Vācacubhayabayatireka) กล่าวถึงวัตถุสองสิ่ง ที่เสมอกัน แล้วจำแนกทั้งสองสิ่ง ตัวอย่างเช่น

“สาครและพระสุคตลุ่มลึกยิ่ง ชื่อว่ามหาสัตว์ สาครเหมือน ยาแต่้มตา พระชินเจ้างามดังทองจามีกร

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงวัตถุสองสิ่งที่เสมอกัน คือสาครลุ่มลึกยกย่องถึง พระสุคตก็ทรงมีอชยาชัยลุ่มลึก จึงลุ่มลึกเท่ากัน สาครได้ชื่อว่ามหาสัตว์ เพราะเป็นที่อยู่ของสัตว์ใหญ่ พระสุคตก็ได้ชื่อว่ามหาสัตว์ เพราะมีความเพียรชอบอันใหญ่หลวง ต่อมาจำแนกความต่างกันทั้งสองสิ่ง คือสาครเหมือนยาแต่้มตา พระชินเจ้างามดังทองจามีกร

3) คัมมเอกพยติเรกะ (Gammekabayatireka) อนุমানรู้วัตถุสองสิ่ง ที่เสมอกันแล้วจำแนกสิ่งเดียว ตัวอย่างเช่น

“ดวงตามฤคมิได้ขจัดความเร่าร้อน มิได้อำนวยผลที่ชาวโลกปรารถนา ข้าแต่พระจอมมุนี พระเนตรทั้งคู่ของพระองค์ประดับด้วยพระคุณนั้น”

³⁹⁹ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.๕.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโฆลาลังการมัญชรี, 491-498.

จากตัวอย่างข้างบน อนุมานถึงวัตถุสองสิ่งที่เสมอกัน คือได้ยกเอาดวงตาของมฤคมาเปรียบเทียบกับพระเนตรของพระจอมมุนีโดยความยาวและกว้างเป็นต้น ต่อมากล่าวถึงความต่างกันแห่งพระเนตรของพระจอมมุนีไว้ฝ่ายเดียว ไม่ได้กล่าวถึงดวงตาของมฤคเลย

4) คัมมอุภยพยติเรกะ (Gamubhayabayatireka) อนุมานรู้วัตถุสองสิ่งที่เสมอกันแล้วจำแนกทั้งสองสิ่ง ตัวอย่างเช่น

“ความต่างกันแห่งพระโอษฐ์ของพระจอมมุนีและดอกบัว
เหล่านั้นเป็นเช่นนั้น พระโอษฐ์อำนวยการอมฤตที่ตรัสไว้ดีแล้ว ดอกบัวมิได้เป็นเช่นนั้น”

จากตัวอย่างข้างบน อนุมานถึงวัตถุสองสิ่งที่เสมอกัน คือได้ยกเอาพระโอษฐ์ของพระจอมมุนีและดอกบัวว่าเสมอกันโดยกลิ่นหอมและความงามเป็นต้น ต่อมากล่าวถึงความต่างกันของทั้งสองฝ่าย คือพระโอษฐ์อำนวยการอมฤตซึ่งหมายถึงพระสัทธรรมที่ตรัสไว้ดีแล้ว แต่ดอกบัวหาเป็นเช่นนั้นไม่

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “วยติเรกะ คือการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง อาจเป็นอุปไมยเหนือกว่าอุปมาน หรือในทางกลับกันก็ได้”⁴⁰⁰ ตัวอย่างเช่น

“ดวงหน้าของนางงามผุดผ่องทุกเวลา
แต่ดวงจันทร์งามเฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวถึงสิ่งสองสิ่งมีความเหมือนกันคือ ดวงหน้าและดวงจันทร์ต่างมีความงามเหมือนกัน แต่กลับยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่งคือ ดวงหน้างดงามอยู่ตลอดเวลา แต่ดวงจันทร์งดงามอยู่เฉพาะช่วงเวลากลางคืนเท่านั้น

วยติเรกะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการเชื่อว่า วยติเรกะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 47, 84 และ 85 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

อเคร เตชะ วุยกคตมทะ สฤตตุเมवासฺมรโถ

ทฤษฏฺวาท กานติ กุสุมธนุชะ กา กถา วิกรมสย |

สุภรุลีลาจตุรณนเกษปรมโยรวีลาไสร

ยสมินฺ ยาทาสตทปิ สุทฤคํ กิงกรตว ยฺวานะ || 47 ||

⁴⁰⁰ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 29.

|| 47 || ในเมืองนั้น เทพผู้มีรูปทำด้วยดอกไม้พ้อเห็นความหล่อของชายหนุ่ม
เหล่านั้ที่อยูข้างหน้า ก็สูญเสียความเยอหียงไปสิ้นจึงไม่สามารถแม้จะยืนอยู่ได้ ไม่ต้องพูดถึงความ
แข็งแรง แต่ถึงกระนั้น ชายหนุ่มทั้งหลายได้กลายเป็นทาสของเหล่าหญิงสาวแสนสวย เพราะทำทางที่
นำหลงไหลด้วยการชายตาเจ้าเล่ห์เฝ้ายวนของเหล่าหญิงสาวที่มีคิ้วงาม ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน คือ
ความหล่อ ความสวยงาม ของกามเทพ, เหล่าชายหนุ่ม และหญิงสาว แต่กวีได้ยกให้ความหล่อของ
ชายหนุ่มเหนือกว่ากามเทพ และความสวยงามของหญิงสาวเหนือกว่าเหล่าชายหนุ่ม กล่าวคือ
กามเทพเมื่อเห็นความหล่อเหล่าของเหล่าชายหนุ่มถึงกับสูญเสียความเยอหียง และเหล่าชายหนุ่มเมื่อ
เห็นความสวยงามหยดย้อยของหญิงสาวถึงกับยอมสยบแล้วกลายเป็นทาสไปเลยทีเดียว เพราะทำทาง
ที่น่าหลงไหลด้วยการชายตาเจ้าเล่ห์เฝ้ายวนของเหล่าหญิงสาว

ตัวอย่างที่ 2

ราชานุรวีลยวนิตากามุก ตวตสกาสา-

ทาศาตนตฺรภวตฺ สุทฺถุโศ ทฺรลละ เปรมตฺนตฺตะ |

กษฏฺฏาตฺ กษฏฺฏํ ปฺนริทฺมโห สฺวปฺนสงฺเกตฺตฺตฺติ

นิตฺราปฺยสฺยาะ กษณฺมปิ น ฺนเนตฺรสีมานเมติ || 84 ||

|| 84 || โอ้ ราชน! ผู้เป็นที่รักของหญิงทั่วแคว้นแดนดิน สายใยแห่ง
ความหวังที่จะอยู่เคียงข้างพระองค์ จงเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่าย (แต่) สายใยแห่งรักแสนยากที่จะได้มา ฯ
โอ้! ยังมีสิ่งที่แย่ที่สุดกว่าสิ่งที่แย่ที่สุดนี้อีกคือ แม้การนอนหลับซึ่งเป็นเหตุผู้บอกการนัดหมายในความ
ฝัน ย่อมไม่กระทบขอบตาของนางแม่แต่เพียงขณะเดียว ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน คือ
ความยากของการที่จะได้มาซึ่งการอยู่เคียงข้างคนรัก และการที่จะได้ความรักจากคนรัก แต่กวีได้ยก
ให้การได้มาซึ่งการนอนหลับเป็นสิ่งที่เหนือกว่า กล่าวคือ การได้ความหวังที่จะอยู่เคียงข้าง และการได้
ความรักว่าเป็นสิ่งที่นางกุลยวตีได้แสนยากแล้ว แต่การที่จะได้เพียงแค่นอนหลับยังไม่กระทบขอบตา
ของนางแม่แต่เพียงขณะเดียวเลย

(15) สโหกติ (Sahokti)

กุลยำนันตะ ให้ความหมายของสโหกติไว้ว่า “การพรรณนาถึงความพร้อม
เพรียงกันหรือความเชื่อมกันอันกระตุ้นความปิติยินดีใน (บทกวี) ให้เกิดขึ้น (ในใจ) ของผู้คน”⁴⁰¹
ตัวอย่างเช่น

⁴⁰¹ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 54.

“เกียรติยศของกษัตริย์พระองค์นั้นถึงช่วงสิ้นสุดไตรมาสพร้อมกับศัตรูของพระองค์แล้ว”

จากตัวอย่างข้างบน เกียรติยศของกษัตริย์ถึงสิ้นสุดไตรมาสนั้นแสดงออกทางตรง แต่ของศัตรูแสดงออกทางอ้อม โดยใช้คำว่า สหะ ซึ่งหมายถึงความพร้อมกันของการกระทำสองอย่างที่เป็นหนึ่งเดียวและชนิดเดียวกัน

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “สโหกติ คือ การกล่าวครั้งเดียว โดยใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมกัน (เช่น สหะ สารธัม สากัม เป็นต้น)”⁴⁰²

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ที่กล่าวว่า เหตุและผลเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เพื่อแสดงความสามารถของพระเอกนั้น เป็นอลงการชื่อ สโหกติตะ”⁴⁰³ ตัวอย่างเช่น

“ผู้ประกอบด้วยศรีผู้นั้น ฉวยเกาทัณฑ์ขึ้นพร้อมด้วยเกียรติยศศัตรูทั้งหลาย
โค้งเกาทัณฑ์พร้อมด้วยความทะนงของศัตรู และดึงสายธนูเข้ามาพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติของศัตรู”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวถึงเหตุและผลที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เพื่อแสดงว่าคนผู้ที่มีความสามารถอย่างมาก คือในขณะที่กำลังตระเตรียมอาวุธต่าง ๆ เพื่อทำการรบ ขณะเดียวกันนั้นเองก็สามารถทำให้เกิดผลบางอย่างเช่น ทำลายเกียรติยศ และความทะนงของศัตรู เป็นต้นเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

มัมมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “คำหนึ่งแสดงถึงสองสิ่ง โดยมีคำพ้องความหมายบางคำเพื่อเชื่อมกัน เช่น สหะ (พร้อมกัน)”⁴⁰⁴ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ คนสวย เมื่อเธอพลัดพรากจากคุณ
ลมหายใจของเธอก็ออกมายาวพร้อมกับคืนและวัน
หยดน้ำตาของเธอยังคงไหลรินพร้อมกับกำไลแขน
ความหวังในชีวิตก็อ่อนกำลังพร้อมกับร่างกายที่บอบบางของเธอ”

⁴⁰² Viśvanātha, *Tha Sahityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 176.

⁴⁰³ วาคภฏะ, อลงการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรา, 32.

⁴⁰⁴ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 412-413.

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “วัตถุสองอย่างมีการกระทำสองอย่างพร้อมกัน ในประโยคเดียว เรียกว่า สโหกติ”⁴⁰⁵ ตัวอย่างเช่น

“คำศินยาวนานพร้อมกับความรัก
คำศินอันแสนสำคัญถูกบดบังด้วยน้ำค้างที่ร่วงหล่น
และการปลุกเร้าด้วยการโอบกอดอันเร้าร้อน”

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “สโหกติ คือการกล่าวด้วยถ้อยคำเพียง คำเดียวถึงการกระทำของสิ่งสองสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน”⁴⁰⁶ ตัวอย่างเช่น

“ความรักเบ่งบานพร้อมกับดอกบัว”

จากตัวอย่างข้างบน ถ้อยคำเพียงคำเดียวคือ คำว่า “เบ่งบาน” เป็นคำที่ กล่าวแสดงถึงอาการที่ดอกบัวเบ่งบาน และความรักที่งอกงามเพิ่มพูนขึ้นพร้อม ๆ กัน

(16) समासोक्ति (Samāsokti)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของสมาสอक्तिไว้ว่า “การพรรณนาถึงวัตถุที่มี อยู่และวัตถุที่ไม่มีอยู่โดยการเปรียบเทียบ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เมื่อพรรณนาถึงวัตถุที่มีอยู่แต่ หมายถึงวัตถุที่ไม่มีอยู่”⁴⁰⁷ ตัวอย่างเช่น

“ที่รักของฉัน! ดุเถิด พระจันทร์ดวงนี้กลายเป็นสีแดง
จุมพิตหน้าทิศตะวันออก (ของพระอินทร์)”

จากตัวอย่างข้างบน การจุมพิตเป็นการกระทำของมนุษย์ พระจันทร์คือ ผู้ชายทิศตะวันออกคือผู้หญิง หมายความว่า คนรักจุมพิตใบหน้าของหญิงสาวผู้งดงามที่อาศัยอยู่ทาง ทิศตะวันออก

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาถึงพฤติกรรมของวัตถุจาก ความเหมือนกัน ในด้านการกระทำ, เพศ หรือคุณลักษณะ”⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Bhāmaha, *Kāvyaḷaṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 67.

⁴⁰⁶ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 31.

⁴⁰⁷ P. R. Subrahmanya sarma, *Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda*, 56.

⁴⁰⁸ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 179.

วาทกถุ ให้ความหมายไว้ว่า “อยากจะทำถึงสิ่ง ๆ หนึ่ง แต่ไปพูดถึงอีกสิ่งหนึ่งอันมีลักษณะเหมือน ๆ กัน จึงสามารถทำให้นึกถึงสิ่งที่หมายนั้น เรียกว่า สมาสกตติ หรือ อันโยกตติ”⁴⁰⁹ ตัวอย่างเช่น

“ผึ้งหนุ่มผู้ติดใจต้นบัว ไม่คิดถึงกิ่งมะม่วง ไม่ไปสู่ชาติ ไม่เกาะลำเจียก ทำแต่ร้องอย่างเดียว”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงแมลงผึ้งที่ติดใจต้นบัว ไม่คิดถึงต้นพีชอื่น ๆ เลย โดยกวีกล่าวหมายถึงชายหนุ่มผู้เอาแต่รักภรรยาคนเดียว ไม่ได้ไปเอาใจใส่หรือไม่ได้นึกถึงหญิงสาวคนอื่น ๆ

มัมมกถุ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาถึงวัตถุอย่างหนึ่ง แต่บ่งบอกถึงอย่างอื่นที่ไม่ได้บรรยายถึง”⁴¹⁰ ตัวอย่างเช่น

“ชยลักษมี (ความรุ่งโรจน์แห่งชัชชนะ) ซึ่งรู้สึกเบิกบานใจเป็นพิเศษเมื่อได้สัมผัสแขนของเธอ จะไม่สว่างไสวเมื่อถูกแยกออกจากคุณ แท้จริงเธอผอมแห้ง”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่สิ่งที่กล่าวได้แสดงอีกความหมายหนึ่ง”⁴¹¹ ตัวอย่างเช่น

“ต้นไม้ต้นนี้มีลำต้นตั้งตรง ไม่มีงู มีความมั่นคง
อุดมมบูรณ์ด้วยผลไม้ เติบโตขึ้นสูง แต่ถูกลมพัดปลิว”

คัมภีร์สุโพรธาลังการมัณฺชิ กล่าวถึงสมาสุตติ (Samāsavutti) ซึ่งตรงกับสันสกฤตคือคำว่า สมาสกตติ ให้ความหมายไว้ว่า “สมาสุตติอลังการ คือ การกล่าวอุปมาโดยย่อ แต่มุ่งให้หมายถึงอุปไมย” กล่าวโดยย่อ คือ “เหมือนการชมคนสวยว่าดอกไม้ที่ทัดหูสวย หรือวันนี้แต่งตัวสวย หรือชื่อเพราะ เป็นต้น ก็สื่อว่าชมคน การกล่าวในลักษณะนี้เป็นการไม่พูดถึงวัตถุที่ใจมุ่งจะกล่าว แต่กล่าวออกมาด้วยการเปรียบเทียบชมเชย ก็เป็นที่ทราบกันว่าหมายความถึงสิ่งใด”⁴¹²

คัมภีร์สุโพรธาลังการได้แบ่งสมาสุตติ ออกเป็น 2 ประเภท⁴¹³ ได้แก่

⁴⁰⁹ วาทกถุ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 29.

⁴¹⁰ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 380-381.

⁴¹¹ Bhāmaha, *Kāvyaṭlankāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 47-48.

⁴¹² พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโพรธาลังการมัณฺชิ, 531.

⁴¹³ เรื่องเดียวกัน, 533

1) อภินนวิเสสนสมาสวุตติ (Abhinnavisesanasamāsavutti) คือ
สมาสวุตติที่มีบทวิเสสนะความไม่ต่างกันโดยครอบคลุมฝ่ายอุปมานและอุปไมยทั้งสองฝ่าย

2) ภินนาภินนวิเสสนสมาสวุตติ (Bhinnābhinnavisesanasamāsa vutti)
คือ สมาสวุตติที่มีบทวิเสสนะความต่างกันก็มี ไม่ต่างกันก็มี

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “สมาโสक्ति คือการเปรียบเทียบโดย
กล่าวถึงสิ่งหนึ่ง แต่หมายถึงอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมีจากกล่าวออกมาได้ตรง ๆ”⁴¹⁴ ตัวอย่างเช่น

“ยอดอโศกไหวระริก เมื่อหม่อมมรดุดน้ำหวานจากเกสร”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงยอดดอกอโศก แต่มีความหมายถึงหญิงสาว
และหม่อมมรดุดมีความหมายถึงชายหนุ่มนั่นเอง

อีกทั้งยังได้กล่าวอธิบายไว้อีกว่า “ในวรรณคดีไทย มีคำอธิบายประเภทหนึ่ง
ใช้ในการพรรณนาบทรัก และแฝงความหมายไว้สองนัย การพรรณนาเช่นนี้เรียกว่า บทอัศจรรย์ เป็น
อุปกรณ์ทางวรรณคดีใช้ในการอธิบายความหมาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบอกลงการของสันสกฤต คือ
สมาโสक्ति ซึ่งการเข้าใจความหมายที่สองเกิดขึ้นเพราะคำคุณศัพท์ทั่วไปของทั้งสองความหมาย”⁴¹⁵

สมาโสक्तिที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า สมาโสक्ति มีปรากฏในปวนทูตโคลงที่ 16, 84 และ 90 มี
ตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

ยา คงเคว ปรกฤตีสูกคา ชายเต เกรสินน้ำ

เกลสินานา กุจมลยไชะ ปาณจิมานั ทธานา |

ศศวทโคตรสขลนชนิตตราสโลลสย สินโธ-

รุทวิจิรุศจรมปตนแปรมาจำ รสชญา || 16 ||

|| 16 || แม่น้ำกาเวรีนั้น ซึ่งมีความงามตามธรรมชาติ ทรงไว้ซึ่งความซิด
(ขาวเหลือง) เพราะผงจันทร์ที่หน้าอกของเหล่าหญิงสาวชาวเกรละ ในเวลาอาบน้ำเล่นสนุกสนาน

⁴¹⁴ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 31.

⁴¹⁵ Kusuma Raksamani, 'Miracle Scene': The Sanskrit Figure of Speech
'Samāsokti' in Thai Literary Convention, Manusya: Journal of Humanities, 10,
special issue (2005): 57.

กลายเป็นเหมือนแม่น้ำคงคา รักรู้รสแห่งคำรักที่ซาบซ่านไปจรดเท้าจากมหาสมุทรผู้ตกใจกลัวและ กระสับกระส่ายอันเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อผิดอยู่เสมอ จึงมีคิ้วขมวดคือคลื่นที่ขึ้นสูง ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาถึงสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่ไม่ได้อยู่โดยการ เปรียบเทียบ กล่าวคือกวีพรรณนาถึงแม่น้ำกาเวรีที่มีความงามตามธรรมชาติกลับเปลี่ยนสีเป็นสีขาวย เหลืองเพราะผงจันทน์ที่หน้าอกของเหล่าหญิงสาวชาวเกรละ และกลายเป็นเหมือนแม่น้ำคงคา แต่อัน ที่จริงกวีหมายถึงหญิงสาวผู้งดงามแต่มีร่างกายซีดขาวและซูบผอม เพราะการพลัดพรากจากคนรัก กลายเป็นเหมือนคนเจ็บป่วยไม่แข็งแรง

(17) เศลชะ (Śleṣa)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของเศลชะไว้ว่า “เศลชะ คือ การเล่นคำที่มี มากกว่าหนึ่งความหมาย อาจเป็นวัตถุที่มีอยู่, วัตถุที่ไม่มีอยู่ หรือทั้งสองอย่าง”⁴¹⁶ ตัวอย่างเช่น

“แม่นาง! ใบหน้าของเธอเปรียบเหมือนดวงจันทร์ (อัปษะ)

ที่มีติดอยู่กับกวาง (ในรูปแบบเป็นจุดต่าง)”

หรือแปลได้อีกความหมายว่า

“แม่นาง! ใบหน้าของเธอเปรียบเหมือนดอกบัว (อัปษะ)

ติดอยู่กับดวงอาทิตย์ (ในยามรุ่งสาง)”

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า “อัปษะ” แปลได้สองความหมายว่า ดวงจันทร์ หรือ ดอกบัว ซึ่งเป็นอุปมานะและทั้งสองเป็นวัตถุที่ไม่มีอยู่

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การใช้คำที่มีมากกว่าหนึ่งความหมายด้วย คำธรรมดาซึ่งมีเพียงความหมายเดียว เรียกว่า เศลชะ”⁴¹⁷

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ที่พูดประโยค ๆ เดียว แต่อาศัยการแปลคำ ทั้งหลาย ตามที่มันปรากฏอยู่นั่นเอง หรือ (แยกออกไว้ให้เป็น) คนละอย่างกัน หมายความว่าไปหลาย อย่างนั้น ท่านว่าเป็นอลงการชื่อ เศลชะ”⁴¹⁸

⁴¹⁶ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 58-59.

⁴¹⁷ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 196.

⁴¹⁸ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 33.

วาทกรรมได้แบ่งเคลษะออกเป็น 2 ประเภท⁴¹⁹ ได้แก่

1) เคลษะที่มีหมายความไปได้หลายอย่าง โดยอาศัยการแปลคำตามที่มันปรากฏอยู่นั้นเอง ตัวอย่างเช่น

อาณนทมูลลาสยตะ สมณฑาต กโรรสุนตาปกรั ปุรชานาม ฯ
 ยสโยทเย กโยภมวาปย ราโญ- ชคราห เวลางกิล สินธุราชา ฯ
 “ขณะพระจันทร์ ผู้ยังความร่าเริงของประชาชนให้ปรากฏขึ้นโดยทั่วไป
 ด้วยรัศมีอันไม่แผดเผาผู้ใดได้อุทัยแล้ว ทะเลเกิดวุ่นวายขึ้นและยึดฝั่ง”

หรือแปลได้อีกความหมายว่า

“ขณะ (พระเจ้าชัยสิงห์) ผู้ยังความร่าเริงของประชาชนให้ปรากฏโดยทั่วไป
 ด้วยการเก็บภาษีอากรทั้งหลายอย่างไม่ทำให้เดือดร้อน พระองค์ได้ได้ผ่านพิภพเจ้า
 ครองแคว้นสินธุก็ยิ่งเวลาให้ผ่านไปด้วยความตกอกตกใจ (ว่าตนอาจถูกบุกรุก)”

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า “กระ” แปลได้สองความหมายว่า รัศมี หรือ
 ภาษีอากรก็ได้ คำว่า “เวลา” แปลได้สองความหมายว่า ฝั่งทะเล หรือ กาล ก็ได้ และคำว่า “สินธุ
 ณะ” แปลได้สองความหมายว่า ทะเล หรือ พระเจ้าชัยสิงห์ ก็ได้

2) เคลษะที่มีหมายความไปได้หลายอย่างโดยอาศัยการแปลคำตามที่ตัว
 วรรณคดีออกไว้ให้เป็นคนละอย่างกับที่ปรากฏอยู่มาแต่เดิม ตัวอย่างเช่น

กุรวน กุลโยลลลสม รมย์โกชศริยม หรน ฯ
 เรเช ราชาปี ตจจิตรม นิสานเต กานติมตตยา ฯ
 “แปลกที่แม้พระจันทร์ก็ได้ส่องอยู่ด้วยความรุ่งโรจน์ ในเวลาเช้า พลังทำให้
 ดอกบัวสายรื่นเริง และคว่ำเอาความงามของดอกบัวหลวงอันเป็นที่พึงใจไปเสีย”
 หรือแปลได้อีกความหมายว่า

“พระราช (คือพระเจ้าชัยสิงห์) ก็ได้ทรงส่องอยู่ด้วยความรุ่งโรจน์ในพระราชวัง
 พลังทำให้วงแผ่นดินรื่นเริงและคว่ำเอาสิริราชสมบัติของพระเจ้าแคว้นโกชอันเป็นที่พึงใจนั้นไปเสีย”

จากตัวอย่างข้างบน คำว่า “ราชา” แปลได้สองความหมายว่า พระราชา
 หรือ พระจันทร์ คำว่า “กุลยะ” แปลว่า ดอกบัวสาย แยกออกเป็น กุ แปลว่า แผ่นดิน และ วลยะ
 แปลว่า วง จึงแปลได้ความหมายที่สองว่า วงแผ่นดิน และคำว่า “รัมยามโกชศริยม” แยกออกเป็น
 “รัมยะ” แปลว่า อันเป็นที่พึงใจ “อัมโกชะ” แปลว่า ดอกบัวหลวง และ “ศริยม” แปลว่า ซึ่งความ
 งาม แปลรวมกันได้ว่า ซึ่งความงามของดอกบัวหลวงอันเป็นที่พึงใจ และเมื่อแยกออกเป็น “รัมยาม”

⁴¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 63.

แปลว่า ซึ่งเป็นที่พึงใจ “โภชะ” แปลว่า แห่งพระเจ้าแคว้นโภช และ “ศรียัม” แปลว่า ซึ่งสิริราชสมบัติ จึงแปลได้ความหมายที่สองว่า ซึ่งสิริราชสมบัติของพระเจ้าแคว้นโภชอันเป็นที่พึงใจ

มัมมภูชะ เกศวมิศร และนักอรรถศาสตร์บางส่วน จัดเศลชะไว้เป็น อรรถการทางเสียง ส่วนวากภภูชะ ชยเทวะ และนักอรรถศาสตร์คนอื่น ๆ จัดไว้เป็นอรรถการทาง ความหมาย วิศวานถ จัด เศลชะไว้ในทั้งอรรถการทางเสียงและอรรถการทางความหมาย⁴²⁰

มัมมภูชะ ให้ความหมายไว้ว่า “คำที่อยู่ในประโยคเดียวมีความหมายมากกว่า หนึ่ง กล่าวคือมีหลายความหมาย เรียกว่า เศลชะ”⁴²¹

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “เศลชะ คือ การพรรณนาเอกลักษณ์ของ อุปเมยะและอุปมานะ ด้านคุณสมบัติ, กิริยาการกระทำ หรือชื่อ”⁴²²

กุษุม่า รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “เศลชะ คือการเล่นคำด้วยการใช้คำ เดียวที่มีสองความหมาย อาจเป็นคำพ้องรูปและพ้องเสียง หรืออาจเป็นคำที่มีสองความหมาย เพราะ การแบ่งคำต่างไป”⁴²³ ตัวอย่างเช่น

พระวิษณุตรัสแก่พระลักษมีว่า	“เทวี นางกำลังโกรธ (กูปิตา)”
พระนางทูลว่า	“พระองค์ต่างหาก กูปิตา (เป็นบิดาแห่งโลก)”
พระวิษณุ:	“นางเป็นมารดา (มาตา) ของโลก”
พระลักษมี:	“มิได้ พระองค์ต่างหากเป็นมาตา (ผู้ให้ กำเนิด) ซึ่งไม่มีใครทัดเทียม”
พระวิษณุ:	“นางเป็นผู้ไม่สิ้นสุด (อนันตา) ในการโต้เถียง”
พระลักษมี:	“พระองค์ทรงเป็นอนันตา (ผู้ไม่ค้อมหัวให้ใคร)”

เศลชะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อรรถการชื่อว่า เศลชะ มีปรากฏในปวนทูตโคลงที่ 25 และ 28 มีตัวอย่าง และคำอธิบายดังต่อไปนี้

⁴²⁰ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ, 179.

⁴²¹ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 379-380.

⁴²² Bhāmaha, *Kāvyaṭlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 59.

⁴²³ กุษุม่า รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 31-32.

ตัวอย่างที่ 1

ไสวกริชาการศึกษาปริศนิกโรโรโณนิคุณชา

คจเฉ เรวามภินวศุกศยามวิศิวเนน |

มนยเนเต ยตปริสรภวิ เปราตมสีมนตินินา

ลีลามานครหมปิ รเตรนตรายั ยุวานะ || 25 ||

|| 25 || ท่านฟังไปสู่แม่น้ำเรวา (นรรมหา) ซึ่งมีร่มไม้ตามชายฝั่งเปียกปอน เพราะหญิงสาวที่น่าหลงใหล (เยอหยิ่ง) ผู้เล่นอย่างสนุกสนานอย่างอิสระ ตามแนวป่าไผ่สีเขียวเข้ม เหมือนฝูงนกแก้วที่ยังเยาว์วัย ๆ ณ บริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำนั้น เหล่าชายหนุ่มต่างพากันเข้าใจแม้การเล่นสนุกสนานและการถือตัว ของเหล่าหญิงสาวที่แต่งงานแล้ว (เยอหยิ่ง) ว่าเป็นอุปสรรคต่อการร่วมรัก ๆ

(แปลเป็น เศลชะ) ณ บริเวณใกล้ ๆ แม่น้ำนั้น เหล่าชายหนุ่มเข้าใจว่าแม้ การถือตัว (มานะ) ในการหยอกล้อของเหล่าหญิงสาวที่เยอหยิ่ง ว่าเป็นอันตรายต่อนางรติ (ภรรยาของ กามเทพ)

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาการเล่นคำด้วยการใช้คำเดียวที่มีสอง ความหมาย คือ คำว่า รติ ที่แปลว่า การร่วมรัก สามารถแปลได้อีกความหมายว่า นางรติ (ภรรยาของ กามเทพ)

ตัวอย่างที่ 2

ตสมิน เสนานวยนถปตินา เทวราชยาภิชิกโต

เทวะ สุหเม วสติ กมลาเกลิกาโร มุราริระ |

ปาณา ลีลากมลสมสฤททยตสมีเป วหนตโย

ลักษมีศงก้า ปรกฤติสุภคาะ กุรวเต วารรามะ || 28 ||

|| 28 || ณ ดินแดนสุขุมนั้น พระเจ้ามุราริจอมเทพผู้ได้รับการอภิเษกเป็น ราชาแห่งทวยเทพโดยกษัตริย์แห่งราชวงศ์เสนา ทรงประทับอยู่ทำการหยอกล้อกับพระนางกมลมา ๆ ณ ที่ใกล้กันนั้น เหล่านางคณิกาผู้งามหยดย้อยตามธรรมชาติ ถีอดอกบัวที่สวยงามยิ่งไว้ในมือ ตลอดเวลา ทำให้พระลักษมีเกิดความกลัว ๆ

(แปลเป็นเศลชะ) ทำความสงสัย (ให้แก่คนทั่วไป) ว่านี่คือนางลักษมีหรือไม่

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาการเล่นคำด้วยการใช้คำเดียวที่มีสอง ความหมาย คือ คำว่า ศงก ที่แปลว่า ความกลัว สามารถแปลได้อีกความหมายว่า ความสงสัย

(18) อปฺริสฺตฺตฺประคังสา (Aprastutpraśamsā)

กุวलयานันตะ ให้ความหมายของอปฺริสฺตฺตฺประคังสาไว้ว่า “การพรรณนาวัตถุที่ไม่มีอยู่ แต่ความหมายอ้างถึงวัตถุที่มีอยู่ กล่าวคือการพรรณนาทางอ้อม เรียกว่า อปฺริสฺตฺตฺประคังสา”⁴²⁴ ตัวอย่างเช่น

“(นกจาทกะ) เป็นนกเพียงตัวเดียวที่โชคดี
ในหมู่นกที่ไม่เคยอ่อนวอนใครอื่นนอกจากพระอินทร์”

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งที่เฉพาะจากสิ่งทั่วไป, สิ่งทั่วไปจากสิ่งที่ เฉพาะ, เหตุจากผล, ผลจากเหตุ หรือสิ่งที่เหมือนกันจากสิ่งที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้วว่าแต่ก่อนเป็นประเด็น และภายหลังไม่เป็นเช่นนั้น นี้เรียกว่าอปฺริสฺตฺตฺประคังสา”⁴²⁵

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ในอลงการอันใด กล่าวสรรเสริญ แม้สิ่งที่เขาไม่สรรเสริญกัน นักปราชญ์ว่า อลงการอันนั้นคือ อปฺริสฺตฺตฺประคังสา”⁴²⁶ ตัวอย่างเช่น

“ในโลกนี้ มีคน (จำพวก) เดียวเท่านั้น อยู่เย็นเป็นสุข คือคนขอทาน
ผู้สำราญอยู่ตามอำเภอใจ นอนตามอำเภอใจ พุดตามอำเภอใจ ไม่กลัวเจ้า ไม่กลัวโจร”

จากตัวอย่างข้างบน กวีได้กล่าวสรรเสริญถึงสิ่งที่คนปกติคงไม่กล่าวสรรเสริญกัน คือสรรเสริญคนขอทานว่ามีชีวิตการเป็นอยู่ที่มีความสุขมาก สามารถทำอะไรก็ได้ตามอำเภอใจ

มัมมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “อปฺริสฺตฺตฺประคังสา คือ การบรรยายถึงสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้อง ซึ่งบ่งบอกความหมายถึงสิ่งอื่น กล่าวคือเป็นการบรรยายโดยอ้อม”⁴²⁷

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “การสรรเสริญโดยอ้อมถึงสิ่งที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกันเลยในตัวท เรียกว่า อปฺริสฺตฺตฺประคังสา”⁴²⁸ ตัวอย่างเช่น

“ดูผลไม้ของต้นไม้อันเป็นที่ชอบใจแก่ผู้ถือเอา อันมีรสหวาน สุกกำลังดี
อุดมสมบูรณ์ และผลิผลขึ้นโดยปราศจากความพยายามของมนุษย์”

⁴²⁴ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 60-61.

⁴²⁵ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 201.

⁴²⁶ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 34.

⁴²⁷ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṅprakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 383.

⁴²⁸ Bhāmaha, **Kāvyaṅlāṅkāra**, translate by P.V. Naganatha Sastry, 65.

คัมภีร์สุโพรธาลังการมัญชรี กล่าวถึงอัปภกัตตฤติ (Appakatatthuti) ซึ่งตรงกับสันสกฤตคือคำว่าปรัสถุตประคังสา ได้ให้ความหมายไว้ว่า “อัปภกัตตฤติอลังการ คือ การชมเชยสิ่งที่ตนไม่ได้กระทำ”⁴²⁹ ตัวอย่างเช่น

“ความตายกับพระองค์หรือเป็นอยู่เว้นจากพระองค์ ความตายกับพระองค์
นั้นแลประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่เว้นจากพระองค์จะประเสริฐอะไร”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นคำกล่าวของนางมัทรีที่ชมเชยการตายร่วมกับคนรักคือพระเวสสันดรว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ แต่สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ยังไม่ได้เกิดขึ้น

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อปรัสถุตประคังสา คือการกล่าวสรรเสริญโดยอ้อม สิ่งที่ต้องการสรรเสริญมิได้ถูกเอ่ยถึง แต่เป็นที่เข้าใจว่าเป็นต้นเหตุของคำกล่าวนั้น”⁴³⁰ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อสีดาปรากฏร่าง ดวงจันทร์ดูราวลูบไล้ด้วยอัญชัน
นัยน์ตานางเนื้อทรายไม่มีชีวิตชีวา ทองดูหมองคล้ำ
กึ่งปะการังเหมือนรุ่งอรุณที่หมองมัว เสียงนกโกกิลาก็กแหบเครือ
รำแพนหางกลับกลายเป็นจุดด้อยของนกยูง”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวสรรเสริญความงดงามของนางสีดา แต่เป็นการกล่าวสรรเสริญโดยอ้อม เพียงกล่าวว่าเมื่อไหร่ก็ตามที่นางสีดาปรากฏตัวขึ้น ทำให้ทุกอย่างอย่างที่สวยงามกลับด้อยค่าลงไปโน้มน้าวที่ทันใด

(19) ปรยาโยกติ (Prayāyokti) หรือ ปรรยาโยกตะ (Prayāyokta)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของปรรยาโยกตะ ไว้ว่า “การแสดงเจตนาที่จริงด้วยการพูดอ้อมไปอ้อมมา กล่าวคือ บรรยายโดยการเปลี่ยนคำพูด หรือบรรยายในลักษณะที่แตกต่างกัน เรียกว่า ปรรยาโยกตัม”⁴³¹ ตัวอย่างเช่น

“ขอนอบน้อมแด่พระองค์ (พระวิษณุ)
โดยที่หน้าอกของภรรยาของราหูไร้ประโยชน์”

⁴²⁹ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ศ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโพรธาลังการมัญชรี, 623-625.

⁴³⁰ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 35.

⁴³¹ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 62-63.

จากตัวอย่างข้างบน แสดงเจตนาที่จริง คือ การถวายเป็นการพระวิษณุเท่านั้น เพราะพระองค์เป็นผู้สังหารพระราหู จึงทำให้ทรงอกของภรรยาพระราหูไว้ค่า และเป็นกรกล่าวโดยการเปลี่ยนคำพูด กล่าวคือใช้คำต่าง ๆ ที่ไม่แสดงออก แต่เป็นเพียงคำที่ชี้แนะเพื่อให้มีความโดดเด่นเป็นพิเศษกับคำอธิบาย

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อกล่าวข้อเท็จจริงโดยการกล่าวทางอ้อม ไม่กล่าวทางตรง กล่าวคืออธิบายข้อเท็จจริงโดยการเปลี่ยนคำพูด”⁴³²

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ถ้าหากสิ่งที่ต้องการกล่าว จะปรากฏจากข้อความอันไม่ได้ร้อยกรองไว้เป็นเรื่องสิ่งนั้น (โดยตรง) เป็นอลงการชื่อ ปรยาโยกตะ”⁴³³ ตัวอย่างเช่น “ข้าแต่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า ในการสงครามใหญ่ ๆ ผุงม้าในทัพของท่านและพวกหญิงฝ่ายศัตรู ชิงดีกัน คือฝ่ายหนึ่งได้ใช้กับคู้ยผู้ให้กระจายออกไป และอีกฝ่ายหนึ่งได้ใช้น้ำทารวบผู้เหล่านั้น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวถึงการชิงดีชิงเด่นกันของผุงม้าในกองทัพ และพวกหญิงฝ่ายศัตรู แต่อันที่จริงแล้ววีต้องการให้เห็นถึงเดชานุภาพของพระราชาที่ต้องการสดุดีนับว่าประเสริฐยิ่ง

มัมมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ปรยาโยกตะ คือการพูดอ้อมค้อมที่ประกอบด้วยการพรรณนาที่ไม่ขึ้นกับความสัมพันธ์ธรรมดา ระหว่างคำที่แสดงออกมาและความหมายที่แสดงออกมา”⁴³⁴ ตัวอย่างเช่น

“ถึงแม้จะอยู่มาอย่างยาวนาน ความมัวเมาและความเคารพในตัวเอง- ทำให้ละทิ้งความรักในที่อยู่อาศัย โดยคำนึงถึงพระพักตร์ของไอราวณะ และจิตใจของพระอินทร์ตามลำดับ”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “ปรยาโยกตะ คือ การแสดงออกซึ่งความคิดในลักษณะที่แตกต่างกันไปจากปกติหรือธรรมดา”⁴³⁵

⁴³² Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 210.

⁴³³ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 31.

⁴³⁴ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 418.

⁴³⁵ Bhāmaha, *Kāvyaṭlankāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 56.

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “ปรยาโยกตะ คือการกล่าวโดยอ้อม แสดงเจตนาหนึ่ง แต่มีเจตนาอื่น (ซึ่งมักเป็นเจตนาไม่ดี) แฝงอยู่”⁴³⁶ ตัวอย่างเช่น “เราจะไม่กินอาหารนี้จนกว่าพราหมณ์จะได้กินก่อน”

จากตัวอย่างข้างบน อาจทำให้เข้าใจว่าผู้พูดเป็นคนใจบุญและถ่อมตน จึงไม่ยอมกินอาหารก่อนนักบวช แต่เจตนาที่แท้จริงคือ เขาต้องการทดสอบว่าอาหารนั้นเจือด้วยยาพิษหรือไม่

ปรยาโยกติที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า ปรยาโยกติ หรือปรยาโยกตะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 55, 63, 78, 87 และ 103 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

วินยสยนตี ศศิณี นยเน ทูรทีไนรศรุวารำ

ธาราศวาไสรวกุลกุสุมาโมทมาษราตุกามา |

ศุศรุชชจ ภารมรวิรุตี มูรณยา รกษิตาเสา

วิษยาวสถำ ก อิว กรุณากาตรระ สยานน ตสยาะ || 78 ||

|| 78 || นาง (กุลยวดี) เมื่อทอดสายตาไปที่ดวงจันทร์ ประสงค์จะสูดดมกลิ่นหอมของดอกพิกุลก็ถูกปกป้องด้วยธารแห่งน้ำตาที่ท่วมท้นและลมหายใจที่ติดขัด ๆ และเมื่อปรารถนาจะฟังเสียงหึ่งของหมู่ภมร ก็ถูกปกป้องโดยการเป็นลมล้มพับไป ๆ โอ้ ใครเล่า พอได้เห็นสภาพของนางจะไม่หดหู่ด้วยความสงสาร ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นตอนที่นางกุลยวดีคร่ำครวญหากษัตริย์ลักษณะเสนชายคนรัก จึงได้มองไปที่ดวงจันทร์ ต้องการดมกลิ่นดอกพิกุลก็ไม่ได้กลิ่นเพราะน้ำตาไหลรินและหายใจไม่สะดวก หรือแม้กระทั่งจะฟังเสียงหึ่งก็ยังเป็นลมไป แต่ความจริงก็คือนางคิดถึงคนรักอย่างมาก

ตัวอย่างที่ 2

ยาวจณมภุรวหติ คิริชาสวิภกต์ ศรีรี

ยาวชไซตรึ กลยติ ธนะ เกาสุมุ ปุષปะเกตุะ |

ยาวทราธารมณตรุณีเกลิสากษี กทมพ

สตาชชียัต กวินรปะเตรษ วาจำ วิลาสะ || 103 ||

⁴³⁶ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 35.

|| 103 || トラバไตที่พระศัมภุ (พระศิวะ) ยังมีสิทธิ์แบ่งปันกับพระเทวีผู้เกิดจากภูเขา (ปารวตี) ๑ トラバไตที่พระปุษปเกตุ (กามเทพ) ยังถือธนูที่ทำมาจากดอกไม้อันได้ชัยชนะตลอด ๑ トラバไตที่ต้นกระท่อม (กัทัมพะ) เป็นพยานแห่งความรักของพระผู้เป็นที่รักของพระนางราชา (พระกฤษณะ) กับหญิงสาวทั้งหลาย ๑ トラบนั้น ขอความเพลิตเพลินถ้อยคำของกษัตริย์แห่งกวีนี้ จงชนะ ๑

จากตัวอย่างข้างบน เจตนาที่จริง คือ ต้องการให้ความเพลิตเพลินถ้อยคำของกษัตริย์แห่งกวีได้รับการสรรเสริญ หรือชนะกวีทั้งหลายเท่านั้น แต่ได้กล่าวบรรยายโดยอ้อม หรือบรรยายโดยการเปลี่ยนคำพูด คือใช้คำต่าง ๆ เพื่อให้มีความโดดเด่นเป็นพิเศษกับคำอธิบาย

(20) วยาซัสตติ (Vyājastuti)

กวลยานันทะ ให้ความหมายของวยาซัสตติไว้ว่า “การกล่าวสรรเสริญซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าตำหนิ หรือการตำหนิซึ่งเป็นที่เข้าใจว่ากล่าวสรรเสริญ”⁴³⁷ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ แม่น้ำคงคาแห่งสวรรค์!

คุณปราศจากการพิจารณาที่จะนำคนบาปไปสวรรค์”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวสรรเสริญซึ่งเกิดจากการตำหนิอย่างเห็นได้ชัดเจน แสดงให้เห็นถึงแม่น้ำคงคาที่นำคนบาปขึ้นสวรรค์ หากพวกเขาอาบน้ำเพียงแค่ครั้งเดียว

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อได้รับคำตำหนิและคำยกย่อง แต่บ่งบอกให้เข้าใจว่าเป็นคำสรรเสริญและคำตำหนิตามลำดับ เรียกว่า วยาซัสตติ”⁴³⁸

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อใดก็ตาม การสรรเสริญหรือการดูถูกดูหมิ่นกลับกลายเป็นอย่างอื่นไป กล่าวคือ การดูถูกดูหมิ่นกลายเป็นการสรรเสริญ หรือการสรรเสริญกลายเป็นการดูถูกดูหมิ่น เรียกว่า วยาซัสตติ”⁴³⁹

⁴³⁷ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 64.

⁴³⁸ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 207.

⁴³⁹ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvya prakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 411.

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “วยาซัสตติ คือ อลังการที่มีสิ่งเป็นเครื่อง ยืนยันความคล้ายคลึงกันบางอย่าง ซึ่งมีการดำเนินที่ขัดแย้งด้วยการพรรณนาถึงคุณสมบัติที่ยอดเยี่ยม อย่างมากหรือที่ไม่สามารถมีได้”⁴⁴⁰ ตัวอย่างเช่น

“พระรามแยกต้นสาละออกเป็นเจ็ดต้น
 ปรศุราม (Paraśurāma) ทำลายภูเขาเกราญจะ (Krauñca)
 คุณจะทำอะไรเหมือนกับพวกเขาได้ถึงระดับร้อย?”

กุสุมารักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “วยาซัสตติ คือการกล่าวสรรเสริญที่มี เจตนาแท้จริงเป็นการตีเตียน หรือกล่าวตีเตียนที่มีเจตนาแท้จริงเป็นสรรเสริญ”⁴⁴¹ ตัวอย่างเช่น

“นี่คือคำสดุดีอย่างสูงส่งสำหรับเจ้า
 เมฆเอ๋ย เจ้าช่วยเหลือพระยายมอย่างดีในการสังหารคนพเนจร”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นคำกล่าวสรรเสริญเมฆที่ได้ช่วยเหลือยายม แต่ แท้จริงคือกวีตีเตียนเมฆที่ไม่ปรากฏตัว ทำให้คนพเนจรซึ่งพลัดพรากจากคนรัก และปรารถนาจะเห็น กลุ่มเมฆเพื่อจะฝากสารไปถึงนาง ต้องผิดหวังและระทมทุกข์จนตรอมใจตาย

(21) อาเกษปะ (Ākṣepa)

กวลยานันทะ ให้ความหมายของอาเกษปะไว้ว่า “การกล่าวปฏิเสธบางสิ่ง บางอย่าง que แสดงออกมาหลังจากที่ได้ไตร่ตรองแล้ว เรียกว่า อาเกษปะ”⁴⁴² ตัวอย่างเช่น

“โอ้ พระจันทร์! ผู้ค้นพบตัวตนของคุณ (กับฉัน)
 ทำไม? นี่คือนิมนหน้าของ (ที่รัก) ของฉัน”

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การกล่าวปฏิเสธถึงบางสิ่งอย่างชัดเจน เพราะตั้งใจจะสื่อความหมายพิเศษบางอย่าง เรียกว่า อาเกษปะ”⁴⁴³

⁴⁴⁰ Bhāmaha, *Kāvyaḷaṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 65-66.

⁴⁴¹ กุสุมารักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 35.

⁴⁴² P. R. Subrahmanya sarma, *Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda*, 67.

⁴⁴³ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 231.

วาคภุชะ ให้ความหมายไว้ว่า “อลงการอันใด กล่าวหรือให้เข้าใจการ ปฏิเสธ ปราศรัยเรียกอลงการอันนั้นว่า อาเภะปะ”⁴⁴⁴ ตัวอย่างเช่น

“ผู้ใดชอบไปอยู่ในนรก ผู้นั้นจงคอยแต่จะเบียดเบียน พุดเท็จ และขโมยเถิด”

จากตัวอย่างข้างบน จุดประสงค์คือให้เข้าใจการปฏิเสธว่า ถ้าไม่เบียดเบียน ไม่ พุดเท็จ และขโมย ก็จะได้ไปอยู่ในนรก

มัมมภุชะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งที่ต้องการจะพุดดูเหมือนถูกปิดไว้ เพราะต้องการจะถ่ายทอดความคิดพิเศษ เรียกว่า อาเภะปะ”⁴⁴⁵

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อการเน้นย้ำความสำคัญของสิ่งที่ต้องการ ยืนยันความจริงถูกปฏิเสธทั้งหมด เรียกว่า อาเภะปะ”⁴⁴⁶ ตัวอย่างเช่น

“ถ้าฉันไม่เห็นคุณแม้แต่ครู่เดียว ฉันก็เริ่มมีความปรารถนา (อย่างมาก) ให้ฉันหยุดมันที่นี่ การบอกแก่คุณถึงสิ่งที่ไม่พึงพอใจจะมีประโยชน์อะไร?”

คัมภีร์สุโพรทาลังการมัณชรี กล่าวถึงอักเขปะ (akkhepa) ซึ่งตรงกับ สันสกฤตคือคำว่า อากเขปะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “อักเขปะลังการ คือ กล่าวในเชิงปฏิเสธ แต่มี ความหมายสฤติ หมายความว่า เมื่อต้องการจะกล่าวถึงความพิเศษของผู้ใดผู้หนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ ไม่กล่าวไปตามนั้น กลับกล่าวเสียในเชิงปฏิเสธ ถ้าเล็งความในด้านกลับแล้วจึงทราบว่าจะแสดงความ พิเศษไว้”

คัมภีร์สุโพรทาลังการได้แบ่งอักเขปะ ออกเป็น 3 ประเภท⁴⁴⁷ ได้แก่

1) อติตักเขปะ คือ ปฏิเสธอดีต ตัวอย่างเช่น

“พระชินเจ้าลำพังพระองค์เดียวนั้น ทรงปราบมารผู้มีกองทัพมากนั้นได้อย่างไร หรือว่าอานุภาพแห่งพระบารมีของพระองค์เป็นเช่นนี้”

⁴⁴⁴ วาคภุชะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 27.

⁴⁴⁵ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 402.

⁴⁴⁶ Bhāmaha, **Kāvyaṭlankāra**, translate by P.V. Naganatha Sastry, 44.

⁴⁴⁷ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโพรทาลังการมัณชรี, 472-480.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวในเชิงปฏิเสธว่า พระชินเจ้าพระองค์เดียว ไม่น่าจะปราบมารผู้มีกองทัพมากได้เลย แต่อันที่จริงเป็นการกล่าวถึงความพิเศษว่า อานุภาพแห่งพระบารมีของพระองค์เป็นเช่นนี้ คือมีอานุภาพมากสามารถปราบมารทั้งกองทัพได้ นี่คือการกล่าวปฏิเสธ เรื่องที่ผ่านมาแล้ว

2) วัตตมานักเขปะ คือ ปฏิเสธปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น
“เธอผู้มีเสียงอ่อนหวาน เหตุใดจึงตัดทรงดอกอุบลไว้ที่ริมหู
เธอสำคัญว่าหางตายยังไม่พอเพียงในการประดับกระนั้นหรือ”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวในเชิงปฏิเสธว่า การตัดทรงดอกอุบล ด้วยความมุ่งหมายจะแสดงความพิเศษว่า หางตาของสาวงามเหมือนดอกอุบล

3) อนาคตักเขปะ คือ ปฏิเสธอนาคต ตัวอย่างเช่น
“ที่รัก ฉันขอกล่าวความจริง เธอจักไม่เห็นฉันด้วยจักขุสีแดงอ่อน
ประจวบครั้งอันติมาจากการจุมพิตของหญิงอื่น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวในเชิงปฏิเสธว่า การไม่เห็นที่จะเกิดขึ้น ในอนาคตด้วยความมุ่งหมายจะแสดงความพิเศษว่า ชายคนรักจะไม่นอกใจไปมีหญิงอื่น

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อาเภะปะ คือการกล่าวปฏิเสธ แต่ เจตนาที่แท้จริงมิใช่การปฏิเสธ”⁴⁴⁸ ตัวอย่างเช่น

“ฉันมิใช่แม่สื่อหรือ ไม่ใช่หน้าที่ของฉันที่จะบอกว่าคุณรักท่าน”

จากตัวอย่างข้างบน ผู้พูดปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นแม่สื่อ แต่แท้จริงต้องการจะสื่อ ความในใจของเพื่อนสาวให้แก่ชายหนุ่ม

อาเภะปะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า อาเภะปะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 47 เพียงโคลกเดียว เท่านั้น มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

อเคร เตชะ วุยปคตมทะ สฤตตุเมवासมรุโถ

ทฤษฏาวา กานติ กุสุมณษะ กา กถา วิกรมสย |

สุภรุลีลาจตุรณยนเกษปรมโยรวีลาไสร

ยสมินิ ยาดาสุตทปิ สฤตคัม กิงกรตวิ ยฺวานะ || 47 ||

⁴⁴⁸ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 35-36.

|| 47 || ในเมื่อนั้น เทพผู้มีธนูทำด้วยดอกไม้พ้อเห็นความหล่อของชายหนุ่ม เหล่านั้นที่อยู่ข้างหน้าก็สูญเสียความเยื่อหยิ่งไปสิ้นจึงไม่สามารถแม้จะยืนอยู่ได้ ไม่ต้องพูดถึงความ แข็งแรง แต่ถึงกระนั้น ชายหนุ่มทั้งหลายได้กลายเป็นทาสของเหล่าหญิงสาวแสนสวย เพราะทำทางที่ นำหลงใหลด้วยการชยตาเจ้าเล่ห์เย้ายวนของเหล่าหญิงสาวที่มีคิ้วงาม ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวปฏิเสธบางสิ่งบางอย่าง แต่เจตนาที่ แท้จริงมิใช่การปฏิเสธ เพราะต้องการสื่อความหมายพิเศษบางอย่าง กล่าวคือ กวีปฏิเสธจะกล่าวถึง ความแข็งแรงระหว่างกามเทพกับเหล่าชายหนุ่ม เพราะทั้งสองต่างก็มีความแข็งแรงอยู่แล้ว เพียงแต่ เหล่าชายหนุ่มมีความแข็งแรงเหนือกว่ากามเทพ และกามเทพเองพ่ายแพ้ตั้งแต่ความหล่อแล้ว เลยไม่ จำเป็นต้องกล่าวถึงความแข็งแรง

(22) วิโรธะ (Virodha)

กุvalayanānda ให้ความหมายของวิโรธะไว้ว่า “ความไม่สอดคล้องกันอย่าง ชัดเจน (ระหว่างสิ่งสองสิ่ง) เรียกว่า วิโรธะ”⁴⁴⁹ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ หญิงสาวผู้บอบบาง! ทรวงอกของเจ้าถึงแม้ไม่มีสร้อยไข่มุก
ก็ยังคงมีสร้อยไข่มุก คือยังมีเสน่ห์อยู่”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นบทที่มีความขัดแย้งที่ชัดเจน โดยใช้คำว่า “หริณา” ในความหมายว่า “มีเสน่ห์”

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “ความขัดแย้งกันอย่างชัดเจนระหว่างสิ่งใด สิ่งหนึ่งจากสี่อย่าง คือชาติ, คุณ, กริยา และทรัพย์ จะเป็นระหว่างชาติกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสามอย่าง หรือระหว่างกริยากับทรัพย์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสามอย่าง เรียกว่า วิโรธะ”⁴⁵⁰

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ประโยคที่พ้อได้ยินก็ฟังพิรุณ (แต่ภายหลัง) ปรากฏว่า ที่แท้ไม่มีพิรุณดังนี้ ท่านว่าเป็นอลงการชื่อ วิโรธะ ความพิรุณนั้น มีเนื่องมาแต่ศัพท์บ้าง อรรถ บ้าง”⁴⁵¹ ตัวอย่างเช่น

“ในเมื่อพระองค์ได้ประทับบนสิงหาสน์ เศียรของพวกอรินทร์ก็ถูกกดลงไป
เมื่อทรงยิงลูกศรออกไปเป็นแถวในการสงคราม พระเกียรติก็ไปสู่ที่สุดทิศทั้งหลาย”

⁴⁴⁹ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 69.

⁴⁵⁰ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 240.

⁴⁵¹ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 32.

จากตัวอย่างข้างบน พอได้ยินก็ฟังดูมีพิรุณว่า ทำไมเมื่อประทับบนสิงหาสน์ เเศียรของพวกอรินทร์จึงถูกกดลง และทำไมเมื่อยิงลูกศรออกไป พระเกียรติจึงไปสู่ที่สุดทิศ แต่เมื่อเข้าใจว่าการที่เศียรของพวกอรินทร์จึงถูกกดลง และพระเกียรติจึงไปสู่ที่สุดทิศนั้นเป็นผลมาจากการประทับบนสิงหาสน์และยิงลูกศร ซึ่งเป็นผลทางอ้อมไม่ใช่ผลทางตรง เมื่อทราบเช่นนี้แล้วความพิรุณก็หายไป

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “บางสิ่งถูกกล่าวหาว่าขัดแย้งกัน แม้เมื่อไม่มี ความขัดแย้งระหว่างกันอย่างแท้จริง แต่ถูกกล่าวหาว่าขัดแย้งกัน”⁴⁵² ตัวอย่างเช่น

“โอ้ พ่อสุดหล่อ! เมื่อฟ้าร้องจากการแยกจากกันของเจ้าอย่างกะทันหัน
ใบบัวสด, กำไลกำนบัว และสิ่งอื่น ๆ จะปรากฏแก่ดาวดวงเหมือนกองเชื้อเพลิงที่ลุกโชน”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “การบรรยายถึงบางอย่างที่มีความเหนือกว่า บางอย่าง ในด้านคุณภาพหรือการกระทำ ซึ่งขัดแย้งกับคุณภาพหรือการกระทำอื่น ๆ เรียกว่า วิโรธะ”⁴⁵³ ตัวอย่างเช่น

“แนวรบรู้สึกเย็นเพราะร่มเงาของสวนที่อยู่ติดกัน
ทั้งยังสามารถทำให้ศัตรูรู้สึกร้อน (อึดอัด) ได้ แม้ว่าจะอยู่ห่างกันก็ตาม”

คัมภีร์สุโธธา ลังการมัญชรี กล่าวถึงวิโรธิตา (Virodhita) ซึ่งตรงกับ สันสกฤตคือคำว่าวิโรธ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิโรธิตาลังการ คือ แต่งแย้งกัน หมายความว่า การ แสดงความเกี่ยวข้องกันระหว่างบทที่มีข้อความขัดแย้งกันโดยคุณลักษณะหรือกิริยาเป็นต้น แต่มุ่ง หมายเพื่อจะเชิดชูอย่างสูง”⁴⁵⁴ ตัวอย่างเช่น

“พระคุณทั้งหลายของพระผู้เป็นญาติมิตรอันเลิศของชาวโลก แม้จะมี
สภาพอ่อนหวานก็ทำร้ายใจของผู้ฝึกฝนในบาป”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวแย้งกันระหว่างบทที่เป็นคุณลักษณะและ กิริยา กล่าวคือ พระพุทธคุณมีสภาพอ่อนหวานย่อมจะทำให้เกิดความปีติโสมนัส ไม่พึงทำการ ประทุษร้ายใจ แต่ในที่นี้ พระพุทธคุณอันอ่อนหวานนั้นกลับประทุษร้ายใจของผู้มักทำบาปเสมอ

⁴⁵² Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṅprakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 407-408.

⁴⁵³ Bhāmaha, **Kāvyaṅlāṅkāra**, translate by P.V. Naganatha Sastry, 63-64.

⁴⁵⁴ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, **สุโธธา** ลังการมัญชรี, 638-639.

กฤษณา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “วิโรธะ คือการกล่าวถึงลักษณะหรือการกระทำของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นตามธรรมชาติ”⁴⁵⁵ ตัวอย่างเช่น

“ลมที่พัดจากยอดเขามัลละเป็นไฟฟ้า
แสงจันทร์ร้อนแรง เสียงหึ่ง ๆ ของภมรทำให้หัวใจสลาย”

จากตัวอย่างข้างบน สิ่งที่มีลักษณะขัดแย้งกับธรรมชาติคือสายลม แสงจันทร์ และเสียงของภมร ซึ่งปกติตามธรรมชาตินั้น สายลมที่พัดจากเขามัลละต้องเป็นลมที่เย็นสบาย อบอวลไปด้วยกลิ่นหอมของดอกไม้มานานาชนิดไม่ใช่เป็นไฟฟ้า แสงจันทร์ต้องเป็นแสงที่เย็นสบายตา ไม่ใช่ร้อนแรง ส่วนเสียงของหมู่ภมรที่เป็นเสียงเบา ๆ ไม่ใช่เป็นเสียงที่ทำให้หัวใจแตกสลายได้ ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเปลี่ยนไปตรงกันข้ามเช่นนี้ เพราะการพลัดพรากจากคนรัก

(23) วิภาวนา (Vibhāvanā)

กฤษณานันทะ ให้ความหมายของวิภาวนาไว้ว่า “ผลปรากฏขึ้นทั้งที่ไม่มีสาเหตุ เรียกว่า วิภาวนา”⁴⁵⁶ ตัวอย่างเช่น

“หญิงสาว! เท้าทั้งสองของเธอเป็นสีแดง ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ย้อมด้วยครั่งสีแดง”

จากตัวอย่างข้างบน มีความขัดแย้งกัน คือ เท้ามีสีแดงโดยไม่มีสาเหตุ (ครั่ง) แต่เท้าของหญิงสาวนั้นมีสีแดงเองตามธรรมชาติ

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “วิภาวนา คือ การกล่าวถึงผลโดยปราศจากเหตุ”⁴⁵⁷

วากภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ในอลงการอันใด มีผลปรากฏปราศจากเหตุ อลงการอันนั้นชื่อ วิภาวนา เพราะแสดงถึงคุณวุฒิอันเป็นของประเสริฐมาแต่กำเนิด”⁴⁵⁸ ตัวอย่างเช่น

“ขอบรรดาพระชินเจ้า ผู้เป็นนักปราชญ์ทั้ง ๆ ไม่ได้รับการศึกษา เป็นเจ้าเป็นนาย
ชั้นสูงสุด ทั้ง ๆ ไม่ได้มีทรัพย์ และรูปร่างทั้ง ๆ ไม่มีเครื่องประดับ จงปกป้องสุทธานทั้งหลาย”

⁴⁵⁵ กฤษณา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 34.

⁴⁵⁶ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 69-70.

⁴⁵⁷ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 235.

⁴⁵⁸ วากภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 29-30.

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงผลที่ปรากฏโดยปราศจากเหตุว่า พระชินเจ้า เป็นนักปราชญ์ทั้งที่ไม่ได้ทำการศึกษา เป็นเจ้าคนนายคนทั้งที่ไม่มีทรัพย์สมบัติ และมีรูปร่างทั้งที่ไม่ได้ประดับตกแต่งอะไร

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “วิภาวนา คือ การกล่าวถึงผลแม้ว่าจะมีการ ปฏิเสธถึงสาเหตุก็ตาม”⁴⁵⁹ ตัวอย่างเช่น

“ถึงแม้จะไม่ได้ถูกตีด้วยเถาว์ลย์ เธอก็ยังรู้สึกเจ็บปวด
ถึงแม้จะไม่ได้ถูกผึ้งตอย เธอก็ยังหันหลังกลับ
ถึงแม้จะไม่ได้สั่นไหวด้วยใบบัว เธอก็ยังหมุนตัว”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “ผลเกิดมีขึ้นโดยที่สาเหตุถูกกล่าวว่ามีอยู่ เรียกว่า วิภาวนา”⁴⁶⁰

คัมภีร์สุโพรถาลังการมัญชรี กล่าวถึงวิภาวนาว่า “วิภาวนาลังการ คือ การ แสดงเหตุอื่นจากเหตุที่ประจักษ์ชัด หมายความว่า ความข้อใดที่จจะรู้ได้ด้วยเหตุที่ประจักษ์แก่ชาวโลก ทั่วไป ท่านผู้แต่งได้ปฏิเสธเหตุอื่น แล้วแสดงเหตุอื่นที่ไม่ประจักษ์แทน หรือแสดงผลที่เกิดขึ้นเองตาม ธรรมชาติ แต่การแสดงเช่นนั้นกลับทำให้ความข้อนั้นชัดเจนขึ้น การแต่งข้อความนั้นด้วยวิธีนี้เรียกว่า วิภาวนา”

คัมภีร์สุโพรถาลังการได้แบ่งวิภาวนา ออกเป็น 2 ประเภท⁴⁶¹ ได้แก่

1) การฉนตรวิภาวนา (Kāranantaravibhāvanā) คือ การแสดงเหตุอื่น ตัวอย่างเช่น

“ข้าแต่พระชินเจ้า พระเนตรของพระองค์ดำล้นมิใช่หยอดยา
ริมพระโอษฐ์แดงเรื่อมิใช่ย้อมสี และพระขนงก็โก่งงามมิใช่ตัดไว้”

จากตัวอย่างข้างบน ได้กล่าวปฏิเสธเหตุที่ชาวโลกเข้าใจกันว่า นัยน์ตาต้อง หยอดยาจึงจะดำ ริมฝีปากต้องทาสีจึงจะแดงเรื่อ และคิ้วต้องตัดจึงจะโก่งงาม เป็นเหตุทำให้เข้าใจได้ ว่าความดำแห่งนัยน์ตา ความแดงแห่งริมฝีปาก ความโก่งแห่งคิ้ว เกิดจากเหตุอื่นคือกุศลกรรมที่สร้าง

⁴⁵⁹ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 404.

⁴⁶⁰ Bhāmaha, **Kāvyaṭlankāra**, translate by P.V. Naganatha Sastry, 46.

⁴⁶¹ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, **สุโพรถาลังการมัญชรี**, 502-506.

สมไว้ในชาติก่อน เพราะเป็นที่ทราบกันว่า ตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ผลทุกอย่างย่อมเกิดมาจากเหตุเสมอ

2) สาภาวิกัตติภาวนา (Sābhāvikkattavibhāvanā) คือ การแสดงความเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น

“ถึงจะมีการคบหากับทรชน ความเป็นทรชนก็ได้มีในใจ
ของบรรดาสาธุชน ซึ่งมีสภาพไร้มลทินเป็นแน่”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวถึงการปราศจากมลทินที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่ได้กล่าวถึงเหตุแห่งการปราศจากมลทิน หมายความว่า ใจของสาธุชนคงดีอยู่แล้ว ถึงจะแม้จะคบหากับทรชน ความเป็นทรชนก็ไม่มีในใจ

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “วิภาวนา คือการกล่าวถึงผลทั้ง ๆ ที่ไม่มีสาเหตุ เพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”⁴⁶² ตัวอย่างเช่น

“แบบบางทั้งที่ไม่ได้ตรากตรำ
ตื่นตระหนกทั้งที่ปราศจากสิ่งน่ากลัว
สวยงามทั้งที่ปราศจากอสังการ”

จากตัวอย่างข้างบน รูปร่างที่แบบบาง อากาרתื่นตระหนก และความสวยงามเป็นผลที่เกิดโดยไม่มีสาเหตุ ซึ่งน่าจะเป็นการตรากตรำ สิ่งน่ากลัว และอสังการ หมายความว่าแสดงถึงความสาวของนาง เพราะยังสาวอยู่รูปร่างจึงแบบบาง แหวตาท่าทางจึงตื่นตระหนก และความสวยงามจึงมีตามธรรมชาติ

(24) วิเศษโภคติ (Viśeṣokti)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของวิเศษโภคติไว้ว่า “ผลก็ไม่บังเกิดขึ้น ถึงแม้จะมีสาเหตุมากมาย เรียกว่า วิเศษโภคติ”⁴⁶³ ตัวอย่างเช่น

“น้ำมันที่ลดลง (ความรักที่เปล่งประกาย) ไม่ได้เกิดขึ้นที่ใจ
(ของหญิงสาวผู้พลัดพรากจากคนรัก) แม้ว่าไฟของกามเทพจะลุกโชน (ในทีมนั้น)”

⁴⁶² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 34.

⁴⁶³ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 74.

จากตัวอย่างข้างบน การเผาไหม้ของไฟกามเทพ คือ สาเหตุ แต่ผล คือ น้ำมันที่ลดลง (ความรักที่เปล่งประกาย) ไม่ได้เกิดขึ้น

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “วิเศษกิติ คือ สาเหตุมีอยู่ แต่ว่าผลไม่มี”⁴⁶⁴

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ผลไม่มีปรากฏ ทั้งที่สาเหตุมีปรากฏอยู่เป็นอันมาก”⁴⁶⁵ ตัวอย่างเช่น

“แม้ว่าการนอนหลับจะหยุดลง แต่พระอาทิตย์ก็โล่ขึ้น
เหล่าเพื่อน ๆ ก็มาถึงที่ประตู และคู่รักก็สงบลงจากเกมสรีร์กและการกอดรัด
แต่หญิงสาวก็ยังไม่ขยับออกจากอ้อมกอด”

จากตัวอย่างข้างบน ไม่มีการบรรยายถึงสาเหตุของการไม่ปรากฏของผล หมายถึงความรู้สึกลึกซึ้งของผู้หญิงคนนั้น

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “วิเศษกิติ คือ การพรรณาคุณลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งมีความเหนือกว่า แม้ว่าจะขาดคุณลักษณะอย่างอื่นไป”⁴⁶⁶ ตัวอย่างเช่น

“พระองค์ผู้ถือดอกไม้วัยเดียว (กามเทพ) ทรงพิชิตโลกทั้งสาม
พลังของเขาไม่ได้ถูกทำลายโดยพระศิวะ แม้ว่าพระศิวะจะทำลายร่างกายของเขาได้สำเร็จก็ตาม”

จากตัวอย่างข้างบน สิ่งที่ขาดหายไปคือร่างกาย (กามเทพ) สิ่งที่มีอยู่คือพลัง เป็นการพรรณาคุณลักษณะที่มีความเหนือกว่า กล่าวคือ ถึงแม้ร่างกายของกามเทพจะถูกทำลายลง แต่พลังของเขายังคงอยู่

คัมภีร์สุโพรธาลังการมัญชรี กล่าวถึงวิเสสะ (Visesa) ซึ่งตรงกับสันสกฤต คือคำว่าวิเศษกิติ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิเสสาลังการ คือ การแสดงความพิเศษโดยพูดถึงความบกพร่อง หมายความว่า บทประพันธ์ที่มุ่งจะแสดงถึงความพิเศษ แต่กลับกล่าวถึงความบกพร่อง ถือเอาความบกพร่องเป็นเครื่องส่องความพิเศษ เป็นวิเสสาลังการ”

⁴⁶⁴ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 237.

⁴⁶⁵ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 404-405.

⁴⁶⁶ Bhāmaha, *Kāvyaṭlankāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 62-63.

คัมภีร์สุโธธาหลังการได้แบ่งวิเสสะ ตามประเภทของสิ่งที่บกพร่องออกเป็น 4 ประเภท⁴⁶⁷ ได้แก่

1) ทัพพิวิเสสุตติ (Dabbavisesavutati) คือ การกล่าวถึงความพิเศษด้วยการปฏิบัติเสฐวัตถุ ตัวอย่างเช่น

“พลธ พลข้าง พลม้า และพลเดินเท้าไม่มีเลย พระจอมมุนี
ทรงชานะข้าศึกคือมารแล้วด้วยการพิจารณาพระบรมโพธิสมภารเท่านั้น

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวแสดงความพิเศษของพระพุทธองค์ที่ชนะข้าศึกคือมารได้ โดยได้กล่าวปฏิบัติเสฐวัตถุคือองพลต่าง ๆ ทั้งหมด

2) กิริยาวิเสสุตติ (Kiriyaṅvisevutati) คือ การกล่าวถึงความพิเศษด้วยการปฏิบัติเสฐกิริยา ตัวอย่างเช่น

“พระชนงมิได้ขมวด ริมพระโอษฐ์ก็มิได้ขยับ พระมุนีผู้อาจหาญ
เป็นเลิศทรงกระทำการปราบข้าศึกคือมารได้ด้วยพระองค์เอง”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวแสดงความพิเศษของพระพุทธองค์ที่ทรงปราบข้าศึกคือมารได้ด้วยพระองค์เอง โดยได้กล่าวปฏิบัติเสฐการแสดงกิริยาทั้งหมดคือการขมวดคิ้ว การขยับริมฝีปาก

3) ชาตวิเสสุตติ (Jātivisevutati) คือ การกล่าวถึงความพิเศษด้วยการปฏิบัติเสฐชาติ (ประเภทเดียวกัน) ตัวอย่างเช่น

“รู้ศมีแผ่ไปในทิศทั้งหลายย่อมไม่มี แสงสว่างแผ่คลุมโลกก็ไม่มี
แม้กระนั้น สุภาสิตของสาธุชนย่อมกำจัดความมืดคือโมหะเสียสิ้น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวแสดงความพิเศษของสุภาสิตที่สามารถกำจัดความมืดคือโมหะได้ โดยได้กล่าวปฏิบัติเสฐชาติว่าไม่ได้เป็นประเภทเดียวกันกับรู้ศมีหรือแสงสว่าง

4) คุณวิเสสุตติ (Gūṇavisevutati) คือ การกล่าวถึงความพิเศษด้วยการปฏิบัติเสฐคุณลักษณะ ตัวอย่างเช่น

“อาวุธของกามเทพมิได้แข็งกระด้าง ทั้งไม่คม
ถึงกระนั้น พระกามเทพก็เอาชนะไตรโลกได้”

⁴⁶⁷ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.๕.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโธธาหลังการมัณฺชรี, 561-570.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวแสดงความพิเศษของกามเทพที่ชนะสามโลกได้ โดยได้กล่าวปฏิเสธคุณลักษณะของอาวุธที่ควรจะแข็งและคม

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “วิเศษโศกิตี คือการกล่าวถึงสาเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรจะมี เพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”⁴⁶⁸ ตัวอย่างเช่น
 “ความรักเท่านั้นที่พิชิตไตรโลกได้ แม้จะถูกพระศิวะทำลายร่าง แต่พลังไม่ถูกทำลาย”

จากตัวอย่างข้างบน หมายความว่า ความรักซึ่งก็คือกามเทพ ได้ถูกทำลายร่างโดยพระศิวะผู้เป็นสาเหตุสำคัญ พลังของกามเทพก็ควรถูกทำลายไปด้วย แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ความรักกลับมีพลังสามารถพิชิตทั้งสามโลกได้ ลักษณะพิเศษที่แสดงก็คืออำนาจของความรัก

(25) วิษมะ (Viṣama)

กุลยานันทะ ให้ความหมายของวิษมะไว้ว่า “วิษมะ คือ การพรรณนาถึงสิ่งสองสิ่งที่ไม่สอดคล้องกันหรือไม่เข้ากัน”⁴⁶⁹ ตัวอย่างเช่น

“ผู้หญิงคนนี้มีร่างกายที่อ่อนนุ่มราวกับดอกศิริษะ (Śirīṣa)
 ความทุกข์ทรมานหรือไข้ของกามเทพ”

จากตัวอย่างข้างบน ความไม่สอดคล้องกันหรือความเข้ากันไม่ได้ของสิ่งสองสิ่งซึ่งตรงกันข้าม คือธรรมชาติของกามเทพตรงข้ามกับธรรมชาติของหญิงสาวผู้มีร่างกายอ่อนนุ่มราวกับดอกไม้ศิริษะ

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อคุณสมบัตหรือการกระทำของสาเหตุและผลขัดแย้งกันเอง กล่าวคือระหว่างสองสิ่งไม่สอดคล้องกันหรือขัดแย้งกันและกัน”⁴⁷⁰

มัมมภูชะ ให้ความหมายไว้ว่า “สองสิ่งที่เข้ากันไม่ได้หรือแตกต่างกัน กล่าวคือคุณลักษณะและการกระทำของเหตุไม่เข้ากันกับคุณลักษณะและการกระทำของผล”⁴⁷¹
 ตัวอย่างเช่น

⁴⁶⁸ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 33-34.

⁴⁶⁹ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 78-79.

⁴⁷⁰ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 247-248.

“ด้านใดด้านหนึ่งเป็นตาโต มีร่างกายที่อ่อนโยนกว่าดอกศิริษะ
อีกด้านหนึ่ง คือไฟแห่งความรัก นำกลั้วราวกับไฟไหม้ฟาง”

วิษณะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า วิษณะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 59 เพียงโคลกเดียวเท่านั้น
มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

กฐิฑาโรเช สุตุนุจรณา หนยมานสย ปตยุะ

ปรตยทุคจจตปุลกปฏุเลนาปี พาท้า ทธานา |

ภรามยสยเทรรวณภวิ กถิ กฐุทรภางกุรยาม

เอวัปฺราโย ยทรินครีศาริกานำ วิลาปะ || 59 ||

|| 59 || เมื่อสามีถูกหยิกเพราะความรุนแรงในการร่วมรัก หญิงสาวผู้มีเท้า
แสนบอบบางจึงรับรู้ความเจ็บปวด (ของสามี) ด้วยกลุ่มขนที่ลุกชูชัน ๆ (จึงกล่าวว่า) ท่านเดินอยู่บน
ภูเขาในป่าของหน่อหญ้าทรณะ (หญ้าแฝก) ที่แหลมคมหรืออย่างไร การร้องคร่ำครวญของนกขุนทอง
ในเมืองของศัตรูของพระองค์ก็เป็นอย่างนั้น ๆ

จากตัวอย่างข้างบน ปรากฏความไม่สอดคล้องกันหรือความเข้ากันไม่ได้
ของสิ่งสองสิ่งซึ่งตรงกันข้าม ระหว่างสามีผู้มีรอยแผลจากการถูกหยิกในการร่วมรัก กับการร้อง
คร่ำครวญของนกขุนทองในเมืองของศัตรู

(26) สาระ (Sāra) หรือ สารัม (Sāram)

กุลยานันตะ ให้ความหมายของสาระไว้ว่า “ความยอดเยี่ยม (เพิ่มขึ้น)
อย่างต่อเนื่อง เรียกว่า สาระ”⁴⁷² ตัวอย่างเช่น

“น้ำผึ้งว่าหวานแล้ว น้ำทิพย์หวานกว่านั้น

และยิ่งไปกว่านั้น คือสุนทรพจน์ของกวี”

วิศวนาถ ให้ความหมายไว้ว่า “สาระ คือ สิ่งที่พรรณนาค่อย ๆ เพิ่มขึ้นใน
ความเป็นเลิศ”⁴⁷³

⁴⁷¹ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 441-442.

⁴⁷² P. R. Subrahmanya sarma, *Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda*, 94.

วาทกถุญะ ให้ความหมายไว้ว่า “ที่ตัดสินว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นของแก่นสาร แล้วกล่าวจระไนอีกต่อไปตามแต่จะทำได้ว่า สิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นของแก่นสารยิ่ง ๆ ขึ้นไปดังนี้ ท่านว่าเป็น อลงการชื้อ สารัม”⁴⁷⁴ ตัวอย่างเช่น

“ในสงสารวัฏฏ ความเป็นมนุษย์เป็นของแก่นสาร ส่วนความเป็นมนุษย์ การมีสกุลดีเป็นของแก่นสาร ส่วนการมีสกุลดี ความเป็นผู้มีธรรมเป็นของแก่นสาร และส่วนความเป็นผู้มีธรรม การมีใจกรุณาเป็นของแก่นสาร”

มัมมกถุญะ ให้ความหมายไว้ว่า “สาระ คือ การเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในความ ยอดเยี่ยมของสิ่งต่าง ๆ ไปสู่ระดับสูงสุด”⁴⁷⁵ ตัวอย่างเช่น

“โลกคือสิ่งสำคัญของอาณาจักร เมืองคือสิ่งสำคัญของโลก
พระราชวังคือสิ่งสำคัญของเมือง เติงนอนคือสิ่งสำคัญของพระราชวัง
สาวสวยคือสิ่งสำคัญของเตียง และทุกสิ่งทุกอย่างคือสิ่งสำคัญของกามเทพ”

(27) ยถาสังขยะ (Yathāsamkhyā) หรือ ยถาสังขยัม (Yathā samkhyam)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของยถาสังขยะไว้ว่า “ยถาสังขยะ คือ ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในลำดับเดียวกัน”⁴⁷⁶ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ พระราชา! ชัยชนะ, การทำให้พอใจ, การสังหารศัตรู (ของพระองค์)
สหาย และภัยพิบัติตามลำดับ”

จากตัวอย่างข้างบน ศัตรู, สหาย และภัยพิบัติสัมพันธ์กับชัยชนะ, การทำให้พอใจ และการสังหารตามลำดับกัน

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “การกล่าวถึงวัตถุในลำดับเดียวกันกับที่กล่าวไปแล้ว”⁴⁷⁷

⁴⁷³ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 265.

⁴⁷⁴ วาทกถุญะ, อลงการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตร์, 33.

⁴⁷⁵ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 437.

⁴⁷⁶ P. R. Subrahmanya sarma, *Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda*, 94.

⁴⁷⁷ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 266.

วาทกถุ ให้ความหมายไว้ว่า “ฝ่ายอลงการอันใด เหล่าสิ่งที่กล่าวมีเรื่อง ร้อยกรองขึ้นไว้ตามลำดับของมัน อลงการอันนั้นชื่อว่า ยถาสังขยัม”⁴⁷⁸ ตัวอย่างเช่น

“เราคิดว่า สายบัว ใบไม้อ่อนและดอกบัว ได้แพ้นั้นมีนวลทั้งคู่
ความสง่าของเท้าอันเหมือนดอกบัว และใบหน้าอันงดงามนั้น (โดยลำดับ)
แล้วปองร้าย จึงมาเพิ่มความเดือดร้อนให้แก่กายในยามวิบัติ คือยามพราศุ”

จากตัวอย่างข้างบน สายบัวเป็นสิ่งที่ถูกนำมากล่าวเปรียบเทียบกับแขน ใบไม้อ่อนถูกนำมากล่าวเปรียบเทียบกับเท้า และดอกบัวถูกนำมากล่าวเปรียบเทียบกับใบหน้า

มัมมกถุ ให้ความหมายไว้ว่า “ความเชื่อมกันระหว่างสิ่งที่กล่าวไว้แล้วใน ลำดับเดียวกัน”⁴⁷⁹ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ เทพเจ้า ช่างวิเศษเหลือเกินที่พระองค์เพียงผู้เดียวสถิตอยู่ในสามสิ่ง
ในใจของศัตรู, บุรุษผู้รอบรู้ และหญิงสาวผู้มีนัยน์ตาสีน้ำตาล
ซึ่งทำให้เกิดความเจ็บปวด, ความรู้สึกสนุกสนาน และความรัก
ผ่านพลังแห่งความกล้าหาญของพระองค์, ความอ่อนน้อมถ่อมตนของพระองค์
และการเล่นเกมสรีริกของพระองค์”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งทั้งหลายที่แตกต่างกัน ไม่มีอะไรที่ เหมือนกัน ซึ่งล้วนถูกกำหนดไว้แล้ว และถูกเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นตามลำดับเดียวกัน นี้ชื่อว่า ยถาสังขยะ”⁴⁸⁰ ตัวอย่างเช่น

“ดอกบัว พระจันทร์ ผึ้ง ช้าง นกตุเหว่า และนกยูง ต่างก็พ่ายแพ้ต่อ
ดวงหน้า ความผ่องใส(ราศี) การชายตามอง การย่างเท้า การพูด และการมวยผม”

จากตัวอย่างข้างบน มีความหมายว่า ดอกบัวพ่ายแพ้ต่อดวงหน้า พระจันทร์ พ่ายแพ้ต่อความผ่องใส(ราศี) ผึ้งพ่ายแพ้ต่อการชายตามอง ช้างพ่ายแพ้ต่อการย่างเท้า นกตุเหว่าพ่ายแพ้ต่อการพูด นกยูงพ่ายแพ้ต่อการมวยผม

⁴⁷⁸ วาทกถุ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 31-32.

⁴⁷⁹ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 405-406.

⁴⁸⁰ Bhāmaha, *Kāvyaṭlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 51.

กฤษณา รัชชมนี ให้ความหมายไว้ว่า “ยถาสังขยะ คือการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ลำดับเดียวกับที่เคยกล่าวถึงแล้วในบทประพันธ์บทเดียวกัน”⁴⁸¹ ตัวอย่างเช่น

“พระองค์สถิตอยู่ในใจของบุคคล 3 จำพวก:

ศัตรู นักปราชญ์ สตรี

ด้วยความกล้าหาญ ความถ่อมพระองค์ ความสง่างาม

ทรงกำราบให้สยบเพราะความทุกข์ทรมาน ความจงรัก และความหลงใหล”

จากตัวอย่างข้างบน เรียงลำดับคำแปลใหม่ได้ความว่า พระองค์สถิตอยู่ในใจของศัตรูด้วยความกล้าหาญ ทรงกำราบให้สยบเพราะความทุกข์ทรมาน พระองค์สถิตอยู่ในใจของนักปราชญ์ด้วยความถ่อมพระองค์ ทรงกำราบให้สยบเพราะความจงรัก และ พระองค์สถิตอยู่ในใจของสตรีด้วยความสง่างาม ทรงกำราบให้สยบเพราะความหลงใหล

(28) ปรีวฤตติ (Pariṅvṛtti)

กฤษณานันทะ ให้ความหมายของปรีวฤตติไว้ว่า “ปรีวฤตติ คือ การแลกเปลี่ยนหรือการสับเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ จะเป็นสิ่งที่มีมูลค่าน้อยกว่าหรือมากกว่าก็ได้”⁴⁸² ตัวอย่างเช่น

“พระราชาทรงปล่อย (ให้) ลูกธนูหนึ่งดอก และทรงได้รับ (ในทางกลับกัน, จำนวนมาก) การเหลียวมองจากเทพีแห่งความมั่งคั่งของศัตรู”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นแลกเปลี่ยนสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า กล่าวคือ ให้สิ่งน้อยกว่า

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การแลกเปลี่ยนบางสิ่งที่มีมูลค่าเท่ากัน, น้อยกว่ากัน หรือมากกว่ากัน เรียกว่า ปรีวฤตติ”⁴⁸³

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ที่กล่าวว่าการแลกเปลี่ยนสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งอันสมกันหรือไม่สมกันนั้น เป็นอลงการชื่อ ปรีวฤตติ”⁴⁸⁴ ตัวอย่างเช่น

⁴⁸¹ กฤษณา รัชชมนี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 32.

⁴⁸² P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 96.

⁴⁸³ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 270.

⁴⁸⁴ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 31.

“ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า พวกศัตรูของท่านได้สละเรือนอันมีประทีปช่วงโชติ
แล้วไปนอนอยู่ในถ้ำที่มีพื้นสว่างด้วยแสงมณีที่ฟังพานงูอันเข้าไปอยู่ข้างใน”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นกล่าวการแลกเปลี่ยนสิ่งที่เหมือนกันแต่ไม่สมกัน
เพราะเหล่าศัตรูถูกบังคับให้แลกเปลี่ยนเรือนของตนกับถ้ำภูเขา เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งที่เหมือนกันคือ
เรือนมีแสงประทีป ส่วนถ้ำภูเขามีแสงแก้วมณี แต่ว่าในถ้ำยังมีงูอาศัยอยู่ด้วยซึ่งนับว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่
สมกัน

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การแลกเปลี่ยนกันระหว่างสิ่งที่เท่ากันหรือไม่
เท่ากันก็ตาม เรียกว่า ปริวฤตติ”⁴⁸⁵ ตัวอย่างเช่น

“ลมพัดพาให้เกววัลย์ที่บ้านสะพรั่งพลิวไหลอย่างสวยงาม
และได้รับกลิ่นหอมอย่างหาที่เปรียบมิได้ของเกววัลย์”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาสิ่งที่มีความเหนือกว่าสิ่งหนึ่ง
(สิ่งที่ด้อยกว่า) ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้เสียสละไป”⁴⁸⁶ ตัวอย่างเช่น

“(เขา) ได้บริจาคทรัพย์ (ของเขา) ให้แก่ผู้ยากไร้
เขาได้สะสมความมั่งคั่งของชื่อเสียงไว้แล้ว”

คัมภีร์สุโพรทาลังการมัญชรี กล่าวถึงปริวฤตติ (Parivutti) ซึ่งตรงกับ
สันสกฤตคือคำว่าปริวฤตติ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ปริวฤตติคือการ คือ การแลกเปลี่ยน หมายความว่า
การได้รับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่พิเศษซึ่งตนต้องการด้วยการให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่สำคัญ ถ้าไม่มีการให้มา
ก่อน ก็ไม่มีการได้รับ”⁴⁸⁷ ตัวอย่างเช่น

“พระมุนีได้ประทานสิ่งที่ชอบใจมีนัยน์ตาเป็นต้นแก่ผู้อื่นไว้ในปางก่อน
บัดนี้ จึงทรงบรรลุนิสรคือพระสัพพัญญุตญาณ”

จากตัวอย่างข้างบน กล่าวถึงการที่พระมุนีเมื่อครั้งทรงบำเพ็ญบารมีโพธิ
สมภาร ได้ประทานอวัยวะมีนัยน์ตาเป็นต้น ในภพสุดท้ายก็ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ

⁴⁸⁵ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṅprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha
Jha, 414.

⁴⁸⁶ Bhāmaha, *Kāvyaṅlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 68.

⁴⁸⁷ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.๕.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโพรทาลังการมัญชรี, 641-642.

(29) สมุจจยะ (Samuccaya)

กุวลยานันตะ ให้ความหมายของสมุจจยะไว้ว่า “สมุจจยะ หมายถึง การพรรณนาถึงการรวมกันของการกระทำหลายอย่างที่เกิดขึ้นพร้อมกัน”⁴⁸⁸ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ พระราชา! ศัตรูของพระองค์หนีไปแล้ว
หันหลังกลับ มองดูพระองค์ และล้มลงไป”

จากตัวอย่างข้างบน การกระทำต่าง ๆ เช่นว่า การหนี, การมองดู และการล้ม เกิดขึ้นพร้อมกันตามลำดับ

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “สมุจจยะ คือ การพรรณนาถึงสาเหตุ, คุณลักษณะ หรือการกระทำ ซึ่งเกิดผลขึ้นพร้อม ๆ กัน”⁴⁸⁹

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ที่กล่าวสิ่งอันประเสริฐ หรือเลวทราม หลายสิ่งไว้ในแห่งเดียวกันนั้น ท่านว่าเป็นอลงการชื่อ สมุจจยะ”⁴⁹⁰

สมุจจยะ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

- 1) ประเภทที่กล่าวสิ่งอันประเสริฐหลายสิ่งไว้ในแห่งเดียวกัน ตัวอย่างเช่น
“นครอมทิลลปาฏลม พระราชาผู้เป็นโอรสพระเจ้ากรรณเทพ (คือพระเจ้าชัยสิงห์)
และช้างชื่อศรีกรลศ เป็น (ของประเสริฐเหมือน) แก้วมณีในโลกนี้”
- 2) ประเภทที่กล่าวสิ่งอันเลวทรามหลายสิ่งไว้ในแห่งเดียวกัน ตัวอย่างเช่น
“บุคคลผู้อยู่ในคาม มีผู้ที่ไม่รู้ผิดไม่รู้ชอบเป็นผู้นำ มีหญิงอันเป็นที่ตั้งแห่งเดียวของความคดโกง
ทั้งหลายเป็นภรรยา ป่วยเป็นนินิตย์ และอยู่ในบังคับของผู้อื่นนั้น ถึงว่ามีชีวิตก็เท่ากับคนตาย”

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อเหตุอย่างหนึ่งที่จะทำให้ผลซึ่งเป็นผลที่มีอยู่ก่อนแล้วเกิดขึ้น แต่อีกเหตุหนึ่งกลับกลายเป็นว่าทำให้ผลนั้นให้เกิดขึ้นด้วย จึงเรียกว่าการเชื่อมต่อกันหรือสมุจจยะ”⁴⁹¹ ตัวอย่างเช่น

⁴⁸⁸ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 98.

⁴⁸⁹ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 285.

⁴⁹⁰ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 34.

⁴⁹¹ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvya prakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 421.

“ไม่สามารถระงับได้คือลูกศรของกามเทพ คนรักของเราก็ออยู่ห่างไกล
จิตใจของเรากระวนกระวายอย่างยิ่ง ความรักของพวกเขาเรานั้นลึกซึ้ง
อายุก็ยังน้อย การดำเนินชีวิตลำบากมาก ครอบครัวยุติ
ลักษณะของผู้หญิงก็ไม่แข็งแรง ฤดูกาลเป็นประโยชน์ต่อกามเทพ
พระยมก็ไม่สามารถ (ที่จะจบชีวิตของฉันได้) เพื่อนของฉันไม่ฉลาดพอ
แล้วความเจ็บปวดจากการพลัดพรากจากกันนี้จะทนได้อย่างไร?”

จากตัวอย่างข้างบน ลูกธนูของกามเทพก็เพียงพอที่จะทำให้ความเจ็บปวด
จากการพลัดพรากนั้นเกินจะทนได้ นอกจากนี้แล้วยังมีเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดผลเช่นเดียวกัน เช่น คน
รักอยู่ห่างไกล เป็นต้น

(30) กาวยลึงคะ (Kāvyaṅga)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของกาวยลึงคะไว้ว่า “กาวยลึงคะ คือ การชี้
แจ้งเหตุผลอย่างตรงไปตรงมา กล่าวคืออย่างแจ่มแจ้งเป็นที่ยอมรับ”⁴⁹² ตัวอย่างเช่น

“โอ้ กามเทพผู้โง่เขลา! เจ้าถูกพิชิต (โดยข้า)
เพราะในใจของข้ามีพระศิวะสามตาสถิตอยู่”

จากตัวอย่างข้างบน การสถิตอยู่ของพระศิวะในจิตใจของผู้พูดเป็นเหตุให้ผู้
พูดพิชิตกามเทพได้ ซึ่งกามเทพเคยถูกพระศิวะเผา

วิศวานาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การแสดงเหตุผลซึ่งบอกเป็นนัย ๆ ใน
รูปแบบประโยคหรือบท เรียกว่า กาวยลึงคะ”⁴⁹³

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “กาวยลึงคะ หมายถึง การแสดงเหตุผลโดย
อย่างใดอย่างหนึ่ง จะเป็นโดยประโยค, โดยคำหลายคำ หรือโดยคำเดียว”⁴⁹⁴ ตัวอย่างการแสดงเหตุผล
โดยประโยค เป็นอาทิ

“โอ้ พระศิวะ ! จากการจู่ติของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอนุมานว่า ครั้งการเกิดในอดีต

⁴⁹² P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 103.

⁴⁹³ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 219.

⁴⁹⁴ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvyaṅgaśāstra**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 416.

ข้าพเจ้าไม่เคยก้มกราบพระองค์เลย และตอนนี้จะก้มลงกราบต่อพระองค์
 เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจะได้รับการปลดปล่อย ข้าพเจ้าไม่มีร่างกาย
 เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจะไม่กราบพระองค์ในอนาคต
 ขอพระองค์ได้โปรดอภัยต่อความผิดของข้าพเจ้าทั้งสองนี้”

กายลึงคะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า กายลึงคะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 4, 33, 39, 41, 60
 และ 61 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

ตสมินุ กาลเ กวจิหปี ส เจตวาสรสย ตริภาค

ราชา ศกโต คมยติ รหศจินตยณนทรายน |

สนเทโส เม น ปวน ตทา กิจจิทาเวทนีเย

กาโรยตตบเต มนสิ ลภเต นาวากาศ์ วิลาสะ || 60 ||

|| 60 || ในเวลานั้น หากว่า พระราชาผู้สามารถพระองค์นั้นทรงนึกถึงแต่
 ปัญหาให้ส่วนทั้งสามของวันผ่านเลยไป ณ ที่ลับบางแห่ง ๆ ไร้อันใด ในเวลานั้น สาส์นรักของ
 ข้าพเจ้า (นี้) ก็จะไม่ได้รับการใส่ใจอะไรเลย (เพราะว่า) ความสนุกสนานจะไม่ได้รับโอกาสในเมื่อใจเรา
 ร้อนเพราะงานรุ่ม ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการแสดงเหตุผลอย่างตรงไปตรงมา คือเหตุที่ทำให้
 สาส์นรักของนางกุลยวตีไม่ได้รับการใส่ใจจากกษัตริย์ลักษณเสน เพราะพระองค์มีวแต่ทรงนึกถึง
 ปัญหาทั้งวันและคืนจนไม่มีเวลา

(31) อุทาดตะ (Udātta)

กุลยำนันทะ ให้ความหมายของอุทาดตะไว้ว่า “การพรรณนาถึงความ
 รุ่งโรจน์ของวัตถุ หรือการพรรณนาถึงการกระทำที่น่ายกย่องของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ เรียกว่า
 อุทาดตะ”⁴⁹⁵ ตัวอย่างเช่น

“นี่คือภูเขาหิมาลัย ซึ่งเป็นจุดนัดหมายที่เลื่องลือ

แห่งการต่อสู้ระหว่างพระศิวะและอรชุน”

⁴⁹⁵ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 134-135.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาถึงการกระทำ คือการต่อสู้อันโหดงตั้ง
ของพระศิวะผู้ยิ่งใหญ่กับบอระชุนที่ภูเขาหิมาลัย และกลายเป็นการต่อสู้ที่มีชื่อเสียงมากกว่าภูเขาหิมาลัย
ที่มีชื่อเสียงอยู่แล้วอีก

วิศวนาถ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาถึงความมั่งคั่งมหาศาลและ
การกระทำของบุคคลผู้สูงส่ง ซึ่งกวีพรรณนาเชิงจินตนาการถึงวัตถุที่มีความเจริญรุ่งเรืองเหนือกว่า
ความเชี่ยวชาญธรรมดาของมนุษย์ เรียกว่า อุทาทตะ”⁴⁹⁶

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “อุทาทตะประกอบด้วยการพรรณนาถึงสิ่งที่
สูงส่งอันพร้อมไปด้วยความรุ่งเรือง และประกอบด้วยการพรรณนาถึงสิ่งที่ทดแทนในฐานะผู้ช่วย
(สิ่งที่สูงส่ง)”⁴⁹⁷

ตัวอย่างพรรณนาสิ่งที่สูงส่ง

“โอ้ กษัตริย์โกชะ ! ผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ
ไข่มุกหล่นจากสร้อยคอจนแตกหักในขณะที่เล่นบทรัก
มีรอยเท้าสีแดงกำของสาวเจ้าค้นหาผู้เดินเตร็ดเตร่อยู่ในสนาม
ถูกมัดด้วยไม้กวาด เพราะนี่ถือว่าเป็นเมล็ดผลทับทิม
นกแก้วตัวซีเล่นจึงหยิบไข่มุกเหล่านี้
ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในบ้านของบุรุษผู้รอบรู้”

ตัวอย่างพรรณนาสิ่งที่ทดแทนในฐานะผู้ช่วย (สิ่งที่สูงส่ง)

“นี่คือป่าเดียวกันกับที่พระรามอยู่อาศัย
ซึ่งได้เชื้อฟิงพระดำรัสของพระเจ้าทศรถ
ผู้ใช้พระหัตถ์ของพระองค์ทำความวิบัติแก่หมู่ปีศาจ”

จากตัวอย่างข้างบน พระรามคือผู้ช่วยที่อาศัยในป่าซึ่งทำการสรรเสริญคน
รุ่นหลัง สิ่งที่เป็นปัจจัยหลักหรือปัจจัยสำคัญคือป่า (และไม่ใช่ความรู้สึกที่กล้าหาญ เพราะสิ่งหลังเป็น
เพียงปัจจัยรองเท่านั้น)

⁴⁹⁶ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 312-313.

⁴⁹⁷ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvya prakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha
Jha, 419-420.

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “อุทาทตะ คือ อลังการที่มีการพรรณนาถึงมณีล้ำค่าหลากหลายชนิด”⁴⁹⁸ ตัวอย่างเช่น

“ในตอนกลางคืน จาณักยะ (Cāṇakya) ไปที่ห้องเกมสรีกของนันทะ (Nanda) เขาพบว่ามันปูด้วยหินจันทรกานตะ (Candrakānta) และรู้อย่างเดียวกันโดยอนุภาคของน้ำ (ออกจากที่นั่น) ”

อุทาทตะ ที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า อุทาทตะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 19, 38 และ 44 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

สนิคุศยามารมณมณิกริพทุสมุนธาเวลาละ

เปารสุตริภีระ กรมุกตโร โรปีตาระ ปรางคณेषุ |

ยตรายตโนปคตสลิไโรนภตมาสิกตมูลา

นาเปกษนเต ปริชนวรูปาณิวิศราณิตามภะ || 38 ||

|| 38 || ณ เมืองนั้น ต้นหมากทั้งหลายที่พวกหญิงชาวเมืองปลุกไว้ที่ลานหน้าบ้าน (อยู่ติด) อ่างน้ำทั้งดงามประดับด้วยแก้วมณีสีต่างดงามล้ำค่า มีโคนต้นที่ถูกรดด้วยน้ำที่ไหลเข้ามาเองโดยไม่ต้องออกแรงในตอนกลางคืน จึงไม่ได้คาดหวังน้ำที่รดจากมือของหญิงคนใช้ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาถึงรุ่งโรจน์ของวัตถุ คือ ต้นหมากที่หญิงชาวเมืองวิชัยปุระปลุกไว้ที่ลานหน้าบ้าน มีโคนต้นถูกรดด้วยน้ำที่ไหลเข้ามาเองในตอนกลางคืนโดยไม่ต้องให้คนใช้รดเลย

ตัวอย่างที่ 2

รตโนรมุกตามรคตมหานิลเสาคณธิกาทโยะ

ศงไชรพาลาวลยรจนาพนธูภีริวิฑูไม่ศจ |

โลปามุทรรมณมุณินา ปิตนึะเศษวาระ

ศรีะสรุสวส์ หรติ วิปทึ ยตร รตนากรสย || 44 ||

|| 44 || ในเมืองนั้น พระศรี (พระลักษมี) ได้ขจัดความทุกข์ทั้งสิ้นของผู้เป็นบ่อเกิดของรัตนะ (มหาสมุทร) ซึ่งมีน้ำทั้งหมดถูกดื่มโดยฤษีผู้เป็นที่รักของนางโลปามุทรา (ฤษีอค์สตัยะ) โดยใช้รัตนะมีมุกตา มรกต ไพลิน ทับทิม เป็นต้น ด้วยหอยสังข์และด้วยปะการังซึ่งเป็นสิ่งของที่ใช้ทำกำไลแขนเด็กสาว ฯ

⁴⁹⁸ Bhāmaha, *Kāvyaḷaṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 59.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาถึงอัญมณีล้ำค่าหลากหลายชนิด ได้แก่ มุกดา มรกต ไพลิน ทับทิม เป็นต้น กล่าวคือ ที่เมืองวิชัยปุระ พระลักษมีใช้รัตนะตามทีกล่าวไว้ แล้วขจัดความทุกข์ทั้งสิ้นของมหาสมุทรผู้ถูกฤชือคัสตยะตี๋มไปจนหมด

(32) อนุมานะ (Anumāna) หรือ อนุนามัน (Anumānam)

วิศวานถ ให้ความหมายของอนุนามันไว้ว่า “อนุนามะ คือ การรับรู้สาธยะ (Sādhya) (ที่, สถานที่) สิ่งหนึ่งโดยการพิสูจน์หรืออนุนามานจากสิ่งหนึ่งด้วยเหตุและผล”⁴⁹⁹

วาคภุญะ ให้ความหมายไว้ว่า อลงการอันใด บังเกิดความรู้ถึง เจ้าของ เครื่องหมาย อันอยู่ในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ด้วยอาศัย เครื่องหมาย อันประจักษ์ อลงการอันนั้น ชื่อ อนุนามัน”⁵⁰⁰

อนุนามัน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- 1) ประเภทบังเกิดความรู้ถึงเจ้าของเครื่องหมายอันอยู่ในอดีต ตัวอย่างเช่น “แม่น้ำทั้งหลาย ได้เกิดขึ้นจากน้ำอัน (พระเนมิฯ) ผู้เป็นเจ้าของได้สร้งในเวลา (ประสูติ) เป็นแน่ ถ้าไม่เช่นนั้น ไฉนบุคคลได้อาบในแม่น้ำเหล่านี้แล้วบริสุทธิ์ขึ้น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการอนุนามานเกี่ยวกับเจ้าของเครื่องหมายในอดีตว่า น้ำสร้งของพระเนมิสามารถทำให้คนที่ใช้น้ำสร้งนั้นอาบต่อไปได้บริสุทธิ์ขึ้น ฉะนั้นแล้ว แม่น้ำคงได้เกิดแต่น้ำสร้งของพระเนมิ

- 2) ประเภทบังเกิดความรู้ถึงเจ้าของเครื่องหมายอันอยู่ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น

“เพื่อนเอ๋ย มีแสงสว่างปรากฏขาวทางทิศตะวันออกเมื่อใด เราคิดว่า พระจันทร์ผู้ทรงชนจักได้โผล่ขึ้นเมื่อนั้น”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการอนุนามานเกี่ยวกับเจ้าของเครื่องหมายในอนาคตว่า เห็นแสงสว่างสีขาวทางทิศตะวันออก พระจันทร์ก็จะโผล่ออกตามมา เวลานี้เมื่อเห็นแสงสว่างสีขาว ในอนาคตพระจันทร์ก็จักโผล่ขึ้นมา ผู้พูดเองก็ได้แต่ทำการคาดคะเน ไม่กล้ามองดู เพราะเมื่อมองเห็นพระจันทร์แล้วก็จะทำให้เกิดความคิดถึงคนรักมากยิ่งขึ้น

⁴⁹⁹ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 225-226.

⁵⁰⁰ วาคภุญะ, *อลังการศาสตร์*, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 34.

3) ประเภทบังเกิดความรู้ถึงเจ้าของเครื่องหมายอันอยู่ในอนาคต
ตัวอย่างเช่น

“พระจันทร์ผู้แพ้วความงามของใบหน้า ได้เป็นทาสของหญิงคนนี้ ถ้ามีฉะนั้น
ทำไมจึงไปชมเหงาดอกบัวอันมีความผิดเพียงแต่ได้ขโมยความงามของตานางของนาง”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการอนุมานเกี่ยวกับเจ้าของเครื่องหมายในปัจจุบัน
ว่า ข้าทาสเข้าข้างเจ้านายเสมอ เพราะเหตุนั้น พระจันทร์ผู้ได้เป็นทาสของหญิงคนนี้ จึงชมเหงาดอกบัว
ซึ่งมีความงดงามเหมือนดวงตาของนาง กล่าวคือเวลาพระจันทร์ขึ้น ดอกบัวก็หุบลงไปนั่นเอง

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาถึงเหตุผล กล่าวคือข้อกำหนด
กลาง ซึ่งมีเงื่อนไขครบสามประการ ได้แก่ 1. มีอยู่ในข้อกำหนดตรง 2. เกิดขึ้นพร้อมกัน (กับ
ข้อกำหนดหลัก) 3. ไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน (ตรงข้ามกับข้อกำหนดหลัก) และการพรรณนาถึงความคงที่
ของข้อกำหนดหลักและข้อกำหนดตรง”⁵⁰¹ ตัวอย่างเช่น

“เพราะว่าลูกธนูที่แทงทะลุหัวใจพุ่งไปที่วัดถุนั้น (ชายหนุ่ม)
ซึ่งสาว ๆ เหล่านี้ผู้มีนัยน์ตาคลายคลิ่นเล็กคิ้วตลอดเวลา
ดังนั้น กามเทพผู้โกรธเคือง ผู้มีมือประดับด้วยคันธนูและลูกธนู
มักจะวิ่งอยู่ต่อหน้าสาว ๆ เหล่านี้”

อนุมานะ หรืออนุมานัมที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต
อสังการชื่อว่า อนุมานะ หรืออนุมานัม มีปรากฏในปวนทูตโคลงที่ 11, 20,
41, 61, 71 และ 97 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้
ตัวอย่างที่ 1

กรูธยทเคารีกรกิสลยาภฤชภูจฐาสุจำโศร

ทฤษยสยจุใจะ กุลมกลุชั ตตร ราเมศวรสย |

มธยั ยตร ตริลวิษมัม วารสีมนดินินำ

หส์โตตกมปิ กถยติ วิเธะ สฤชภูกาณจีปทสย || 11 ||

|| 11 || ท่านจักเห็นวัด (ที่อยู่) ที่สูงส่งที่ไร่ลทินแห่งเมืองราเมศวระ ซึ่งมี
พระจันทร์ประดับบนยอดมวยผม (ของพระศิวะ) ที่ถูกถอดมาด้วยมืออันอ่อนโยนของนางเคารี (นาง

⁵⁰¹ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvya-prakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 426-427.

ปารวตี) ผู้กำลังโกรธ ๆ ณ สถานที่ซึ่งเหล่าสตรีจำนวนมากมีเส้นสามเส้นอยู่เหนือสะดือ บ่งบอกถึงมือที่สิ้นของพระเจ้าผู้สร้างซึ่งได้สร้างสะโพกแล้ว ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นตอนที่นางกุลยวตีบอกสายลมจากภูเขามลยะว่า จักเห็น (ที่อยู่) ที่สูงส่งที่ไร่ลทินแห่งเมืองรามศวระ ซึ่งอนุมานด้วยเหตุและผลว่า วัดนั้นจะมีพระจันทร์ที่ประดับบนยอดมวยผม (ของพระศิวะ) ถูนางเคารีผู้กำลังโกรธถอดมาด้วยมืออันอ่อนโยน อีกทั้งยังมีกลุ่มเหล่าสตรีผู้มีสะโพกซึ่งมีเส้นสามเส้นอยู่เหนือสะดือ ซึ่งอนุมานถึงมือที่สิ้นของพระเจ้าผู้สร้างซึ่งได้สร้างสะโพกแล้ว

ตัวอย่างที่ 2

อาสาหยาตะ กมปิ สมย์ เสามย วกตุ วิวิกเต

เทวี นิโจรวินยจตุระ กามินิ ปุรกรเมถาะ |

อปยนเยชฺช ปุณณยิภริภวญชิตะ การยภาคะ

สิทธี คนตุ ปุรกรวสเร กิ ปุณะ ปารถิเวชฺช || 61 ||

|| 61 || ข้าแต่ท่านลมผู้ใจดี จากนั้น เพื่อจะกราบทูล ขอท่านผู้สุภาพและฉลาด ควรอาศัยเวลาใดเวลาหนึ่งเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินผู้นำหลงใหลอย่างนอบน้อม ๆ ณ สถานที่อันเป็นส่วนพระองค์ เรื่องที่จะต้องทำที่คนรักทั้งหลายเปิดเผยให้เห็นชัดกับคนอื่น ก็ยังมีโอกาสที่จะสำเร็จได้ในเวลาที่เหมาะสม ไม่ต้องพูดถึง (เรื่องที่บอก) กับพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย ๆ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการอนุมานด้วยเหตุและผลถึงข้อความที่นางกุลยวตีฝากสายลมให้กราบทูลแต่กษัตริย์ลักษณเสน โดยอนุมานว่าในช่วงเวลาที่เหมาะสมเรื่องที่จะต้องทำที่คนรักทั้งหลายเปิดเผยให้เห็นชัดกับคนอื่นก็ยังมีโอกาสสำเร็จได้ เรื่องที่จะกราบทูลกับพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย คงไม่ต้องพูดถึงเลยว่าจะไม่สำเร็จได้

(33) อรรถานตรันยาสะ (Arthāntaranyāsa)

กุลยำนันทะ ให้ความหมายของอรรถานตรันยาสะไว้ว่า “การยืนยันหลักทั่วไป และกรณีเฉพาะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การยกหลักทั่วไปขึ้นเพื่อรับรองกรณีเฉพาะ หรือจะเป็นการยกกรณีเฉพาะเพื่อรับรองหลักทั่วไป เรียกว่า อรรถานตรันยาสะ”⁵⁰² ตัวอย่างเช่น

“อนุมานได้ข้ามมหาสมุทร

สำหรับชายผู้ยิ่งใหญ่ อะไรหรือที่จะเป็นไปได้ ?”

⁵⁰² P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 104.

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการกล่าวยืนยันโดยยกกรณีเฉพาะเพื่อเป็นหลักฐานยืนยันข้อความในประโยคแรก

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การแทรกเรื่องอื่นเข้ามาอ้างเป็นหลักฐาน เพื่อให้เห็นจริงตามที่ได้กล่าวไว้ก่อนแล้วนั้น เป็นอลงการชื่อ อรรถานตรันยาสะ นั้นเป็นสองอย่างโดยที่ใช้คำพูดอันมีความหมายสองแง่ หรือไม่มีมีความหมายสองแง่”⁵⁰³ ตัวอย่างเช่น

“เนื่องจากการตีแม่เหล็ก ตาของพวกหญิงอัน (ตามธรรมดา) งามเหมือนดอกนิลบุล ได้กลายเป็นสีแดง การพูดก็ผิดปกติไป สุรานุกภาพเป็นอันเหลือที่จะรู้ล่วงหน้าว่าจะแสดงออกมาประการใด มิใช่หรือ”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการแทรกเรื่องอื่นเข้ามาอ้างเป็นหลักฐาน โดยใช้คำพูดที่มีความหมายสองแง่ คือ คำว่า สุรานุกภาพ แปลได้สองความหมายว่า อานุกภาพของสุรา หรือ อานุกภาพของเทพ เป็นอันเหลือที่จะรู้ล่วงหน้าได้หรือคาดเดาได้เลยว่าจะแสดงออกมาอย่างไร

มัมมภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การรับรองหลักทั่วไปและหลักเฉพาะเจาะจง โดยการเปรียบเทียบหรือโดยอย่างอื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การรับรองหลักทั่วไปโดยหลักเฉพาะเจาะจง หรือการรับรองหลักเฉพาะเจาะจงโดยหลักทั่วไป เรียกว่า อรรถานตรันยาสะ”⁵⁰⁴ ตัวอย่างเช่น

“บุคคลผู้ห่อหุ้มจิตใจไว้ในข้อบกพร่องของตนเอง
แม้สิ่งที่สวยงามที่สุดก็เหมือนจะกลับตรงกันข้าม
บุคคลผู้ทุกข์ทรมานจากความโกรธเห็นหอยสังข์สีขาวเหมือนกับหิมะเป็นสีเหลือง”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นตัวอย่างการรับรองหลักทั่วไปโดยหลักเฉพาะเจาะจงด้วยความคล้ายคลึงกัน

คัมภีร์สุโฆธาลังการมัญชรี กล่าวถึงอัทถันตรนยาสะ (Atthantarana yāsa) ซึ่งตรงกับสันสกฤตคือคำว่าอรรถานตรันยาสะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “อัทถันตรนยาลังการ คือ การย้ายความอื่น หมายความว่า กล่าวยืนยันข้อความในพากย์แรกที่กล่าวไว้แล้วให้สำเร็จ ท่านจึง

⁵⁰³ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 29.

⁵⁰⁴ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvya prakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 406-407.

กล่าวไว้ในครั้งคาถาแรกว่า อลังการไฉยยังความแห่งพากย์อื่นให้สำเร็จ อลังการนั้นพึงทราบวา อัดถันต
รณยาสะ”⁵⁰⁵

คัมภีร์สุโธธาลังการได้แบ่งอัดถันตรณยาสะออกเป็น 2 ประเภทได้แก่
สัพพยาปี (Sabbabayāpī) คือ คลุมความไว้ทั้งหมด วิเสสฏฐะ (Visesatṭha) คือ ตั้งอยู่เฉพาะ
เรื่อง แต่ละอย่างแบ่งออกเป็นอีก 2 ประเภท โดยมี หิ ศัพท์ประกอบพร้อมในพากย์ หรือไม่มี หิ ศัพท์
ประกอบพร้อมในพากย์ ดังนั้น อัดถันตรณยาสะจึงด้วยกันทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่

1) หิรหิตสัพพยาปี (Hirahitasabbabayāpī) คือ คลุมความไว้ทั้งหมด
โดยไม่มี หิ ศัพท์ ตัวอย่างเช่น

“ดูเถิด แม้ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์นั้นที่เกี่ยวข้องกับความเจริญแก่
ชาวโลก ก็จักถึงความดับสูญไป ใครเล่าจะพ้นกฎธรรมชาติดี”

2) หิสหิตสัพพยาปี (Hisahitasabbabayāpī) คือ คลุมความไว้ทั้งหมด
โดยมี หิ ศัพท์ ตัวอย่างเช่น

“แม้พระจอมมุนีพระองค์นั้น ผู้เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมีความชำนาญ
(ในการเข้าฌานเป็นต้น) ก็ยังเสด็จดับขันธ โดยแท้จริงแล้ว สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงแท้ถาวร”

3) หิรหิตวิเสสฏฐะ (Hirahitavisesatṭha) คือ กล่าวเฉพาะเรื่องโดยไม่มี หิ
ศัพท์ ตัวอย่างเช่น

“พระชินเจ้าทรงช่วยปวงชนจากกันดารคือสงสารให้ถึงนิพพาน
คตินั้นสมควรแก่ท่านผู้เพียบพร้อมด้วยเวสาร์ชคุณมิใช่หรือ”

4) หิสหิตวิเสสฏฐะ (Hisahitavisesatṭha) คือ กล่าวเฉพาะเรื่องโดยมี หิ
ศัพท์ ตัวอย่างเช่น

“ข้าแต่พระชินเจ้า ริมพระโอษฐ์ทั้งคู่ของพระองค์แดงงาม ย่อมยังใจให้เอิบอิม
ความจริงสิ่งที่ประกอบด้วยการย่อมเองย่อมจะย่อมสิ่งอื่นที่มาประจวบกันได้”

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “อรรถานตริณยาสะ คือการหาหลักฐาน
มายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง อาจเป็นการยกหลักทั่วไปมาสนับสนุนกรณีเฉพาะ หรือยกกรณีเฉพาะมา
สนับสนุนหลักทั่วไปก็ได้ หลักทั่วไปที่นิยมยกมาอ้างมักเป็นคำพังเพยหรือสุภาษิต”⁵⁰⁶ ตัวอย่างเช่น

⁵⁰⁵ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโธธาลังการัญชรี, 481-489.

“คนโง่เท่านั้นที่ปรารถนาสิ่งที่เกินไขว่คว้า
ใครบ้างนอกจากเด็กน้อยจะหลงคว้าดวงจันทร์ในสระน้ำ”

จากตัวอย่างข้างบน คำกล่าวในประโยคต้นคือหลักทั่วไป และคำกล่าวในประโยคหลังเป็นกรณีเฉพาะที่ยกมาเพื่อเป็นหลักฐานยืนยันคำกล่าวประโยคต้น

อรรถานตรีนยาสะที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า อรรถานตรีนยาสะ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 4, 5, 6, 34, 60, 61, 68, 71, 78, 86, 89, 90, 92, 93, 96, 98 และ 100 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ยาตาเซ กณฐุสถลมปิ ขนศวาสมাত্রาวเศษา-

สตามตุกณฐาปรตนมสวะ สรวถา น ตยชนติ |

ลพธวัชา กณฐุปรณยมถวา ตาทฤศตามงคนานา

ศกตสตุยาเค ก อิว ภูวเน เจตสา วิจยุโตปี || 90 ||

|| 90 || ลมหายใจที่เหลือเพียงลมหายใจเป็นช่วง ๆ (ก้อน ๆ) ที่ขึ้นมาแม้จนถึงลำคอ ก็ไม่ทอดทิ้งนางผู้มีร่างกายผ่ายผอมเพราะความปรารถนาไปโดยสิ้นเชิง ๆ อนึ่ง ในโลกนี้ ก็ใครเล่า แม้ถูกปล่อยจากใจ (ของนาง) เมื่อได้สวมกอดที่คอของหญิงสาวทั้งหลายผู้เช่นเดียวกับนาง จะสามารถละทิ้งได้ ๆ

จากตัวอย่างข้างบน การหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง ซึ่งเป็นการยกหลักทั่วไปมายืนยัน ไม่ได้เจาะจงสิ่งใดหนึ่งหรือคนใดคนหนึ่ง กล่าวคือเพื่อจะยืนยันว่าลมหายใจอันน้อยนิดไม่ทอดทิ้งนางผู้มีร่างกายผ่ายผอมเพราะความปรารถนา กวีจึงได้อ้างถึงหลักฐานว่า ในโลกนี้ใครเล่าแม้ถูกปล่อยจากใจ (ของนาง) เมื่อได้สวมกอดที่คอของหญิงสาวทั้งหลายผู้เช่นเดียวกับนาง จะสามารถละทิ้งได้

ตัวอย่างที่ 2

เสาโรตตสงเค มุกุสิตทฤศ ตตสชีนา ปุรสตาน

มามาสาทย ตวมยมกฤถา โคจเร ยนน วาจาม |

ตต กุรวีถาสะ สุกค น สตำ ครุหนียา ยถา สยำ

กนยำ โลเก น ขลุ สุธิโย พุชยิตวา ตยชนติ || 98 ||

⁵⁰⁶ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 33.

|| 98 || พระองค์นี้เมื่อมาประสมหม่อมฉันผู้มีนัยน์ตาเคลิบเคลิ้มเล็กน้อย ได้ทรงกระทำสิ่งใดซึ่งบอกเป็นคำพูดไม่ได้ ต่อหน้าเพื่อนหญิงทั้งหลายที่ระเบียงยอดคฤหาสน์ ฯ โอ้ พระองค์ผู้รูปร่างงาม! ขอพระองค์จงทำซึ่งสิ่งนั้น อย่างที่หม่อมฉันจะไม่ถูกติเตียนโดยคนดีทั้งหลาย ฯ ธรรมดาว่า ในโลก (นี้) ชายผู้ฉลาดทั้งหลาย ครั้นทำหญิงสาวให้มัวหมองแล้ว ย่อมจะไม่ทอดทิ้ง ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง ซึ่งเป็นการยกกรณีเฉพาะมากล่าวยืนยัน กล่าวคือเพื่อจะยืนยันว่ากษัตริย์ลักษณเสนได้ทรงกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กะนางกุลยวตีต่อหน้าเพื่อนหญิงที่ระเบียงยอดคฤหาสน์ กวีจึงได้อ้างถึงหลักฐานว่า ชายผู้ฉลาดทั้งหลายในโลกนี้เมื่อทำหญิงสาวให้มัวหมองแล้วย่อมจะไม่ทอดทิ้ง

(34) ขาติ (Jāti) หรือสวภาโวคติ (Svabhāvokti)

กุลยานันตะ ให้ความหมายของสวภาโวคติไว้ว่า “สวภาโวคติ คือ การพรรณนา สภาพที่มีลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจเป็นด้านคุณลักษณะ, การกระทำ หรือทรัพย์สมบัติ”⁵⁰⁷ ตัวอย่างเช่น

“ละมั่งเหล่านี้มีตาสั้นไหวและเงี้ยวหูฟัง (เสียง) !”

วิควนาถ ให้ความหมายไว้ว่า “สวภาโวคติ คือ การพรรณนาการกระทำหรือลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงและเป็นสิ่งที่ใคร ๆ รับรู้ได้ยาก”⁵⁰⁸

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ขาติ คือการพรรณนาสภาพของบุคคลหรือของธรรมชาติ นับว่างามเป็นพิเศษ ณ ที่กล่าวถึงคนชั้นต่ำ คนมีความกลัวและเด็กเป็นต้น”⁵⁰⁹ ตัวอย่างเช่น

“หญิงชาวดง คนงามด้วยสายรัดเอวทำอย่างหนาที่บิดด้วยขนหางนกยูงและผ้าห่มทำด้วยเปลือกไม้
 ภูริชะ อันเป็นสีต่าง ๆ และมีสร้อยคอร้อยขึ้นด้วยเมล็ดตะกั่ว เดินเยื้องกรายเล่นอยู่ในป่า”

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “การพรรณนาการกระทำหรือคุณลักษณะของเด็กหรือสิ่งอื่น ๆ เรียกว่า สวภาโวคติ”⁵¹⁰ ตัวอย่างเช่น

⁵⁰⁷ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 133.

⁵⁰⁸ Viśvanātha, **Tha Sāhityadarpaṇa**, translate by P.V. Kane, 305.

⁵⁰⁹ วาคภฏะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 23.

⁵¹⁰ Mammaṭa, **Mammaṭa's Kāvya prakāśa**, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 411.

“ม้่าลุกขึ้นจากการนอนหลับ ยืดขาหลังของมัน
 เหยียดร่างกายให้ใหญ่ขึ้นด้วยการเหยียบลงพื้นสามครั้งที่ขาหลัง
 เอาปากแตะหน้าอกของมันด้วยการโค้งคอ กระพือแผงคอเพื่อปิดฝุ่น
 ริมฝีปากของมันสั่นระริกเพราะความอยากหญ้า
 ร้องครางเบาๆ และมันเกาพื้นด้วยกีบ”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “สวภาโวกติ คือ อลังการที่พรรณนาถึงสภาพที่
 เป็นอยู่ตามธรรมชาติ”⁵¹¹ ตัวอย่างเช่น

“โดยการตะโกนออกไป โดยการเรียกคนอื่น
 โดยการวิ่งไปรอบๆ และร้องไห้
 เด็กน้อยใช้ไม้ตีวัวความที่หลงเข้าไปในสวนพีชผล”

กุสุมา รักษมณี ให้ความหมายไว้ว่า “สวภาโวกติ (ชาติ) คือการกล่าวถึงสิ่ง
 ใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกมากนัก อาจมีการ
 ใช้ภาพพจน์บ้างเล็กน้อย มักเป็นบทพรรณนาสัตว์หรือต้นไม้”⁵¹² ตัวอย่างเช่น

“นกกระเต็นบินเหินขึ้นฟ้า กระพือปีกขึ้นลง
 มองเล็งลงมา ชั่วพริบตา ก็โฉบลงในน้ำ
 แล้วโฉบกลับขึ้นไปพร้อมกับปลาในกรงเล็บ”

ชาติ หรือสวภาโวกติ ที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต
 อลังการชื่อว่า ชาติ หรือสวภาโวกติ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 20, 24,
 25, 37, 40, 52, 64, 69 และ 74 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

วาระ ไศรตรามฤตมनुคตग्रुविलासाः गुणाक्षराः
 रूपं हस्तोज्जयसुजितं सनिक्रमुच्छासज हवाः |
 यातं लीलावजितमकुतकं यत्र नेपथ्यमेतत्
 पारसुत्रीनां त्रुविणसुलगा प्रकुरिया गुणध्वज || 52 ||

⁵¹¹ Bhāmaha, *Kāvyaḷaṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 52-53.

⁵¹² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 36.

|| 52 || คำพูดไพเราะรื่นหู (แปลตามตัวอักษรว่าเป็นน้ำอมฤตสำหรับหู) การขายตามองที่น่ารักเพราะยักคิ้ว โมงงามที่รวมไว้ได้ด้วยมือ ทำทางที่ไร้เตียงสามีเสนห์ การเยื้องย่างที่อ่อนช้อยงดงาม เครื่องประดับตามธรรมชาติเหล่านี้เป็นเครื่องประดับของพวกหญิงสาวชาวเมืองในเมืองนั้น การปรนนิบัติที่ได้ง่ายตายด้วยเงินทองก็เป็นเครื่องประดับ (ของพวกเธอ) ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาการกระทำของหญิงสาวชาวเมืองวิชัยปุระ กล่าวคือ คำพูดไพเราะรื่นหู การขายตามองที่น่ารักเพราะยักคิ้ว ความงามที่รวมไว้ได้ด้วยมือ ทำทางที่ไร้เตียงสามีเสนห์ การเยื้องย่างที่อ่อนช้อยงดงาม การปรนนิบัติที่ได้ง่ายตายด้วยเงินทอง การกระทำเหล่านี้เป็นเครื่องประดับของพวกหญิงสาวชาวเมืองวิชัยปุระเหล่านั้น

ตัวอย่างที่ 2

อาเทา ยาโต นยนปทวิ° สตมภยน ปกษมมาล่ำ

จุมพน คณขสกลภูมโถ ปีตวิมพาธราชฐะ |

กุรวน กณฐุครหมีปี กุโจตสงคศยาศยานส-

ตสุยา วาษปะ กิมิว น ชลุตวทวิโยเค กโรติ || 74 ||

|| 74 || น้ำตาของนางเมื่อมาถึงคลองแห่งดวงตาครั้งแรก ทำให้มวลหมู่ชนตาหุดนึ่ง จุมพิตพื้นผิวแฉก ต่อมาถูกตีโดยริมฝีปากล่าง (ที่แดงเหมือนผลตำลึงสุก) ทำการจับที่คือนอนนึ่งอยู่บนที่นอนอันเป็นร่องลึกระหว่างอก (ถัน) ดูเหมือนว่าจะไม่กระทำอะไรเลยหรือ เพราะการพลัดพรากจากพระองค์ ฯ

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาลักษณะของน้ำตาของนางกุลยวตีผู้ร้องไห้เพราะการพลัดพรากจากกษัตริย์ลักษณเสน กล่าวคือน้ำตาเมื่อไหลออกมาครั้งแรกจากดวงตาก็ทำให้ขนตาเปียกจับตัวกัน น้ำตาไหลลงมาอาบแฉก น้ำตาถูกตีโดยริมฝีปากล่าง น้ำตาไหลลงมาจนถึงคอ และน้ำตาก็หยุดอยู่ที่ร่องลึกระหว่างอก

(35) สัมสฤษฏี (Samsrṣṭi)

วิศวานถ ให้ความหมายของสัมสฤษฏีไว้ว่า “ถ้าอสังการหลายชนิดซึ่งอยู่ในบทเดียวกัน มีความแตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กันหรือเชื่อมโยงกันโดยความหมาย เรียกว่า สัมสฤษฏี”⁵¹³

⁵¹³ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 323.

มัมมฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “เมื่อสิ่งเหล่านี้ (อลังการ) ปรากฏขึ้น แต่แยกออกจากกันหรือไม่เชื่อมกันอย่างชัดเจน กล่าวคือไม่เชื่อมโยงกันอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ คำศัพท์, ความหมาย หรือทั้งสองอย่าง เรียกว่า สัมสฤษฏี”⁵¹⁴ ตัวอย่างเช่น

“เสียงอันไพเราะของสายรัดเอวเกิดจากหญิงคนหนึ่ง
ผู้มีดวงตาที่สั่นเทาเพราะกุญแจที่ห้อยอยู่นั้นเหวี่ยงไปมา
และความงามของเธอเพิ่มขึ้นจากความปั่นป่วนที่เกิดจากผิงดำซึ่งบินวนรอบตัวเธอ
ถูกดึงดูดด้วยกลิ่นหอมหวานจากปากของเธอ”

ภามหะ ให้ความหมายไว้ว่า “อลังการสัมสฤษฏี (การผสม) เหนือกว่าอลังการ (วิชา) ซึ่งได้พรรณนาไว้ว่าเป็นผลมาจากการร้อยอลังการจำนวนมากเหมือนสร้อยอัญมณี”⁵¹⁵ ตัวอย่างเช่น

“ระหว่างคุณสองคนที่มีความโดดเด่นด้วยศักดิ์ศรี (อย่างสุดลึก)
และความชำนาญ (ความว่องไว และครอบครองอัญมณีมากมายที่สำหรับช่วยเหลือ)
ในขณะที่มหาสมุทรเต็มไปด้วยจระเข้ที่น่าสะพรึงกลัว”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาถึงกษัตริย์เปรียบเทียบกับมหาสมุทรซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของทั้งสอง และยังปรากฏอลังการที่ผสมกัน ได้แก่ อุปมา, เกลชะ และวยาติเรกะ

สัมสฤษฏีที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า สัมสฤษฏี มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 2, 10, 12, 18, 20, 23, 27, 32, 36, 41, 47, 60, 61, 66, 71, 83, 84, 90, 92 และ 97 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

อนตสตาปี ตุหिनปยสามปยุญจิทยมาปย

ตวตโต พาลา มลยชระชะโสรัตสามปยสาธม |

ธตเต นินทำ กุสมวิศิเช'ตยนตสาทฤศยมุตา

สุสตาปี สยาดู กิมุต วิรหยาคุลา วิภรมินยะ || 71 ||

⁵¹⁴ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 461-462.

⁵¹⁵ Bhāmaha, *Kāvyaṭlāṅkāra*, translate by P.V. Naganatha Sastry, 70.

|| 71 || เป็นเพราะพระองค์ หญิงสาวจึงได้รับความรุ่มร้อนภายใน ที่ไม่สามารถที่จะทำลายได้ (ทำให้เย็นลงได้) แม้ด้วยน้ำจากหิมะละลาย (และ) ไม่สามารถรักษาได้ด้วย กระแสแห่งผงจันทร์ (ไม้ที่เกิดที่เขามลยะ) จึงตำหนิเทพผู้มีดอกไม้เต็มลูกศร (กามเทพ) ๑ หญิงสาว แม้สุขสบายดี ก็ยังเป็นข้าคลั่งเพราะความเหมือนกันจนเกินไป (ระหว่างพระองค์กับกามเทพ) แล้วสำหรับเหล่าหญิงสาวที่สับสนวุ่นวายเพราะการพลัดพราก จะเป็นอย่างไรเล่า! ๑

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการพรรณนาโดยใช้หลักการผสมกันซึ่งมีความแตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ อนุมานะ, อรรถานตรินยาสะ, อดีโยกตี และภรานติมาน

(36) สมานิตะ (Samāhita) หรือ สมานิตัม (Samāhitam)

วิศวานาถ ให้ความหมายของสมานิตะไว้ว่า “สมานิตะ หมายถึง การยอมแพ้หรือการสงบระงับอารมณ์หรือความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (ภาวะประศมะ หรือ ภาวะศานติ)”⁵¹⁶

วาคภฏะ ให้ความหมายไว้ว่า “ในอลงการอันใด การกระทำที่กล่าว บังเอิญเพิ่มมีเหตุอื่นมาแต่ต้นด้วย อลงการอันนั้นคือ สมานิตัม”⁵¹⁷ ตัวอย่างเช่น

“เวลาค่ำ ครั้นหญิงผู้มีมานะ นึกอยากจะไปสู่ที่อยู่ของคู่รัก นกยูงบนตึก
อันเสียงดังสนั่นของเมฆฝนได้ปลุกให้ตื่นแล้ว ก็ได้ร้องขึ้นทันที”

จากตัวอย่างข้างบน เหตุขั้นต้นคือ หญิงสาวนี้อยากจะไปสู่ที่อยู่ของคนรัก แต่บังเอิญมีเหตุอื่นเพิ่มเข้ามาคือ นกยูงร้องขึ้น เสียงของนกยูงเองก็เป็นเหตุทำให้นึกถึงคนรัก เพราะนกยูงชอบส่งเสียงเมื่อเห็นเมฆฝน และกวีก็กล่าวไว้ว่าฤดูที่ทำให้คู่รักคิดถึงกันก็คือฤดูฝนและฤดูใบไม้ผลิ

คัมภีร์สุโธธา ถึงการมัญชิรี กล่าวถึงสมานิตะว่า “สมานิตาลังการ คือ การแสดงเหตุอื่นจากเหตุจริง หมายความว่า ผู้ที่มุ่งจะทำกิจอันใดอันหนึ่งมีการเอาขณะศัตรูเป็นต้น ย่อมได้รับสิ่งสนับสนุนอย่างอื่นที่ให้อำนาจสำเร็จด้วยอำนาจแห่งบุญ การกล่าวถึงการได้รับสิ่งสนับสนุนอย่างอื่นเรียกว่า สมานิตะ”⁵¹⁸ ตัวอย่างเช่น

“มหาปฐพีนี้คำรามร้องก้องสนั่นเป็นเสียงก่อกวนต่อพระศาสดาพระองค์นั้น
ผู้มีพระทัยมุ่งมั่นกำราบข้าศึกคือพระยามาร”

⁵¹⁶ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 316.

⁵¹⁷ วาคภฏะ, *อลังการศาสตร์*, แปลโดย ป.ส. ศาสตร์, 31.

⁵¹⁸ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.๕.9, ผู้ตรวจชำระ, *สุโธธา* ถึงการมัญชิรี, 552-553.

จากตัวอย่างข้างบน การเผด็จศึกพระยามารของพระศาสดา โดยมีเสียงร้อง
คำรามของมหาปฐพีเป็นสิ่งเกื้อหนุนให้การเผด็จศึกนั้นสำเร็จไปได้ด้วยดี พระศาสดามีต้องทรงทำอะไรเลย

(37) ปรัศโนตตระ (Praśnottara) หรือ ปรัศโนตตรัม (Praśnottaram)

วาทกถุญะ ให้ความหมายของปรัศโนตตรัมไว้ว่า “อลงการอันใด มีคำถาม
และคำตอบ ไม่ว่าคำตอบนั้นอยู่เปิดเผย ไม่เปิดเผย หรือทั้งเปิดเผยและไม่เปิดเผย อลงการอันนั้นชื่อ
ปรัศโนตตรัม”⁵¹⁹

ปรัศโนตตรัม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทคำตอบที่กล่าวไว้อย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่น

“ดูกร สัตบุรุษ สิ่งใดเป็นที่พึงของสาธุชน ผู้กำลังจมลงในทะเล
อันบุคคลแลไม่เห็นฝั่งโน้น คือสงสารวิญญูนี้การหมดความรักความเกลียด”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นคำตอบที่กล่าวแสดงไว้อย่างเปิดเผย

2) ประเภทคำตอบที่กล่าวไว้อย่างไม่เปิดเผย ตัวอย่างเช่น

“ดูกร นักปราชญ์ สิริราชสมบัติตั้งอยู่ที่ไหนเป็นนิത്യ จงบอกมา – นี้
เป็นของแปลกอย่างหนึ่งที่บอกให้แล้วก็ได้ไม่ถูก”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นคำตอบที่กล่าวแสดงไว้อย่างไม่เปิดเผย เพราะ
คำถามว่าสิริราชสมบัติตั้งอยู่ที่ไหนเป็นนิത്യ แต่ตอบแค่ ว่า นี้ จึงนับว่าเป็นคำตอบที่ไม่ตรงคำถาม

3) ประเภทคำตอบที่กล่าวไว้ทั้งเปิดเผยทั้งไม่เปิดเผย ตัวอย่างเช่น

“สิ่งใดแสดงความประเสริฐของช้าง (คำ) ไตหมายถึงนก มียศมาแต่ไหน
พญาครุฑปรากฏอย่างไรเป็นนิത്യ – (ตอบโดยลำดับว่า) ทานวาริ (น้ำมัน)
วิ (นก) อาชิตะ (จากการสงคราม) ทานวาริวิราชิตะ (งามด้วยพระนารายณ์)”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นคำตอบที่กล่าวแสดงไว้ทั้งเปิดเผยทั้งไม่เปิดเผย
เพราะคำตอบว่า ทานวาริวิราชิตะ ดูคล้ายจะตอบคำถามข้อสุดท้ายเพียงข้อเดียว แต่ถ้าแยกคำตอบ
นั้นออกก็จะได้คำตอบของคำถามทุกข้อ

⁵¹⁹ วาทกถุญะ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 35.

(38) ลังศยะ (Samśaya)

วาทกรรม ให้ความหมายของลังศยะไว้ว่า “ที่แสดงความคิดว่า สิ่งนี้จะเป็นสิ่งนี้ หรือสิ่งนี้ เพราะมีลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น เป็นอลงการชื่อ ลังศยะ ได้อาศัยเหตุผลแก้ข้อสงสัยลงไปแล้ว ก็เรียกว่า นิศจยานตะ (คือ ข้อสงสัยอันมีการตัดสินเป็นอวसान)”⁵²⁰ ตัวอย่างเช่น

“ได้เห็นพระแสงดาบอันอยู่ในพระหัตถ์นั้นแล้ว พวกก็เกิดมีความคิดต่าง ๆ กันว่า ดาบเล่มนี้จะเป็นผมของราชลักษมีของศัตรุ หรือว่าจะเป็นควันของไฟ คือพระเดช”

จากตัวอย่างข้างบน พวกก็เห็นพระแสงดาบในพระหัตถ์แล้วก็คิดว่าเป็นผมของราชลักษมีของศัตรุ หมายถึงว่า ตามประเพณีโบราณผู้ชนะศึก จะเหนี่ยวผมมวยของเชลยไว้ให้ไปอยู่ในอำนาจของตน และพวกก็คิดว่า เป็นควันของไฟ หมายถึงว่า ดาบนั้นก็เหมือนกับควันไฟที่พวยพุ่งขึ้น ซึ่งควันนั้นหมายถึงพระเดช

ส่วนที่เรียกว่า นิศจยานตะ คือ ข้อสงสัยอันมีการตัดสินเป็นอวसान ตัวอย่างเช่น

“ถ้าพระองค์นี้เป็นพระอินทร์ ทำไมไม่มีพระเนตรหนึ่งพัน ถ้าเป็นพระนารายณ์ ทำไมพระองค์ไม่ทรงมีสี่กร อ่อนก็ได้แล้ว พระองค์ผู้ทรงมีไถ่ล้าอยู่เบื้องบนรุษของราชรถนี้ คือพระเจ้าชัยสิงห์ โอรสพระเจ้าศรีกรรมเทพ มาประทับอยู่แถวหน้าในการสงคราม”

จากตัวอย่างข้างบน คือการสงสัยว่าพระองค์นี้เป็นพระอินทร์ หรือเป็นพระนารายณ์ แต่ในท้ายสุดก็ตัดสินใจว่าพระองค์คือพระเจ้าชัยสิงห์ นับว่าเป็นข้อสงสัยที่มีการตัดสินเป็นอวसान

(39) เหตุ (Hetu)

กวลยานันตะ ให้ความหมายของเหตุไว้ว่า “การพรรณนาเหตุพร้อมด้วยผล เรียกว่า เหตุ”⁵²¹ ตัวอย่างเช่น

“พระจันทร์ดวงนั้นไผ่ลขึ้น
เพื่อระงับความหึงของผู้หญิงผู้มีควีสวย”

⁵²⁰ เรื่องเดียวกัน, 27.

⁵²¹ P. R. Subrahmanya sarma, **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda**, 138.

วิศวานถ ให้ความหมายไว้ว่า “เหตุ คือ การพรรณนาเหตุและผลพร้อมกัน”⁵²²

วากถุญะ ให้ความหมายไว้ว่า “กล่าวถึงใครที่ทำการอันใด ก็แสดงเหตุผลประกอบไปด้วยว่า ผู้ที่น่าจะทำเช่นนั้นได้ดังนี้ นักปราชญ์ว่าเป็นอลงการชื่อ เหตุะ”⁵²³ ตัวอย่างเช่น
 “พระจันทร์ผู้เป็นพี่น้องกับพิช ลมอันพัดมาแต่ทิศพายุม และต้นไม้อันมีใบผลิออกแล้ว (แปลโดยอีกนัยหนึ่งว่า ต้นไม้อันเกิดต้องการกินเนื้อขึ้นแล้ว) สามสิ่งนี้ย่อมฆ่าคนเดินทาง”

จากตัวอย่างข้างบน ลมอันพัดมาแต่ทิศใต้ และต้นไม้อันผลิใบออกแล้ว หมายความว่า เป็นวสันตฤดูหรือฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งกวีมักพรรณนาว่า พระจันทร์และวสันตฤดูทำให้คนเดินทางคิดถึงคนรักอย่างมากจนอาจตายได้ เหตุที่พระจันทร์ทำให้คนเดินทางตายได้ เพราะว่าเกิดจากการกวนเกษียรสมุทรพร้อมกับพิช และลมที่พัดมาแต่ทิศใต้อาจทำให้คนเดินทางตายได้เหมือนกัน เพราะว่าทิศใต้เป็นทิศของพญายม ลมจึงมีความชั่วร้ายของพญายมมาด้วย ส่วนต้นไม้อันผลิใบออกแล้วก็อาจทำให้คนเดินทางตายได้เช่นกัน เพราะแปรเปลี่ยนความหมายของคำว่า ชาติปลาศ อันมีความหมายสองแง่ คือ ชาติ แปลว่า เกิดแล้ว ปลาศ แปลว่า ใบ แต่ถ้าแยกออกเป็นสองคำว่า ปล (เนื้อ) และ อาศ (ความต้องการ) จะได้ความหมายว่า ต้องการกินเนื้อ ดังนั้นแล้ว เมื่อต้นไม้ต้องการกินเนื้อขึ้นมาก็ย่อมฆ่าคนเดินทางผู้มาพักอยู่ใต้ต้นไม้แน่นอน

คัมภีร์สุโพรธาธิการมัญชรี ให้ความหมายไว้ว่า “เหตุมี 2 ประเภท คือ ชนกเหตุและญาปกเหตุ การกล่าวเหตุเหล่านั้นเป็นพิเศษ ปรากฏแล้วโดยความเป็นอสังการ”⁵²⁴ ฉะนั้นแล้ว เหตุอสังการ คือ การแสดงเหตุ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ชนกเหตุ เหตุให้กำเนิด คือก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพ เช่น หน่อย่อมเกิดเพราะเมล็ด เป็นต้น เมล็ดเป็นเหตุ หน่อเป็นผล

2) ญาปกเหตุ เหตุบอกให้รู้ คือทำให้รู้สิ่งใด ๆ ว่ามีอยู่ เช่น ย่อมรู้ว่าไฟมีอยู่ เพราะควัน เป็นต้น ควันเป็นเหตุให้รู้ว่าไฟมีอยู่

การกล่าวถึงเหตุไว้โดยไม่ตกแต่งคำ ไม่จัดเป็นเหตุอสังการ แต่การแสดงสิ่งที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือแสดงความไม่เกิดขึ้นแห่งสิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว เป็นการแสดงเหตุโดยพิเศษ จัดเป็นเหตุอสังการ ตัวอย่างเช่น

“ลม (หอม) นี้พัดป่าจันทน์แล้ว กระทบน้ำตกเทือกเขามาลัย
 ปรากฏแล้วเพื่อความเสื่อมสูญแห่งคนเดินทาง”

⁵²² Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 229.

⁵²³ วากถุญะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตร์, 30-31.

⁵²⁴ พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ธ.9, ผู้ตรวจชำระ, สุโพรธาธิการมัญชรี, 509-516.

จากตัวอย่างข้างบน หมายความว่า ลมหอมที่พัดผ่านป่าไม้จันทน์แล้ว กระทบน้ำตกจากเทือกเขามลัย ย่อมพัดโชยกลิ่นหอมแก่คนเดินทางจนทำให้พวกเขาคิดถึงคนรัก ทำให้ไม่อาจหักใจเดินทางได้ต้องกลับไปบ้านของตน ลมดังกล่าวทำให้ปรากฏความไม่มีแห่งคนเดินทาง

(40) สังกระ (Samkara)

วิศวานถ ให้ความหมายของสังกระไว้ว่า “อสังการตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปซึ่ง อยู่ในบทเดียวกันมีความสัมพันธ์กันหรือเชื่อมโยงกันโดยความหมาย เรียกว่า สังกระ”⁵²⁵

วาคภุฉะ ให้ความหมายไว้ว่า “การรจนาลงการเหล่าที่กล่าวแล้วไว้ รวมกันหลายอย่าง ชื่อ สังกระ”⁵²⁶ ตัวอย่างเช่น

“บุคคลชื่อ โสม ผู้นั้น ได้มีนักราชัญชื่อ ศรีวาคภุฉะ เป็นบุตรเหมือนอย่างพระจันทร์ ผู้เป็นประหนึ่งไข่มุก อันติดอยู่กับเปลือกหอยคือพรหมาณช มีก้องแสงสว่างคือพระพุทเป็นบุตร”

จากตัวอย่างข้างบน เป็นการนำเอาอสังการหลายชนิดมารจนารวมกันได้แก่ ข้อความว่า อันติดอยู่กับเปลือกหอยคือพรหมาณช นี้เป็น รูปกะ ข้อความว่า เป็นบุตรเหมือนอย่างพระจันทร์ นี้เป็น อุปมา ข้อความว่า มีก้องแสงสว่างคือพระพุทเป็นบุตร นี้เป็น เกลชะ และ ข้อความว่า บุคคลชื่อ โสม ผู้นั้น ได้มีนักราชัญชื่อ ศรีวาคภุฉะ เป็นบุตร นี้เป็น ซาติ

มัมมภุฉะ ให้ความหมายไว้ว่า “อสังการหลายอย่างมีความสัมพันธ์กันหรือ เกี่ยวข้องกัน ซึ่งไม่สามารถแยกออกอยู่อย่างอิสระได้ เรียกว่า สังกระ”⁵²⁷ ตัวอย่างเช่น

“โอ้ พระราชา! เมื่อพวกภริยาของศัตรูพเนจรอยู่ในป่า พวกคนป่าก็ได้แย่งชิงเอามงกุฎมรดกจากพวกเขา ถอดต่างหูทองออกไป ดึงสายคาดเอวออกและถอดสร้อยข้อเท้าอัญมณีออกอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อเห็นสร้อยไข่มุก ซึ่งกลับกลายเป็นสีแดงกำด้วยแสงสะท้อนของริมฝีปากสีแดงเหมือนบิมบา (Bimba) พวกเขามองว่ามันเป็นเพียงผลเบอร์รี่สีแดงเท่านั้น จึงไม่ได้ถือเอามันไป”

⁵²⁵ Viśvanātha, *Tha Sāhityadarpaṇa*, translate by P.V. Kane, 324-325.

⁵²⁶ วาคภุฉะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรีย, 35-36.

⁵²⁷ Mammaṭa, *Mammaṭa's Kāvyaṭprakāśa*, translate by Dr.Sir Ganganatha Jha, 461-462.

สังกระที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูต

อลังการชื่อว่า สังกระ มีปรากฏในปวนทูตโคลกที่ 13, 16, 17, 57, 58, 81 และ 85 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

ยา คงเคว ปรกฤติสุภคา ชายเต เกรลีน่า

เกลีสนาเน กุจมลยไชะ ปาณชึมานัน ทธานา |

ศศวทโคตรสขลนชนิตตราสโลลสย ลินโธ-

รฐวีจิกรฐจรณปตนแปรมวจำ รสชญา || 16 ||

|| 16 || แม่น้ำกาเวรีนั้น ซึ่งมีความงามตามธรรมชาติ ทรงไว้ซึ่งความซิด (ขาวเหลือง) เพราะผงจันทร์ที่หน้าอกของเหล่าหญิงสาวชาวเกรละในเวลาอาบน้ำเล่นสนุกสนาน กลายเป็นเหมือนแม่น้ำคงคา รับรู้รสแห่งความรักที่ซาบซ่านไปจรดเท้าจากมหาสมุทรผู้ตกใจกลัวและ กระสับกระส่ายอันเกิดขึ้นจากการเรียกชื่อผิดอยู่เสมอ จึงมีคิ้วขมวดคือคลื่นที่ขึ้นสูง ๆ

จากตัวอย่างข้างบน อลังการหลายชนิดอยู่ในบทเดียวกันมีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ ข้อความว่า มหาสมุทรผู้ตกใจกลัวและกระสับกระส่ายจากการเรียกชื่อแม่น้ำกาเวรีผิดอยู่เสมอ นี้เป็นอลังการชื่อภรานติมาน ข้อความว่า แม่น้ำกาเวรีนั้นซึ่งมีความงามตามธรรมชาติทรงไว้ซึ่งความซิด นี้เป็นอลังการชื่อ สมาสโกติ ข้อความว่า แม่น้ำกาเวรีกลายเป็นเหมือนแม่น้ำคง นี้เป็นอลังการชื่อ อุปมา และข้อความว่า คิ้วขมวดคือคลื่น นี้เป็นอลังการชื่อรูปกะ

สรุปความได้ว่า คำว่า อลังการ แปลว่า เครื่องประดับบทวี ทำให้บทวีให้มีความสวยงาม อลังการมีอยู่ 2 ประเภทตามที่ได้แสดงไว้ข้างต้น คือ ศัพท์ลังการ และอรรถาลังการ อลังการประเภทแรก แปลว่า เครื่องประดับคำประพันธ์ ศัพท์ลังการที่สำคัญได้แก่ ยมกะ และอนุปราสะ ในปวนทูตโดดเด่นมากพอสมควร มีปรากฏทั้งยมกะ และอนุปราสะมากกว่า 10 โคลกขึ้นไป ยมกะนั้นผู้วิจัยได้ตรวจเช็คทุกโคลกของปวนทูต ส่วนอนุปราสะผู้วิจัยไม่ได้ตรวจเช็คทุกโคลก เพียงแต่ตรวจเช็คบางโคลกและนำมาเป็นตัวอย่างเท่านั้น อลังการประเภทที่สอง คืออลังการทางความหมาย ในปวนทูตมีอลังการปรากฏถึง 21 อลังการ อลังการที่โดดเด่นอย่างมาก ได้แก่ อุปมา, รูปกะ, อุตเปรกษา, อติศโยกติ, อรรถานตรันยาสะ, สวาภาโวกติ และสัมสฤชฎิ

ตารางที่ 6 ตารางแสดงอสังการทางความหมายที่ปรากฏในปวนทูต

ลำดับที่	ชื่ออสังการ	ปรากฏในปวนทูตโคลกที่
1.	อุปมา	2, 13, 16, 23, 27, 30, 36, 37, 41, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 66, 67, 69, 75, 83, 85, 88 และ 91
2.	รูปกะ	2, 9, 10, 13, 16, 24, 27, 32, 35, 40, 45, 49, 50, 56, 57, 70, 75, 83, 84, 85, 94 และ 97
3.	สมฤติมาน	18
4.	ภราติมาน	16, 41 และ 71
5.	อปหนุติ	13, 29 และ 58
6.	อุตเปรกษา	1, 2, 7, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 26, 32, 36, 54, 56, 58, 66, 70, 81, 83, 84 และ 90
7.	อดีตโยกติ	2, 15, 17, 23, 27, 71, 75, 81, 92, 94 และ 95
8.	นิทรศนะ	12, 26, 28, 32, และ 48
9.	วยติเรกะ	47, 84 และ 85
10.	สมาโสกติ	16, 84 และ 90
11.	เศลชะ	25 และ 28
12.	ปรยาโยกติ	55, 63, 78, 87 และ 103
13.	อาเกษปะ	47
14.	วิษมะ	59
15.	กาวยลึงคะ	4, 33, 39, 41, 60 และ 61
16.	อุทาทตะ	19, 38 และ 44
17.	อนูมานะ	11, 20, 41, 61, 71 และ 97
18.	อรรณานตรันยาสะ	4, 5, 6, 34, 60, 61, 68, 71, 78, 86, 89, 90, 92, 93, 96, 98 และ 100
19.	ชาติ หรือสวภาโวกติ	20, 24, 25, 37, 40, 52, 64, 69 และ 74
20.	สัมสฤษฏี	2, 10, 12, 18, 20, 23, 27, 32, 36, 41, 47, 60, 61, 66, 71, 83, 84, 90, 92 และ 97
21.	สังกระ	13, 16, 17, 57, 58, 81 และ 85

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

ปวนทูต เป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทชันทกาวยะ ซึ่งหมายถึงบทประพันธ์สั้น ๆ หรือ กาวยะขนาดเล็ก คำว่า ปวนทูต เป็นคำสมาสระหว่างคำสองคำ คือ “ปวน” กับ “ทูต” แปลได้ว่า ลมผู้เป็นทูตหรือลมผู้ส่งสาร กวีผู้เป็นต้นฉบับในการประพันธ์บทกวีประเภทส่งสาร หรือทูตกาวยะ คือ กาลิทาส ในบรรดาบทกวีประเภทส่งสารทั้งหลายที่ประพันธ์โดยเลียนแบบเมฆทูต ปวนทูตของโธยี น่าจะเป็นตัวอย่างเล่มแรกสุด ปวนทูตประพันธ์ขึ้นโดยโธยีผู้เป็นหนึ่งในห้ารัตนกวีในราชสำนักของ กษัตริย์ลักษณเสนในศตวรรษที่ 12 ปวนทูตประกอบด้วยบทร้อยกรอง 104 โศลก ใช้ฉันทลักษณ์ มันทากรานตาในการประพันธ์ตลอดทั้งเรื่อง ฉันทน์นี้ประกอบด้วย 4 บาท แต่ละบาทมี 17 พยางค์ วรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตนั้นเป็นผลงานชิ้นเดียวของโธยี และเป็นวรรณคดีทูตกาวยะเรื่องแรก ที่พบในรัฐเบงกอล บทกวีได้บรรยายถึงเรื่องราวของนางกุลยวดีลูกสาวคนธรรพ์ได้หลงรักกษัตริย์ ลักษณเสนในระหว่างที่พระองค์ทำการพิชิตเข้าศึกทางทิศภาคใต้ ต่อมาไม่นานพระองค์นั้นก็ได้ออก จากเมืองนั้นกลับไปเมืองของพระองค์ นางจึงได้อ้อนวอนขอให้สายลมไปส่งสารแก่กษัตริย์ ลักษณเสนพระองค์นั้น

การศึกษาวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตของโธยี ต้นฉบับหลักที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาคือฉบับ ภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี Chintaharan Chakravarti ได้ตรวจชำระและอธิบายเพิ่มเติมในปี ค.ศ. 1926 และผู้วิจัยได้นำอีกฉบับที่ปริวรรตเป็นอักษรโรมันโดย Sir James Mallinson ชื่อว่า Messenger Poems (Clay Sanskrit Library) มาเป็นฉบับเทียบเคียง

การปริวรรตวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตจากอักษรเทวนาครีเป็นภาษาไทย และได้แปล จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย พบว่า วรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตนั้นมีความโดดเด่นทั้งในด้าน เนื้อหาและทั้งในด้านอรรถาธิบาย ผลของการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ในด้านเนื้อหา การเปรียบเทียบเนื้อหาของปวนทูตกับเมฆทูต ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบอยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ เปรียบเทียบการพรรณนาเส้นทาง, เปรียบเทียบการพรรณนาธรรมชาติกล่าวคือพืช พันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง และเปรียบเทียบการใช้ศัพท์ซ้ำกัน พบว่า เส้นทางการเดินทางของทูตระหว่างเมฆทูตกับปวนทูตต่างก็เดินทางจากทิศใต้ไปทิศเหนือทั้งคู่ โดยเมฆ ผู้เป็นทูตเริ่มเดินทางจากรามคิรีทางทิศใต้ไปสู่เมืองอลกาทางเหนือ ส่วนลมผู้เป็นทูตเริ่มเดินทางจาก เมืองกนกะทางทิศใต้ไปสู่เมืองเคาฑะทางเหนือ ทั้งสองเรื่องต่างเดินทางผ่านหลายสถานที่เช่นเดียวกัน อาจมีสถานที่เหมือนกันบ้าง เช่น แม่น้ำคงคา เป็นต้น ในทั้งสองเรื่องนั้นเมฆผู้เป็นทูตพอเดินทางถึง

เมืองอลกาก็ได้เดินทางย้อนกลับรามคิริเพื่อนำข่าวมาแจ้งแก่ยักษ์ ส่วนลมผู้เป็นทูตไม่ได้เดินทางย้อนกลับเมืองกนกะ ทั้งเมฆทูตและปวนทูตมีการพรรณนาธรรมชาติกล่าวคือพืชพันธุ์, แม่น้ำ, ภูเขา, สัตว์, บ้านเมืองและสิ่งปลูกอย่างมาทั้งคู่ มีทั้งที่เหมือนกันและต่างกัน ที่เหมือนกันอาจจะเพราะว่าเส้นทางทางที่ไปเป็นทางเดียวกัน เช่น ผ่านไปทางภูเขาวินัย, ภูเขาไกลาส, แม่น้ำเรวา เป็นต้น สิ่งที่เมฆและลมเห็นจึงเหมือนกัน หรือแม้สิ่งที่เห็นเหมือนกันแต่อยู่ต่างสถานที่ก็มี เช่น ต้นอโศก เมฆเห็นบนภูเขาข้างสระน้ำที่บ้านของยักษ์ ส่วนลมเห็นที่ข้างสระน้ำใกล้อาคารระหว่างทางที่ลอยผ่านไป หรือดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก) เมฆเห็นที่แคว้นทศวรรษ ส่วนลมเห็นที่เมืองวิชัยปุระ เป็นต้น การใช้ศัพท์ซ้ำกันระหว่างปวนทูตกับเมฆทูตมีการใช้ศัพท์ซ้ำกันอยู่มากพอควร มีทั้งคำศัพท์นามทั่วไป คำศัพท์กิริยา คำศัพท์กิริยาในระหว่าง และทั้งคำศัพท์สมาส - สนธิที่ใช้ซ้ำกัน ที่มีมากที่สุดคือคำศัพท์นามทั่วไป ใช้ซ้ำกันมากถึง 384 ศัพท์

การพรรณนาธรรมชาติ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ 1) การพรรณนาพืชพันธุ์ 2) การพรรณนาแม่น้ำและภูเขา 3) การพรรณนาสัตว์ 4) การพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง พบว่า

1) การพรรณนาพืชพันธุ์ โธयीได้พรรณนาถึงพืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งในช่วงนั้นเป็นช่วงฤดูใบไม้ผลิแห่งเดือนใจตระ พืชพันธุ์ที่ปรากฏเป็นต้นว่า ต้นไม้จันทน์, ต้นกระทุ่ม (กัทัมพะ), ต้นไผ่, ต้นสรละ (ต้นสน), ต้นหมาก, ดอกมะลิ, ดอกอโศก, ดอกบัว, ดอกเกตกะ (ดอกลำเจียก), ดอกบัวหลวง, ดอกพิกุล, หล้าฝรั่ง, หล้าทูรวา และหล้า ทระกะ (หล้าแฝก) พืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่กวีบรรยายถึงได้บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในขณะนั้น ถึงแม้ว่าจะมีปรากฏไม่มากเท่าไรนัก แต่ก็ได้ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงหรือสัมผัสเนื้อหาของบทกวีได้อย่างลึกซึ้งเป็นอย่างดี ถ้าหากขาดเนื้อหาพรรณนาพืชพันธุ์ผู้อ่านบทกวีคงอ่านไม่จบเรื่องหรือไม่สนุกกับบทกวีก็ได้

2) การพรรณนาแม่น้ำและภูเขา โธयीได้พรรณนาถึงแม่น้ำและภูเขาต่าง ๆ โดยลมผู้เป็นทูตนั้นได้เดินทางจากทิศใต้ไปทิศเหนือ ได้ผ่านแม่น้ำและภูเขามากมาย เป็นต้นว่า ภูเขาเมลเย, ภูเขามาลยวัต, ภูเขาวินัย, ภูเขาไกลาส, แม่น้ำคงคา, แม่น้ำเรวา (นรรมทา) และแม่น้ำยมนา ซึ่งล้วนสื่อให้เห็นถึงธรรมชาติที่สมบูรณ์ บางโคลกวีได้ใช้สื่อถึงการทางความหมายคือรูปกะเพื่อจินตนาการให้ภาพธรรมชาติชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นการแสดงความสามารถของกวีด้วย เมื่อผู้อ่านได้อ่านเนื้อหาแล้วก็จะทำให้เข้าถึงอารมณ์บทกวีได้ตรงตามที่กวีต้องการจะสื่อถึง

3) การพรรณนาสัตว์ โธयीได้พรรณนาถึงสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสภาพของธรรมชาติในขณะนั้นเป็นฤดูใบไม้ผลิแห่งเดือนใจตระ ในช่วงฤดูใบไม้ผลินั้นพวกนกกาเหว่าต่างพากันส่งเสียงก้องกังวาน สัตว์บางชนิด คือ ราชหงส์ กวีได้จินตนาการว่าได้สอนพวกหญิงสาวถึงการย่างกริดกราย สัตว์ส่วนใหญ่ที่กวีได้พรรณนานั้นล้วนเป็นความรู้สึกของกวีที่นำมาพรรณนาเพื่อให้ภาพพจน์ธรรมชาติปรากฏเด่นชัดมากขึ้น การพรรณนาสัตว์หลากหลายชนิดบ่งบอกให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในช่วงขณะนั้น และเป็นการทำให้โคลกมีความสมบูรณ์ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สในการอ่าน

4) การพรรณนาบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้าง โธयीได้พรรณนาถึงบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ หลายสถานที่ ทั้งยังมีการนำอรรถกถาทางด้านความหมายมาพรรณนาเพื่อให้เห็นภาพพจน์ของบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างชัดเจนยิ่งขึ้น เห็นได้ว่าการใช้อรรถกถาทางด้านความหมายมาพรรณนามีความสำคัญอย่างมากในการประพันธ์บทกวี เมืองที่กวีได้พรรณนามากที่สุดก็คือเมืองวิชัยปุระ กวีได้พรรณนาหลากหลายสถานการณที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ พรรณนาถึงผู้คนที่ย้ายอยู่ในเมืองนี้ และพรรณนาถึงธรรมชาติที่สวยงามของเมืองนี้ ส่วนสถานที่อื่น ๆ กวีได้พรรณนาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ในด้านอรรถกถา โธयीได้ประพันธ์ปวนทุตให้งดงามโดดเด่นไปด้วยอรรถกถาซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์แก่ผู้อ่านและผู้ฟัง งดงามไปด้วยศัพท์อรรถกถา (อรรถกถาทางเสียง) และอรรถกถาลังการ (อรรถกถาทางความหมาย)

ศัพท์อรรถกถา (อรรถกถาทางเสียง) พบว่า มีปรากฏอยู่ในปวนทุต ได้แก่ ยมกะ (การกล่าวซ้ำคำ) และ อนุปราสะ (การเล่นเสียงซ้ำเสียงพยัญชนะ) ประกอบด้วย ฉะกานุปราสะ, ลาฎานุปราสะ, วฤตตยनुปราสะ, ศรุตยनुปราสะ, และอันตยานุปราสะ ซึ่งอนุปราสะมีปรากฏแทบจะทุกโคลงในเรื่อง

อรรถกถาลังการ (อรรถกถาทางความหมาย) พบว่า มีอรรถกถาปรากฏอยู่ในปวนทุตจำนวน 21 ประเภท ได้แก่ อุปมา, รูปกะ, สมฤติมาน, ภรานติมาน, อปหนุติ, อุตเปรกษา, อติศโยกติ, นิทรศนะ, วยติเรกะ, समाโสภติ, เศลชะ, ปรยาโยกติ, อาเกษปะ, วิษมะ, กาวยลึงคะ, อุทาทตะ, อนุมานะ, อรรถานตรันยาสะ, สวภาโวคติ, สัมสฤชฎิ และ สังกระ อรรถกถาที่พบมากที่สุด คือ อรรถกถาประเภทอุปมา หมายถึง การกล่าวเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนกันกับสิ่งหนึ่ง, อรรถกถาประเภทรูปกะ หมายถึง การกล่าวเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง และอรรถกถาประเภทอุตเปรกษา หมายถึง การกล่าวโดยจินตนาการให้เกินจริงว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง อรรถกถาที่พบมากที่สุดรองลงมา คือ อรรถกถาประเภทอรรถานตรันยาสะ หมายถึง การหาหลักฐานมายืนยันในสิ่งที่กล่าวถึง

ตามกล่าวไว้ในบทที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องว่า ในปี ค.ศ. 2007 Tandrira Sarkar ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ A Study of Dhoyi's Pavanadūta ” โดยในบทที่ 6 ได้ศึกษาอรรถกถาทางเสียง (ศัพท์อรรถกถา) และอรรถกถาทางความหมาย (อรรถกถาลังการ) ผลวิจัย อรรถกถาทางความหมายปรากฏจำนวน 19 ประเภท ได้แก่ อนุมานะ, อปหนุติ, อรรถานตรันยาสะ, อติศโยกติ, ภรานติมาน, กาวยลึงคะ, นิทรศนะ, ปรยาโยกติ, รูปกะ, समाโสภติ, สัมสฤชฎิ, สังกระ, สมรณะ, สวภาโวคติ, อุทาทตะ, อุปมา, อุตเปรกษา, วิษมะ และวยติเรกะ ส่วนในงานผู้วิจัยปรากฏจำนวน 21 ประเภท ประเภทที่ต่างกัน ได้แก่ เศลชะ และอาเกษปะ อีกทั้งอรรถกถาลังการแต่ละประเภทในงานของผู้วิจัยยังมีความต่างกันของโคลงที่ปรากฏ กล่าวคือจำนวนโคลงที่ปรากฏอรรถกถาลังการมีจำนวนที่ต่างกัน อรรถกถาบางประเภทในงานของผู้วิจัยมีปรากฏเท่ากันแต่ส่วนมากมีปรากฏมากกว่า

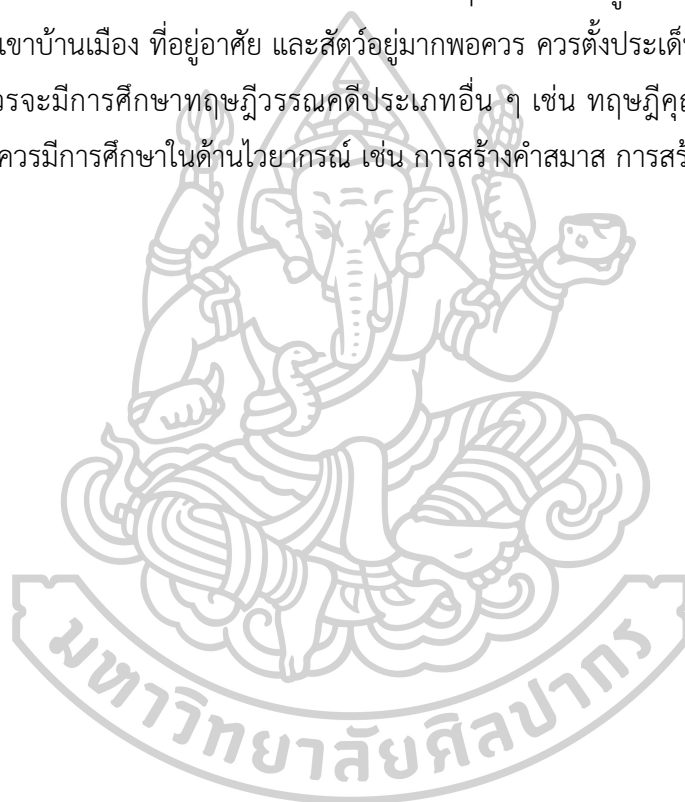
5.2 ข้อเสนอแนะ

1. การแปลปวนทูตเป็นภาษาไทยในงานวิจัยนี้เป็นการแปลเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์เป็นหลักสำคัญ การแปลไม่ได้เน้นเรื่องรูปแบบและความสละสลวยมากนัก แต่เป็นการแปลที่รักษาความหมายของคำศัพท์และคงคำศัพท์เดิมไว้ให้ครบทุกคำ ปวนทูตยังสามารถแปลเป็นสำนวนอื่น ๆ ได้อีกหลายสำนวนหรืออีกหลายรูปแบบ เช่น แปลเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง เป็นต้น

2. การศึกษาวิจัยวรรณคดีสันสกฤตเรื่องปวนทูตนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาอยู่ 2 ประเด็น คือ วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏและอঙ্গการ ดังนั้น ควรศึกษาเรื่องรสที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้

3. ควรจะมีการศึกษาด้านภาพสะท้อนด้านต่าง ๆ เพราะปวนทูตมีการพรรณนาธรรมชาติ พืชพันธุ์ แม่น้ำ ภูเขาบ้านเมือง ที่อยู่อาศัย และสัตว์อยู่มากพอควร ควรตั้งประเด็นเพื่อศึกษาในครั้งต่อไป

4. ควรจะมีการศึกษาทฤษฎีวรรณคดีประเภทอื่น ๆ เช่น ทฤษฎีคุณ ทฤษฎีธvani ทฤษฎีรீติ เป็นต้น อีกทั้งควรมีการศึกษาในด้านไวยากรณ์ เช่น การสร้างคำสมาส การสร้างคำตัดทอน เป็นต้น

รายการอ้างอิง

กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย. **เมฆพุด เพลงรักแห่งวันตฤณ**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2556.

กลุ่มวิจัย สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **เครื่องทองกรุงรัตนโกสินทร์ศิลปะของแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2550.

กุสุมา รักษาภรณ์. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

กองบรรณาธิการข่าวสด. **เทพ-เทวะ ศักดิ์สิทธิ์-สักการะ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2553.

_____ . **กุศมาวรรณนา 4 : วรรณสารวิจัย**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2547.

จำลอง สารพัดนึก. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.

จิตตวชิระ. **เล่าขานตำนานเทพ บุษบาถุกวีชีวิตนี้มีแต่รุ่งกับร่วง**. กรุงเทพฯ: ไพลิน, 2558.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. **เมฆพุดของกาลิทาส**. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.

_____ . **“อลังการ” ใน คีตวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

จิรายุ นพวงศ์, หม่อมหลวง. **จิรายุณีพนธ์**. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ชวโรดม วัลย์เมธี. **“ฤดูहार: ฤดูกาลกับชีวิต”**. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ธวัชชัย ดุยสุจริต. **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์คหศาสตร์ของปาลกาปยะ”** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2562.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. **ศาสนากับสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.

นาวิน วรรณเวช. **“วิโลมจิตระในรามกฤษณวิโลมกาวยะ”** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ประเทือง ทินรัตน์. การแปลเชิงปฏิบัติ (Practical Translation). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

ประภากร ธาราฉาย. **นกในมหาวิทยาลัยแม่โจ้**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2555.

ปัญญา บริสุทธิ์. **ทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการแปล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก. ธรรมกมล การพิมพ์, 2533.

พรพิมล เสนะวงศ์. **พื้นฐานของการแปล**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต ธรรมสาโร. **สุโพธาลังการมัญชรี**. นครปฐม: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระมหาจตุภูมิ แส่นคำ. “**สวภาโวคติ: การพรรณนาธรรมชาติในเมฆทูตของกาลิทาส**.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

_____. **ภาษาสันสกฤตประยุกต์**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). **สัทภาษ-ไทย-อังกฤษ อภิธาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2552.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, 2546.

ราชันย์ ภูมา. **สารานุกรมพืชในประเทศไทย (ฉบับย่อ)**. เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุ 60 พรรษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ, 2559

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **ปราสาทขอมในดินแดนไทย: ความเป็นมาและข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ**. Matichon Public Company Limited, 2008.

ละอียด วัฒนไพศาล. “**หงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี**.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

- ละเอียด วิสุทธิแพทย์. “ข้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ลัลลนา ศิริเจริญ. “อสังการในมหาชาติคาหลวง”. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- วชิราภรณ์ วรรณดี. “ศัพทาลังการในเรื่องพุทธจริต ของอศฺวโฆษ”. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- วากภฏเฐ. อสังการศาสตร์. แปลโดย ป.ส. ศาสตรี. ม.ป.ท., 2504. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจคุณหญิงรีว เกษตรหิรัญรักษ์ 23 พฤศจิกายน 2504).
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยฯ, 2504.
- วิสุทธ์ บุชยกุล. วิสุทธ์นิพนธ์. กรุงเทพฯ: ธเนศวรการพิมพ์, 2520.
- สมคมแดง สมปวงพร (บรรณาธิการ). ย้อนรอยชมพูทวีป. กรุงเทพฯ: คุ่มคำ, 2551.
- สัญญาวิ สายบัว. หลักการแปล. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- สำเนียง เลื่อมใส. มหาวีสตฺอวทาน เล่ม 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2561.
- สุรพงษ์ คงสัตย์. หลักการแปล Principle of Translation. นครราชสีมา: หจก. โคราชมาร์เก็ตติ้ง แอนด์ โปรดักชั่น, 2545.
- แสง มนวิฑูร. นาฏยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541.
- อัจฉรา ไส้คัทรูโกล. จุดมุ่งหมายหลักการ และวิธีแปล (Nature and Methods of Translation). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.
- อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย. “การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- Asiatic Society of Bengal. **Journal of the Asiatic Society of Bengal.** Vol. LXV. Part I, . Bishop's College Press, 1896.
- Bhāmaha. **Kāvyaḷaṅkāra.** translate by P.V.Naganatha Sastry. Delhi: Motilal Banarsidass, 1991.
- Caldwell, Bishop R. **History of Tinnevely.** Delhi: Asian Educational Services, 1989.
- Chakrabarti, Kunal and Chakrabarti, Shubhra. **Historical Dictionary of the Bengalis.** United States: Scarecrow Press, 2013.

- Chakravarti, Shyamalkanti. Patralekha: **Romance of Letters in Indian Art and Literature**. Calcutta: Benoytosh Centenary Committee, 1996.
- Chandran, Mini. A Sreenath V.S. **An Introduction to Indian Aesthetics: History, Theory, and Theoreticians**. Bloomsbury Publishing, 2021.
- Chen, T. and C.M. Taylor. **Rubiaceae (Neolamarckia)**. In **Flora of China**. Vol.19, 2001.
- Das, Pranab Kr. **Reconstruction of Meghadūta's Journey from Ramgiri to Dasapura: A Study in Historical Geograph**.
- Datta, Amaresh. **Encyclopaedia of Indian Literature**. volume II. Delhi: Sahitya Akademi, 1994.
- Dhoyi. **Pavanaduta**. Calcutta: Sanskrit Sahitya Parishad, 1926.
- Divyasena, S. **Duta - The messenger**.
<http://www.ijmdrr.com/admin/downloads/2609201514.pdf>
- Greene, Roland. **The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics**. United Kingdom: Princeton University Press, 2012.
- Jayadeva. **Gitagovinda of Jayadeva**, Delhi: Motilal Banarsidass, 1984.
- Kane, P.V. **History Of Sanskrit Poetics**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.
- Keith A. Berriedale. **The Sanskrit Drama**. London: oxford university Press, 1924.
- Kurukshetra University Institute of Indic Studies. **Prācī-jyoti: Digest of Indological Studies**, Volume 1, Issue 1. Haryana : Kurukshetra University, 1963.
- Law, Narendra Nath. **Indian Historical Quarterly**. Vol. 3. Delhi: Caxton Publication, 1927.
- Lienhard, Siegfried. **A history of Indian literature**. Vol. III. fasc.1. A History of Classical Poetry Sanskrit-Pali-Prakrit. Germany: Otto Harrassowitz Verlag, 1984.
- Macdonell, A. A. **A History of Sanskrit Literature**. London: William Heinemann, 1905.
- Mallinson, James. **Messenger Poems (Clay Sanskrit Library)**. New York: New York University Press: JJC Foundation, 2006.
- Mammaṭa. **Mammaṭa's Kāvya prakāśa**. translate by Dr.Sir Ganganatha Jha. India: Bharatiyavidya prakashan varanasi, 1967.
- Margaret and Stutley, James. **A Dictionary of Hinduism: Its Mythology, Folklore and Development 1500 B.C.-A.D. 1500**. London: Routledge, 1977.
- Nasa2000. **Tutu Poetry - Messenger poems in Indian Literature**.
<https://nasa2000.livejournal.com/52279.html>
- Panda, Raghunath. **Contribution of Orissa to Sanskrit lyrics**. Orissa: Utkal University, 1992.
- Raksamani, Kusuma. **'Miracle Scene': The Sanskrit Figure of Speech 'Samāsokti' in Thai Literary Convention**. Manunya: Journal of Humanities, 10, special issue, 2005.
- Ramachandra Iyer, T.K. . **A Short History Of Sanskrit Literarure**. R.S. Vadhyar and Sons, 1977.
- Ramachandra T.V. and Karthick B. **Research prospects in western Ghats stream ecology: Perspective from river Sharavathi**.
<http://ces.iisc.ernet.in/biodiversity/documents/rivers.htm>
- Sakaran, A. . **Some Aspects Of Literary Criticism In Sanskrit or The Theories of Rasa and Dhvani**. India: The University of Madras, 1929.

- Sanskrit College (Calcutta, India). **Calcutta Sanskrit College Research Series, no. 23.**
Calcutta: Sanskrit College, 1963.
- Sanskrit Reading Room. Session 4: Dr Lidia Wojtczak on **The Origins and Development of Dūtakāvya: verses from Kālidāsa's Meghadūta and Vedānta Deśika's Haṃsasandeśa.**
<https://sanskritreadingroom.wordpress.com/2017/03/01>
- Sastri, Gaurinath. **A Concise History Of Classical Sanskrit Literature.** Calcutta: Oxford University Press, 1960.
- Sharma, T.R.S. **Ancient Indian Literature: An Anthology.** vol 2. Delhi: Sahitya Akademi, 2000.
- Shastri, Satya Vrat. **Kalidasa-Inspired Sanskrit Poetry.** Delhi: Vijaya Books, 2019.
- Subrahmanya sarma, P. R. **Kuvalayananda karikas or the memorial verses of appaya dikshita's kuvalayananda.** calcutta: J. N. Banerjee & Son, 1903.
- Tandrima, Sarkar. **A Study of Dhoyi's Pavanadūta.** A thesis for the degree of doctor of philosophy in arts (sanskrit). University of Burdwan, 1984.
- Veṅkaṭanātha. **The Flight of Love: A Messenger Poem of Medieval South India by Veṅkaṭanātha.** Translated with Commentary by Steven P. Hopkins. Oxford University Press, 2016.
- Vidyakara. **An Anthology of Sanskrit Court Poetry.** Translated by Daniel Henry Holmes Ingalls. Harvard University Press, 1965.
- Viśvanātha. **Tha Sāhityadarpaṇa.** translate by P.V. Kane. Delhi: Motilal Banarsidass, 1923.
- Viswanathan Peterson, Indira. **Design and Rhetoric in a Sanskrit Court Epic: The Kiratarjuniya of Bharavi.** SUNY Press, 2003.
- Warder, A.K. **Indian Kāvya Literature.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1972.
- Williams, Monier. **A Sanskrit-English Dictionary.** Oxford: The Clarendon Press, 1899.
- Winternitz, M. **History of Indian Literature.** Vol III. Delhi: Motilal Banarsidass, 1985.
- Wilson, H.H. **The Meghadūta or Cloud Messenger.** London: Richard watts, 1843.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นายพิสิษฐ อ้ายปะโค

วุฒิการศึกษา

พ.ศ. 2561 สำเร็จการศึกษาปริญญาธรรม ๙ ประโยค

พ.ศ. 2561 ศึกษาต่อหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัย

ศิลปากร

ที่อยู่ปัจจุบัน

162 หมู่ 12 ต.เสอเพลอ อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี 41370

